

НАШ ШЕВЧЕНКО

ЗБІРНИК — АЛЬМАНАХ

НА 1961 РІК

OUR SHEVCHENKO

A Collection of Works

Commemorating the Centennial of the Poet's Death

1861 - 1961

*Then, in the mighty family
Of all men that are free,
Maybe sometimes, very softly
You will speak of me!*

T. SHEVCHENKO

PUBLISHED BY "SVOBODA"

Jersey City - New York

НАШ ШЕВЧЕНКО

Збірник - Альманах
у сторіччя смерти Поета

1861 - 1961

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!*

Т. ШЕВЧЕНКО

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Джерзі Сяті - Нью Йорк

З р е д а г у в а л и :

В. Давиденко, А. Драган, Ів. Кедрин, Б. Кравців
Л. Луців, В. Стецюк.

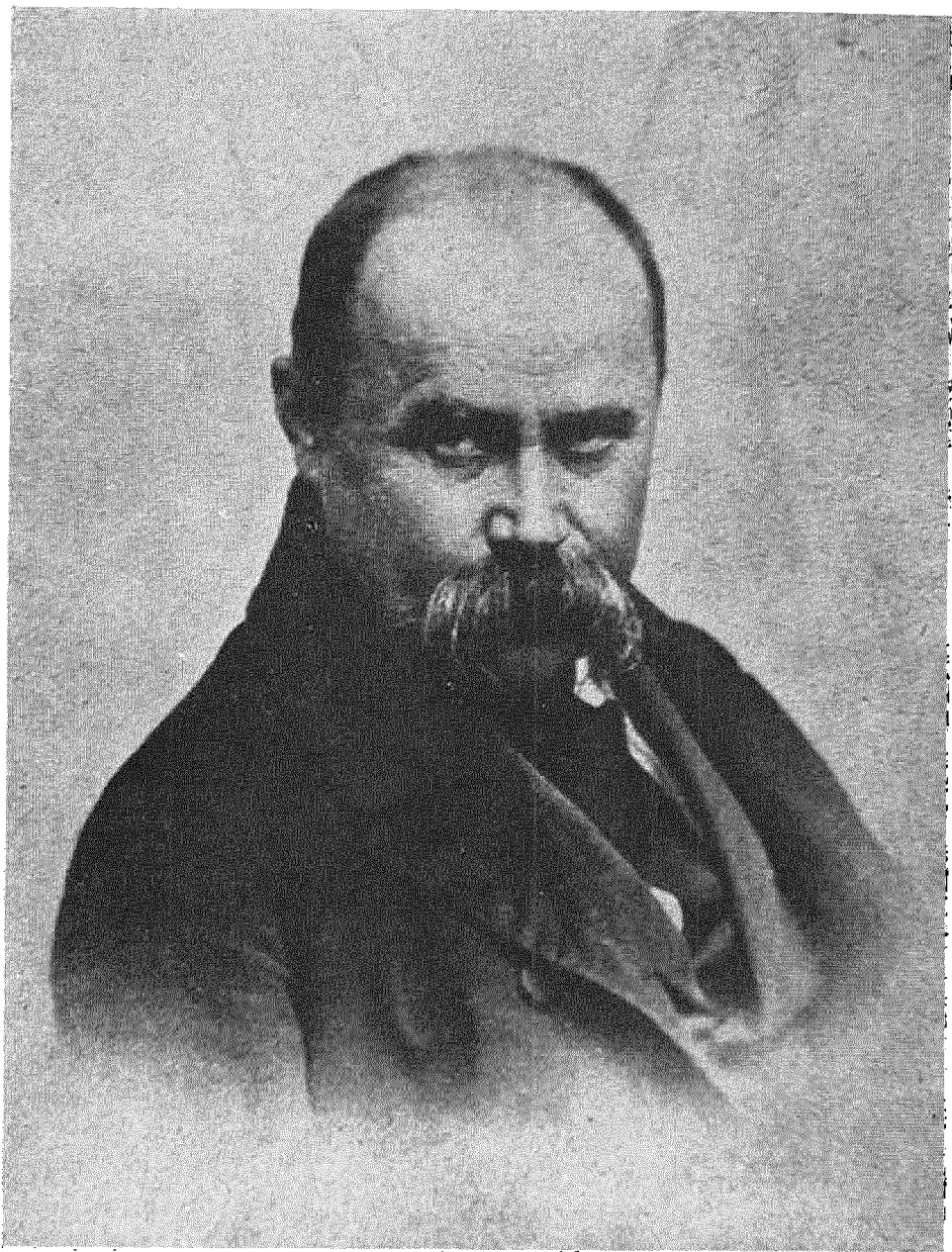
E d i t e d b y :

V. Davydenko, A. Dragan, I. Kedryn, B. Krawciw,
L. Luciw, W. Steciuk.

Printed in U.S.A.

Svoboda, 81-83 Grand Street, Jersey City 3, N.J.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Фотографія з натури Доссо 1859 року

„НЕМАЄ З НАС НІ ОДНОГО ДОСТОЙНОГО...”

(З промови Панька Куліша, виголошеної перед виносом Шевченкового тіла з каплиці Академії Мистецтв у Петербурзі і надрукованої в журналі „Основа” за березень 1861 року)

„Немає з нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася. А все ж ми через його маємо велике й дороге нам право — оглашати рідним українським словом сю далеку землю.

„Такий поет, як Шевченко, не одним українцям рідний. Де б він вмер на великому слов'янському мирові, чи в Сербії, чи в Болгарії, чи в Чехах, — всюди він був би між своїми. Боявся еси, Тарасе, що вмиєш на чужині, між чужими людьми. Отже ні! Посеред рідної великої сім'ї спочив ти одпочинком вічним. Ні в кого з українців не було такої сім'ї, як у тебе; нікого так, як тебе, на той світ не провозжали. Були в нас на Україні великі воїни, були великі правителі, а ти став вище всіх їх, і сім'я рідна в тебе найбільша. Ти бо, Тарасе, вчив нас не людей із сього світу зганяти, не городи й села опановувати: ти вчив нас правди святої, животворящої. От за сю-то науку зібралися до тебе усіх язиків люди, як діти до рідного батька; через сю твою науку став ти всім їм рідний, і провозають тебе на той світ з плачем і жалем великим. Дякуємо Богу святому, що

живемо не в такий вік, що за слово правди людей на хрестах розпинали або на кострах палили. Не в катакомбах, не в вертепах зібралися ми славити великого чоловіка за його науку праведну: зібрались ми серед білого дня, серед столиці великої, всею громадою складаємо йому нашу щирину дяку за його животворче слово!

„Бажав еси, Тарасе, щоб тебе поховали над Дніпром-Славутою: ти ж бо його любив і малював і голосно прославив. Маємо в Бозі надію, що й се твоє бажання виконаємо. Будеш лежати, Тарасе, на рідній Україні, на узбережжі славного Дніпра, ти ж бо його ім'я з своїм ім'ям навіки з'єднав... Ще ж ти нам залишив один завіт, Тарасе. Ти говорив своїй непорочній музі:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, — у нас нема
Зерна неправди за собою...

„Велий і святий завіт! Будь же, Тарасе, певен, що ми його соблюдемо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив еси. Коли ж не стане в нас снаги твоїм слідом простувати, то лучче ми мовчатимем; — і нехай одні твої великі речі говорять людям во віки і віки чисту, немішану правду!”

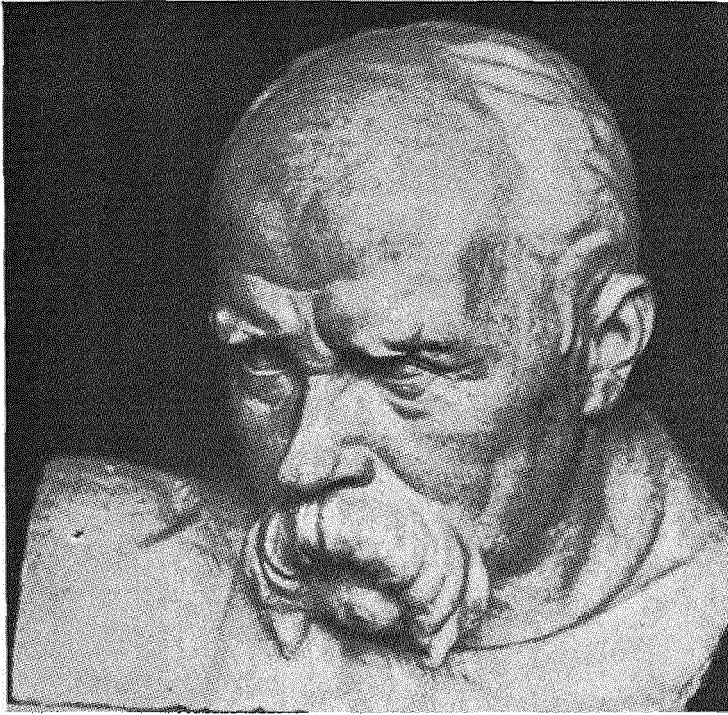
ЗАПОВІТ

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!*

*Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, оттоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога!*

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!*

[1845]

Погруддя Шевченка
Фрагмент із проєкту пам'ятника роботи Ф. Кричевського
і С. Меркурова.

Богдан АНТОНІЧ

ШЕВЧЕНКО

*Не пишний монумент із мармуру Ти залишив по собі,
Коли туди відходив, звідкіля немає вороття.
За бронзу й мідь тривкіше слово — і, як завжди, сонце сходить,
І не цвітуть свічок лілеї молитвами забуття.*

*Не тихне сторож вишні — соловейко в місяця пожарах,
Дівчата не вмовкають, і зозулиним, весіннім чарам
Все піддане. Земля і на землі закон зростання й крози.
Змінливість вічна і трива незмінність прав і справ.
Країна, що над нею місяць грає, як і грав,
Волошково, пшенично, черешнево, вільхово, вербово.*

*Не тихне клик чайний над лиманами, що в них заснули
Вітри замерлих бур, немов стяги потоплених човнів,
Де сплять сповиті у китаїрку, у червону, дні минулі,
І море морищить хвилі, наче людські чола наглий гнів.*

*Це Ти сто літ показував мету і шлях стовпом вогнистим,
Ми вирости у спадщині Твоїй, як в саяві сонця листя,
У куряві воєн, у мряці буднів час Тебе не зрушив.
Твоє наймення, мов молитву, кладемо на стяг,
Бо знаємо, що, мов тавро, понесемо в життя
Печать Твоїх палочих слів, що пропекла до дна нам душі.*

У 100-РІЧЧЯ СМЕРТИ ШЕВЧЕНКА

Сто років тому, 10-го березня 1861-го року, у далекому Петербурзі помер, замучений ворогом на 47-му році життя, найбільший Сын України Тарас Шевченко. І коли його тлінні останки перевезено на його рідну Україну і коли його ховали на Чернечій Горі в Каневі над Дніпром, звідки і лани широкополі, і Дніпро й кручі видно і чути, тоді священник-патріот о. Мацкевич, промовляючи над відкритою могилою, сказав:

„Ось, браття-християни, перед нами світло, що світило всій Україні, перед нами Тарас Шевченко. Гори канівські, луги і доли українські! Ви бачите перед собою мужа, який любив Україну і якою Україна любила... Від німічної столиці Росії і до нашого скромного містечка — чий праз шествує? Кого проводять так далеко і з такою пошаною? Чи мужа сповненого бойових заслуг? Чи достойника, що прославив себе на полі політичної діяльності, що діяв силою влади і закону? Ні, браття! Це Тарас Шевченко! Хто ж його не знає!...”

Тарас Шевченко згас сто років тому, але світло його генія з кожним роком яркіше освітлює Українській Нації, живим, мертвим і ще ненародженим землякам Шевченка, вказану ним Велику Мету і шлях до неї. Уже сто років немає Шевченка між живими, але вічно житиме його геній, його поставлене на нашій сторожі віще Слово!

І як сто років тому вся Україна вшановувала Тараса Шевченка, що згас, залишивши нам вічне світло свого генія, так і сьогодні, у сторіччя його смерті, весь великий український народ, в Україні і не в Україні сущий, вшановує його світлу пам'ять. Проте, ще й сьогодні, сто років після смерті Шевченка, тільки ми, українці у вільному світі, маємо нагоду і можливість вшанувати нашого Пророка згідно з його заповітом. В самій бо поневоленій Україні лютий ворог хоч і не має вже ані сили, ані відваги заперечувати Шевченка, то тим не менше він вживає всіх, навіть найнікчемніших засобів, щоб викривити його ідеї, щоб скувати його живе слово, а з ним і живу душу Української Нації.

Це накладає тим більші обов'язки на нас, українців на вільній землі Вашингтона, праведний закон якого Шевченко ставив за приклад і мету для українського народу. Докладімо ж усіх зусиль, щоб у 100-річчя смерті нашого Шевченка якнайбільш достойно вшанувати пам'ять нашого Генія і вселюдського Чемпіона Волі!

З цією метою і в такій надії Український Народний Союз, що вважає Тараса Шевченка за свого Патрона, разом з Науковим Товариством ім. Шевченка в ЗДА випускають в світ цю скромну книгу, призначену для найширших мас читачів.

КУЛЬТУРНА КОМІСІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

СПІЛЬНИЙ ПРОТОКОЛ

*Президії Наукового Товариства ім. Т. Шевченка в Америці
і Культурної Комісії УНСоюзу в справі вшанування пам'яті
їх Патрона Тараса Шевченка в 100-річчя смерті в 1961 році.*

Президія Наукового Товариства ім. Шевченка і представники Культурної Комісії Українського Народного Союзу відбули 29-го січня 1960 року в головній канцелярії Українського Народного Союзу в Джерзі Ситі, Н. Дж. спільні наради в справі належного вшанування пам'яті їх Патрона Тараса Шевченка в 100-річчя його смерті, яке припадає в 1961 році, і в результаті цих нарад винесли такі постанови:

(1) З'єднати свої сили й можливості і докласти всіх зусиль для найдостойнішого і найтривкішого вшанування пам'яті свого Патрона Тараса Шевченка в 100-річчя його смерті в 1961-му році на терені і в рамках їх діяльності.

(2) З цією метою вжити заходів, щоб 1961-ий рік був проголошений для всіх українців у вільному світі ШЕВЧЕНКІВСЬКИМ РОКОМ.

(3) Приєднатись і піддержати кожну добру ініціативу, що матиме ту саму мету: вшанування пам'яті Тараса Шевченка в 100-річчя його смерті.

(4) Приготовити, видати й поширити спільно популярно-науковий Шевченківський Альманах, передавши зредагування Редакції „Свободи”.

(5) Приготовити, видати й поширити спільно для найширшого суспільного вжитку, зокрема для молоді, збірку Шевченкових поезій в українському оригіналі і в англійському перекладі.

(6) У межах своїх можливостей і компетенцій докласти всіх зусиль для скликання і переведення запланованого на Шевченківський 1961-ий рік світового з'їзду вільних українських науковців.

(7) Докласти всіх зусиль і використати, у межах своїх можливостей, усі обставини і засоби для популяризації імені Шевченка та його ідей в міжнародному, зокрема англомовному, світі.

(8) Докласти всіх зусиль у допомозі здійснення заініційованої УНСоюзом ідеї побудови пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні.

(9) Використати всі свої наукові і організаційні можливості для допомоги Українським Громадам у влаштуванні Шевченківських імпрез на найвищому в межах можливостей культурно-мистецькому рівні.

Джерзі Ситі, Н. Дж., 29-го січня 1960 року.

ЗА ПРЕЗИДІЮ НТШ В АМЕРИЦІ: ЗА КУЛЬТУРНУ КОМІСІЮ УНС:

Проф. д-р Роман Смаль-Стоцький
голова
Проф. д-р Василь Стецюк
секретар

Дмитро Галичин
голова
Антін Драган
секретар

ШЕВЧЕНКО ПРО СЕБЕ

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ЛИСТ Т. ШЕВЧЕНКА ДО РЕДАКТОРА
ЧАСОПISУ „НАРОДНОЕ ЧТЕНІЕ” О. О. ОБОЛОНСЬКОГО

Шановний Добродію

Олександрє Олександровичу!

Я цілком співчуваю Вашому бажанню познайомити читачів „Народнаго Чтенія” з історією життя людей, що своїми талантами й ділами визначилися серед темної й безсловесної маси простолюддя. Відомості такі, на мою думку, приведуть багатьох до усвідомлення своєї людської гідности, без чого успішний громадський розвиток нижчих верств населення Росії — неможливий. Моя власна доля, правдиво освітлена, могла б навести не тільки простолюддя, але й тих, од кого простолюдець цілком залежить, на глибокі міркування, корисні для обох сторін. Ось чому я відважуюсь одслонити перед цілим світом кілька сумних фактів свого життя. Я бажав би розповісти про них у такій повноті, в якій покійний С. Т. Аксаков опи-

сав свої дитячі й юнацькі літа, тим більше, що історія мого життя — частина історії мого рідного краю. Це могла б зробити людина, яка сама осягнула душевний спокій та яку зовнішні обставини заспокоїли щодо долі подібних до неї. Все, що можу тепер зробити, щоб виконати бажання, це — оповісти Вам у коротких словах фактичний хід мого життя. Коли Ви прочитасте ці рядки, Ви, сподіваюся, виправдасте почуття, від якого стискається моє серце й дубіє рука.

Я — син селянина-кріпака Григорія Шевченка. Народився 1814 року, лютого 25 в селі Кирилівці, Звенигородського повіту, Київської губернії, в маєтку одного дідича. Втративши батька й матір на восьмому році життя, притулювся я у школі в приходського дяка за школяра-попихача. Школярі ці в дяків — те саме, що хлопчики, яких батьки або інша вла-

Хата, в якій народився Т. Шевченко.

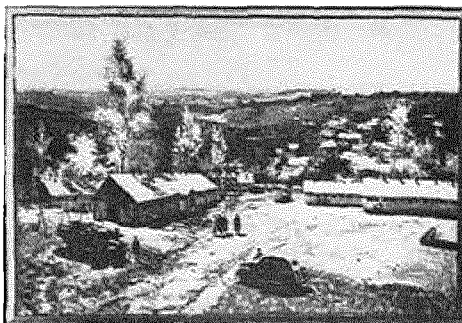
Дуб Шевченка в селі Вудище на Черкащині. В дуслі цього дуба, за переказом, мав переховуватися малий Тарас Шевченко, щоб оминути знуцань.

да віддають у науку до ремісників. Права майстра над ними не мають ніяких окреслених меж: вони його повні раби. Виконувати всі домові роботи та всі можливі забаганки самого господаря та членів його родини — це їх безумовний обов'язок. Вашій фантазії zostавляю уявити, чого міг вимагати від мене дяк — завважте, гіркий п'яниця, — і що я мусів виконувати покірно, як раб, не маючи ані одної істоти в світі, що дбала б або могла подбати про мою долю. Та хоч як там було, а за два роки тяжкого життя в так званій школі вивчив я Граматку, Часословець і вкінці Псалтир. Під кінець мого шкільного курсу дяк посилав мене, замість себе, читати Псалтир по усонших кріпацьких душах і ласкаво платив мені за те десять копійку, „яко поощреніє”. Поміч моя давала змогу моєму суворому вчителєві ще більше, ніж перед тим, віддаватися улюбленому своєму зайняттю, разом із своїм другом Йоною Лимарем, так що, вертаючись із свого молитвословного подвига, я мало не завжди заставав їх п'яних, як ніч. Дяк мій повадився жорстоко не зо мною одним, а й із іншими шко-

лярами, і всі ми його глибоко ненавиділи. Безглузда дякова причіпливість зробила нас підступними й мстивими щодо нього. Ошукували ми його при кожній нагоді й робили йому всякі, які змогли, капості. Цей перший деспот, на якого я натрапив у своєму житті, на все життя прищепив мені глибоку відразу й погорду до всякого насильства одної людини над другою. Мільйон разів цей виплодок деспотичних семінарій ображав моє дитяче серце, і я вкінці учинив з ним те, що взагалі чинять безборонні люди, коли їм терпець увірветься, — помстився й утік. Якось напіткавши його непритомно-п'яного, я вжив проти нього його власної зброї — різок і, скільки сил дитячих вистарчило, заплатив йому за всі його люті вчинки. З усіх пожитків п'яниці-дяка найдорогоціннішою річчю завжди здавалася мені якась книжечка з „кунштниками”, себто ритованими образками, певне найгіршої роботи. Я не взяв за гріх або не встоявся перед спокусою — вкрав цю дорогоцінність і вночі втік до містечка Лисянки.

Там я знайшов собі нового вчителя в особі маляра-диякона, який, як я скоро переконався, своїми правилами та звичаями дуже мало відрізнявся від мого попереднього наставника. Три дні терпеливо носив я на гору відрами воду з річки Тикича та розтирав на блясі фарбу-мідянку. На четвертий день терпцю мого не стало, і я втік до села Тарасівки до дяка-маляра, славного в околиці тим, що малював великомученика Никиту та Івана Воїна. Отож до цього апелеса і звернувся я з твердим наміром перетерпіти всі проби, нерозлучні, як думав я тоді, з усякою наукою. Гаряче бажав я хоч у найменшій мірі засвоїти собі його велике мистецтво. Та ба! Апеллес оглянув уважно мою ліву руку й одмовив мені, як одрізав. Він сказав мені, на мій великий жаль, що я не маю хисту ні до чого, — навіть до шевства або бондарства. Згубивши зовсім надію стати колинебудь хоч абияким малярем, із розбитим серцем вернувся я до рідного села. Мав я на увазі скромну долю, яку уява моя наділяла, проте, якоюсь

простодушною принадлистю: хотів я стати, як каже Гомер, „пастирем стад непорочних” з тим, щоб, доглядаючи громадської ватаги, читати свою любов крадену книжку з кунштиками. Та й тут мені не пощастило. Дідичеві, що дістав у спадщину маєток свого батька, треба було моторного хлопця, і обідраний школяр-приблуда потрапив просто в пістрюв куртку, в такі самі шаравари та, напоследок, — у поковсі козачки.

Село Моринці на Черкащині, де провів дитячі роки Тарас Шевченко (Фото 1958 р.)

Поковсі козачки — це винахід, вигаданий цивілізаторами задніпрянської України — поляками; дідичі інших національностей переймали й переймають у них козачків, як вигадку, безперечно розумну. В колись козацькому краї приручити козака з дитинства — це те саме, що в Ляпландії покорити волі людській бистроногого оленя... Був колись час, що польські дідичі тримали козачків не тільки за льокаїв, а ще й як музиків та танцюристів. Козачки, для панської потіхи, співали двозначні веселі пісеньки, створені народною музою з журби, під п'яну руку, й пускалися перед панами, як кажуть поляки, „сюди-туди-навприсюди”. Сучасні представники вельможної шляхти з почуттям освіченої гордості називають це протегуванням української народности, що ним завжди визначалися їх предки. Мій дідич, як російський німець, дивився на козачка більш практично і, протегуючи мою народність на свій манір, накладав на мене обов'язок тільки мовчати та нерухомо дождити в кутку передпокою, поки залунає його голос, наказуючи мені подати люльку, що стоїть тут же коло нього, або наляти в нього перед носом шклянку води. Через природне зухвальство своєї вдачі, я порушував панський наказ, приспівуючи ледве чутним голосом сумні гайдамацькі пісні та крадькома зрисуваючи картини суздальської школи, що прикрашували панські покої. Рисував я олівцем, який — признаюсь у тому — зовсім безсумлінно вкрав у конторщика.

не за собою в обози, щоб я сидів у передпокої й подавав йому люльку, та для інших таких потреб. Не можна сказати, щоб я за тяжке вважав мого тодішнього положення: воно тільки тепер кидає мене в жах і здається мені якимсь диким і безладним сном. Мабуть чимало людей у Росії буде колись по-моєму дивитися на своє минуле. Мандруючи з своїм паном з одного заїзду до другого, користав я з кожної нагоди, щоб украсти з стіни лубочну картинку й таким робом зібрати собі дорогоцінну колекцію. Моїми особливими улюбленцями були історичні герої, як от: Соловій-Розбійник, Кульнев, Кутузов, козак Платов та інші. Одначе не „жажда стяганія” спонукувала мене, а непереможне бажання зрисувати з них по змозі найточніші копії.

Якось, під час пробування нашого в Вильні, 1829 року, грудня 6, пан і пані поїхали на бал у так звані ресурси (шляхетський клуб) з приводу іменин у Вози спочилого імператора Миколи Павловича. В домі все затихло, послуло. Я запалив свічку в захисній кімнаті, розгорнув свої крадені скарби, і, вибравши з них козака Платова, з побожністю почав копіювати. Час летів непомітно для мене. Уже я добрався до маленьких козачків, що гарцюють коло дужих копит генеральського коня, аж ось за мною відчинилися двері, й увійшов мій дідич, що повернувся з балу. Він, розлючений, нам'яв мені вуха й надавав ляпасів — не за мого мистецтво, ні! (на мистецтво він не звернув уваги), а за те, що я міг би спа-

Пан мій був людина діяльна, він безупинно їздив то до Києва, то до Вильна, то до Петербургу й тягав ме-

„Мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом...”

лити не тільки дім, а й місто. Другого дня він ізвелів кучерові Сидоркові відшмагати мене гарненько, що й було виконано з належною ретельністю.

В 1832 р. минуло мені вісімнадцять років, а що надії мого дідича на мою льокайську моторність не справдилися, він, вволивши моє невідступне прохання, законтрактував мене на чотири роки „разных живописныхъ дѣлъ цеховому мастеру” — такому собі Ширяєву, в С.-Петербурзі. Ширяєв об’єднав у собі всі якості дяка-спартанця, дяка-малюра й другого дяка-хіроманта, та, не вважаючи на весь гніт потрійного його генія, бігав я ясними весінніми ночами до Літнього саду — зрисовуючи статуї, що прикрашають цей простолінійний твір Петра. В один із таких сеансів познайомився я з художником Іваном Максимовичем Сошенком, з яким я й досі — в найщиріших братерських відносинах. За радою Сошенка, почав я портрети з натури акварелею. Для численних чернових спроб терпеливо служив мені за модель інший земляк мій і друг — козак Іван Нечипоренко, дворак нашого дідича. Якось дідич побачив у Нечипоренка мою роботу, і вона йому так подобалась, що він почав уживати мене для малювання портретів з улюблених своїх коханок, за які іноді винагорожував мене цілим „рублемь сребра”.

В 1837 році Сошенко представив мене конференц-секретареві Академії Мистецтв В. І. Григоровичу з проською — визволити мене з моєї лихого долі. Григорович переказав його просьбу В. А. Жуковському. Той сторгувався наперед із моїм дідичем і просив К. П. Брюлова списати з нього, В. А. Жуковського, портрет на те, щоб пустити його на приватну лотерію. Великий Брюлов зараз згодився, і скоро портрет Жуковського був у нього готовий. Жуковський, за поміччю графа М. Ю. Вєльгорського, улаштував лотерію на 2.500 карб. асигнаціями, і за цю ціну куплено мою свободу 22 квітня 1838 р.

З того самого дня почав я відвідувати класи Академії Мистецтв і незабаром став одним із улюблених учнів товаришів Брюлова. В 1844 році заслужив я звання „свободного художника”.

Про свої перші літературні спроби скажу тільки, що почалися вони в тому самому Літньому саду, в білі безмісячні ночі. Сувора українська муза довго дуралась мого смаку, зіпсутого життям у школі, в передпокої дідича, по заїздах та по міських кватирах; але коли подих волі привернув моїм почуттям чистоту перших дитячих літ, проведених під убогою батьківською стріхою, вона, спасибі їй, обійняла мене й привітала на чужій сто-

роні. З перших моїх слабих спроб, написаних у Літньому саді, надрукована тільки одна балада „Причинна”. Як і коли писав я поезії, що повстали після неї, — про це тепер не маю охоти розводитися. Коротка історія мого життя, що її змалював я, щоб догодити Вам у цьому безладному оповіданні, коштувала мені, правду кажучи, дорожче, ніж гадав я. Скільки літ загублених! Скільки квіток

зів'ялих! І що ж я купив у долі своїми зусиллями — не згинуті? Ледве чи не одне страшне зрозуміння свого минулого. Воно жахливе, воно тим жахливіше для мене, що мої рідні брати й сестра, про яких мені тяжко було згадувати у своєму оповіданні, ще й досі — кріпаки. Так, Пане Добродію, вони ще й досі кріпаки!

Прийміть запевнення й інші.

Т. Шевченко

1860, лютого 18.

Богдан ЛЕПКИИ

НЕ ВМЕР ПОЕТ . . .

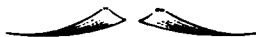
*Умер поет. Далеко на півночі,
У городі непривітнім, чужім.
А хто ж йому накриє сонні очі
Китайкою? Заплаче хто по нім?*

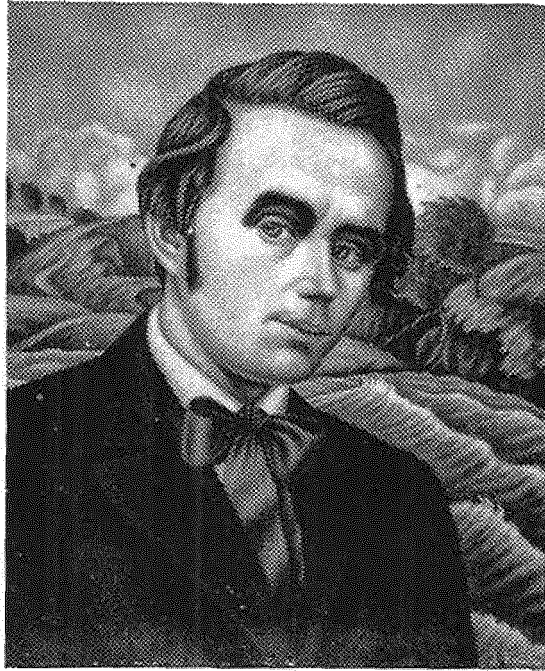
*Ти не журишь. Як північна година
Мине, хтось двері створить на розвір.
Прийде Петрусь, Оксана, Катерина,
І Наймичка — їх зійдеш повний двір.*

*Ярина з Степаном при домовині,
Двох хлопців сотник Гонта приведе,
Палій псалтир читає, свято нині —
Ясновельможний гетьман тут іде.*

*За гетьманом полковники на конях,
І куренями виступає Січ,
Булави, пірначі мигтять в долонях,
І від шабель розвиднюється ніч!*

*А там народ, цілий народ, як море,
Здіймається, іде вперед, шумить . . .
Не вмер поет, його втомило горе,
Схилив чоло і задрімав на мить.*

ШЕВЧЕНКОВІ ДУМИ

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру,
І все з собою заберу —
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: — Молисьь.
Молисья, сину: за Вкраїну
Його замучили колисьь. —
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

✱✱

... І я живу, і надо мною
З своєю Божого красою
Гориш ти, зоренько моя.
Моя порадонько святая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене. Вночі,

І вдень, і ввечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи пеложними устами
Сказати правду. Поможи
Молитву діяти до краю.
А як умру, моя святая!
Моя ти мамо! положи
Свого ти сина в домовину
І хоть єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи...

✱✱

Все упованіє мое
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,
Все упованіє мое
На тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих!
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До сáмого, самбго краю...

✱✱

І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!

ВІЩУН — БОРЕЦЬ — МУЧЕНИК

Написав Олександр Кульчицький

Кого прийшли ми пом'янути? Перед ким схиляються наші чола? Кому кланяються наші душі?

Коли б відповідь на це питання звучала: Ми прийшли пом'янути найбільшого поета української нації, Тараса Григоровича Шевченка, — треба було б сказати: — Це правда, але — не ціла правда. Бо Шевченко для нас щось більше як найгеніяльніший, найбільший поет. Бо Шевченко для нас це не тільки поет, що пише вірші. Шевченко — це співець-чародій, це маг-віщун, — як колишній грецький співець Орфей, що своїм заворожливим співом творив світи і володів над світом. Шевченко — це герой, як колишній, грецький Прометей; герой, що мечем свого слова і щитом свого серця виборював волю і право української людини. Шевченко ще й мученик-неофіт української правди, що як головна постать поеми „Неофіти” Алкід приніс українській правді в жертву своє багатострадалне життя, самого себе. І тому, що всі народи всіх віків віддавали честь магам-віщунам, борцям-героям і праведникам-мученикам, — наші чола похиляються перед Шевченком, як перед нашим Орфесом, нашим Прометесом і нашим Неофітом-Алкідом, наші душі кланяються Кобзареві-віщуніві, — борцю-геросві, праведникові-мученикові.

Шевченко - Орфей

За грецькими віруваннями Орфей був сином Аполлона, бога сонця й мистецтва, і музи, тобто богині поезії, Каліопе. Своім співом він причаровував навіть звірів, добув із підземелля і до життя прикликав свою померлу дружину Еврідіку. За нашими повір'ями і наші співаки-поети, як „віщий Боян” князівської старини, як козацькі кобзарі, мали в собі немов якусь

чародійну, надлюдську міць і здібність ясновидючості, що її мав і що про неї говорить Шевченко в „Перебенді”:

Вітер віє-повіває,
По полю гуляє,
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою — могила,
А там — тільки мріє.
Сивий вус, стару чуприну
Вітер розвіває,
То приляже та послуха,
Як кобзар співає,
Як серце сміється, сліпі очі
плачуть . . .

Послуха... повіє...

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не
бачив,
Щоб вітер по полю слова
розмавав,
Щоб люди не чули — бо то Боже
слово,
То серце по волі з Богом
розмовля,
То серце щечече Господню
славу,
А думка край світу на хмарі
гуля.
Орлом сизокрилим літас, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є;
Спочине на сонці, його залитає,
Де воно ночус, як воно встає;
Послухає моря, що воно

говорить,
Спита чорну гору: чого ти німа?
І знову на небо, бо на землі горе,
Во на ній, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все
чує:

Що море говорить, де сонце
ночус, —
Його на сім світі ніхто не
прийма,
Один він між ними, як сонце
високе;
Його знають люди, бо носить
земля,
А якби почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем
розмовля, - -
На Божее слово вони б
насміялись,

Дурним би назвали, од себе б
прогнали:
„Нехай понад морем, —
сказали б, — гуля!”

Як колишній грецький Орфей, як віщий Боян наших княжих часів, Шевченко — як бачимо в „Перебенді” — це той, чия думка „орлом сизокрилим літає, ширяє”; що „спочине на сонці, його запитає, де воно ночує, як воно встає”; це той, хто серцем „все знає, все чує”; — це віщун-кобзар. Той, хто серцем „все знає і все чує”, проникає наскрізь тайни людських душ — живих, мертвих і ненароджених земляків.

Він розуміє тайни живих, почавши від дитини-сиротини, малого хлопчика, що, за словами Шевченка, „мов одірвалось від гіллі, одно-однісіньке під тином сидить собі в старій ряднині”... через розмріяність підлітка, що йому „тринадцятий минало”, через тайни сліз дівчини — Катерини, через парубочьке завзяття молодечого віку, аж до тайни серця старого діда, що сидить коло хатиночки і „бавить хорошеє та кучеряве своє маленькеє внука...”

Віщун-Кобзар — це той, хто знає душі не тільки живих, але й мертвих, тайни степових могил, як каже Шевченко, „начинених нашим благородним трупом, начинених туго”... що з них на його заклик, як колись померлі на голос Орфея, виходять козаки, — лицарі: Тарас Трясило, Іван Підкова, Гамалія, гайдамаки.

„Боже слово”, що його за віруванням українського народу вкладає сам Бог в уста кобзарів, дає не тільки змогу серцем все знати і все чути, — але ще й частину творчої, Божої сили, — міць творити світи думки, світи душі поета, що про них пише Шевченко:

У мойй хатині, як в степу
безкраім,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У мойй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько „Гриця” дівчина
співає —
Я не одинокий, є з ким вік
дожить.

Кобзар-Віщун це, врешті, той, хто знає шляхи і дороги ненароджених в майбутнє, хто, як Шевченко, разом

із пророком Осією, знає, що „правда оживе, надхне, накличе, нажене, — спасе од ласки царської”.

Шевченко - Прометей

Прометей — це був за грецькими переказами герой, що віддажився викрасти у богів огонь, якого перед тим люди не знали; він подарував огонь людям, кладучи таким чином підвалу під все те, що називаємо цивілізацією й поступом. Переможений богами і за кару прикований до кавказької скелі, де орел щодня роздирав його серце, він не скорився богам і залишився навіки непокірливим бунтівником-борцем за добро людини.

Наші душі вклоняються не тільки Шевченкові-Орфесві, Кобзареві-Віщуніві, але також Шевченкові-Борцеві, — героєві за волю і право української людини, що відстоював їх мечем свого слова та боронив щитом свого прометеївського серця, про якого читаємо в „Кавказі”:

За горами гори, змарами повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Щодень Божий довбе ребра
Й серце розбиває;
Розбиває, та не вип’є
Живущої крови, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Геройське в Шевченка-Прометея проявляється постійно вже в Шевченка-Кобзаря. Мало не кожна сторінка Кобзаря містить хвалу козацької слави, похвалу героїства, безстрашності в змаганні за народ з ворогами Правди і Волі. Тарас каже:

Сини мої, гайдамаки!
Світ широкий, воля, —
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі!
Сини мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матері
Привітає в світі?
Сини мої! Орли мої!
Летить в Україну!

Отже, за словами поета — постаті, творені ним, треба вважати дітьми його душі, кров'ю од крові і кістю від кости їх творця, частинами його самого; якщо це так, то скільки ж геройського пориву мусіло міститися в співці Тараса Трясила, Гамалії, Івана Підкови?

Але Шевченко не тільки героїство оспівував, але й сам жив як герой і героїських дій довершував, даючи приклад, що бувають не тільки, як в еспанській історії, незламні князі, але, як і в нашій, — незламні мужики. Його дитинство було мужнім, непокірливим змаганням із злобою махучи, із такими виховниками як дяк Богорський; його юність була невсиплющою боротьбою із обставинами соціальної нерівності за власне звільнення із кріпацтва в поміщика Енгельгардта. У добі зрілості здобув героїську настанову душі, що у ній йому однаково, чи буде він жити в Україні, чи ні, чи хто згадає чи забуде його в снігу на чужині, а не однаково тільки, що злії люди Україну в огні окрадену збудять...

Загроза, що на неї свідомо йшов Т. Шевченко, здійснилася: 5 квітня 1847 р. Шевченка арештують, знаходять антидержавні вірші, як „Кавказ”, „Великий Льох”, „Посланіє” і замикають в Петропавловській кріпості. На слідстві Шевченко не то не заломлюється, але сміливо заявляє, що думки антидержавні, голошені в його поезіях, скрізь в Росії можна почути. Не зважаючи на жорстокість присуду, він підтримує на душі своїх товаришів.

А присуд виправдує вповні порівняння долі поета із долею Прометей. Шевченка заслали навіки рядовим у москалі в Оренбурзький корпус із заборонаю писати і малювати. „Сам сатана — пише Шевченко, — не спромігся б на такий холодний, нелюдський присуд”. Та проте, прометейське серце поета, кинене на поталу двоголового орла російської імперії, — оживає і сміється знову — сміхом непереможного, нездоланого героїзму.

Шевченко - Мученик

Героїство Прометей зроджує муче-

Обеліск в селі Кирилівці (сьогодні село Шевченкове) із надписом: „На цьому місці стояла хата, в якій провів дитячі роки Т. Г. Шевченко”.

ництво, що його разючий образ дає поет в „Неофітах”, думаючи про перших християн, про український народ і про самого себе на хресті:

Стремглав повісили святого
Того апостола Петра.
А неофітів в Сиракузі
В підземні страшні узи
В кайданах одвезли. І син,
Твій син Алкід, твоя дитина,
Твоя єдина родина,
Любов єдина твоя,
Гниє в неволі, у кайданах.
А ти, прескорбная, не знаєш,
Де він конає, пропадає!
Ідеш шукат його в Сибір,
Чи тес... в Скифію. І ти...
І чи одна ти? Божа мати,
І заступи вас, і укрий!
Немає сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі,
Або в далекій стороні
В британських, гальських
легіонах
Не муштрувались...

О, Нероне,
Нероне лютий! Вожий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить... Припливуть
І прилетять зо всього світу

Святії мученики — діти
Святої волі; круг одра,
Круг смертного твого
предстануть
В кайданах, і... тебе простять.
Вони — брати і християни,
А ти — собака, людоїд,
Деспот скажений . . .

Мучеництво Шевченка почалося поправді далеко перед його засудом і засланням. Воно було головною ноткою пресумної пісні його життя; — воно почалося ще в ранньому його дитинстві і постійно звучало в його поезії.

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Мосі долі молодій.
А іноді така печаль
Оступить душу, — аж заплачу.
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині...
Мені здасться, що це я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здасться, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки! Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа;
Що він не зпатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журився,
Щоб він деннебудь прихилився,
То оддадуть у москалі . . .

Кріпацький син, що втратив неньку на 9-му році життя, що від побоїв мачухи ховається в бур'янах, що в нього на 11-му році вмер батько, що замість науки малярського мистецтва дістає від дяка безліч прочуханців, що становище громадського чабана в Кирилівці міняє на місце козачка-прислужника в Енгельгардта, перейшов уже в своїй юності через всі етапи терпіння. По короткій добі визволення із кріпацтва (1838 р.) присуд на довічне заслання починає нове мучеництво солдатських років у степах Орської кріпости, Аральського озера й Новопетровського форту, — мучеництва, що його настрої поет змальовує в молитві:

Дай дожити, подивитись,
О, Боже мій милий,
На лани тії зелені
І тії могили.

А не даси, то донеси
На мою країну
Мої сльози: бо я, Боже,
Я за неї гину.

Поет, що вмер на 47-му році життя, що 24 роки був кріпаком, 10 років на засланні, три з половиною під доглядом поліції, і тільки 9 років жив вільною людиною, мав повне право сказати про себе: „Молись! Молися, си-ну, за Україну його замучили колись”.

Шевченко-Орфей і Шевченко-Герой-Прометей був тому одночасно і Неофітом-Алкідом, що йому, як праведникові - мученикові, кланяються сьогодні наші душі . . .

Шевченко - Батько

Будучи більше як поетом, бо кобзарем-віщунном, борцем-героєм і праведником-мучеником, — Шевченко розбуджує в нас, скільки разів сходимося, щоб його пом'янути „незлим, тихим словом”, — найглибший і найкращий, напівсвідомий спогад нашої душі, спогад про батька.

Батько для дитини — це той, хто, як віщун-чародій — все наскрізь знає; як борець-герой за всіх міцніший, нікого не боїться і нікому не кориться; як праведник-мученик за своїх близьких, завжди готов себе в жертву принести. Тому батько для дитини найвищий авторитет, взірєць і вчитель життя, різьбар сумління, той, хто наказує і закаує, поводатар у майбутнє. Тугу і уяву такого батька розбуджує в наших душах Батько-Тарас. Якщо називаємо його Батьком Тарасом, шануймо його як батька, переймаючи у свої серця його духову спадщину. Нехай Дух Кобзаря стане для нас огненным стовпом на шляхах скитання і шукання, на шляхах самовідречення і змагання та прийдешньої остаточної перемоги.

. . . Правда оживе,
Надхне, накличе, нажене
Не ветхес, не древлє слово
Розтліннес, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської . . .

ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ СВИТОГЛЯД Т. ШЕВЧЕНКА

Написав Олександр Лотоцький

(Стаття, надрукована в IV-му томі 16-томового видання Творів Шевченка, вид. Українського Наукового Інституту у Варшаві)

1.

Літературна творчість Шевченка стала джерелом визвольних ідей, як ідейний заповіт поета в майбутніх українських національних змаганнях. Тож не дивно, що літературну спадщину Шевченка спіткали такі самі фатально-несприятливі обставини, які облягли Генія України ще за його життя: українська нація довгий час позбавлена була змоги користуватися найяскравішими творами свого найвизначнішого поета. Навіть не зовсім повна збірка його поезій могла появитись тільки через 25 літ по його смерті та й то — поза межами української землі, в чеській Празі. Україна російська дістала змогу читати повного „Кобзаря” лише за 10 літ до української визвольної революції, а до того часу читала „Кобзаря”, з якого цензура викраяла майже все, що мало для українців цінність саме з національно-громадського погляду. Через те громадську ідеологію Шевченка відтворювали на основі цензурних його творів, свідомо чи несвідомо звужуючи широкі громадські погляди поета, зводячи їх до загальних протестів проти поневолення, зокрема проти кріпацтва. Така традиція в з'ясуванні громадських ідей Шевченка продовжується й по революції. Хоч інтерес до дослідження Шевченка все зростає, але й досі політичний зміст Шевченкової поезії з належною повнотою не досліджений. Нечисленні праці в цьому напрямі мають характер загальних оглядів, і лише акад. С. Смаль-Стоцький зробив глибшу спробу виявлення громадського світогляду Шевченка.

2.

Шевченко, як письменник, передусім — поет; прозові його твори, яка б не була їх літературна вартість (а ми її що далі, то більше починаємо розуміти), мають другорядне в його літературній спадщині значення. Думки поета змісту політичного знайшли свій вираз головню в його поезіях, у формі поетичній. Ясно, що тут ми не можемо шукати тої формальної точності, що в політичній програмі чи в політичному трактаті. Поет мислить і висловлює свої мислі образами, але захований у тих поетичних образах реальний зміст його політичного світогляду стає для нас ясний, коли ми ті поетичні образи розкриваємо. Звичайно поезія не є відповідною формою для висловлювання політичних думок; спроби вживати для цього поетичної форми взагалі не можуть бути вдатні і звичайно бувають лише сухою, позбавленою поетичного значення версифікацією. Треба бути геніальним поетом, як Шевченко, щоб надати високої поетичної вартості творам, які трактують теми політичного змісту — в виразних, ясномовних, яскравих образах. Але, розкриваючи ідейний зміст таких поезій Шевченка, ні на хвилину не треба забувати, що висловлені в них думки — одягнені в конкретні, плястичні образи, що це вже — перли правдивої поезії, і тому не можна вимагати від них формальної точності політичного трактату, — переклад самоцвітів Шевченкової поезії на брукове каміння поточної мови справляє непоборні труднощі.

3.

Основне тло, з якого постас весь громадський світогляд нашого поета, це — глибоке патріотичне почуття. Шевченко перш за все — поет-патріот, проповідник національного чину аж до найбільшої самопожертви для Батьківщини („Я так її, я так люблю мою Україну убогу... за неї душу погублю”). Переважна більшість його творів пересякнута любов'ю до України — до її природи та всього національного побуту, боєм за її трагічну долю, безоглядною відданістю її інтересам. Досить згадати розпачливі пісні-сльози поета-вигнанця: „Холоне серце, як згадаю, що не в Україні поховують, що не в Україні буду жить”; або: „А ти, моя Україно, безталанна вдово! Я до тебе літатиму з хмари на розмову, на розмову тихосумну, на раду з тобою...”). Патріотизм розуміє Шевченко не на словах, а на ділі, як живу працю над культурним та соціальним піднесенням обездолених верств рідного народу („Обніміте ж, брати мої, найменшого брата, — благословіть дітей своїх твердими руками і обмитих поцілуйте вольними устами”), над політичним визволенням Батьківщини („Схаменіться, недолюдки, діти юродиві! Подивіться на рай тихий, на свою Вкраїну, полюбіте щирим серцем велику руїну! Розкуйтеся, братайтеся!”, „Кайдани порвіте!”). В своєму „Посланні” звертається він і до живих, і до мертвих, і до тих, що мають народитися, і що на Україні і не на Україні, закликаючи їх, щоб пильнували свого краю, боронилися перед чужими впливами, які вчать зневажати своє рідне, щоб ми були собою та трималися своєї народности. Сам поет розумів своє історичне для долі Батьківщини значення в тому, що силою свого слова він підніс затемнену поневоленням свідомість свого народу та забезпечив надалі непереривність українських визвольних змагань („Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово!”).

4.

Над усім змістом його творів — і поетичних, і прозаїчних — панує

одна думка — про Україну, про її колишню долю, про сучасне її становище, про її майбутність, — і все з погляду найширших національно-громадських завдань. У минулому України поет одділяє додатні сторони її життя від негативних, очищає її історію від псевдогероїчних явищ і постатей, що засліплювали свідомість земляків та створювали замішання в їх світогляді; освітлює — з погляду національного, соціального та державного — справжнє становище України в умовинах російської державности; виразно з'ясовує завдання Батьківщини й у майбутньому: майбутня її доля може бути ясною та знайде твердий ґрунт для себе лише тоді, як буде задоволено ту потребу, що від неї все інше залежить, — справу національно-державної незалежности, власного права і сили „в своїй хаті”.

Коли до Шевченка українські змагання було вже досить приборкано, а самий національний світогляд захмарено, то за Шевченка й по ним кожний, кому близькі були інтереси Батьківщини, вже розумів, з якого боку треба підійти до національної справи, до чого взятися, куди прямувати. Епохальна роля Шевченка в історії України полягає в тому, що він відновив наші національно-державницькі традиції, на чергу наших історичних завдань поставив ідею державної незалежности, як основної гарантії інтересів нації. Ідея ця органічно просякає цілий його світогляд. В процесі загального духового зросту поета набували виразніших форм і його погляди на соціальне та політичне життя українського народу; поглиблювалася в тому процесі й центральна в усьому світогляді Шевченка ідея — ідея державної незалежности України, поширювалися її моральні та правні основи, ясніше висвітлювалася її життєва конечність. Але в засаді своїй ідея ця стоїть у Шевченковому світогляді непохитно від початків його громадянської свідомості аж до останніх хвилин письменницького і взагалі життєвого шляху поета. Уже в самій короткій її поетичній формулі — „в своїй хаті своя правда і сила і воля” — міститься ідейний заповіт,

Тарас Шевченко серед друзів. Зліва направо: О. Лазаревський (?), М. Лазаревський, Т. Шевченко, Г. Честахівський, невідомий. (Фото).

що на його виконання та закріплення пішло вже й піде ще багато праці цілих поколінь українського народу. В цих словах — ціла програма дальшого життя, ідеал тої правно-державної форми, що єдина може забезпечити народові право, силу й волю на своїй землі.

5.

До недавнього часу була поширена думка, що Шевченко в своїй поезії переспівував ідеї Кирило-Методіївського Братства, що начебто програма цього Братства була ідейним джерелом його політичного світогляду та його поезії. Думку цю треба вважати за цілком неслухну (перечать їй передусім дані хронологічні), і в одній із розправ 20-их років (М. Марковського), друкованій у працях Всеукраїнської Академії Наук, переконливо доводиться, що, навпаки, ідеологічна література Кирило - Методіївського Братства, т. зв. „Книги Битія українського народу”, джерелом своїм мала в значній мірі погляди Шевченка,

— ті погляди, що їх розвинуто в його поезіях 1843-1845 р.р. основніше — глибше й ширше, ніж у „Книгах Битія”, розвинуто з перевагою моментів національно-українських над загально-слов'янськими. Про певну залежність ідеології братчиків від Шевченкового світогляду свідчать уже зізнання самого правдоподібного автора „Книг” — Костомарова, що в побожних виразах писав, як його зворушили та вплинули на нього погляди Шевченка, як його „обгорнуло страхом”, коли він почув „Сон” та „Кавказ” — твори з провідними політичними думками поета. „Я побачив, — пише Костомарів — що муза Шевченка роздирала заслону народного життя. І страшно, і солодко, і боляче було, і разом тягнуло глянути туди. Поезія завжди веде перед, завжди зважається на сміливу справу, і вже її слідом ідуть історія, наука та практична праця. Тарасова муза розбила якийсь підземний льох, що на протязі кількох віків був замкнений на багато замків, запечатаний багатьма пе-

чатками. Вона відкрила за собою шлях і для соняшного проміння, і для свіжого повітря, і для людського інтересу". Куліш посвідчує те саме: „Усі ми були зачаровані Шевченковими творами... Мова його впливала на всіх нас і на Костомарова страшенно. Шевченко, вихований читанням „Історії Русовъ" Кониського, зробив з нас людей, що ненавиділи москалів і всіх, що були винні в бідуванні нашої рідної України". Ці слова базумовно свідчать, що не ідеї Костомарова та Куліша, а ідеї Шевченка були провідними в програмі Кирило - Методіївського Братства; Шевченкова національно - державна думка була багато радикальніша; та його думка не лише приваблювала членів Братства, але й лякала їх, бо в їхній концепції слов'янської федерації виразно й рішуче висувала постулат незалежності поневоленої України на рівних з іншими народами правах.

6.

Ця ідея державної самостійності України складає таку органічну властивість Шевченкового світогляду, що її не могли витравити навіть ті нелюдські карі, що спали на долю поета, коли були відкриті його зв'язки з Братством; ту думку не менш рішуче висловлює він і тоді, коли інші члени Братства припорошили її не лише в своїй праці, але й у своїй свідомості. Цю визвольно-державну ідею бачимо вже в перших творах Шевченка, повних романтичної любови до українського минулого. Хоч там у нього, як і в усіх сучасних йому українських письменників - романтиків, бачимо ми ті самі мотиви — тугу за минулим України („було колись, в Україні ревіли гармати, було колись, запорожці вміли панувати"), але ідейна оцінка історичних явищ, що були сюжетами тих поетичних творів, у нього — інша. Шевченко не обмежується згадками про самі зовнішні форми колишнього українського життя, а розкриває й ідейний зміст тих форм. Для Шевченка, навіть у творах молодшого віку, певні історичні форми національного життя, як наприклад козаччина, — цінні не самі

в собі, а тому, що в тих формах втілювався ідеал вільного життя нації, -- того життя, що антитезу його бачить поет у сучасному поневоленому становищі українського народу. Поет захоплювався історичними явищами. оспівував їх, спонуканий до того ідеєю, що жила в узятих з минулого образах, -- ідейно вільної України, що, мов плідноче зерно, залишається жити, коли, як лущиння, опадє зовнішня історична форма. Згадуючи, як „запорожці вміли панувати", поет додає при тому: „панували, добували і славу, і волю". Сумуючи, що „минулося, осталися могили по полю", поет разом з тим завважує, що ті могили „про волю нишком в полі з вітрами говорять". В другому місці, згадуючи про ті ж самі пам'ятки українського минулого, поет ще ясніше означає їх національно-визвольне значення, вкладаючи в уста поляглому в могилі козакові такі слова: „На всій Україні високі могили. Дивися, дитино; усі ті могили — усі отакі: начинені нашим благородним трупом, начинені туго. Оце воля спить! Лягла вона славно, лягла вкупі з нами козаками! Бачиш, як лежить, — неначе сповита!.. Тут пана немає: усі ми однако на волі жили, усі ми однако за волю лягли, усі ми і встанем". Воля — основа людського життя, бо „де немає святої волі, не буде там добра ніколи". Ні добра, ні правди: „на цім світі яка правда у людей, мій сину!.. Така й досі, я думаю, в нас на Україні; та другої і не буде в невольниках-людях". Рабство народу це — логічний вислід підупаду в народі його найціннішої людської риси — прагнення до волі, бо невольники-люди самі кують собі ярмо рабства („Якби то, думаю, якби не похилилися раби, то не стояло б над Невою оцих осквернених палат"); по славній традиції предківської твердої боротьби за волю поневолення соромом вкриває наступні покоління („і діди нам розказують про давні криваві тії літа, як рукою твердою своєю розв'язав Ти наші руки; ...а нині!.. покрив сси знову срамотою свої люди", „і кивають, сміючись, на нас головами, і всякий день перед нами — стид наш перед нами!").

Отож у своїм розумінні волі поет розкриває зміст того національного гасла, що за ним ішли всі визвольні змагання українського народу та порушення якого провадило й провадитиме до поневолення, рабства, до втрати гідності й особистої, і національної, і державної. Воля, як ідеал національного життя, як засада народної свідомості, що керувала історичним шляхом України та виробляла відповідні історичним умовам форми політичного життя, — це невмирущий і незабуваний зміст українського національного життя в його минулому, — „тої слави козацької повік не забудем”. Та засада — „голосна та правдива, як Господа слово”, вона „не вмре, не загине”. Коли історичні явища українського життя, хоч би й найбільш бучні та пишні, як наприклад, втілення державної ідеї в постаті того чи іншого гетьмана, не відповідають інтересам нації — засадам державної незалежності, національної волі, поет таврує їх з усією силою свого вогненного слова: „Я ридаю, як згадаю діла незабуті дідів наших: тяжкі діла! Якби їх забути, я оддав би веселого віку половину”. Ножем критичної аналізи обнажив він історію рідного народу і мав відвагу розвінчати ті явища та ті особи, що викликали стільки фальшивого патріотизму серед земляків, засліплених зовнішнім блиском подій: „Подивіться лишень добре, прочитайте знову... та читайте од слова до слова... Все розберіть... та й спитайте тоді себе: „що ми? чії сини? яких батьків? ким, за що закуті?..” То й побачите, що ось що ваші славні Брути... Чого ж ви чванитеся, — ви, сини сердешної України? Що добре ходите в ярмі, ще лучче, як бацьки ходили?” Рідну минувшину поет радить приймати „не лише в блискучих, лицарських картинах, але всесторонньо, холодно, критично, щоб з промахів минувшини пізнати позитивні способи заради лихови в сучасності” (Ю. Чайківський). Немов удари тяжкого, многопудового молота, кидає він такі слова на адресу гетьманів, що зраджували засаду української самостій-

ности: „раби, подніжки, грязь Москви, варшавське сміття ваші пани, ясновельможні гетьмани”. І найбільш тяжкі та гіркі докори посилав поет найславнішому з гетьманів — Богданові Хмельницькому, що завів державну справу своєї батьківщини у безвиглядні московські нетри: „Ото церков Богданова, там то він молився, щоб москаль добром і лихом з козаком ділився. Мир душі твоїй, Богдане! Не так воно стало: москалики, що заздріли, то все очухрали... Занапастив esi вбогу сироту Україну”. „Отаке то, Зіновію, Олексієв друже! Ти все оддав приятелям, а їм і байду же”. В уста України поет вкладає такі звернуті до уславленого гетьмана слова: „Ой, Богдане, Богданочку! якби була знала, — у колисці б задушила, під серцем приспала”. Тут поет ясно розкриває зміст того національного гасла — волі, в якому зосереджено енергію народу та якого порушенням був акт Переяславської угоди. Те гасло конкретизує поет у формі державної негідності, зрадженої нерозважливим учинком Богдана.

8.

Історичні згадки Шевченка не мають того характеру пасивності, як у сучасних йому українських поетів, не приводять до примирення з тим, що історично сталося та наслідком своїм мало тодішнє поновлення. Його згадки конче дають аналогію чи здебільшого контакт із сучасністю та викликають у свідомості читача реакцію на ту сучасність. Сумовиті образи свідків минулого — „мовчать гори, грає море, могили сумують” — завершуються у поета різким контрастивним образом поневолення України чужинцями: „а над дітьми козацькими поганці панують”. Коли поет згадає про те, як „засівала трупом поліс, поки не остигло”, як „лягла спочить” козацька воля, — то ці аксесуари минулого лише різкіше ставлять перед свідомістю поета той факт нинішнього часу, що „тим часом виросла могила, а над нею орел чорний сторожем літає”, — чорний орел, як емблема російської державної влади над Україною; що тяжке лихо України ба-

чить „тільки ворог, що сміється”, — ворог, який святкує свою перемогу над поневоленим народом. Поет певний, що спогади історичні виховують та гартують дух, викуюють свідомість наших кривд і наших прав: „Смійся, лютий враже, та не дуже, бо все гине, слава не поляже, не поляже, а розкаже, що діялось в світі, чия правда, чия кривда і чий ми діти”. Коли поет малює елегійну картину — „Нема Січі. Очерети у Дніпра питають: „де то наші діти ділись, де вони гуляють?” — то відповідь ясна: ті діти, що боролись за волю батьківщини, за волю українського народу, — потрібні тепер („де ділись, де вони гуляють?”), щоб відновити визвольні змагання проти ворога, що гнобить Україну під егідою чорного орла. Історичні образи виразно зв'язуються з сучасними обставинами, як це яскраво бачимо в „Юродивому”: „Не сотні вас, а мільйони полян, дулібів і древлян Гаврилич гнув во время оно; а вас, моїх святих киян, і ваших чепурних киянок оддав своїм профосам п'яним у наймички сатрап-капрал”.

Поет що далі, то більше відходить від тих історичних сюжетів, що їх так культивували його літературні попередники, — від картин боротьби українського народу з колишніми його ворогами, і всю силу свого ідейного патосу скеровує на протест проти нинішнього національно-державного ворога України. З погляду реальних завдань даного моменту поет ставить собі питання, яким маловажить наслідки всієї попередньої боротьби: „За що ж боролись ми з ляхами... за що скородили списами московські ребра?” І на тлі історичних образів та подій витворюється в нього ціла діяльна програма відносин і національних (українсько - татарських, українсько-польських, українсько-московських), і державних (до Польщі й Росії), зростає вогненний протест проти нинішнього поневолення, лунають відгуки страшної прийдешньої бурі, чується нарешті виразний, недвозначний заповіт національно-державного визволення шляхом збройної боротьби.

Саме з цього погляду державного визволення, з ідеї самостійності України оцінює Шевченко історичні події. Дуже характерна щодо цього містерія „Великий Лях”, де виведено три душі, які караються навіть за невідомі вияви звичайної доброзичливості до людей, що допустилися злочину проти батьківщини. Одна карається за те, що з повними відрами перейшла дорогу Богданові, як їхав він у Переяслав Москві присягати: „Дивлюсь — гетьман з старшиною. Я води набрала, та вповні шлях і перейшла; а того й не знала, що він їхав в Переяслав Москві присягати. І вже ледве я не-ледве донесла до хати оту воду... Чом я з нею відер не побила?! Батька, матір, себе, брата, собак отруїла тою клятою водою! От за що караюсь”. Друга душа карається за те, що напоїла коня цареві Петрові, коли вертався він додому після Полтавської перемоги: „Що цареві московському коня напоїла в Батурині, як він їхав в Москву із Полтави”. Третя карається за те, що усміхнулася до лютого ворога України — цариці Катерини: „Мене мати ще сповиту на руках носила, як їхала Катерина в Канів по Дніпрові... Я глянула, усміхнулась — та й духу не стало!.. Чи я знала, ще сповита, що тая цариця — лютий ворог України, голодна вовчиця!” Так підкреслює поет фатальне для державних інтересів України значення цих подій — переяславської угоди, полтавської поразки та всього протиукраїнського поступовання Катерини.

З того ж погляду державних інтересів України оцінює Шевченко й історичні особи з-поміж діячів України й Московщини. Виразно виступає співчуття поета до тих історичних осіб, що відіграли позитивну роль у визвольній боротьбі України, — як Дорошенко („Мов орел той приборканий, без крил та без волі, знеміг славний Дорошенко, сидячи в неволі), Мазепа, Гордієнко, Полуботок. Інші гетьмани, що сприяли поневоленню України, — „раби, подніжки, грязь Москви, варшавське сміття”, зокрема такі гетьмани, як Са-

Московські жандарми сторожать біля Шевченкової Могили
в 1914 році.

мойлович, Скоропадський, Розумовський. У зв'язку з поглядом поета на згубне значення Переяславської угоди для України особливо тяжкі докори падають на гетьмана Богдана, що „на квиток повірив москалеві”. „Якби то ти, Богдане п'яний, тепер на Переяслав глянув та на замчище подививсь, — упився б, здорово упивсь! І, препрославлений козачий, розумний батьку!.. в калюжі (б) утопивсь, в багні свинячому. Амінь тобі, великий муже! великий, славний, та не дуже! Якби ти на світ не родивсь, або в колісці ще упивсь, то не купав би я в калюжі тебе, преславного... Амінь”.

До царів російських поет ставить відповідно до їх ролі в національно-державному поневоленні України. Всі вони, „кати України”, сприяли тому поневоленню, але найбільше — „де той Первий, що розпинав нашу Україну, а Вторая — доконала вдову-сиротину”, та „фельдфебель-цар” — Микола І. На адресу Петра вкладає поет такі слова в уста замученому гетьманові Полуботкові: „Царю проклятий, лукавий, аспиде

неситий! Що ти зробив з козаками? Болота засипав благородними костями! Поставив столицю на їх трупах катованих! і в темній темниці мене, вольного гетьмана, голодом замучив у кайданах!”

10.

Поневолене становище України та життєві її інтереси визначували й відношення Шевченка до сусідніх народів. Шевченко не ідеалізував польсько-українських відносин у минулому, як це ясно видно хоча б з таких його творів, як „Гайдамаки” або „Буvas, в неволі іноді згадаю...” Але, оцінюючи наші історичні суперечки з Польщею, Шевченко висловлює погляд, який не тільки освітлює життєвий зміст минулого, але може служити й історичною прогнозою на дальші часи: „А чванитесь, що ми Польщу колись завалили!.. Ваша правда: Польща впала, та й вас роздавила”. Він виразно підкреслює, що негативні моменти в польсько-українських відносинах далеко поступалися фактами, до яких привело державне поєднання

України з Московщиною, що „світ Божий в пута закувала”: „Кобзарі нам розказали про війни і чвари, про тяжкеє лихоліття, про лютії карі, що ляхи нам завдавали... Що ж діялось по Шведчині, — то й вони злякались, оніміли з переляку...”

У всій поезії Шевченка немає й найменшого натяку на національне примирення з москалями, з державою московською, якою насправді була Росія. Шевченко „усяку злуку України з Московщиною вважав за найбільшу недолю, за найбільше нещастя України, джерело її фізичного, духового, матеріального, культурного й морального занепаду, вважав за кару Божу, як це виразно виходить із слів: „Україно, мій любий краю неповинний! За що тебе Господь кара, карає тяжко? — За Богдана та за скаженого Петра та за панів отих поганих докраю нищить”... Він визнає тільки повну державно-політичну самостійність України” (Ст. Смаль-Стоцький). Отже, поширений серед росіян погляд, що Шевченко закликав до сднання між москалями та українцями — цілком неслухняний. Походить він із цілковитого незнання й нерозуміння самої основи Шевченкового національно-державного світогляду, якою є ідея державної незалежності України.

Найбільший ворог соціального поневолення народних мас, що присвятив так багато вогненних сторінок протестам проти кріпацтва та взагалі визискування безправних кляс, Шевченко, проте, не висував наперед моменту соціального, коли в описуваних ним історичних подіях виразно виступає момент національно-державний. Говорячи про фатальний для України договір Богдана з Москвою, поет звертає увагу не на соціальну, а на політично-державну сторону лихих його наслідків. З другого боку, не осуджує поет революційного кроку Мазепи, хоч його й не піддержали народні маси з причин соціальних. Шевченко, проте, не висував наперед пекучої для його громадянської свідомості справи соціального поневолення, проти якого все своє життя висловлював вогненні протести; але,

як патріот-державник, він добре розумів, що хвороби соціальні можна лікувати органічно лише в умовах власної незалежної державности, — в тих умовах, що дають усі моральні та правні підстави й можливість для направлення кожного соціального лиха.

11.

Бже з наведених прикладів гідко, що Шевченко не лише добре, навіть надзвичайно добре знав українську історію („що ми, чий сини, яких батьків, ким, за що закуті”), але й усвідомив собі державні завдання України. Змагання українського народу до національної волі на протязі всієї його історії, поневолене становище його в державному співжитті з тим чи іншим сусідом логічно приводили думку поста до ідеї незалежності України, як єдиної гарантії інтересів нації. „Чи діждемось ми Вашингтона з новим і праведним законом?” — питає він і сам відповідає: „а діждемось таки колись!” Ця згадка про Вашингтона, вождя-визволителя колишньої англійської колонії, а нині великої незалежної держави, не залишає сумніву щодо правдивого змісту постових слів. „Коротше й ясніше годі висловити ідеал державного ладу для України. Вашингтон визволив Північну Америку з залежності від Англії, встановив у визволеній землі республіканський лад з новим і праведним законом, він став першим президентом З'єдинених Держав Америки. Такого Вашингтона хоче Шевченко діждатися й на Україні, хоче діждатися й для України нового і праведного закону” (Ст. Смаль-Стоцький).

Сучасне поневолене становище України в складі російської держави лише провадило до все дальшого її винародовлення й не давало найменшої надії на те, що Україна здобуде національно - державну незалежність мирним шляхом: „Заснула Вкраїна, бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла, в калюжі, в болоті серце прогноїла і в дупло холодне гадюк напустила, а дітям надію в степу оддала”. З неволею політичною прийшла й руїна економічна: „Степи мої запродані жидові, німоті, сини мої на чужині, на

чужій роботі". Це ставило перед поетом питання доцільності революційного визволення батьківщини. „Чи довго ще на цім світі катам панувати?" — питає він, розуміючи під „катами" передусім російських царів.

12.

Коли стало перед поетом питання революційного визволення України з поневоленого становища в складі російської держави, він, не вагаючись, вирішав це питання позитивно. Певний, що „діждемось таки колись" свого державного визволення, поет закликає в іншому місці готуватись до революційного чину. „Порадимось, посумуєм, — звертається він до України — поки сонце встане, поки твої малі діти на ворога стануть". Поет прозирає, що вже „лежить попіл на розпутьті, а в попелі тліє іскра вогню великого, тліє, не вгасає, жде підпалу, як той месник часу дожидає". Визволення України поет бачить на руїнах самодержавної Росії: „Бували війни й військовії свари... Було добра того чимало! Минуло все, та не пропало, — осталися шашелі: гризуть, жеруть і тлять старого дуба... А од коріння тихо, любо зелені парості ростуть. І виростуть; і без сокири, аж зареве та загуде, козак безверхий упаде, розтрощить трон, порве порфіру, роздавить вашого кумира, людськї шашелі!" Тоді „церква домовина розвалиться", а з-під неї встане Україна, встане в ім'я ідеалів правди й волі: „Встане Україна і розвіє тьму неволі, світ правди засвітить, і помоляться на волі невольничї діти". І поет заповідає пом'янути його „в сім'ї вольній, новій", — означаючи так Україну, як вільну, незалежну державу.

До визволення України провадять шляхи різні щодо засобів, та спільні щодо кінцевої цілі: слово та революційний чин.

13

Поет глибоко вірив у незмірну революційну силу слова й ціле своє життя боровся за свої переконання силою тої зброї, якою геніяльно володів — словом. „Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово". „Орю свій пере-

ліг, убогу ниву, та сію слово, — добрі жнива колись то будуть". Всю силу свого слова поет поставив собі за ціль обернути на національне освідомлення своїх земляків: „Може верну знову мою правду безталанну, мос тихе слово. Може викую я з його до старого плуга новий леміш і чересло, і в тяжкі упруги може зорю переліг той, а на перелозі я посію мої сльози, мої щирі сльози. Може зійдуть і виростуть ножі обоюдні, розпанахають погане, гниле серце, трудне, і вицідять сукровату, і наллють живої козацької тії крови, чистої, святої!" Слово, як орган революційної думки „царя всесвітнього, царя волі", дає великі жнива. „А де ж твої думи, рожеві квіти? Доглядані, смілі, викохані діти? Кому ти їх, друже, кому передав? Чи, може, навіки в серці поховав? Ой, не ховай, брате! Розсип їх, розкидай! Зійдуть і ростимуть, і вийдуть з них люди". І поет сам виконував цю свою раду з відвагою, що коштувала йому всієї долі, самого життя. Бо він певний, що духовна сила слова перемагає грубу силу фізичну: „Нехай лютеє на землі, нехай пророків побиває, нехай усіх нас розпинає, — уже внучата зачались; і виростуть внучата тії, Христові воїни святії! І без огня і без меча стратеги Божїї воспрянуть, і тьми і тисячі поганих перед святими побіжать!" Тому й слово поета „огнем-сльозою упаде колись на землю і притчею стане розпинателем народним, грядущим тиранам". „Лети ж, моя думо, моя люта муко! Забери з собою всі лиха, всі зла, своє товариство! — Ти з ними росла, ти з ними кохалась; їх тяжкїі руки тебе повивали. Бери ж їх, лети та по всьому небу орду розпусти! Нехай чорніє, червоніє, подум'ям повіє, нехай знову рига змії, трупом землю криє!"

14.

Муза Шевченка з погляду засад гуманності — муза любови, всепрощення, муза альтруїзму. „Етична краса, краса любови і всепрощення — сяють з кожної сторінки „Кобзаря" (С. Єфремов). Всі твори поета овіяні отими настроями гуманного сві-

тогляду — і в ділянці переживань особистих, і ширше, — в ділянці взагалі відносин людських. Але є в людському житті момент, коли поет-гуманіст не визнає жадного компромісу, не знає жалю й свій вогненний протест одягає в дуже рішучі форми вислову. Слово його горить-палас вогнем, коли торкається воно недолі його Батьківщини та зокрема „найменшого брата” — народної маси, як основи нації. В таких випадках Шевченко здійснює бунт проти соціального укладу, проти державних і релігійних форм, коли вони потурають кривдам та знущанням з народних мас. „І ні тяжка неволя, ні мука самотності, ні літа не вгасили вже в Шевченкові того вогню, що ним запалав він, і раз-у-раз поет вертається до об'єкту своєї великої любови і з цього погляду все міряє і всіх судить” (С. Єфремов). В ім'я свободи поневоленої Батьківщини поет закликає до найрішучішого революційного чину. „Борітеся, — поборете! — кличе він поневолені народи Кавказу, — за вас воля і правда святая”. „Розкуйтеся, братайтеся”, — закликає своїх: „... вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте”. І поет уже бачить своїм пророчим зором, як „розкуються незабаром заковані люди, — настане суд! Заговорять і Дніпро, і гори, і потече сторіками кров у синє море”. „Щоб збудити хиренну волю”, потрібна єдність думки й волі та рішучість пляномірного, однодушного чину всього суспільства: „Треба миром, громадою обух сталить та добре вигострить сокиру та й заходиться вже будить... А то проспить собі небога до суду Божого страшного”. „Треба одностайне, односердне стати. Миром, громадою, одностайне, односердне... Ніхто не показав нам досі іншого ліпшого шляху до волі. І спроби наші добути волю саме тому не вдалися, що ми не заходилися коло того миром, громадою, одностайне, односердне” (Ст. Смаль-Стоцький).

15.

Певний щодо конечности збройної революційної боротьби за державне

визволення України, поет, проте, з почуттям жакливої муки спинається на думці, чи здолає вона, знесилена поневоленням, здобути в собі у відповідальну годину сили, щоб прийняти найживішу участь у тій визвольній боротьбі: „Мені однаково, — каже поет — чи буду я жить в Україні, чи ні, чи хто згадає, чи забуде мене в снігу на чужині, — однаковісінько мені... Та не однаково мені, як Україну злії люди присплять, лукаві, і в огні її, окрадену, збудять... Ох, не однаково мені!” Незрівнянні слова поета в усій їх жакливій суті зрозуміли ми лише після революції, одні — на вигнанні, інші — „на нашій, не своїй землі”. Він, що зазнав всього болю невольного вигнання з рідної землі, ладен і з цим особистим тяжким лихом примиритися, та не може знести думки, що матеріально й духово покривджена Україна, розбуджена в огні революції, не зможе проявити ні всього напруження своїх фізичних сил, ні своїх національно-державних змагань у цілій їх повноті.

Та хоч як тяжко переживає поет прийдешні муки своєї Батьківщини в своєму воїстину пророчому передбаченні, але віра його в конечну перемогу „правди” — невмируща: „Встане правда, встане воля”. „Не вмирає наша правда, не вмирає воля; і нестиий не виоре на дні моря поля, не скує душі живої і слова живого”. „Встане Україна, світ правди засвітить”. Глибоко в тому певний, поет заповідає: „І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій не забудьте пом'янути незлим, тихим словом”. У тих нових вільних умовах життя його визволеної батьківщини „врага не буде, супостага”, найбільшого ворога — царизму російського і взагалі монархічного самовластя, що завжди було джерелом людського лиха.

Шевченко — переконаний противник самодержавного устрою. Самодержавство малює він у відразливих рисах, як задоволення егоїстичних потреб узурпаторів народного права через пригноблення та деморалізацію народних мас. Це явище суспільного життя поет інтерпретує за біблійною традицією, як кару за моральний упа-

док людської громади: „І праведно Господь Великий на нас на лютих, на нас диких кайдани повелів кувать, глибокі тюрми мурувать і — роде лживий і жорстокий! — вомісто кроткого пророка, царя вам повелів ізбрать!” Поставши із зневаження прав народу, будши наслідником його морального занепаду, часто не обмежена жадним правним законом, самодержавна влада в особах царів досить виявила в історії своє правдиве обличчя: „Добра чимало вони творили на землі, ріками сльози розлили, а кров — морями. І за нас, за нас, сердешних, мир палили!” Обурення проти самовладства поет виливас в гострих словах: „Кати, кати, людоїди!” Він розвінчує повитий авреолею авторитет царської влади: „Не ховайте, не топчіте святого закона, — не зовіте преподобним лютого Нерона!” (варіант: „Миколу-Нерона”). „О, люди, люди-небораки, — кличе він — на що здалися вам царі? На що здалися вам псарі? Ви ж такі люди, не собаки!”, Це соціальне зло мусить зникнути („Доколі будете стяжати і кров невинну проливать?”), бо впроваджує воно аномальні, катастрофальні наслідки в життя людське: „Чи буде суд? Чи буде кара царям, царятам на землі? Чи буде правда між людьми? Повинна быть, бо сонце встане і осквернену землю спалить!” Звертаючись, зокрема, до фактів з історії України, поет одну з головних причин поневолення Батьківщини вбачас у проявах царської самоволі, що безправно порушувала усталені договори та взагалі гвалтувала права народні, скувавши націю „кайданами лихої ночі”. Тож політично-громадським прагненням поета та гарячою його надією було, що „встане правда, встане воля”, що „недовго на сім світі катам панувати”. Заходи протягти „сон лихої ночі” будуть безсилі: „Нехай лютеє на землі, — каже поет про тирана — нехай пророків побивас, нехай усіх нас розпинає! — уже внучата зачались, і виростуть внучата тії, Христові воїни святії, і без огня, і без меча стратеги Божії воспрянуть, і тьми, і тисячі поганих перед святими побіжать”.

Поет не бажає повороту старих форм політичного життя України. Гетьманщина не була його політичним ідеалом, і він не вважав її за конечну форму державного життя України в дальших, нових стадіях її історичного існування. Як політична форма в історії нації, вона віджила свій вік, — „була колись гетьманщина, та вже не вернеться”. Вічно жива й бажана лише та засада політичної свідомости, що керувала життям України в її змаганнях до ідеального народоправного ладу: „Тої слави козацької повік не забудем”; вороття її поет „сподівається й виглядає”. Але, певна річ, ця засада політичного життя має одягтися в нові, відповідні до вимог сучасности, форми, провірені історичним досвідом та наукою: „Орю свій переліг, убогу ниву та сію слово”; „... може викую я з нього до старого плуга новий леміш і чересло”. В основу нового ладу на Україні мають лягти воля і правда-справедливість. Перед очима поета ясным ідеалом стоїть республіканський устрій вільної, незалежної України, на який він виразно вказує у своїй згадці про Вашингтона та яскраво змальовує його в поезії „Пророк”. За конечну ж ознаку правдивого народоправного устрою державного поет уважає безумовне визнання авторитету народної влади та послуху їй, як це бачимо, з одного боку, з прикладів високої пошани громади до таких своїх вождів, як Іван Підкова, Гамалія, з другого — з докорів поета на адресу вибуялої сваволі польської шляхти (в „Гайдамаках”), що привела польську державу до упадку.

16.

Шевченко не лише поет, але й ідейний вождь. Національно-державний ідеал розвинув він у своїй поезії широко та многобічно. З цього погляду „поезія Шевченка має для нас епохальне значення: вона зробила з темної етнографічної маси націю, вона розбила назавжди можливість існування українського руху, як „южно-руського” провінціалізму. Не геніальний стиль та форма, але політичний зміст поезій Шевченка зробив

його національним пророком. До Шевченка міг український патріотизм ховатися під крилами чорного орла та білого царя, після Шевченка, хто хотів тільки послідовно йти за ним, не міг вже бути російським патріотом” (В. Охримович). Тепер кожний політично свідомий українець може бути лише патріотом самостійником, приклонником власної незалежної держави. Трудно збагнути, яке неоціненне значення для національно-державного українського руху мав той факт, що ще в першій половині ХІХ ст. Шевченко відновив у свідомості земляків приспану, майже перервану традицію змагань за українську незалежну державність. Він відновив ті державні засади, що жили сили української нації в народно-козацьких повстаннях, що довели у свій час до створення української держави Богдана, що кермували державницькими змаганнями Мазепи, що в ближчій до Шевченка час позначилися в політичних плянах українських патріотів типу Василя Капніста та знайшли собі вираз у політичному памфлеті „Історія Русовь”. Шевченко не лише відновив ті змагання, — він перетопив їх, як „срібло куте-бите і семи-крати перелите”, в горні свого широкого громадянського світогляду. Він викував „до старого плуга новий леміш і чересло” — українській національно-державній ідеї він засвоїв засади демократизму, рівності прав та обов’язків усіх елементів української нації, забезпечивши цій ідеї життєву силу, поки засади соціальної правди будуть живі та чинні. Як високо стоїть зміст національно-державної ідеології Шевченка, як широко розвинув він ідею української державної незалежності, бачимо вже з того, що треба було ждати більш як півстоліття по смерті поета; треба було, після різного викривлювання тої ідеї, спалити старі пережитки чужої іде-

ології у вогні революції; треба було скупатися у морі української крові, перетерпіти нові знущання чужинця-окупанта, пережити біль та глум вигнання, щоб нація вповні й остаточно відчула й зрозуміла всю життєву правду національно-державного гасла поета-громадянина: „в своїй хаті — в незалежній, самостійній державі, своя правда — розвій властивих народів правних засад, і сила — відпорна міць національного організму, і воля — відповідний народному світоглядові політичний устрій, що забезпечує свобідне життя всім елементам нації.

Такої, як „Кобзар”, книжки не має ні один народ. „Кобзар” — це книжка, що містить у собі національну програму, яка своєю високопоетичною формою має магічний вплив на маси; це невичерпне джерело незламної віри в нашу справу для всіх поколінь української нації, — справді для „мертвих, живих і ненароджених”. І в міру того, як українські маси будуть усе глибше засвоювати твори свого національного генія-поета, будуть вони усвідомлювати собі, поруч з його поетичними скарбами, і його національно-державні думки, а серед них найчільнішу — ідею державної незалежності України.

Література: Ом. Партицький: Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка. „Студіум”, в. І. Львів 1872. — О. Любенький (О. Лотоцький): Політично-суспільні ідеали Шевченка. „Правда”, 1894, ч. 2. — А. Лотоцький: Общественные идеалы поэзии Т. Г. Шевченка. „Южные Записки”. 1905, ч. 9. — С. Сфремов: Шевченко. Збірка статей, Київ 1914. — Ю. Охримович: Короткий нарис розвитку української політичної думки в ХІХ ст., ч. І. Київ 1918. Вид. 2, Львів 1922. — Ю. Чайківський: Національно-політичний підклад Шевченкової поезії. „Пролом”, 1919, ч. 1. — В. Дорошенко: Шевченко і його думки про громадські справи. Львів 1921. — О. Лотоцький: Ідея державності в творах Т. Шевченка. „Тризуб”, 1928, ч.ч. 28-29. — Ст. Смаль-Стоцький: Т. Шевченко. Інтерпретації. Варшава 1934.

Погруддя Шевченка із проєкту пам'ятника роботи А. Страхова

Євген МАЛАНЮК

НА ТРИЗНІ

*І той — з-під брів — наллятий
гнівом зір,
і та — з-під уса — усмішка-докір,*

*і криця та, що в кремезній статури
завжди бриніла жадобою бурі;*

*і ті уста, що з них, як гураган,
гримів і пік пророчий твій пеан;*

*і думи її, що гострим лезом їді
прокреслились гравюрою на міді;*

*і ярий дух, що повниє тіло
вщертъ, —
все це в віках, пропалюючи
смерть,*

*живе горить, сумління нам
тривожить,*

*виризблюючи теарі — образ
Божий.*

*І як могла ув'язнити труна,
коли крізь ню палахкотить весна?!*

*Як гимн вогню, як рокіт
многострунний
могло згасить дубове віко трунне?!*

*Бо канієська земля, що налягла,
лежить не тяжче орлього крила,*

*і віко трунне скинеш ти, і камінь
зачиснутими гнівно п'ястками.*

В річницю Шевченкову 1929.

Із збірки „Земна Мадонна”
Львів, 1934.

А. ГАРАСЕВИЧ

В ТАРАСОВУ НІЧ

*Над покореним степом ще тівнич
поезе,
гайвороння кружляє крізь хмари...
І за краплею крапля паде в
чорнозем
ї виростають з крапель цих —
заграви.*

*Руки сковані путами, зціплений
жак,
сходять кров'ю роз'ятрені рани.
І про волю, що стане на вістрю
ножа,
снуть самотня могила під Каневом.
Хай сторожать її! Хай стріляють
з рушниць!*

*(Мабуть чують, що час їхній
вибив!)
Бо жорстоким століттям
напружена мідь
вже від болю не вдержиться —
вибухне!*

*І з розкованим ревом мотор і
мотор
ген — на тівнич закрутить
півколо...
І дрижатиме пуста від наших
когорт,
і блищатиме віддаль від шоломів.*

(Із збірки „До Вершин”
Нью Йорк, 1960.)

„БО МОСКАЛІ ЧУЖІ ЛЮДИ...”

Написав д-р Лука Луців

Панько Куліш, найближчий приятель Тараса Шевченка, 120 років тому, промовляючи на похороні свого друга, сказав такі слова: „Нема з нас ні одного достойного проректи рідне слово над домовиною Шевченка; уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася”. А наприкінці тієї промови Куліш заявив: „Будь, Тарасе, певний, що ми твій заповіт соблюдимо й ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив еси. Коли ж у нас не стане снаги твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам так, як ти, святую правду глаголати, то лучче мовчати-мем”. Шевченків приятель урочисто заявив 120 років тому: „Наш еси, поете, а ми нарід твій, і духом твоїм ди-хатимемо во віки й віки”.

Інший промовець, Хорошевський, сказав тоді такі слова:

„О, коли б твоя смерть, Тарасе, стала початком життя нового, то був би це твій найпрекрасніший вінок і найвеличавіший пам'ятник”.

Наведені уривки промов свідчать про те, як українці оцінювали Т. Шевченка сто років тому, і ці слова є поясненням того факту, що український поет і досі втішається нечуваною, майже релігійною, пошаною свого народу.

Це розуміють теперішні окупанти України. Вони можуть собі дозволити замовчувати творчість Тарасового приятеля Панька Куліша, називати його „буржуазним націоналістом” та „зрадником українського народу”, але не можуть замовчувати Шевченка, творчість якого „стала початком життя нового” в історії українського народу. Московські комуністичні окупанти України мусять перевидавати твори українського генія, мусять вла-

штовувати пропагандивні відзначення його роковин, вдаючи при тому приятелів Шевченка і українського народу. При цьому вони, переємники того уряду царя Миколи I, який мучив Шевченка, не соромляться фальшиво інтерпретувати думки українського поета, а деколи фальшувати його твори.

Ціль нашої праці — насвітлити на основі Шевченкових творів, його щоденника і листів, як український поет дивився на москалів і Московщину, щоб спростувати фальшивість твердження тих, що мусять, як ті „блодолизи”, що про них свого часу згадував Шевченко, — вихваляти теперішній большевицько - московський режим на Україні.

Члени Редакційної Колегії першого тому „Історії української літератури” О. І. Вілецький, М. К. Гудзій, З. П. Мороз, О. Є. Засенко, М. П. Пивоваров і Є. П. Кирилук з-поза колегії, на 257-ій сторінці згаданої книжки відважилися надрукувати, що „російська мова . . . була для Шевченка другою рідною мовою”. Але всі ті „науковці” самі себе заперечують, коли на тій самій сторінці ось так характеризують оту „другу рідну мову” українського поета: „В міру вживані українізма, влучні українські звороти, прислів'я і приказки надають мові Шевченкових повістей (писаних російською мовою) національного українського кольориту”. З цього виходило б, що мова Шевченкових повістей — це „російська мова з національним українським кольоритом”.

Автори розділу про Шевченкову творчість у згаданій „Історії української літератури” вихваляють Шевченкові повісті хоч знають, що вони не мають значнішої літературної

вартости, і тому редакції російських журналів не хотіли їх друкувати ні за життя їхнього автора, ні пізніше, а П. Куліш писав про них Тарасові: „Якби в мене гроші, я б у тебе купив їх усі разом і спалив”.

Шевченко про москалів

Український поет почав писати в Петербурзі, де він увесь час почував себе так, як в „чужому краю”. Його „серце мліло, не хотіло співати на чужині”, і він звертався до І. Котляревського, щоб „заспівав йому про Україну”, — „нехай усміхнеться душа на чужині”. Для Шевченка „ненького” була тільки Україна, а Московщина була „чужиною”.

Це найкраще відко вже в одному з перших Шевченкових творів -- у славній поемі „Катерина”:

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жаргуючи,
Жартуючи кине,
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...

Що автор цієї поеми уважав „москалів” за *чужинців*, відко і з дальших місць „Катерини”, зокрема там, де він написав, що „москалі — чужі люди, сміються над вами”. Катерина, ідучи в „чужу землю” за „москалем”, „бере землі під вишнею” на пам’ятку, подібно, як це роблять українські селяни, коли від’їжджають на чужину. Що отой Іван, який насміявся над нещасною дівчиною, був дійсно чужинцем, відко також із дальшої частини твору, де його жінка говорить по-московськи („какой мілий” — малий Івасик, Катерини син), а також із того, що й інші „москалі”, яких зустріла Катерина, говорять по-московськи („ми не знаєм”). Сам Іван не признається до Катерини: „Дура, атвисяся! Вазьміте проч безумную”.

Вже Шевченкові сучасники Гр. Квітка, П. Куліш, О. Бодяньський і М. Костомаров високо оцінювали його „Катерину”. Те саме робили й всі інші критики та літературознавці, а між українським народом ця поема втішалася великою популярністю.

Леонід Білецький пише: в „ній вражає глибина концепції і простота і повідання, які так поглиблюють трагізм поеми та переживань героїні... В ній Шевченко протиставляв мораль москаля та його жорстокість моралі українки... Поет виводив два протилежні національні й етнічні світогляди, які у взаємних стосунках неминуче ведуть до конфлікту й катастрофи” (Повне видання творів Шевченка, том I, стор. 287 - 288, Видавництво Миколи Денисюка, Шинкаренко, 1959).

М. Драгоманов уважав поему „Катерину” -- „драмою українського народу не лише морально-психічною, але й суто політичною” (там же, стор. 295).

Помічник шефа російських жандармів за Миколи I, генерал-лейтенант Дубельт гадав, що цей Шевченків твір „будить ненависть до російського народу”. Та в дійсності Шевченко обурювався проти тих членів російського народу, які, подібно як герої „Катерини” Іван, деморалізували український нарід та знущали над ним, будвши зайдами - окупантами України.

Отже, царський генерал у 1847 році міг написати правду про „Катерину”, коли судили Шевченка, а члени Академії Наук Української ССР 1954 році не можуть цього зробити. згаданий „Історії української літератури” на 222-ій сторінці вони пишуть що в „Катерині” Шевченко „лідкрелював соціальну нерівність між кріпками й панами”. І на доказ цього вказують на те, що Шевченко початкові рядки „Катерини” перефразував в одному з варіантів поеми „Катерини” (інша назва „Відьма”), надавши їм більш ясного, чіткого класового змісту:

Стережіться ж — кохайтесь
Хоч і з наймитами,
З ким хочете, мої любі,
Тільки не з панами...

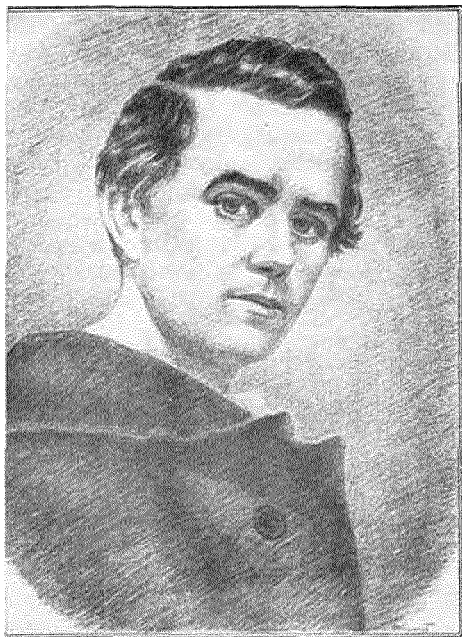
У всіх виданнях Шевченкових творів під московською окупацією; слова „москаль” в поемі „Катерина” додається таке пояснення: „москалі -- царські солдати, Московщина - царська Росія”. (Т. Шевченко. Повне

збірка творів в трьох томах. Том I, Київ, 1949, стор. 604). Ми бачили вище, що це пояснення до „Катерини” фальшиве, бо там слово „москаль” означає не тільки „солдата”, але й уродженця Московщини. Ми бачили, що Т. Шевченко в „Катерині” послуговувався терміном „москаль” і „Московщина” на окреслення якраз того, що автори згадані „Історії української літератури” називають „російський” і „Росія”.

Шевченко вживав цих термінів „московський”, „москаль” і „Московщина” з залізною послідовністю. 13-го травня 1844 р., висилаючи поему „Гамалія” своєму приятелю О. Бодяньському, Шевченко нарікав, що це видання „невиправлене, без мене надруковане полукацапом”. На це Бодяньський відповів: „Не вічно ж бути йому (Гамалії) під „москалем”; приїде час, що він вивернеться і сизим соколом зів’ється... козакам орлам братом їх рідним, запорожцем щирим”.

У поемі „Великий Лях” українська ворона, хоч яка вона „люта”, але „все таки того не зуміє, що москалі в Україні з козаками діють”. (Докладніше про деякі згадані твори говоритимемо далі у зв’язку з іншою проблемою). В поемі „Чигрине, Чигрине” поет пише, що козаки „скородили списами московські ребра”; в „Розритій могилі” згадується „москалів” кілька разів: „І могили мої любі москаль розривас”. Те саме і в поемі „Сон” („У всякого своя доля”), де один з персонажів твору „на квиток повірив москалеві” (дав себе обманути); в поемі „Сліпий” (Невольник) пише поет про те, що „москалі срібло-злото і свічі забрали і Покрови”. В „Кавказі” згадується про „московську отруту з московської чаші”; в славній поемі про полковника Семена Палія „Чернець” говориться про те, що „москалі рознесли вали в Полтаві”.

Не будемо наводити всіх місць в Шевченкових творах, де ужито слова „москалі”, „Московщина” та „московський”, бо вже й з наведеного ясно, що Шевченко не користувався словами „російський” і „Росія”. Прав-

Тарас Шевченков в молодому віці

да, в поемі „Неофіти”, написаній у 1857 році, Шевченко пише: „се беззаконіє творилось давно, коли Росії й на світі не було”. Тут Шевченко вжив слова „Росія”, бо порівнював імперію Миколи I із здеморалізованою римською поганською імперією, а коли мав на увазі Україну, то постійно протиставив їй „Московщину”.

Для справедливості треба сказати, що Шевченко деколи вживав слова „москаль” у значенні „царського солдата”. В поемі „Москалева криниця” — „зять пішов у москалі”, тобто до московського війська. В тому самому значенні вжито слова „москалі” в поемі „Варнак”, а у вірші „Між скалами неначе злодій” згадується жінку солдата, що „московкою всюди хилалась”.

Вживаючи слів „москаль”, „Московщина”, „московський”, Шевченко протиставив їм традиційні назви „козак”, „козаки”, „козацький нарід”, „Україна”, „козацькі діти”, „сини козацької України”.

Поліційні урядовці на основі відібраних у Шевченка матеріалів ствердили: „Автор постійно притримується засвоєного напрямку: він все скар-

житися на страждання України в теперішнім її становіщі; намагається викликати ненависть до панування москалів, згадуючи минулу свободу, подвиги і славу козаків, докоряє теперішнє покоління в байдужності”.

Треба б ще згадати і про те, як Шевченко дивився на справу української літератури, яку висмівали такі московські „прогресивні” критики, як прославлений комуністами В. Белінський.

Шевченко знав, що, пишучи по-українськи, він не здобуде ані грошей, ані хвали тодішніх критиків, а проте вибрав шлях української літератури. А тим критикам, які закликали його писати по-російськи і на теми йому чужі й нелюбі, відповідав:

Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте! Кричить собі, —
Я слухать не буду!

Шевченко не послухав московських спокусителів і писав українською мовою. Але пізніше, в 1842 році, він повідомляв свого приятеля Якова Кухаренка: „Переписав оце свою „Сльпую” та й плачу над нею: який мене чорт спіткав, що я оце сповідаюся кацалам черствим кацапським словом. Лихо, брате-отамане, айбогу лихо! Це правда, що окреме Бога і чорта в душі нашоїсть єсть ще щось таке, що аж холод іде по серцеві; як хоч трошки його розкрисш, цур йому! Мене тут і земляки, і не земляки зовуть дурним; воно правда, але що я маю робити? Хіба я винен, що я уродився не кацалом або не французом? Не хочеться, дуже не хочеться мені друкувати „Сльпую”, але вже не маю над нею волі. Та цур їй. А обридла вже вона мені!” (Т. Шевченко. Твори, V, ст. 214 — видання Денісюка).

П. Зайцев гадає, що Шевченко, написавши дві поеми російською мовою, „пішов за голосом амбіції”, щоб „москалі не казали, що я їх язика не знаю”.

Шевченко виразно закликав українських письменників, щоб „на москалів не вважали”, мовляв „нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-

своєму: у їх народ і слово, і в нас народ і слово, а чим краще — нехай судять люди”.

Говорити й писати про „двомовність” Шевченка, про його „дві рідні мови”, як це ми бачили вище, або про хитання Шевченка „між двома стихіями”, як це деколи пишуть тепер на Рідних Землях, щоб вдоволити імперіалістичну Москву, — аж ніяк не можна, коли докладно проаналізувати все те, що сказав і що зробив Шевченко в цій ділянці. А. Белецький і А. Дейч в книзі про Шевченка („Т.Г. Шевченко — Введение в изучение поэта.” Москва, 1959, ст. 44) пишуть, що Т. Шевченко був таки двомовним поетом без огляду на те, що він „міг в листі до когось там із українських приятелів напівжартівливо завважити, що бажає, щоб йому відповідали українською мовою, а не московською”. Ці автори твердять, що „тільки вороги українського народу, буржуазні націоналісти, можуть сказати, що Шевченко був ворогом російського народу”. На думку цих авторів, Шевченко „не відмежовував себе від російського народу і створених ним культурних цінностей” (ст.44). Гадаємо, що найкраще відповість цим оборонцям Москви сам Т. Шевченко, і то словами зі своїх власних творів, про що буде мова в дальших розділах цієї праці. П. Зайцев з’ясовує цю справу так (V том видання Денісюка, ст. 228):

„Досить докладний розгляд поетичної творчості Шевченка російською мовою переконує нас: 1. що Шевченко російським поетом ніколи не збирався стати, 2. що в поезіях чужою мовою він залишався таким самим патріотом-націоналістом, як і в українських, 3. що поетична творчість його українською мовою — своєю мистецькою вартістю безмежно вища від віршованих вправ мовою російською”.

Т. Шевченко про Б. Хмельницького і Переяславський договір

Великий український поет Шевченко, краще як деякі історики, знав, що все лихо України — в нещасливому договорі гетьмана Б. Хмельницького з Московщиною.

В поемі „Розрита могила” Шевченко шукає причини, чому „гине Україна” і чому вона „сплюндрована”. Вина тут Б. Хмельницького, і поет вкладає в уста України-матері страшні слова на його адресу:

Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала, —
У колиці б задушила,
Під серцем приспала.

„Розриту могилу” написав Шевченко 1843 року, але і в пізніших своїх творах він не може простити великому гетьманові його нещасливої для долі України помилки — союзу з Московщиною. І так, в поемі „Сліпий” із 1845 р. Степан із Яриною, пригадуючи „козацьку славу” —

...співали удвох собі
Про Чалого Саву,
Про Богдана недомудра,
Ледачого сина,
І про Гонту мученика
Й славного Максима.

В написаній у 1844 році поемі „Чигрине, Чигрине” поет оплакує славу колишньої гетьманської столиці, жалкує, що

Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю
зацвіла,
В калюжі, в болоті серце
прогноїла
І в дупло холодне гадюк
напустила.

Шевченко, який аж до смерти не міг простити великому гетьманові його договору з Московією, хоче зміни, і вірить в силу свого поетичного слова:

Може, зорю переліг той,
А на перелозі...
Я посию мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане
Гниле серце, трудне,
І вицдіять сукровату,
І наллють живої
Козацької тії крови,
Чистої, святої!

Поет, закінчуючи цю поему словами: „Спи, гетьмане, поки встане правда на сім світі”, — стверджує свою глибоку повагу до Б. Хмельницького, який визволив Україну з тяжкої польської неволі.

В поемі „Осія. Глава XIV” Шевченко, пишучи про свою милу Україну, наслідує старозавітного пророка:

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші. Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана
Та за скаженого Петра,
Та за панів отих поганих
Докраю нищить...

Та найгостріше осудив Шевченко Хмельницького в містерії „Великий льох”, написаний в 1845 році. В цій містерії виступають три душі, три ворони і три лірники. Бог наказав Петрові не впускати цих душ до раю так довго, аж поки „москаль все позабирає, як розкопа великий льох”.

Перша душа каряється на цьому світі тому, що важко согрішила, — „вповні шлях перейшла” гетьманові, Богданові Хмельницькому, коли він їхав до Переяслава, де мав укладати договір із Московією. Гріх цієї душі тяжкий, хоч зроблений несвідомо. Але Шевченко змушує каратися першу душу навіть за несвідомо доконане діло: душа „того не знала, що він їхав в Переяслав Москві присягати!”

І друга душа несвідомо допустилася гріха у відношенні до України, напоївши цареві московському коня в Батурині, „як він їхав в Москву із Полтави”. „Я того й не знала, що я тяжко согрішила!” Вона зробила це на царський наказ, а не добровільно. Ця душа „була ще недолітком”, коли так важко согрішила. Тепер вона „степами козацькими і досі літає”.

І за що мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть за те, що всякому
Служила, годила...
Що цареві московському
Коня напоїла!

Перша душа согрішила, коли була дорослою відданицею, її мали вже

сватати; друга душа провинилася проти України, коли була підлітком, а третя душа согрїшила ще немовлям, але Шевченко в своїй ненависті до Москви уважає і її гріх за такий самий, як і дорослих осіб.

А я в Каневі родилася;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові.

Немовля плакало, мати його забавляла і показувала йому золоту галеру з царицею. Дитя глянуло, усмінулось... Та й духу не стало! Й мати вмерли, в одній ямі обох поховали!" Третя душа терпить за невідомий гріх:

Чи я знала, ще сповита,
Що гая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця!..

Геніяльна містерія відбувається в Чигирині, де москалі розкопують „великий льох". Але автор згадує і московського царя Петра I, що нищив волю України під Полтавою, і царицю Катерину II, яка „доконала вдову сиротину", — бо ті обидвоє могли руйнувати українську волю тільки тому, що Б. Хмельницький „їздив у Переяслав Москві присягати".

У „Великому льоху" виступають і три ворони: українська, польська і московська. Українська ворона хвалиться, як то вона нищила й нищить український нарід:

А з вольними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живуці ж, проклятуці!
Думала з Богданом
От-от уже поховала...
Ні! Встали, погані,
З Мазепою-приблудою...
Та й тоді творилось!
Аж злішаю, як згадаю...
Багурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими.

Та все таки, хоч і люта, ця українська ворона, але не міряться їй злобою й люттю з московською вороною:

І я люта, а все таки
Того не зумію,
Що москалі в Україні
З козаками діють!

У „Великому льоху" виступають ще й три лірники, які „йшли в Суботів про Богдана мирянам співати". Були вони: „один сліпий, другий кривий, а третій горбатий", і мали співати про Ясси, і про Жовті Води, і містечко Берестечко". Царський „ісправник", довідавшись, що вони співають про „мошенника Богдана", наказав їх „випарити у московській бані — прохолоді". Так то москалі „шанували" Богдана Хмельницького, коли українські лірники вихваляли його як визвольника України від Польщі.

Академік Степан Смаль-Стоцький у своїй інтерпретації „Великого льоху" (Степан Смаль-Стоцький. Шевченко. Інтерпретації. Варшава, 1934, стор. 61), на основі мовної аналізи цієї поеми і порівнювання її з іншими Шевченковими творами, вияснив символіку дійових осіб цієї містерії. Він твердить, що перша душа — це „уособлена Богданова Україна", — це значить та Україна, яку гетьман визволив з-під польського панування. „Всі її любили й кохали", всі „до неї залицались і сватати стали". Але її зустріло лихо, бо „їй уродила рута — рута, волі нашої отрута". Її гріх — це „присяга Москві", і цим гріхом вона „все отруїла в Україні".

Друга душа — це та частина України, яка в боротьбі Мазепи проти московського царя стала по боці Петра I проти Мазепи — „цареві московському коня напоїла". Шевченко малює її „недолітком", бо так діяти можуть тільки недозрілі політично діячі.

Третя душа — це символ тієї України, яка вже народилася після скасування Гетьманщини й зруйнування Запорізької Січі. Це Україна часів цариці Катерини II, Україна „сповита", яка ще не вмїла говорити („ще й не говорила"), а тільки плакала. Вона усміхнулася до цариці. Шевченко не виправдує навіть несвідомо-вчиненого гріха цього немовляти, не робить цього і Бог („бо так сказав Петрові Бог").

Три ворони в містерії — це „злі духи, темні сили народу”. Це ті всі, які помагали москалям або полякам поневолювати Україну, це „раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття”. Ці ворони помагають катам, а кати України — це царі, це московський уряд, це „москалі”.

Так, на основі тексту і символіки Шевченкового слова у всіх його творах, вияснює значення персонажів у містерії „Великий льох”, академік Степан Смаль-Стоцький. Автор містерії не є песимістом, він в поемі „Суботів”, написаній зараз після „Великого льоху”, заявляє:

Не смійтеся, чужі люди!
Церков-домовина
Розвалиться... І з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..

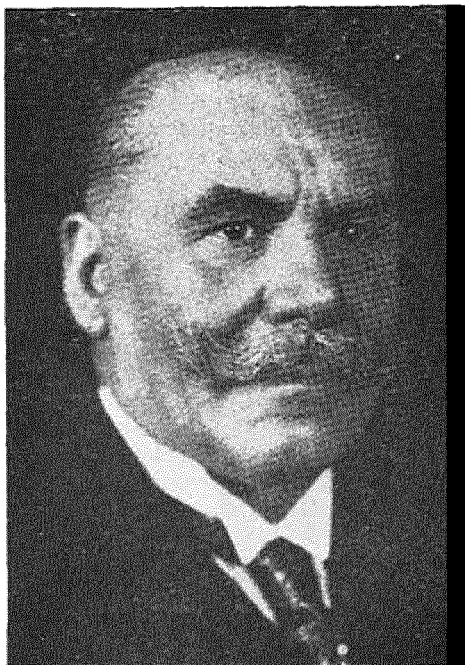
В багатьох виданнях Шевченкових творів на Україні не дається пояснень про символіку цих персонажів, а як і дається, то фальшиво вияснюється містерію „Великий льох”. І так, у „Повній збірці творів Т. Шевченка в трьох томах” виданій в Києві 1949 р. (редакція на чолі з О. Корнійчуком), говориться про Мазепу, як про зрадника, і стверджується, що в Перейславі „було ухвалено приєднати Україну до Росії”.

Але в деяких виданнях „Кобзаря”, як от із 1927 р., за редакцією І. Айзенштока та М. Плевака, подане пояснення до Шевченкових символів. На стор. 145-ій там надруковано (наводжу за працею: Ст. Смаль-Стоцький. Інтерпретації, ст. 61): „Душі — це люди, що через свою несвідомість чинили Україні в її минулому великі політичні кривди”.

„Ворони — лихі історичні обставини, злі духи української, російської й польської історії”.

„Лірники — гнучка на всі боки інтелігенція, що співала й танцювала під сопілку вищих кол шляхетської Польщі й царсько-дворянської Москви”.

„Під „Великим льохом”, мабуть, треба розуміти природно свідомість і силу українських працюючих мас”.

Проф. Степан Смаль-Стоцький

В містерії автор заповідає, що мають народитися близнята в Україні. Перша ворона оповідає про це „диво”:

Один буде, як той Гонти,
Катів катувати!
Другий буде... Оце вже наш!
Катам помагати.

Коли виросте той, що буде подібний до Гонти, то все те, що „вороняче”, пропаде, бо він „розпустить правду й волю по всій Україні!”

У згаданому виданні Шевченкових творів про цих близнят читасмо:

„Щождо народження двох близнят Іванів, то під цим можна розуміти виникнення на Україні соціальної свідомости: два Івани — дві класи: працююча й пануюча, есплуатуюча”.

Ст. Смаль-Стоцький вірно оцінив такі „пояснення” до Шевченка у згаданій книзі на 62-ій ст.:

„Такі погляди, таке розуміння символів містерії й цілої поеми „Великий льох” можуть хіба... тільки служити доказом, що в нас ще й досі

не перевелися такі лірники, сліпі, криві та горбаті, як їх Шевченко у „Великому льоху” змалював. Чести такі новітні лірники не приносять. Таким своїм „співом” про Шевченка не запопадуть ласки навіть у „правительства”, так само, як їх попередники не запопали своїми піснями про Богдана”.

У вірші „Стоїть в селі Суботові” Шевченко пише про „домовину України”, про „церков Богданову”, в якій він „молився, щоб москаль добром і лихом з козаком ділився”. Шевченко не мав би нічого проти того, щоб було так, як бажав Хмельницький. Але „не так воно стало: москальки, що задріли, то все очухрали”. І так Богдан „занапастив вбогу сироту Україну!” Хмельницький „все оддав приятелям, а їм і байдуже”.

Вірш „Стоїть в селі Суботові” є в дійсності доповнення містерії „Великий льох”. А українські вчені шевченкознавці мусять писати про те, що „тут можна розуміти виникнення на Україні соціальної свідомості”, бо „два Івани — це дві класи: працююча й пануюча”.

Не могли написати правди про відношення Шевченка до Б. Хмельницького і А. Білецький та А. Дейч у згадуваній вже книжці. На стор. 152-ій цієї книжки вони пишуть: „В негативному відношенні Шевченка до Богдана Хмельницького видно відому непередбаченість поета”. І зараз після цього немов би виправдують Т. Шевченка таким реченням: „Але чи могло бути інакше? Шевченко не був би дійсно народним поетом, коли б у 1845 році прославляв возз’єднання України з самодержавною Росією”. Автори гадають, що Шевченко виступав у своїх творах проти Хмельницького тому, що „не міг зрозуміти його далеких перспектив” (ст. 63). Та в дійсності оті „далекі перспективи” Переяславського договору були вже такі ясні для Шевченка в половині 19-го віку, що його українське сумління глибоко обурювалось.

Автори згаданої „Історії української літератури” на 23-ій ст. написали таке про містерію „Великий льох”:

„Українські буржуазні націоналісти... тенденційно перекручували ідейний зміст поеми „Великий льох”. Вони обріхували поета, приписуючи йому ворожість до Росії... Насправді ж поема „Великий льох” спрямована проти соціального і національно-колоніального гніту, здійснюваного на Україні російським царизмом у союзі з українськими поміщиками-монархістами та польськими панамі. Разом з тим у ній Тарас Шевченко з співчуттям і любов’ю говорить про російський народ, показує, що він, як і український, був соціально пригноблений”.

Автори „Історії літератури” зазначають також, що Шевченко „дав однібічну оцінку діяльності Петра I (друга душа покарана за те, що прихильно зустрічала царя” (ст. 235).

Та вже верхком фальшування ідей Шевченкового твору є те, що ці автори пишуть про символіку трьох душ:

„У минулій долі першої і другої „душ”, коли вони були ще „людьми”, Шевченко уособив український народ і його ставлення до великих історичних подій: всебічну підтримку ним (це значить „українським народом” Л. Л.) боротьби Хмельницького за возз’єднання України з Росією, як боротьби за здійснення мрій і прагнень народу; підтримку ним боротьби Петра I проти іноземних загарбників і зрадника Мазепи. Нарешті, в образі третьої душі — немовляти відображено наївні сподівання частини селянства на здійснення фальшивих обіцянок Катерини II „возвести малоросійський народ на вищий ступінь щастя.”

І такі брехливі „наукові твердження” надруковано в книзі, що її видала Академія Наук Української ССР в Києві в 1954 році.

А Куліш говорив на похороні Шевченка 100 років тому, що „коли у нас не стане снаги твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам так, як ти, святую правду глаголати, то лучче мовчатимем”. Видко, що українські науковці під московсько-комуністичним режимом не мають навіть права на мовчанку.

Шевченкова правда про Катерину

І така, що душа немовляти карається, що всміхнулася до галери, якою пливла цариця.

Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця!..

А совєтські науковці пишуть, що тут мова не про поневолення України, а про „наївні сподівання частини селянства на здійснення фальшивих обіцянок Катерини”.

Що Шевченко вороже ставився до московського панування на Україні видно ще й з того факту, що він у своїх творах прихильно згадує тих двох гетьманів, які після Хмельницького вели протимосковську політику, намагаючись відірвати Україну від Москви, від того „союзника”, що став її поневолювачем. До тих гетьманів належать Петро Дорошенко та Іван Мазепа.

Петро Дорошенко, гетьмануючи на Правобережній Україні, хотів об'єднати роздерту Андрусівським договором батьківщину в одну державу. Наші поети назвали його „Сонцем руїни”, а Тарас Шевченко „глибоко й правдиво збагнув оцей патріотизм і разом із тим трагізм його ідеальних поривів, і присвятив йому вже на засланні у 1848 р. в поемі „Заступила чорна хмара” найтеплішу згадку”. (Леонід Вілецький. Тарас Шевченко. „Кобзар”, том III ст. 465 — Вінніпег, 1953):

Заступила чорна хмара
Та білую хмару.
Виступали з-за лиману
З турками татари.
Із Полісся шляхта лізе,
А гетьман Попович
Із-за Дніпра напірає —
Дурний Самойлович
З Ромоданом. Мов та галич,
Вкрили Україну
Та й клянуть елико мога...
А ти, Чигирине!
А ти, старий Дорошенку,
Запорозький брате!
Нездужаш чи боїшся
На ворога стати?
— Не боюсь я, отамани,
Та жаль України.

Шевченко називав П. Дорошенка „приборканим орлом без крил і без волі”, а гетьмана Самойловича, який ішов проти Дорошенка разом із московським військом, називав „дурним”.

Шевченко про гетьмана І. Мазепу

Ми вже згадували про те, що думав Шевченко в містерії „Великий льох” про пляни гетьмана Івана Мазепи. Та Шевченко й в інших творах згадує цього славного українського гетьмана, якого, починаючи від Петра І і аж дотепер, московський окупаційний режим на Україні наказує українцям називати „зрадником”.

В поемі „Іржавець”, написаній в 1847 р. в Орській кріпості, Шевченко сумує, що не вдався задум Мазепи у спілці зі шведами:

Наробили колись шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави.
А за ними й Гордіснюко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з фастівським полковником
Гетьмана сднали.
Не стриміли б списи в стрісі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не сшияв би їх прилуцький
Полковник поганій...
Не плакала б Матір Божа,
В Криму за Україну.

Шевченко називає прилуцького полковника Гната Галагана „поганим” за те, що він перейшов на бік Петра — ворога України, і жалусь, що не вдалося помирити фастівського полковника Семена Палія з Мазепою, щоб „одностайне стати” проти ворога.

У 1847 році Шевченко присвятив Палієві окрему поему „Чернець”, в якій заставляє фастівського полковника на старості літ відмоловити той гріх, якого він допустився під час своєї політичної і військової діяльності в Україні”.

І тихнуть Божії слова;
І в келії, пеначе в Січі,
Братерство славне ожива.
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеви зазирає в вічі.
Музика, танці і Вердичів.
Кайдани брязкають... Москва,
Бори, сніги і Єписсій...
І покотились із очей
На рясу сльози... Бий поклони!
І плоть старечу усмиряй.
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві не потурай.

Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе весь вік дурило,
Присни його.

А Редакційна колегія „Повної збір-
ки творів” (Київ, 1949, у складі О.
Корнійчука, П. Тичини, О. Білецько-
го, М. Рильського, С. Маслова, П. По-
пова і Д. Копиці — всі, крім останньо-
го, дійсні члени або члени-кореспон-
денти Академії Наук УРСР) на 322-ій
сторінці I-го тому пишуть тільки та-
ке:

„Семен Палій, фастівський, а по-
тім білоцерківський полковник, чинив
опір Мазепі в його зрадницькій полі-
тиці”.

Шевченко при кожній нагоді при-
хильно оцінював і культурні досяги ве-
ликого гетьмана. В поемі „Сон” („Го-
ри мої високі”), написаній у 1847 ро-
ці, тепло згадує поет гетьмана на да-
лекому засланні:

Вечірнє сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє, біліє,
Ватька Богдана могила мріє.

І все те, все те радує очі!

В „Археологічних записках”, які
робив Шевченко на Полтавщині та
Чернігівщині, згадує поет про „був-
ший монастир — Соборну церкву во
ім'я Вознесення Господнього, збудова-
ну 1701 року гетьманом Мазепою, ве-
лично-гарну назовні і до неможли-
вості зіпсовану всередині поновлен-
нями. В ризниці зберігається чудової
роботи Євангелія, дар гетьмана Мазе-
пи” (Т. Шевченко. Твори. V. В-во М.
Денисюка, Шикаго, 1959, ст. 157-158).

В поемі „Сон” („У всякого своя до-
ля”), написаній 1844 року, немає без-
посередньої згадки про І. Мазепу, але
там є Шевченкова оцінка московсь-
кого противника Мазепи — царя Пет-
ра I. В цій політичній поемі поет зма-
льовує Московщину царя Миколи I,
але, побачивши пам'ятник Петра I, не
може стриматися від того, щоб не
згадати „катів, катів, людодідів”, Пет-
ра I і Катерину II, яка казала збуду-
вати Петрові пам'ятник. Вони „обоє
наїлися, накралися!”

Ось Шевченків опис цього пам'ят-
ника:

От я повертаюся —
Аж кінь летить, копитами
Скело розбиває!

А на коні сидить охляп,
У свиті — не свиті,
І без шапки. Якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, — от-от річку,
От-от... перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати. Хто ж це такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
Первому — вторал
Таке диво наставила.
Тепер же я знаю:
Це той первий, що розпинав
Нашу Україну,
А вторая доконала
Вдову сиротину.

Шевченків герой у поемі „Сон”,
дивлячись на цей пам'ятник, „мов чи-
тав історію України”. Він бачив, як
„із города із Глухова полки виступа-
ли з заступами на ліну”, як цар
Петро „болота засипав благородними
костями” козаків, і як Петро I „на їх
трупах катованих поставив столицю”,
як замучив він „вольного гетьмана”
Павла Полуботка „голодом у кайда-
нах”.

Над царем тим мосяндзовим „з'яви-
лась біла пташка та й заголосила”:

І ми сковані з тобою,
Людодіде, змію!
На страшному, на судищі
Ми Бога закряєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав, голих і голодних,
У сніг на чужину
Та й порізав; а з шкур наших
Соби багрянлицю
Пошив шилами твердими
І заклав столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютій кате,
Проклятий, проклятий!

Тут Шевченко не залишас наймен-
шого сумніву в тому, як він дивиться
на Петра I і на його роллю в історії
України. Шевченко виходить із ста-
новища українського патріота, який
думас про відбудову самостійної Ук-
раїни, і тому може тільки негативно
оцінювати московського царя, що був
„першим, який розпинав нашу Ук-
раїну”.

Але на Україні не вільно про це те-
пер писати. В примітках до згаданого
вже видання Шевченка з 1949 р. в
Києві пишеться, що „у цілком спра-
ведливій ненависті до царату Шев-

Кобзар на Дніпровій кручі. Картина В. Задорожного.

ченко не відзначив, проте, історично-прогресивної ролі Петра I" (ст. 613). При словах „загнав голих і голодних” додано вияснення, що тут „іде мова про козаків і кріпаків, які брали участь у будіванні Петербургу”. І додається до цього ще таку потіху, що „в цих роботах брали участь не тільки трудящі з України, але й з інших місцевостей Росії, зокрема татари, чуваші та ін.” (ст. 613). Але автори приміток не сказали, чому то столицю московської імперії мали будувати не оті „москалі”, а підбиті ними „інородці”. Чи не це саме діється і тепер в примусових таборах праці, на різних засланнях по Сибіру та інших каторгах? І там найбільше українців, а найменший відсоток панівного московського народу.

Та короткі примітки до Шевченкових творів не завжди виконують ту ціль, яку їм призначають редактори, бо читач, маючи тексти під рукою, може не повірити „на слово москалеві”, як писав Шевченко. Тому советські науковці мусять писати довші

праці, щоб поборювати впливи „буржуазних націоналістів” у вияснюванні Шевченкових ідей.

І так В. Кречотень написав довшу розвідку (65 сторінок) „Сатирична типізація в поемі Шевченка „Сон” („У всякого своя доля”)” для „Збірника праць П'ятої Наукової Шевченківської Конференції”, який видала Академія Наук Української РСР в Інституті Літератури ім. Т. Г. Шевченка, в Києві, 1957 року, ст. 38-102.

Автор мусить признати, що „за Петра I становище українських трудящих дедалі ставало тяжчим. Адміністративна автономія України поступово руйнувалася. Відносні козацькі вольності потрохи врізувались” (ст. 71). Автор мусить обережно писати: „автономія руйнувалася” (сама), а „вольності” самі „врізувались”. Катерина II „остаточно зруйнувала Запорозьку Січ, знищила рештки територіяльної автономії України”. Але автор праці про сатиричну типізацію в поемі „Сон” мусить обороняти і Петра I і Катерину II проти атак

Шевченка. В. Крекотень пише: „Але усі перелічені заходи об'єктивно мали й певне прогресивне значення. Вони зміцнювали політичну могутність Росії, унеможливлювали будь-які зазіхання на Україну збоку сусідніх держав. Вони стимулювали економічне і культурне піднесення всієї країни” (ст. 71).

Крекотень має слушність, але тільки тоді, коли говорить в імені московської імперії, а не України. Шевченко не міг вихваляти Петра I, бо бачив, що тоді на Україні не було „прогресу”, про який пише Крекотень і про який писав А. Пушкін в поемі „Медный всадник”, яку хвалив В. Белінський за те, що „разумная воля олицетворена в этом всаднике”.

Автор розвідки про „Сон” пише, що А. Міцкевич у третій частині своїх „Дзядів” підходив до оцінки Петра I в першу чергу „з позицій представника уярмленої нації” (ст. 73). Але він не хоче прийняти того самого і в підході Шевченка.

Крекотень пише: „У Шевченка цей мотив теж відіграв істотну роль. Але на перший план у нього висувається соціальний і класовий критерій”. Хто уважно читав Шевченкову поему, той знає, що повище твердження не вірне, бо і Шевченко має на думці волю України. Та Крекотень мусить трохи „покрутити”, бо він має за завдання сфальшувати Шевченка в очах читачів його творів, переконати їх в „обмеженості погляду Шевченка на Петра I”. А ця обмеженість спричинена, мовляв, тим, що Шевченко користувався такими некритичними творами, як „Дзяди” та інші історіографічні твори. „Цим, — пише Крекотень, — повністю виправдується певна, історично зумовлена обмеженість погляду Шевченка на Петра I” (ст. 73).

„Пушкін збуджує бадьорість читача, стимулює його патріотичні почуття, його національну гордість—зазначає Крекотень слушно, але тільки у відношенні до московського читача, а не українського. Шевченко, дійсно, може „пригнітити”, але тільки московського читача, коли пише про Петра I:

Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває!
А на коні сидить охляп,
У свиті — не свиті,
І без шапки. Якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, — от-от річку,
От-от... перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати...

Шевченко змалював так Петра I не тому, що персонаж цієї поеми, як гадає Крекотень, є українським селянином, а тому, що сам автор „Кобзаря” уважав московського царя за грабіжника-загарбника. І тому не має рації автор розвідки, коли пише, що Шевченко покористувався „невідповідною предметові лексикою”, щоб „окарикурити та знизити постать Петра”.

Московський націоналіст Пушкін міг писати про Петра I:

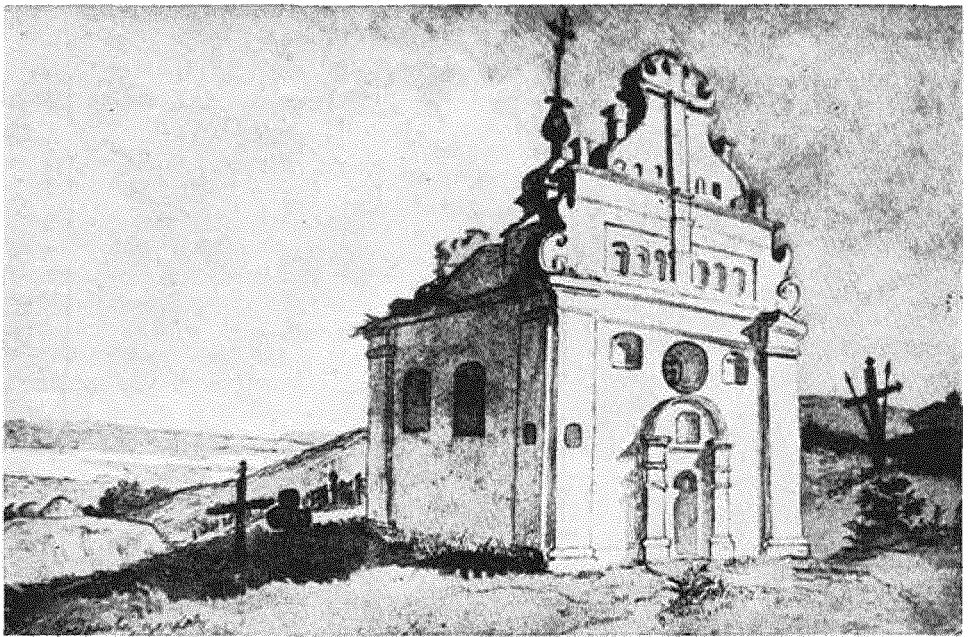
Ужасен он в окрестной мгле!
Какая дума в нем сокрыта!
Какая сила в нем сокрыта!
А в сем коне какой огонь!

Українець Шевченко, як і поляк Міцкевич, міг бачити в тому вершникові тільки загрозу нового поневолення вільних ще народів світу. Шевченко закликав кавказців „Борітеся, — поборете, вам Бог помагає”, а Пушкін наказував тим самим кавказцям: „Смирись, Кавказ! Ідьот Ермолов!” Це ясне кожному, але про це не можуть писати українські дослідники під теперішнім московським окупаційним режимом.

Шевченко про Московщину Миколи I

Ми старалися виявити Шевченкові думки про москалів і Московщину, головним чином в дошевченківській українській історії. Тут хочемо ще коротко з'ясувати, як Шевченко відносився до сучасної собі Московщини. Говорити про це можна або багато, або й зовсім мало: бо вистачило б сказати читачам, щоб пізнали всі Шевченкові твори про тогочасне життя на Україні.

Діти ми вже згадували на початку цієї праці. Тут хочемо вказати, як український поет ставився до тодішнього деспота, „жандарма Євро-

Богданова церква в Суботіві. Акварель роботи Т. Шевченка.

пи” — царя Миколи І. Шевченко змалював режим московського сатрапа у згадуваній вже поемі „Сон”:

Дивлюсь, цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!..
Облизався неборака
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той — меншого,
А менший — малого,
А той — дрібних, а дрібнога
Уже за порогом
Як кинеться по вулицях
Та й давай місити
Недобитків православних;
А ті голосити,
Та верещать... Та як ревнуть:
— Гуля наш батюшка, гуля!
-- Ура!.. Ура!.. Ура! ..а, а, а!

Академік Ст. Смаль-Стоцький у своїх „Інтерпретаціях” (ст. 148-149) називає Шевченків „Сон” безперечно „найбільше політичною поемою”, бо в ній „поет змалював не тільки тодішній суспільно-політичний та державно-правний лад на Україні та посередньо і в Росії взагалі, але головню і державно-правне становище України супроти Росії”.

Україна була тоді поневолена московським царатом. Щоб здобути волю, українці мусять „на ворога ста-

ти”, бо московський ведмідь-цар не є такий грізний, як загалом думають. С. Смаль-Стоцький „не може надивуватися вмінню Шевченка кількома рисками цілу деспотичну систему так плястично схопити та так живо помистецьки змодельювати, щоб вона, ця система, — а не її малюнок! — і в людей із естетичним смаком на решті зробилася з естетичного боку такою гидючою, якою вона в дійсності є, щоб від неї всі люди з обридою відвернулися і проти неї стали” (ст. 156).

Шевченко гострими рисами змалював політику поневолення Миколи І в поемі „Кавказ”, написаній 1845 року. Коли тепер читаш її, то аж просять порівняти з дійсністю в так званому Советському Союзі:

Якби ви з нами подружились,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм, а люду!.. Що й лічить!
Од молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Во благоденствує!

Український поет вірить в перемогу правди і закликає до боротьби:

Борітеся — поборете!
Вам Бог помагає!

За вас правда, за вас слава
І воля святая!

І коли б Шевченко жив тепер, то він напевно повторив би цей свій заклик із „Кавказу”. А тим часом автори згадуваної „Історії української літератури” пишуть на 218 ст. про автора „Кобзаря”, що „сучасні ідеологи американського імперіялізму, фальсифікуючи творчість Шевченка, називають його містиком, націоналістичним романтиком. Усі ці спроби незмінно зазнавали і зазнають краху”. Ці самі автори „Літератури” твердять, що „шлях до визволення українського народу Шевченко бачив насамперед у революційному єднанні всіх слов'янських народів з російським народом” (ст. 218). Вони гадають, що „повною поразкою кінчилися всі спроби українських буржуазних націоналістів ідейно вплинути на народного поета і відірвати його від російських революціонерів-просвітителів” (ст. 217-218).

Українці не знавали жадної „поразки”, про яку пишуть автори „Історії української літератури”. Шевченко в останніх роках свого життя так само висловлювався про „москалів”, як це робив перед і під час залягання в солдати.

В поемі „Як би то ти, Богдане п'яний”, написаній в 1859 році, поет висловлювався про В. Хмельницького так само, як і в „Розритій могилі” з 1843 року.

Якби то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув
Та на замчище подививсь,
Упився б! Здорово упивсь!

В „Осія. Глава XIV” з того самого 1859 року поет писав:

Мій краю лобий, неповпний!
За що тебе Господь кара,
Карас тяжко. За Богдана
Та за скаженого Петра.

В 1860 році Шевченко в поемі „Титарівна-Немирівна” пише про „москалів” так само, як це робив в „Катерині” з 1838 року:

Титарівна — Немирівна
Галтує хустину...
Та колише московщенья,
Малую дитину.

Титарівна — Немирівна
Почесного роду...

Виглядає пройдисвіта
Юнкера з походу.

В тому ж 1860-му році в поезії „Зійшлись, побрались, поєднались” поет стверджує, що

Дівчаток москалі украли,
А хлопців в москалі забрали.

Шевченко писав у своєму „Щоденнику” в 1857 році про те, що перед ним „мигали мученицькі тіні на ших бідних гетьманів”. На заслання Шевченко не відмовився від своїх українських визвольних ідей. Про це ясно свідчать ті листи, які знайдені в українського поета під час ревізії в 1850 році в Оренбурзі. Про листи пише І. Стебун в „Біографічному нарисі” в „Кобзарі”, що його видав Академія Наук в Києві 1939 р., н. XXII ст. Але він не говорить про те, що між листами був і лист Сергія Левицького з Петербургу, в якому писалося про те, що між української молоддю був М. Головко, який говорив, що хоч і не стало Шевченка між українцями, то на його місці залишилась тисяча людей, що готові стати в обороні його ідей. (Л. Білецький — в третьому томі „Кобзаря”, виданому у Вінніпегу, 1953 р., ст. 39)

А які це були „Шевченкові ідеї” — це видно з програми Кирило-Методіївського Братства, ідеологом якого був Тарас Шевченко. Це видно і цілої творчої спадщини великого українського поета.

В „Книгах биття українського народу” писав М. Костомаров, що „Україна утворила собі вільне козацтво, то було дійсне братство. Повстала Україна і скинула польську неволю, але прилучилася до Москви й попала у ще гіршу неволю, бо московський цар був ідол і мучитель. І тепер над Україною панує кат, але Україна встане з могили, і тоді не залишиться у всій Слов'янщині ні царі, ні панів, ні кріпаків-невільників. І тоді скажуть ці народи, показуючи на мапу України: „От камінь, сгоже не брегоша зиждущії, той бисть во главу угла”. („Кобзар”, Вінніпег, 1953 том II, ст. 370).

Це написав М. Костомаров, але він зробив це під впливом Шевченкової поезії, як про те сам написав:

„Я бачив, що Шевченкова муза роздирала завісу життя народного. І страшно, і солодко, і боляче, й упокоюче було заглянути сюди!.. Тарасова муза розкривала якийсь підземний заклеп, вже кілька віків запертий багатьма замками, запечатаний многими печатами. Шевченко зробив з нас людей, що ненавиділи москалів і всіх тих, що були винні в бідуванні нашої рідної України” (там же, II, ст. 365).

Панько Куліш писав, що „на Шевченка взирало... браття, як на якийсь небесний світильник, і це був погляд праведний. Шевченко був не кобзар, а національний пророк” (II, 373).

Т. Шевченко не відмовлявся ніколи від своїх ідей, на засланні він писав: „Караюсь, мучуся, але не каюсь”. І тому не мають рації автори „Історії української літератури”, коли пишуть, що Шевченко при кінці свого життя вірив у те, що волю Україні можна здобути при допомозі „російських революціонерів-просвітителів”.

Шевченко та члени Кирило-Методіївського Братства вірили, що Україна буде центром, біля якого гуртуватимуться слов'янські народи в змаганні до визволення.

Шевченко не був народоненависником. Він бажав волі Україні, яка мала бути рівною між іншими слов'янами. І правду написав такий знавець Шевченкової творчості, як академік Степан Смаль-Стоцький:

„Я бачу ясний Шевченків політичний ум, незапаморочений ніякою низькою, ніякою злорадною втіхою з чужого нещастя, — який знаменно оцінює історичні події в їх причиновому зв'язку”. (Інтерпретації, Варшава 1934, ст. 105).

„Кобзар” — „де книжка, що містить в собі національну програму, яка своєю високопоетичною формою має магічний вплив на маси; це невичерпне джерело незломної віри в нашу справу всіх поколінь української нації, — справді для „мертвих, живих і

ненароджених”. (Ол. Лотоцький, Повне видання творів Т. Шевченка, Шикаго, том III, 369).

Закінчимо свою статтю словами Шевченка з 1859 року, коли то український поет вірив у перемогу Божої правди на землі, на якій і Україна буде жити вільно, як рівна між іншими народами:

Непаче срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнілі, — словеса
Твої, о Господи, такії.
Розкинь же їх, Твої святії
По всій землі. І чудесам
Твоїм увірують на світі
Твої малі, убогі діти!

Тарас Шевченко все життя вірив у перемогу Божої правди на світі. Він вірив, що „встане Україна, світ правди засвітить. І помоляться на волі невольничі діти”.

ЛІТЕРАТУРА

Історія української літератури, Том I. Написали О. І. Білецький, М. К. Гудзий, О. Є. Засенко, З. П. Мороз, М. П. Пивоваров. Київ, 1954, ст. 732. Видання Академії Наук Української РСР.

Повне видання творів Тараса Шевченка. Видавництво Миколи Денисюка. Шикаго, 1959. Томи I, III, V, VI, VII, VIII, IX.

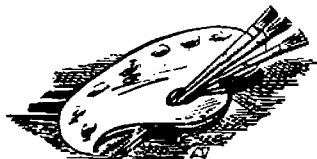
Тарас Шевченко. Повна збірка творів в трьох томах. Том I, Київ, 1949, ст. 604.

А. И. Белецкий, А. И. Дейч. Т. Г. Шевченко. Введение в изучение поэта. Москва, 1959, ст. 152.

Степан Смаль-Стоцький. Т. Шевченко. Інтерпретації. Варшава, 1934, ст. 240. Праці Українського Наукового Інституту.

В. І. Кретенев. Сатирична типізація в поемі Шевченка „Сон” („У всякого своя доля”), Збірник праць П'ятої Наукової Шевченківської Конференції, Київ, 1957, ст. 38-102; видання Академії Наук Української РСР.

Тарас Шевченко. Кобзар. Друге доповнене видання. Том I, Вінніпег, 1952; том II, Вінніпег, 1952; том III, Вінніпег, 1953; Редакція, статті і пояснення д-ра Леоніда Білецького. Видання Української Вільної Академії Наук в Канаді. Повне видання творів Тараса Шевченка. Том перший, Київ-Ляйпціг, Українська Накладня.

Євген МАЛАНЮК

ШЕВЧЕНКО

Не поет — бо це ж до болю мало,
не трибун — бо це лиш рупор
мас,
і вже менш за все — „Кобзар
Тарас”
він, ким зайнялось і запалало.

Скорше — бунт буйних майбут-
ніх рас,
полум'я, на котрім гьма розтала,
вибух крові, що зарокотала
карою за довгу ніч образ.

Лютий зір прозрілого раба,
Гонга, що синів свяченим ріже, —
у досвітніх загравах — стена
з дужим хрустом випростали
крижі.

А ось поруч — усміх, ласка,
маги
і садок вишневий коло хати.

Із збірки „Земля й залізо”
Париж, 1930

Яр СЛАВУТИЧ

АРАЛЬСЬКА НІЧ

Пашиць жаротою аральська ніч,
гнітить горбами жовтої пустелі,
а він мовчить у каторжній ши-
нелі,
з Волосожаром ставши віч-на-віч.

Сумних киргизів примовкає річ,
поймає темнь їх рідкі оселі,
але Тарас не хилить до постелі
важких од муштри нездоланних
пліч.

Іде в шатро, щоб варта не почувала,
допізна палить лойові свічки,
що родять блиски на рушничних
дулах.

„О краю рідний, Дніпре мій
рвучкий!”
Зітхне з жури, малюючи піски й
розбиті громом корчі саксаула.

Із збірки „Гомін віків”
Авгсбург, 1946

Іван НЕХОДА

ВЕРБА

Муштровані солдатські роки,
сухі Закаспія піски!
І зморшки падали глибокі,
сивіли в присмерку виски.

І знов етап, і муштра знову...
У місто Гур'єв ідучи,
знайшов він гілочку вербову
і посадив її. Вночі,

ховаючись од злого ока,
він поливав її. І от —
зросла вона, як сум, висока,
на весь Новопетровський форт.

І часто хилений журбою,
біля солдатського двора

сидів Шевченко під вербою —
і рвався до берегів Дніпра.

В пісках сипучих, у пустині,
вона одна на чужині
нагадувала Україну,
свободи втраченої дні...

Тут мріяв він під днем порожнім,
тут одкривався сам собі...

Спинись під нею, подорожній,
вклонись Шевченковій вербі!

Із збірки „Дніпровий край”
Київ, 1939

НЕБЕЗПЕЧНИЙ „КОБЗАР”

СОВЕТСЬКЕ ФАЛЬШУВАННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ
ШЕВЧЕНКА

Написав Богдан Кравиців

Боротьба за справжнє обличчя генія української землі, великого поета українського народу Тараса Шевченка, за ідейний зміст його мистецької творчості, зокрема за правду його полум'яного поетичного слова, що його поставив він на сторожі свого національно і соціально поневоленого народу, почалася 120 років тому із виходом його першого „Кобзаря” 1840 р. і зокрема після виходу „Кобзаря” 1860 року, до якого, крім „Перебенді”, „До Основ'яненка”, „Івана Підкови” і „Тарасової ночі”, увійшли „Гамалія”, „Гайдамаки” і „Псалми Давидові”.

Царська Росія зразу ж, з самого початку усвідомила кинутий їй Шевченком виклик, загрозу його поетичних візій для цілоти імперії. Тараса Шевченка не тільки ув'язнено, не лише заборонено йому писати і малювати, але ж водночас із цим поведено широку поліційну акцію на розшукування і нищення рукописів його „бунтівливих творів”, на знищення зароджуваних ними серед уродженців України „дум про колишню свободу, гетьманщину, про права на окремішнє існування”, як це стверджував начальник „III Отделения” граф О. Ф. Орлов у своїх дорученнях київському генерал-губернаторові Д. Г. Бібікову з дня 30 травня 1847 року. Шевченкове слово — його „Кобзар” — почало зазнавати важких цензурних утисків, спрямованих на послаблення його сили, на пригашення його вогню, на знівечення його впливу. Безглуздо-божевільного посилення набрали ці цензурні утиски особливо ж у добу ославлених указів про заборону українського слова в другій половині 19-го сторіччя і потім по короткому періоді

деякої свободи, започаткованої революцією 1905 року, в десятих роках уже 20-го сторіччя, особливо ж напередодні святкувань 100-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Рішенням петербурзької судової палати з 23/28 травня 1910 року в справі п'ятох тогочасних (1908-1910) видань „Кобзаря” наказано викреслити із Шевченкового „Кобзаря” п'ять (5) цілих окремих віршів й одну (1) поему, а в 15 віршах повикреслювано окремі частини й уступи, внаслідок чого понівечено цілком їх зміст і провідну думку. Разом заборонено тоді 1491 рядок, що творить яких 6.5 % тексту усього „Кобзаря”.

З встановленням на територіях колишньої царської Росії советської влади боротьбу проти „Кобзаря” відновив і продовжує по сьогоднішній день панівний там комуністичний режим, але вже іншими засобами і методами. Відкритої, безпосередньої цензури немає, але тим глибше, перфідніше і дошкульніше діє внутрішня цензура, спрямована на сфальшування не тільки творчості, але і постаті Шевченка, що згідно з партійними настановами Москви мав би бути „революціонером-демократом”, „гідним учнем і соратником російських революціонерів-демократів”, основоположником „методу критичного реалізму в новій українській літературі”, „символом багатовікового єднання двох великих культур — російської й української” і т. д.

Цілих два перших десятиріччя советської влади в Україні українське літературознавство і критика стояли під знаком безупинної і безоглядної „боротьби за Шевченка”, веденої свідомим національно українством проти в своїй основі єдинонеділимських, імперських тенденцій і намагань ко-

муністичного режиму знищити національну суть і зміст Шевченкового слова, покласти його на „прокрустове ложе” вимог і настанов здійснюваної московською компартією „національної політики” в Україні. Боротьба ця широкого засягу і насилення закінчилася, звичайно, формальною перемогою комуністичного режиму із його пропагандивними, організаційними і адміністративними засобами. Коштувала вона Україні й українській культурі і науці багато жертв: у 20-их і 30-их роках були знищені фізично або репресовані не тільки цілі кадри літературознавців і критиків, але й теж були викреслені з літературного доробку України десятки, а то й сотки наукових праць про Шевченка і його творчість, десятки започаткованих наукових видань повних зібрань його творів і повних збірок його поезій. Публіковані тепер в СССР бібліографічні покажчики „шевченкіяни”, такі, як, наприклад, опубліковані Книжковою Палатою УСССР в Харкові 1955 р. бібліографічні матеріали п. н. „Тарас Григорович Шевченко”, занотовують тільки „радянські видання творів Т. Г. Шевченка”, починаючи від 1949 року, і з того ж приблизно року реструють вони „радянську літературу про Шевченка”. Все, що було до тієї дати, викреслене навіть з бібліографії і для ширшого корисгування практично заборонене.

Все ж таки, ведена українськими вченими - літературознавцями боротьба проти зсовєстизування Шевченка не пішла намарне. Їх відкидувана і засуджена партійними експертами від літератури праця над встановленням якнайвірніших текстів творів Шевченка і над підготовкою повного критичного видання цих творів лягла в основу офіційних видань Шевченкової творчості, здійснених або започаткованих в 1939 році у 125-ліття з дня народження Т. Шевченка. На вислідах підготовної редакційної роботи над текстами Шевченкових писань, зокрема його поезії, шевченкознавців Миколи Плевака, Михайла Новицького, Сергія Єфремова, Олександра Дорошкевича та інших базовані не тільки „Повне видання творів” Тараса Шевченка, започатковане третім

і четвертим томами Всеукраїнської Академією Наук за редакцією Сергія Єфремова в 1927 і 1929 роках та й тільки видані за редакцією Ол. Дорошкевича в трьох томах „Твор (Література і Мистецтво, Харк 1933), що були сконфісковані совєською владою, але й теж видана Академією Наук СССР, Інститутом Української Літератури ім. Т. Шевченка у „Державному Літературному Видаєніцтві” в Києві 1939 р. „Повна збірка поезій” Тараса Шевченка й опублікована цього ж 1939 р. Інститутом і цьому ж Видаєніцтві „Повна збірка творів в п'яти томах” і зокрема п'ятий і другий томи „Повного зібрання творів в десяти томах”, що були видані Академією Наук УСССР, Інститутом Української Літератури ім. Г. Шевченка 1939 року у Видаєніцтві Академії Наук УСССР, і що їх фірмувала редакційна колегія в складі Білецький, М. Геппенер, Д. Копицький, О. Корнійчук, С. Маслов, П. Попов, Редько, М. Рильський і П. Тичина, але ж загальну редакцію яких перш за все заслужений український літературознавець Борис Якубський.

Не зважаючи на те, що всі ці видання були офіційними, фірмованими Академією Наук УСССР публікаціями, вже тоді виявилися деякі розбіжності в зредагуванні цих видань і надрукованих у них текстів і особливо ж у змісті приміток.

Кількість віршів у всіх трьох названих виданнях однакова — 21, з тим, що до двох перших видань значить, „Повної збірки поезій” і „Повної збірки творів в п'яти томах”, включені вірші Шевченка „Повій, ере, понад ярмом” і „Тихе поле крикнуло”, а до зредагованих Б. Якубським перших двох томів 10-того видання ці вірші не входять включені замість них вірші „Пес караульного” і „За що ми любимо Богдана”. Текст останнього віршу, і писаного Шевченком правдоподібно 1845 р., такий:

За що ми любимо Богдана?
За те, що москалі його забули,
У дурні німчики обули
Великомудрого гетьмана.

Уже самий зміст цього віршу, взятого з Шевченкового автографу в ру

писному „Кобзарі” 1844 р., унаслідок чого, чому совєтські редактори й експерти від шевченкознавства надрукували його тільки в науковому виданні, призначеному для вузького круга літераторів і літературознавців та наукових бібліотек (тираж всього — 0,100) і чому вони не відважилися містити цілі строфи в виданнях, призначених для ширшого користування, начити для ширшої читацької громади, перше з яких „Повна збірка поезій” вийшла 20,000 тиражем, а друге, с'ятитомове, теж у такій, досить виокій, як на підсовєтські умови, кількості.

Обидва ці призначені для ширшого агалу видання виявляють теж і деякі розбіжності в текстах надрукованих у них поезій Шевченка. Найхарактеристичнішим і найбільш промовистим для совєтської політики в поданні Шевченка масам є відома строфа у вірші „Чигрине, Чигрине”, що починається від слів „За що к боролись ми...” В обидвох цих виданнях вона звучить:

„За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з панами?
За що скородили списками
Татарські ребра?..”

не зважаючи на те, що в академічному науковому виданні, зредагованому проф. Б. Якубовським, ця строфа звучить:

„За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?
За що скородили списками
Московські ребра?..”

Цього варіанту з „московськими ребрами” редакційні, значить відповідальні, колеги двох „популярних” видань, до речі ті ж самі особи, що входили до редакційної колегії теж і третього наукового видання, побоюлися надрукувати, не зважаючи і на те, що відповідає він цілком обстоюваній ними „волі поета”, бо ж перший варіант із „татарськими ребрами” взятий із уже посмертних видань „Кобзаря” Кожанчікова 1867-го і праського 1876 років, значить, ніяких даних на Шевченкове авторство цього варіанту немає.

Зафіксована розбіжність між призначеними для ширшої читацької громади виданнями і науковим видан-

„Кобзар” — перше видання 1840 р.

ням поезій Шевченка ще й іншими різницями в текстах, зокрема, у закінченні поеми „Варнак”. В науковому виданні ця строфа звучить:

„Пішов собі тихо в Київ
Святим помолитись,
Та суда, суда людського
У людей просити”.

В однотомовому виданні поезій Шевченка і в 5-томовій повній збірці його творів цю строфу, взяту з рукопису 1858 року, замінено на догоду антирелігійній тенденції комуністичного режиму не цілком переконалим варіантом із Шевченкової „Малой книжки” 1848 року:

„Пішов собі тихо в Київ —
Не святим молитись,
А суда, суда людського
У людей просити”.

Несприйнятні для офіційного совєтського „шевченкознавства” тексти у двох перших томах академічного „Повного зібрання творів” Т. Шевченка в 10 томах, як теж вміщені в цих томах інші редакції та варіанти Шевченкових поезій, зокрема цілком речеві і нетенденційні примітки, привели до того, що ці перші два томи, не зважаючи на цілком „правовірний” склад їх редакційної колегії і її антинаціоналістичну передмову, визнано ненадійним і потиху вилучено з наукового і літературноослідного користування. Щоб заступити їх місце в 10-томовому виданні, видано обидва ці томи другим „доповненим і виправленим виданням” (I-ий том р 1951 і II-ий том в 1953) за редакцією Павла Тичини, як відповідального ре-

доктора. Мали появитися ці томи тиражем 10,000, але ні в якій із чужоземних бібліотек на Заході, включно з бібліотеками у Вашингтоні, Нью Йорку, у Вінніпегу, Торонті, цих томів немає. Немає їх теж і у бібліотеках НТШ й УВАН, ані в окремих колекціонерів. Про вміщені в цих „доповнених і виправлених” томах тексти можна судити тільки із пізніших, базованих на виданні 1951 і 1953 рр. „Кобзарів”.

В основу всіх наступних після 1939 року видань „Поезій” чи „Кобзарів” Т. Шевченка аж до 1954 року покладено не академічне „Повне зібрання творів”, видане Академією Наук УРСР у видавництві цієї ж Академії, зредаговане проф. Борисом Якубським, але ж вище згадану „Повну збірку творів в п’яти томах”, видану за редакцією О. Корнійчука, П. Тичини, М. Рильського, Ф. Редька, Д. Копиці та проф. Ол. Вілецького, як відповідального редактора, цієї ж Академією Наук у Державному Літературному Видавництві. Беручи за базу це видання, залишено при редагуванні пізніших видань „Кобзарів” теж і всі його текстові відхилення від текстів в академічному виданні, і зокрема увесь апарат досить тенденційних приміток, що ними обставлено деякі із „несумісних” з офіційними настановами Шевченкових творів, особливо ж таких, як „Розрита могила”, „Чигрине, Чигрине”, „Великий Лях”, „Іржавець” та інші.

Одним із таких видань, базованих на 5-томовому виданні 1939 року, була „Повна збірка творів в трьох томах” видана 100,000-им тиражем Державним видавництвом художньої літератури 1949 р., в складі редакційної колегії якої подані, крім О. Корнійчука, П. Тичини, О. Вілецького і Д. Копиці, ще С. Маслов і П. Попов. Том перший цього видання охоплює всі Шевченкові поезії (227 віршів, як і в виданнях 1939 року) і як редактор цього тому фігурує Д. Копиця. І в цьому виданні „скороджені списками” не „московські”, але „татарські” ребра”, і Варнак іде в Київ „не святим молитись”. І ця видання „Кобзарів” Шевченка в роках між 1939 та 1949 були здебільша „вибраними творами”

чи „вибраними поезіями”, редактори яких вилучували всі антиросійські твори Шевченка, особливо ж його вірші із згадками про помилку Богдана Хмельницького із його приєднанням України до Москви.

Але ж особливих утисків, цензурних репресій, гірших за царські, знала творчість Тараса Шевченка наприкінці 50-их і на початку 60-их років і то у зв’язку із 300-річчям „Возз’єднання України з Росією”. Видані в тому часі збірки Шевченкових поезій процenzуровані і пообрізувані куди основніше, як це чинила царська цензура.

Найхарактеристичнішим прикладом совєтського цензурування чи точніше совєтського фальшування Шевченкової творчості може бути виданий в 1950 р. Державним видавництвом художньої літератури в Києві й ілюстрований художніми роботами Т. Шевченка „Кобзар” (мал. 16°, 435 стор.) із статтею акад. Ол. Корнійчука про Шевченка, в якій він таврує з люттю не тільки „мартосів, кулішів та інших націоналістів” за те, що вони „спотворили, фальсифікували твори Шевченка”, але й „українських буржуазних націоналістів”, які „маскуючись, намагалися у своїх писаннях довести, ніби Шевченко був націоналістом”. В цьому виданні, тексти до якого взято, як це стверджується у вступі до приміток, з видання: „Повне зібрання творів у десяти томах, том перший і другий, 1939, вид. Академії Наук УРСР”, вміщено всього 197 віршів, значить на 30 менше, як їх було у всіх трьох виданнях 1939 року, хоч ніде, ні на заголовних сторінках цього видання, ні в передмові, ні в примітках до нього не згадано, що це видання є „вибраними творами” чи „вибраними поезіями” Тараса Шевченка.

Порівнюючи з „Повною збіркою поезій” 1939 р., із Шевченкового „Кобзаря” 1950 року вилучено такі вірші:

1. На незабудь (В. І. Штернбергу);
2. Слепая (поема);
3. Розрита могила (вірш із гострим засудженням Богдана Хмельницького, „нерозумного сина”, що „занапастив волю України”, про москаля, що

розривас могили, і про перевертнів, що „поможуть москалеві господарювати і з матері полатану сорочку здіймати”).

4. Чигрине, Чигрине... (вірш про минулу славу і руїни України, що „в дупло холодне гадюк напустила”, із бажанням, щоб із сліз, проллятих над Чигирином, вирости „ножі обоюдні”, розпанахали „погане, гниле серце трудне”, вицідили сукровату і налляли „живої козацької тії крові, чистої, святої”).

5. Дівичії ночі.

6. Великий Льох (містерія). (Поєма про три прокляті душі — одну, що перейшла Богданові Хмельницькому шлях уповні, як „він їхав в Переяслав Москві присягати”, другу, що „цареві московському коня напоїла — в Батурині, як він їхав в Москву із Полтави”, третю, що дитиною усміхнулась до цариці Катерини, „лютого ворога України, голодної овчиці”, про три ворони, українську, польську й московську і віщування української про нового Гонту, що „розпустить правду й волю по всій Україні”, і про трьох лірників українських, що йдуть „в Суботів про Богдана мирянам співати” і що їх за те побивають москалі).

7. Стоїть в селі Суботові. (Вірш про Богдана Хмельницького, про його церкву, що стала „домовиною України”, про москалів, що плондрують занепашену ним Україну, і про те, що „Церков - домовина розвалиться... і з-під неї встане Україна”).

8. Давидові псалми. (Пророцькі подражанія із закличками, щоб Бог поміг встати на ката знову, щоб встав Він судити землю і суддів лукавих, з надією, що врятує Бог людей „од лукавих і діючих злая”).

9. Не спалося, а ніч, як море... (Розмова двох солдатів-вартових, один із яких зазнав важких знущань від панича, теперішнього свого офіцера).

10. Іржавець. (Поєма про те, що Мазепа й Гордієнко пожали б були пшеницю і перемогли під Полтавою, якби були „одностайне стали”, про запорожців, що мусіли покидати Україну, і про Матір Божу в Іржавці,

Т. Шевченко
(Портрет роботи Ф. Кричевського)

яка ще „й досі плаче та за козака-ми”).

11. Москалева Криниця. (Варіант поеми про долю українця Максима, що, втрапивши масток, улюблену Катерину, був відданий в солдати, і, вернувшись калікою, викопує криницю для проїжджаючих).

12. Добро, у кого є господа... („І довелось колись мені — В чужій далекій стороні — Заплакати, що немає роду, — Нема пристанища, господи!”).

13. Повій, вітре, понад яром. (Чорновий уривок до поеми „Титарівна”).

14. Коло гаю, в чистім полі...

15. Ой, виострю товариша... (Із закінченням: Щоб брата не різали, — Та не окрадали, — Та в москалі вдовиченка, — Щоб не отдавали).

16. Швачка. (Про ватажків селянського повстання Швачку і Левченка, що мордували жидів і польську шляхту).

17. У неділеньку, у святую... — (Вірш про дзвони і гарматну ясу в Чигирині і про вибір гетьманом Петра Кравченка-Наливайка).

18. Не вернувся із походу гусарин-москаль... (Про насміхи дівчат над дівчиною-гусаркою).

19. У Вільні, городі преславнім. — (Про старого жида, що вбиває сокирою студента-графчука, який закохався в його доньці і про смерть йо-

го із рук доньки, яка, вбивши батька, із розпачі топиться).

20. Заступила чорна хмара... (Про Петра Дорошенка, скопленого підступно москалями, і про його смерть у темниці в Ярополчі).

21. Лічу в неволі дні і ночі. (Переробка віршу з 1850 р.).

22. Якби то ти, Богдане п'яний... (Важке засудження Богдана Хмельницького за Переяславську угоду).

23. Во Іудеї во дні они... (Про Ірода-царя із закінченням: „Раби з кокардою на лобі, — Лакеї в золотій оздобі... — Онуччя, сміття з помела — Єго величства. Та й годі”).

24. В Путівлі градї вранці рано... (Варіант).

25. Тихе поле аж крикнуло... — (Чорновий начерк олівцем).

26. Умре муж велїй в власниці. (Сатиричний вірш проти петербурзького митрополита Григорія).

27. Саул. (Вірш про Саула-самодержавця і його одуріння із закінченням: „Дрібніють люди на землі, — Ростуть і валяться царі”).

28. Титарівна-Немирівна. (Вірш про дівчину, що, вітавши москаля-пройдисвіта, колише московця і виглядає пройдисвіта-юнкера з походу).

29. Н. Т. (Великомученице кумо!).

30. Кума моя і я...

Разом вилучено 30 віршів. Відраховуючи з цього числа вірші 1, 2, 5, 11, 12, 13, 14, 21, 24, 25, 29 і 30, які ні для змісту „Кобзаря”, ні для Шевченкового світогляду суттєвого значення не мають, бо все це або варіанти, або начерки, або нейтральні своїм сюжетом твори, треба ствердити, що із цього видання „Кобзаря” вилучено вісімнадцять (18) найбільш прикметних і показних для творчості й ідейного світогляду поета віршів і поем, відсутність яких в „Кобзарі” не тільки збіднює, але й основно фальшує, а то й спотворює Шевченкову творчість. Вилучені 18 творів дають у сумі 1687 рядків, значить, набагато більше, як їх вилучила була із „Кобзаря” петербурзька судова палата в 1910 році, в час посиленої боротьби царського режиму із Шевченковим словом.

Не треба спеціально підкреслювати, що, як показує зміст вилучених віршів і поем, усе це — твори з яскравим політичним спрямуванням і що більшість з них це твори з різною антиросійською тенденцією.

Вилучення цих 18 віршів не було випадковою, але плянливою цілеспрямованою акцією на послаблення і знівечення справжнього змісту Шевченкового „Кобзаря”. Спосіб і засяг цього вилучення були застосовані вже перед тим у виданні „Вибраних творів” Тараса Шевченка, опублікованих Державним Видавництвом художньої літератури в Києві 1949 р. (8-ка, стор. 579), попереджених теж критико-біографічним нарисом академіка О. Корнійчука із закидами в бік націоналістів у спотворенні і фальсифікуванні творів Шевченка. В цьому виданні „вибраних творів”, що появилось тиражем 100,000, були вилучені докладнісінько ті ж самі 18 віршів і поем, що були викреслені потім у „Кобзарі” 1950 року, і ця система вилучування лягла потім в основу всіх советських видань Шевченкових „вибраних” поезій чи творів. Тексти в цьому виданні „Вибраних творів” 1949 р. друкують теж за академічним виданням 1939 року. Ця ж система вилучування була покладена і в основу опублікованого 1954 р. „Кобзаря”, правда вже з поміткою „вибране”, Державним учово-педагогічним видавництвом „Радянська школа” і впорядкованого дійсним членом Академії наук УРСР О. І. Білецьким. З цього 80,000-тиражного видання вилучено теж усі ті вірші, що були викреслені із видань 1949 і 1950 р.

Але ж вершка глуму над творчістю Шевченка і нехтування пам'яттю поета досягли советські видавці творів Шевченка в 1954 році, публікуючи „ювілейний”, з приводу „300-річчя воз'єднання України з Росією” і тому ж позначений спеціальною маркою цих роковин „Кобзар” Т. Шевченка. Не зважаючи на те, що офіційна пропаганда прославляла як головного героя і спрочинника цього „воз'єднання” гетьмана Богдана Хмельницького, чи може саме й то-

Члени видавничого товариства „Вік”, що причинилося багато для видання і поширення творів Шевченка в Україні. В першому ряді (зліва): В. Страшкевич, В. Дурдуковський, О. Лотоцький. Стоять: відомі редактори видань „Кобзаря” Сергій Сфремов, Віктор Доманицький і третій біля них Ф. Матушевський.

ту, совєтські видавці викреслили із овілейного „Кобзаря”, виданого до цієї річниці, усі вірші, що в них Шевченко згадував Хмельницького: і „Розриту могилу”, і „Чигрине, Чигрине”, і „Великий Лях”, і „Стоїть в селі Суботів”, і „Якби то ти, Богдане п'яний, тепер на Переяслав гляди”, вилучуючи разом з ними і вірші про схоплення москалями і смерть гетьмана П. Дорошенка. Таким великим був страх Москви і її намісників і цензорів в Україні перед справкньою українською оцінкою Переяславської угоди 1654 року, яка привела до фатальної, на погляд Шевченка, злуки України з Московою, що вони вирішили „вимести” із Шевченкового „Кобзаря”, святої книги українців й української землі, усі твори, присвячені цій темі. Вилучено ці шість віршів згодом теж із тритомового видання „Творів” Шевченка, опублікованого у 50,000 тиражі Державним видавництвом художньої літератури в Києві 1955 року.

Обурення, що піднялося в Укра-

їні й у вільному світі з приводу цього безсоромного і шкідницького препарування Шевченківської творчости, примусило совєтських літературознавців і видавців Шевченкових творів трохи схаменутися. Після проведення урочистостей возз'єднання — більшість із вилучуваних і викреслюваних, чи на ділі заборонених в Совєтському Союзі Шевченкових творів дозволено знову для друкування, правда в супроводі відповідних, безглуздо штучних і натягнутих приміток. Починаючи з кінця 1955 року, зокрема від двотомового видання Шевченкових „Поезій” в „Бібліотеці Поета”, на сторінках підсовєтських видань „Кобзаря” з'являються знову і „Розрита могила”, і „Чигрине, Чигрине”, і „Великий Лях” і „Стоїть в селі Суботів” і „Заступила чорна хмара”. Але ж залишається далі на індексі, аж до останнього 1959 року, під забороною друкування відомий Шевченків вірш „Якби то ти, Богдане п'яний”. Його послідовно і вперто не допускають на сторінки совєтських

видань „Кобзаря”, не зважаючи на те, що з цих сторінок він вирваний живцем, бо ж пов'язаний він ідейно з усім змістом Шевченкового полум'яного слова. Відсутність цього, такого загрозливого для советського режиму і для цілоти советської імперії Шевченкового вірша в советських виданнях „Кобзаря” спонукає передрукувати його на цьому місці для уваги і пам'яті українства, тим більше, що зміст цього віршу, написаного Шевченком таки в Переяславі, є рішучим і категоричним запереченням цілої „возз'єднувальної” політики Москви:

„Як би то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подививсь!
Упився б! Здорово упивсь!
І, препрославленний козачий
Розумний батьку!.. і в смердячій
Жидівській хаті б похмелився,
Або б в калюжі утопивсь,
В багні свинячій.

Аміль тобі, Великий муже!
Великий, славний, та не дуже...
Якби ти на світ не родивсь
Або в колиці ще упивсь...
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного. Аміль.”

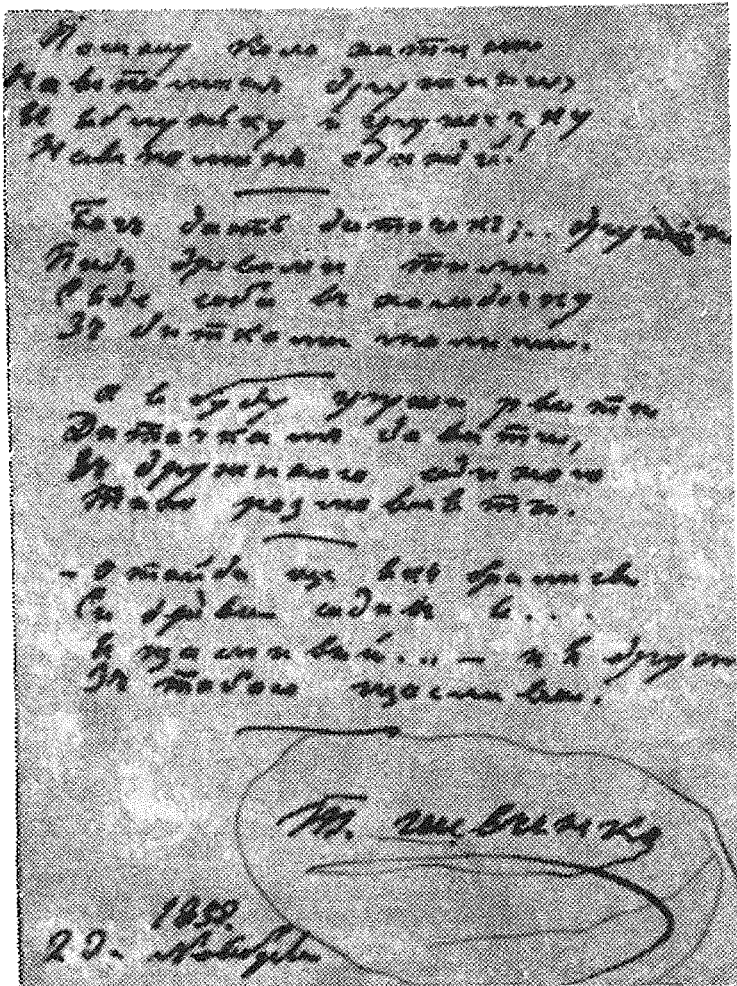
Абстрагуючи від важкого засудження в цьому вірші ідеї злуки України з Росією, започаткованої і здійсненої Богданом Хмельницьким, зміст і тексти останніх редагованих М. Рильським видань „Кобзаря” із рр. 1956, 1957 і 1958, виданих великими тиражами, стають вже ближчими до справжньої волі поета, до перевірених наукових текстів. В них зафіксовані вже у вірші „Чигрине, Чигрине” і „московські ребра”, хоч і в виданні для широкого вжитку (300,000 з 1957 р.) проскакують ще „татарські ребра”, і Варнак іде таки „святим помолитись”. Але ж і далі незрозумілого трактування зазнає поема „Тарасова ніч”, у якій звертання кобзаря до України вкладені, всупереч усім текстологічним дослідям, в уста Тараса Трясила, і з якої викидають 8 рядків закінчення:

„Була колись козацька
І слава і воля,
Слава сяє, а воленьку
Спіткала недоля.
Було колись панували,
Та більше не будем,
Тії ж слави козацької
Вовік не забудем.”

Ці рядки, надруковані вперше у виданні „Поезії Т. Гр. Шевченка, заборонені в Росії”, Женева 1890 р., були влучені до тексту поеми „Тарасова ніч” в „Повній збірці поезій Т. Шевченка” і в „Повній збірці творів в п'яти томах”, виданих 1939 року, але у академічному виданні того ж року були надруковані разом із попередніми 35 рядками окремо, поміж варіантами. Входили ці рядки навіть до тексту „Тарасової ночі” в 3-томовому виданні творів Шевченка 1949 року і „Кобзаря” 1950, але ж, починаючи від видань „Кобзаря” 1954 року, тих 8 рядків про колишню козацьку славу виключено зовсім, навіть у виданнях „Кобзаря”, зредагованих акад. Максимом Рильським.

Коли порівнювати підсоветські видання „Кобзаря”, починаючи від 1939 року, значить, від часу, як українське шевченкознавство було вбране в рямці партійного літературознавства і як з університетських кафедр й інститутів Академії Наук зникли — зліквідовані або репресовані — видатні дослідники Шевченкової творчості і текстів „Кобзаря”, то треба ствердити, що і потім, уже за цілком партійного режиму в літературі, не було якоїсь узгідненої, одностайної лінії у відношенні до поетичної творчості Шевченка, ані теж якоїсь визначеної методи в цензуруванні чи фальшуванні Шевченкової творчості в цілому. Не було теж ніяких встановлених виразних принципів у редагуванні і видаванні Шевченкових творів.

Видавання Шевченкових творів в Советському Союзі було обумовлене завжди вимогами практичної політики. Якщо йде про повні зібрання Шевченкових творів, то вони появлялися повнотою, без випускання тих чи інших віршів або поем, але були публіковані здебільша в дуже невеликих, як на 40 мільйонів населення України, тиражах. Найповніші і ще найбільш науково зредаговані видання Шевченкових творів появилися в 1939 році, в 125-річчя народин Поета, в умовах деякої лібералізації, викликані зайняттям західноукраїнських земель і приєднанням їх до УССР. У роки другої світової війни повних

Автограф Шевченкового віршу „Подражаніє Едварду Сові” („Посаджу коло хатини...”)

видань не було і якщо „Кобзар” появлявся, то тільки, як „вибране” чи „вибрані поезії”, або в невеличких виданнях для вояків і молоді. Наступна повна збірка творів, хоч із викиненням „московських ребер” і київських святих й обставлена суто тенденційними примітками і коментарями, появилася в 1949 році у трьох томах. Але ж в наступні роки, перед ювілеєм 300-річчя „возз’єднання” і під час його святкувань в 1954 році, Шевченків „Кобзар” зазнав, як це показано докладно вгорі, цензурних утисків тяжчих, як зазнавало Шевченкове слово в часи царського режиму. В історії культу Шевченка в

Україні цей період залишиться однією з найтемніших діб: з „Кобзаря” повикреслювано не тільки десятки віршів, але й усю Шевченкову творчість показано понівеченою і побриваною, цілком далекою від духа і справжніх поглядів Шевченка на історію України і її взаємини з Московщиною. Згодом, після 1955 року, цензурний тиск супроти „Кобзаря” полегшено, але ж із „Кобзаря” зник аж до останніх років вірш Шевченка „Якби то ти, Богдане п’яний, тепер на Переяслав глянув”.

Якщо ж іде про редагування „Кобзаря” і його методи, то ніяких устійнених і узгіднених принципів цього

редагування, зокрема наукового вивчення текстів Шевченкових писань, не було. Яких діаметрально суперечних принципів дотримувалися в цій праці теперішні совєтські шевченкознавці, показують дві цитати із совєтських шевченкознавчих писань. Натавровуючи царську цензуру за „нещадне калічення і фальсифікування творів Шевченка”, а буржуазних націоналістів за їх „фальсифікування і перекручення”, редакційна колегія двох перших томів академічного видання „Повного зібрання творів” Тараса Шевченка в складі С. Корнійчука, О. Білецького, Д. Копиці, С. Маслова, П. Попова, М. Рильського — виступила у своїй передмові до цього видання проти „псевдонаукових принципів” найкращої чи пак останньої редакції. Доктор філологічних наук і сучасний совєтський дослідник Шевченкової творчости Євген Кирилюк, громлячи у своїй, надрукованій в „Радянській Україні” за 9 березня 1960 року, статті п.н. „Книга життя народного” націоналістів за „спотворювання” ними тексту „Кобзаря”, б’є їх за те, що вони не хочуть дотримуватися принципу... останньої редакції, мовляв, „вони подають його виключно в ранніх, первісних редакціях”, не зважаючи на те, що „відомо, що одним із основних принципів текстологічної науки є принцип останньої редакції, останньої волі автора”. З порівняння обидвох висловлень виходить, що совєтські літературознавці і текстологи не дотримують ні одного, ні другого принципу і викидають чи відмітають те, що несприйнятливє з тих чи інших оглядів для режиму, вибираючи і висмикуючи те, що не заперечує партійної лінії і партійних настанов.

В розпалі суперечки з „буржуазними націоналістами”, з патосом комуністичного везняка цитований доктор філологічних наук Євген Кирилюк заявив, що „жодного Шевченкового рядка ми не ховаємо від народу, бо певні в тому, що „Кобзар” і в

свій час, за життя поета, служив народові, його визвольній боротьбі, відображуючи найсуттєвіші, найпотасемніші думи і прагнення трудящих, і після смерти автора служив, служить і служитиме у віках інтересам народу.”

Погоджуючися із даною Є. Кирилюком, автором багатьох статей, праць і монографії про Шевченка, оцінкою ваги і значення Шевченкового „Кобзаря” в минулому, сучасному і майбутньому України, доводиться висловити запит, для якої мети його колеги по фаху і перу викреслюють в 1950-1955 роках з „Кобзаря” 18 віршів і поем і для якої мети вони викреслюють ще й досі і ховають перед українським народом, зокрема перед його молоддю, гнівне засудження Шевченком Переяславської угоди між Україною і Росією, чи заклик із „Тарасової ночі” — не забувати козацької слави. Таку нахабну і недозволену поведінку з Шевченковими творами замало назвати перекрученням чи промовчанням. Це ж найганебніше спотворення і фальшування Шевченкової творчости, можливе хіба тільки в умовах найбільш тоталітарного, людоненависницького режиму! Тож ішло у деяких підсовєтських виданнях 1939-1959 років не про „один рядок”, але про 1687 (тисячу шістсот вісімдесят і сім) рядків, викреслених совєтськими видавцями і цензорами з багатьох видань Шевченкового „Кобзаря” і ще й сьогодні іде про десятки рядків, викреслюваних з поточних видань „Кобзаря”.

Цією своєю політикою у відношенні до Шевченка і його творчости совєтські експоненти в Україні доводять, що „Кобзар”, як свята книга українського народу, був, є і залишиться вкрай і з кожного погляду небезпечною книгою для кожочасних поневолювачів України: білих, брутнатних чи червоних, усіх тиранів, що їх з такою силою і вогнем поборював Тарас Шевченко.

„О милий Боже України,
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там —
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залізі руки принести
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...”

***

... Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає.
А може, ще добро побачу?
А може, лихо переплачу?
Води Дніпрової нап'юсь,
На тебе, друже, подивлюсь.
І, може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
З тобою, друже мій. Боюсь!
Боюся сам себе спитати...

***

... Чого мені тяжко, чого мені
нудно?
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє
трудне,
Чого ти бажаєш? Що в тебе
болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки
хочеш?
Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите... А люд на-
вісний
Нехай скаженіє... Закрий, серце,
очі...

***

... Так сміються ж з України
Сторонній люди!
Не смійтеся, чужі люди!
Церков-домовина
Розвалиться.. і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..

...Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай маги усміхнеться,
Заплакана маги.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотна
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечірній
Тихо засіє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

***

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде.
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається, і стане він —
Як на добрім полі
Над водою посаджене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм стіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає, —
Як той попіл, над землею
Вітер розмахає,
І не встануть з праведними
Злій з домовини;
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.

***

Один у другого питаєм:
Нащо нас маги привела?
Чи для добра? Чи то для зла?
Нащо живем? Чого бажаєм? —
І, не дознавшись, умираєм.
А покидаємо діла.
Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на тебе понесли.

... Журбою
Не накличу собі долі,
Коли так не маю.
Нехай злидні живуть три дні —
Я їх заховаю,
Заховаю змію люту
Коло свого серця,
Щоб вороги не бачили,
Як лихо сміється...
Нехай думка, як той ворон,
Літає та кричає,
А серденько соловейком
Щебече та плаче...

**
...Раз добром налите серце
Вік не прохолоне!
А де ж твої думи, рожеві квіти?
Доглядані, смілі, викохані діти?
Кому ти їх, друже, кому передав?
Чи, може, навіки в серці поховав?
О, не ховай, брате! Розсип їх,
розкидай!
Зійдуть, і ростимуть, і у люди
вийдуть!..

**
І тут і всюди — скрізь погано.
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочиває собі, небога.
А воля душу стерегла.
— Прокинься, каже. Плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма!
І правди на землі нема! —
Ледача воля одурила
Маленьку душу. Сонце йде
І за собою день веде.
І вже гії хребетносилі,
Уже ворущаться царі...
І буде правда на землі.

**
Село! і серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка село,
Зеленим гаєм поросло.
Цвігуть сади, біліють хаги,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколистії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом...

... Поки живе надія в хаті,
Нехай живе, не виганяй.
Нехай пустку нетоплену
Іноді нагріє.
І потечуть з очей старих
Сльози молодії;
І, уमितее сльозами,
Серце одпочине
І полине із чужини
На свою крайну...

**
... Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодії!
Так собі минули
На чужині. Не найшлося
З ким серцем ділитись,
А тепер не маю навіть
З ким поговорити!
Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Оці думи. І не ділить
Ні з ким, — і нікому
Не сказати святого слова,
І душу убогу
Не дарувати, і не корити
Чоловіка злого,
І умерти!.. О Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ отой убитий,
На тую Україну!

**
... У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молода
З своїм дитяточком малим.
Буває іноді, дивлюся,
Дивуюсь дивом, і печаль
Охватить душу; стане жаль
Мені її, і зажуруюся,
І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї Матері святої,
Що в мир наш Бога принесла...

**
Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється-оживає,
Як їх почує!.. Знать, од Бога
І голос той і ті слова
Ідуть між люди!..

ШЕВЧЕНКО І УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИЧНА ДУМКА

Написав Іван Кедрин

Історія політичної думки* кожного народу складається з: 1. державних актів, як ось закони, офіційні заяви й договори, 2. громадських актів, напр., програми політичних партій, заяви громадських діячів, маніфестаційні гасла, петиції чи резолюції і 3. публіцистичних та літературних творів національно-політичного декларативного характеру. Виходячи з цієї дефініції, історик української політичної думки має клопоті, чи починає її від „Поучення дітям” Володимира Мономаха, чи від заяви Хмельницького після його тріумфального в'їзду до Києва, чи, може, від „Історії Русів”. Проте, все одно сьогодні існують вже

дві незаперечні українські історичні правди: 1. що з упадком княжої держави загубилась на кругло 200 років українська державна думка і 2. що Козаччина й Гетьманщина, хоч і маніфестували її такими актами, як згадана заява Хмельницького та заходи інших гетьманів, не змогли її зреалізувати, а в практиці виявлялись щораз новими актами автономізму, що насправді був змістом політичної програми однаково у відношенні до Польщі, як і до Московщини, чи пак, після Полтавського бою — до Росії.

На історії української політичної думки трагічно відбилась неволя.

* Написати вичерпну студію про місце Шевченка в історії української політичної думки — річ дуже вдячна, але й дуже трудна. Бо в такій студії треба б подати не тільки думки Шевченка в його віршованих і прозових творах, але й думки тих дослідників Шевченка, які займались спеціально його політичним світоглядом та зв'язком з політичною проблематикою України, і визначити вплив Шевченка на хід думок і діл в Україні. Тим часом, на жаль, нема у нас і досі ані історії української політичної думки, ні основної і поважної студії політичної сторінки творчости Шевченка. Нема ні надрукованої однойменної і повної бібліографії поважніших шевченкознавчих студій — книжкових повяз, статей чи навіть промов — ні, тим паче, тих нечисленних публікацій, які спеціально стосуються нашої теми. Наприклад, невідомо, чи десь у вільному світі збереглись примірники таких творів, як : О. Партицький: „Провідні ідеї в письмах Шевченка” 1872; Юліян Охримович: „Історія української політичної думки” (невеличка і дуже поверховна праця, а все ж наче піонерська в цій ділянці); Омелян Цісик: „Чого стоїть Шевченко, як поет народний”, Дм. Николішин: „Історичні поеми Шевченка” 1914; Василь Сімович: „Шевченко і Гетьманщина” 1912; Л. Вілецький: „Поетична еволюція найголовні-

ших обрядів та ідей Шевченка” (Прага 1926) — і ін. Правда, вже після останньої війни появились деякі надзвичайно цінні праці з ділянки шевченкознавства, де можна знайти також матеріяли до праці про ствердження місця Шевченка в історії української політичної думки. Маємо на увазі, наприклад, прегарну монографію Павла Зайцева „Життя Тараса Шевченка”, Мюнхен 1955, з бібліографією М. Глобенка, 4-тome видання „Кобзаря”, Вид. Спілка „Тризуб”, Вінніпег 1952-1955, з численними стаття Леоніда Вілецького, між якими є й окрема стаття „Світогляд Шевченка” (т. 4-ий), „Енциклопедія українознавства”, 1949, з найвичерпнішою, мабуть, бібліографією до шевченкознавства та інші. Є численні твори з ділянки шевченкознавства в Публічній бібліотеці, Славістичний відділ, у Нью Йорку і напевно вони є і по інших бібліотеках та в приватних руках наших людей у Західній Німеччині, в Сарселі під Парижем, в ЗДА і Канаді. Але зосередити найвартніші праці, потрібні для вичерпної і основної наукової студії на цю тему — річ, очевидно, надзвичайно трудна і ледве чи реально можлива. Тому з природи речі стаття на цю тему мусить мати характер радше публіцистичний, як науковий, доривочний, а не основний і вичерпний.

I. К.

Кожна неволя деморалізує, а українська неволя насправді почалась від 13 сторіччя, від татарського лихоліття. Ідеал волі, відроджений у козацтві, був дуже хаотичний і невикристалізований. Він проявлявся або в обожуванні волі, як ідеалу самого для себе, необмеженого строгими рамками вищого правопорядку, або виявляв себе — в політичній практиці — в добуванні обмежених вольностей і привілеїв для козацької верстви, але завжди в оперті на чужу державність. Коли до козацьких гасел боротьби за волю долучилось гасло боротьби за віру, то теж в такому розумінні, щоб православну віру польські королі зрівняли в правах з римо-католицькою та допустили православних ссрархів засідати в польському сенаті. Ввесь період історичної Гетьманщини був стихійним гоним до волі, але водночас трагічним непорозумінням боротьби за волю, бо тому стихійному гоні не доставало виразної політичної програми. Вона приходила — у Б. Хмельницького, П. Дорошенка і І. Мазепи — запізньо і без змоги здійснення. Від князя Михайла Глинського — через Якова Остряницю і Переяславський договір, через Дам'яна Многогрішного й Івана Самойловича, через Іскру і Кочубея — аж до Івана Скоропадського і, врешті, Кирила Розумовського червоною ниткою тяглося угодовство супроти Москви, в часах існування української сили й думки в постаті козацтва. А польонофільська концепція має в тому періоді ще довший ряд великих і малих імен, могутніх і нікчемних постатей, дат і фактів. Від Самійла Кішки, що за участь у молдавському поході по стороні поляків домагався припинити переслідування козацтва, від Петра Конашевича-Сагайдачного, що врятував під Хотином Польщу від загибелі, але теж думав тільки про Церкву і козацтво, а не про державу, від Михайла Дорошенка з його договором на Курукових Лозах, аж до всіх пізніших договорів різних українських гетьманів з Польщею, з Гадяцьким договором І. Виговського на чолі, як найкращим з усіх тих актів, завжди

справа крутилась довкола числа ретрових козаків, начебто той ретс а не держава, був ціллю боротьби волю. Два найбільші в нашій історії гетьмани — державники стали нешкільними зразками та символами не тільки самостійництва, але й з'ясування між дилемою Польща — Росія, бо ж Переяславська умова Хмельницького з царем Олексієм прийшла після Зборівської і Білоцерківських умов з Яном Казимиром, а поки Іван Мазепа нав'язав лучбу із Станіславом Лещинським — минуло двадцять років його льоляної служби Петруві І. І самі козаки видали стільки своїх власних отаманів та гетьманів в руки поляків і москалів, і були вдовго предметом залицянь, зрад і тортів між Польщею, Московщиною, Туреччиною, Кримською ордою, аж поки українська державницька думка відродилась в ореолі мучеництва у слямазепинській еміграції Орлика в самій Україні — після зруйнування Січі, заведення кріпацтва, прилучення Правобережжя до Росії і акційних розпорядків 30-х р. р. після першого невдалого гольського постановлення, насправді, від молдавина до фіна все замовкло — ще не появою політичної формули Валуги „не було, не і не буде”, проголошеної через два роки після смерті Шченка.

Тільки на такому тлі можна зрозуміти логіку появи „Кобзаря” та його вплив на українську політичну думку — революції 1917 року і, подекуди, нинішній день. В історії взагалі нічого не діється випадково, і не було б чого припадково, що відродження українства датується не від якогось політичного акту, а від літературної появи гумористичної „Енеїди”, з перепачкуванням задніми дверима сенсментально-патріотичних і соціальних ноток. Новітня історія літератури інших народів починається від уривка в неї народної мови. Але, наприклад, переклад Біблії за Лютеція 1522 р., відродження літератури в Польщі прийшло в половині 16 століття, а „Енеїда” Котляревського побачила світ щойно 1798

ку, а „Русалка Дністрова” Шашкевича аж 1837-го, при чому ні одна з тих двох книжок не могла вийти на рідній території — одна в Петербурзі, друга в Будапешті. Вплив „Енеїди” на українську політичну думку мусів бути надзвичайно обмежений також з уваги на її автора, бо ж Іван Котляревський, поруч із своїм льокальним українським патріотизмом етнографічно-сентиментального зразка, був насправді російським державником, який своїм коштом ставив у розпорядження царату полк кінноти проти Наполеона, замість вбачати в Наполеоні природного союзника України проти Росії. Все ж Дмитро Дорошенко правильно в'яже початки нової української літератури з початками національного відродження.

„Це відродження з одного боку сперлось у нас на давню державно-національну традицію української козацької держави — гетьманщини, а з другого — на нові народолюбні ідеї, принесені з Заходу. Воно прийняло народолюбний напрям, бо мало на увазі насамперед інтереси простого народу, пригнобленого й поневоленого, не тільки з національного, але й із соціального погляду”¹. Проте це були тільки *початки* національного відродження. І тому, говорячи про І. Котляревського та його послідовників, т. зв. Полтавську й Харківську школи з романтиками тієї доби, проф. В. Радзикович слушно признає їм заслугу в тому, що „вони показали здатність української мови для літературного життя, уважно заглянули в побут і душу селянина, виплекали й поширили любов до рідної мови й рідного народу і нарешті звеличили минуле України. Розвинути ширші громадські, суспільні чи політичні ідеали, захопити чаром великої поезії, зворушити могутністю та красою слова — вони ще не мали сили”². Цю силу мав щойно Тарас Шевченко.

Шевченко передусім перший поставив на рівну дошку „варшавське сміття” і „грязь Москви”. Він перший, ще далеко перед появою перших формульованих політичних програм з постулятом самостійної України на переломі 19 і 20 ст., став — за ниніш-

Михайло Драгоманів, один з перших дослідників політичного значення Шевченка

ньою термінологією — українським державником — соборником. Вже один з найперших дослідників політичного світогляду Шевченка за його творчістю, О. Партицький, стверджував, що „Шевченко був одвертим противником Росії і її панування над Україною”³. Михайло Драгоманів, який виступав проти звеличування Шевченка, як національного пророка України, поручав у відношенні до „кожного писателя” „роздивлювання історичним об'єктивним поглядом”, і твердив, що „таке досліджування пророків показує, що дійсно пророків, всецілих виразителів народу, і навіть для одного часу, ніколи не було”, — навіть Драгоманів, найкритичніший супроти Шевченка, стверджував, що „ніяк не можна сказати з М. Костомаровим, що Шевченко ніколи не мав „мечтаній о мстной

¹ Дм. Дорошенко: „Історія України”, Краків-Львів 1942.

² Володимир Радзикович: „Нарис історії української літератури”, Львів, 1941.

³ О. Партицький: „Провідні ідеї в писемках Т. Шевченка”, 1872, цитовано тут за книжкою М. Драгоманова „Шевченко, українофіли й соціалізм”.

независимости". В усіх писаннях (каже далі Драгоманів) 1845 року (Великий Лях, Розрита могила, Кавказ) Шевченко виступає ясно з тим, що пізніше звалося українським сепаратизмом". І Драгоманів так само стверджував ту соборницьку думку в Шевченка, яку проявляв його „ненависть до москалів, нелюбов до поляків". Драгоманів, закидаючи Шевченкові брак „ясної думки про поступ громадський в історії" та хитання в справах віри /„Шевченко кидався од безбожних викладів до віри в Суд Божий"/, признавав, що „по всьому тому, що писав Шевченко в 1845 році, воля та більш усього воля своєї породи, країни, воля національна та державна" — стояла у політичному світогляді Шевченка на першому місці. Драгоманів ставився критично до правильного знання Шевченко історії Козаччини /„ми тепер знаємо, що Наливайко був більше розбійник, ніж патріот"/, але дійшов до висновку, що „з всього козакофільства Шевченкового тільки й залилася ясна думка, що ненависть до царства"⁴. Драгоманів помилявся у всьому обмежуванні „козакофільства" Шевченка, але мав рацію щодо ненависти Шевченка до Москви.

Шевченків „Кобзар", його „Щоденник" і листи настільки пройняті ідеями соціального і національного визволення України з-під супрематії Московщини і Польщі, що цілком логічно — ні один дослідник Шевченка не ставив під сумнів цієї його провідної ідеї (комуністичних псевдо-дослідників не беремо під увагу, про них буде мова далі). Один із найповажніших наших літературознавців проф. Степан Смаль-Стоцький з цілою рішучістю заперечує, боцімто у Шевченка були з цього погляду будь-які хитання: „У Шевченка ніхто ніде не знайде ні одного слова якихнебудь федераційних чи союзних міркувань. Навпаки, він усяку злуку України з Московщиною уважав за найбільшу недолю, за найбільше нещастя України, за джерело її фізичного, культурного і морального занепаду, уважав за кару Божу..." Називаючи Шевченка просто „співцем самостій-

ної України", Ст. Смаль-Стоцький звертає увагу на другу, поруч із самостійницько-соборницькою, найголовнішу — на його думку — ідею Шевченкової творчості: демократизм. Нав'язуючи до Шевченкового заклик: „... щоб збудити хиренну волю, треба миром, громадою обух стати...", й до подібного заклик: „треба одностайне, односердно стати" — Ст. Смаль - Стоцький пише:

„Миром, громадою, одностайне, односердно — це живе, могутнє гасло посилає нам із-за гробу велика душа Шевченка. Ніхто не показав нам досі іншого, ліпшого шляху до волі. І спроби наші добути волю саме тому не вдалися, що ми не заходились коло того миром, громадою, одностайне, односердно..."⁵. Очевидно, що відповідь на запит, якої — за державним устроєм — України бажав би собі Шевченко, найкраще схоплена в його тужливій мрії: „Коли ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом?" Його ідеалізм давав йому зразу же відповідь позитивну: „А діждемося таки колись"...

З нинішнього становища української політичної думки — образ Шевченка, як українського державника-соборника, може видаватися замрячений Шевченковим слов'янофільством. Як стверджує Володимир Міяковський, „маємо достатню кількість матеріалів для з'ясування його (Шевченка) ролі в Кирило-Методіївському братстві. Його слідча справа вивчена і документальні матеріали опубліковані відомим шевченкознавцем Мих. Новицьким (М. Новицький: „Шевченко в процесі 1847 р. і його папери", Київ 1925)". А щодо суті того українського слов'янофільства, яке було в ідейній основі Кирило-Методіївського братства і яке проявилось в цілому ряді Шевченкових поем, то В. Міяковський у тій самій своїй праці каже так:

„Доля України на ті часи в уявлен-

⁴ Михайло Драгоманів: „Шевченко, українофіли й соціалізм" 2-ге вид. Львів 1906. Драгоманів писав ту книжку в грудні 1878 р.

⁵ Степан Смаль-Стоцький: „Тарас Шевченко - Інтерпретації". Варшава 1934.

ні Шевченка й Костомарова пов'язувалась з долею слов'янства взагалі. 30-ті і 40-ві роки були роками найбільшого наукового і політичного інтересу до життя слов'янських народів. Ознаки національного відродження, глибокий інтерес до пам'яток народної творчості і до національної старовини позначалися по всіх слов'янських країнах, а особливо в Чехії... Ідея панславізму захопила найбільше В. Білозерського, який пояснював на слідстві в 1847 році, що кирило - методіївці розуміли цю ідею, як з'єднання всіх слов'янських племен в єдину загальну родину, надхнену любов'ю до людства. Шевченко пізнав ці ідеї ще в Петербурзі, доказом чого можуть бути відомі слова в передмові до „Гайдамаків” з приводу ворожнечі козаків з поляками в минулому: „... одної матері діти... всі ми слов'яни. Серце болить, а розказувати треба: нехай бачать сини і внуки, що брати їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом - пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеться навіки од моря до моря слов'янська земля...”⁶.

По цій самій лінії іде характеристика слов'янофільства Шевченка збоку іншого, теж ще живучого одного з найкращих наших шевченкознавців, Павла Зайцева: „... Лише в історичній перспективі цей український панславізм робиться зрозумілий, як витвір ідей епохи й релігійного світогляду покоління, що його породило. Був він протиставленням двом іншим панславістичним теоріям — російській і польській: коли російська зводила ідею панславізму до панрусизму, то польський в більш або менш виразній формі висував ідею гегемонії Польщі. Український панславізм був ідеальною утопією, „незмісимою”, на засадах повної рівності опертого союзу слов'янських народів. Ця міжнаціональна утопія виросла на тлі ідеї національного альтруїзму... Вихований в ідеях руссоїзму й євангельського демократизму, Шевченко при всій своїй геніяльності віддався чарам духу своєї доби”.⁷

*

Вплив Шевченка на українську

громадськість був і є величезний, — на його сучасників і на потомків, по нинішній день включно. Ні одна постать в історії України не користувалась таким впливом, дармащо були ж в історії України великі князі й гетьмани, були великі письменники, і кожний із них напевне мав у свій час, а подекуди дехто з них має й по наші дні, своїй звеличників. Але тут замало говорити про авторитет імені, популярність, пошану збоку громади, чи навіть захоплення і послух. Коли йде про світ духа, про формування масового світогляду, про вплив на політичну думку, то Тарас Шевченко займає в історії України місце цілком виняткове. „На Шевченка взирило брата, як на якийсь небесний світильник, і се був погляд правильний. Озираючись назад, можна сказати без кощунства про його великого, хоть і пригашеного де в чім духа: он бі світильник горя і світля. Шевченко з'явився посеред нас, як видиме виправдання нашого надхнення звиш”, — писав уже його сучасник, Пантелеймон Куліш.⁸ „Яку геніяльну людину маємо в Тарасі Григоровичу!” — захоплювався інший сучасник, Василь Білозерський в листі до М. Гулака ще з 1846 року, отож 114 років тому. З того часу культ Шевченка набрав таких розмірів, без преценсу в будь-якому іншому народі, що совісний дослідник мусів би, мабуть, видати книжку з цитатами тих сказаних і написаних про Шевченка слів, якими називано його генієм України, віщим пророком, надхненним власником українських душ, виразником українських мрій і дороговказом українського історичного шляху.

„Широта національної програми й чіткість погляду: уявлення про Україну, як про цілком самостійну історично - національну єдність, віра в її майбутнє справили велике враження на сучасників, бо ніхто досі не насмі-

⁶ Володимир Міяковський: „Шевченко і Костомарів”, у збірнику „Шевченко”, Нью Йорк, 1958.

⁷ Павло Зайцев: „Життя Тараса Шевченка”, Мюнхен, 1952.

⁸ П. Куліш: „Історичне оповідання”, за Л. Білецьким, „Кобзар”, Вінніпег, 1954.

лювався висловити ці думки так радикально. Основні поняття - символи національного світогляду Шевченка: „Слава” — національна традиція, „Слово” — національна культура, „Правда” — загальнолюдські вимоги. Відповідно до цих трьох вартостей Шевченко оцінює події, людей минулого і сучасного й усе на світі. Він вірить у перемогу цих вартостей в майбутньому і захищає своїх сучасників до боротьби за них („відродження”, „пробудження” або „воскресіння” України). Він цілком пориває з традицією тодішньої української політичної думки — переважно більш або менш опортуністичної і квістистичної. Його національний світогляд ішов далі, ніж погляди більшості кирило-методіївців, але в тім самім напрямі. З усіх українських письменників Шевченко мав найбільший вплив, що триває й дотепер, — і не тільки літературний, а й громадсько - політичний. Його ім'я не тільки діячі, але й вороги українського національно - визвольного руху розглядали, як символ всього цього руху. Особливо популярні при цьому його політичні поезії, написані в 1843—46 рр.: „Розрита могила”, „Чигирин”, „Великий Лях”, „Кавказ”, „Послання” та ін., в яких яскраво виявилися палкий патріотизм, заклики до боротьби та національного визволення, концепція історичної і соціальної єдності нації і романтична ідеалізація козаччини...”⁹.

У цьому безприкладному культурі, оправданому з уваги на революцію думок і почувань, що їх викликав Шевченко „Кобзар”, багато його дослідників, а ще більше сірих людей, забували й забувають, що Тарас Шевченко таки був — поет. Геніяльний, надзвичайний, винятковий на тлі української політичної і літературної дійсності, такий, який вперше зумів рідним словом висловити те, що було накоплено в народній душі, і вбрати висловлене в чудову мистецьку форму. Але ж це був поет, та ще й поет - романтик. Існує велика й дійсно вичерпна література, що розглядає рідні і чужі впливи на Шевченка в дусі романтизму, і нічого тут їх вичисляти. Існують, напр., суперечні

думки на тему, чи справді на світогляд Шевченка мав аж такий великий вплив Адам Міцкевіч, як це доказував Олександр Колесса¹⁰. Згадуваний вже Драгоманів говорив про впливи „мочемордів” на Шевченка, Вас. Щурат писав про впливи польських революціонерів¹¹, інші автори говорять про впливи кирило-методіївських братчиків. Як сказано вже, тільки в основній науковій студії треба б ті голоси наводити й коментувати. Але є у твердженнях шевченкознавців думки дискусійні, а є правди бездискусійні. Бездискусійною річчю є не історично - аналітичний, а романтичний підхід Шевченка до минулого України, той, що прикметний для кожного поета. Це не хибя, а прикмета, бо інакше Шевченко був би пропагандистом, а не поетом.

Три мотиви в творчості Шевченка мали на формування української думки найсильніший вплив: його картання соціальної кривди й несправедливості, — його політичні поеми включно з „Заповітом” і його історичні поеми. Коли йде про Шевченків романтизм — не суто літературний, висловлений у баладах, а політичний, — то найприкметнішими для нього є твори, в яких він гльорифікує Козаччину. Не можна твердити, що Шевченко ставився до минулого України цілком безкритично, що він ніде не бачив хиб. Поруч із апотеозуванням козацької волі („... усі ми однако на волі жили, усі ми однако за волю лягали, усі ми і встанем...”) є й гірке признание: „було колись на Україні лихо танцювало”. Але червоною ниткою в'ється в Шевченка романтизм — історичний, а його найглибший ідеалізм спричинився й до романтизму політичного. І тому цілком правильно цитований вже П. Зайцев в свосму „Житті Т. Шевченка” пише: „Коли вже мова про добу захоплення козацтвом у Шевченка, то... вона не переривалася в нього до самого кінця

⁹ Д. Чижевський: „Романтика”, Енциклопедія Українознавства, II. Мюнхен, 1949.

¹⁰ Олександр Колесса: „Шевченко і Міцкевич”, Записки НТШ. т. 3. Згадується з пам'яті.

¹¹ Василь Щурат: „На досвітку нової доби”, Львів 1919. Згадується з пам'яті.

його життя, про „процес критичного розчарування в національно-історичній романтиці”, як характеризує ту добу в Шевченка Навроцький, ¹² мови бути не може”.

Пишучи про бажання перевидати доповнене видання своєї „Шевченкової криниці”, Володимир Дорошенко, що його справедливо можна назвати сеньйором живучих шевченкознавців, писав у листі з 1 березня 1960 р. авторові цих рядків таке: „Коли б користуватися нею („Шевченковою криницею”), треба все оглядатись, коли, котрого року Шевченко висловив ту чи іншу гадку. Аджеж він не стояв на тому самому місці, а рухався в своєму інтелектуальному розвитку, стрічався в тягу життя з різними людьми, читав різні речі й передумував не одне. Це треба мати на увазі — еволюцію його поглядів. Але, очевидно, були в нього погляди, що їх він тримався ціле своє життя. Це передусім страшна ненависть до кріпацтва й національного поневолення України москалями. В юнацьких роках уявлялась Шевченкові Україна, як якась вільна Запорозька Січ, щось на зразок Гоголівського опису в „Тарасі Бульбі”. Але згодом його національно - політична і державницька ідеологія приборала виразніші, чіткіші обриси, аж вкінці він сформулював її у відомому вірші, де чекає вільного закону Вашингтона...”

В. Дорошенко каже про еволюцію Шевченкових думок під впливом зачутого й передуманого, але треба мати на увазі й настроєвість поета. Ота пливкість Шевченкових думок в різних справах, за винятком соціального моменту й національного поневолення, спонукала різних дослідників дошукуватись в Шевченка того, що кому було до вподоби. „Один Шевченко вийшов для посвячених, другий для профанів”, — писав Драгоманів. „Лихо тільки, що досі ніхто не зважився докладно розсудити об тім, що таке справді Шевченко сам по собі у свій час, а всі, хто брався писати про нього, перш усього думали про себе і кожний повертав Шевченка, як йому на той час було треба, та гляючи на те, перед ким говорилося про українського кобзаря”. Таке пи-

сав вже цитований Драгоманів 1878 року, а ця правда актуальна подекуди й по нинішній день. Безкритичність у відношенні до Шевченка й змушувала в роках української революції 1917—20 рр. приймати романтизм Шевченкового підходу до Козаччини, як річ реальну й актуальну, чи як свосвідну політичну програму. Нема ніякого сумніву, що замилювання до історично - козацької театральщини в згаданих роках нашої новітньої революції — козацьких одягів, шараварів, шликів, назв військових частин — було не так звичайним собі революційно - романтичним атрибутом, як власне відбиткою тих настроїв і сантиментів, що їх уроблював Шевченко в українських масах. Недарма „Заповіт” став другим українським національним гимном в отих часах революції, — воскрешування старокозацької спадщини бодай одягами та назвами було в рр. 1917-20 даниною переможному впливові Кобзаря. З нинішнього становища — хибою української революції був надмір того романтичного захоплення минулим і підсвідоме бажання перецелювати його до сучасного. Але на ті часи, особливо перші місяці й роки революції, на тлі тодішньої дійсності, воно було психологічно зрозуміле. І воно було тільки ще одним доказом, як могутньо діяло Шевченкове слово. Цей політичний вплив тому є українським феноменом, що Шевченко — не державний муж, а поет, а „Кобзар” — не політична прокламація, а збірник чудових, надхнених, запальних, віщих і глибоко потрясаючих віршів. Але що й казати про українську революцію з-перед 43-х років: адже й нині, через сто років після смерті Шевченка, даємо нераз докази, що стоїмо під гіпнотичною силою його козацько-історичної романтики.

Нинішній стан української політичної думки змушує керуватися не романтичним захопленням українською історичною минущиною, а новітніми державно - політичними критеріями. Для всіх груп і відламків українського громадянства у вільному світі базою політичного думання є нині акти

¹² Б. Навроцький: „Шевченко”, Інс. Т. III-ка, Харків 1920. За П. Зайцевим.

22 січня 1918 і 1919 року, що ясно уточнюють надхнену Шевченковими думками програму державности і соборности. Але дійсність в Україні з державницькою вівіскою Української ССР і колоніальним режимом Московщини, її русифікаційною політикою в усіх ділянках культури, економічним визиском та повним політичним поневоленням, — зберігає далі ту саму важність і силу Шевченкового „Заповіту”, які були за його написання в 1845 році. Це й підкреслює значення Т. Шевченка, як політичної появи, і вияснює логіку та актуальний політичний зміст культу Шевченка і в наші дні.

*

Зумисне на самий кінець залишено короткі завваги про те найганебніше тенденційне накручування і перекручування думок Шевченка та фальшування всього ідейного змісту його духової спадщини, яке відбувається в підсоветській Україні, за наказами московського партсекретаріату і поліції всієї комоуні - російської політики супроти України. Шевченкознавча література в УСССР — коли судити з кількості авторів і назв, що їх тут і там стрічаємо, досить поважна. Кажуть наші дослідники, які стежать за тими виданнями і з ними знайомляться, що є там чимало джерельного матеріалу. Але основна ідеологічна думка в них така, що з нею неможливо ні полемізувати, ні її взагалі поважно трактувати. Представляти Тараса Шевченка, як трубадура українсько - російського братання і як звеличника „возз'єднання” України з Московщиною — це такий абсурд, що можна тільки жаліти авторів, які не є політруками, а підписують такі книжки своїми прізвищами.

Наводимо кілька речень з одної такої з останніх книжкових появ, що забрела й до Америки: „... В революційному єднанні всіх слов'янських народів на чолі з великим російським народом Т. Г. Шевченко бачив запоруку здійснення заповітних сподівань і прагнень українського народу, його успішної боротьби проти соціального і національного гніту, бо російський

нарід виступав як головна і вирішальна антицаристська, антикріпосницька сила. Саме тому творчість Тараса Григоровича Шевченка на протязі ряду десятиліть зазнавала всіляких спотворень і фальсифікацій збоку українських буржуазних націоналістів, які прагнули вихлостити з його творів революційний дух, ідею дружби українського і російського народів, використовуючи їх у своїх контрреволюційних, антинародних цілях... Серед представників української інтелігенції першої половини XIX ст. Т. Г. Шевченко найвірніше зрозумів роль і значення російського народу, що виступав як головна сила в боротьбі проти кріпосництва й царизму, збагнув всю велич його передових діячів, які надихали народні маси на боротьбу. І тому він усіма силами сприяв зміцненню союзу і дружби українського й російського народів...”. І так далі на всі лади, з цитатами із творів Леніна, Маркса й Енгельса, Чернишевського, Бєлінського, комуністичної преси. Закінчується та „наукова” праця на 243-ій сторінці таким ревелюційним висновком: „Шевченко мріяв і боровся за те, щоб була „велика, вільна, нова сім'я народів” і щоб у цій сім'ї була вільна і квітуча, палко любима його Україна. Ця мрія здійснилась завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції, завдяки керівництву славної Комуністичної партії Радянського Союзу, завдяки великій і нерушимій дружбі народів СРСР.”¹³.

Така вівісекція, що її послідовно й систематично впродовж десятків років переводить над Тарасом Шевченком большевицький режим, є одним з найбільших злочинів червоної Москви, куди більшим злочином, аніж його зробили царські попередники нинішніх кремлівських володарів, що заслали Шевченка на Сибір із забороною писати й малювати. Але Шевченко і його непофальшовані ідеї переживуть большевицький окупаційний режим так само, як пережили і режим Миколи I.

¹³ І. Д. Назаренко: „Світгляд Т. Г. Шевченка”, Держ. В-во, Київ 1957.

НЕ ЗАБУЛИ ПОМ'ЯНУТИ...

Написав Вячеслав Давиденко

Ідея увічнити пам'ять Тараса Шевченка зринула вже через кілька годин по його смерті. В журналі „Основа” (1861 р., червень) читаємо: „Шевченко вмер — і коли гірка вістка досягла України і Галицької Русі, зразу побачили, що це було *суперлиним* нещастям, *народною* втраченою. Львівська молодь носила траур (*жалобні кокарди*, як пишуть звідтіль) на своїх козацьких шапках. У Києві, Харкові, Чернігові й Полтаві, оповіщення про смерть Шевченка телеграфічно, правили панахиди. З Києва повідомляли, що там хочуть взяти на свій кошт витрати на перевіз Шевченкового тіла в Україну з тим, щоб він був похований у Києві; у той же час один молодий дідич з Чернігівської губернії пропонував поховати його в своєму маєтку і висипати над ним, стародавнім народним звичаєм, *високу могилу*”.

В самий день смерті Шевченка — читаємо в „Основі” — всі, що були ввечері на панахиді, зібралися до друга його М. Лазаревського, перевели збірку на увічнення пам'яті поета і ухвалили: 1) перевезти останки його в Україну, згідно з (поетичним) його заповітом; 2) поставити йому пам'ятник; 3) заснувати школу під ім'ям *Тарасової* або *Шевченкової*; 4) утримувати одного або кількох стипендіятів в університетах — Київському, Харківському, Одеському ліцеї і Академії мистецтва; 5) видати якнайкраще його твори; 6) призначити нагороди за найкращий життєпис поета українською мовою і за найкращий критичний огляд його творів; 7) видавати народні підручники з різних предметів; 8) допомагати його рідні і 9) комусь із найближчих його друзів щороку відвідувати його могилу на Україні.

Однак, ухваливши перевезти останки Шевченка на Україну, петербурзька громада все таки остаточно не вирішила, де ж саме його поховати. Між петербурзькими й київськими друзями поета йшла переписка: дехто вважав, що Шевченковим останкам найбільше підходила б „метрополія українських міст” — Київ, зокрема Аскольдова могила або Щекавиця, над кручею, з якої розкривається вид на Дніпро і задніпров'я. На могилі поета проєктували тимчасово поставити височенний дубовий хрест. Але, коли домовина прибула, Шевченка на цвинтарі Видубецького монастиря, а ще інші — в Каневі, на Чернечій горі, на тому місці, яке сам він вибрав собі під хату, коли востаннє відвідував Україну.

Названий Шевченків брат Вартоломій, уступаючись перед вимогами київських студентів, вирішив поховати Шевченка на Щекавиці. Чекаючи на прибуття домовини з Петербургу, вже викопали були й могилу і зробили хрест. Але, коли домовина прибула, після довгих і гарячих переговорів з маляром Григорієм Честахівським, який супроводив поета в його довгій подорожі, все це облишили і вирішили поховати Шевченка в Каневі. Честахівський зумів переконати Вартоломія, що такий був заповіт поета, висловлений в останніх хвилинах життя, коли він поставив умираючому запит: де його поховати? Щоправда, пізніше в „Київській Старині” (1894 р., лютий) А. Лазаревський, який теж супроводив з Петербургу тіло поета, писав, що такого заповіту Шевченко не висловлював. „Ми добре пам'ятаємо, — писав він, — що Честахівський при останніх хвилинах життя поета не був, а якби й був, то у нього, з огляду на передсмертні

муки Тараса Григоровича, не вистачило б духу питати вмираючого про місце похорону” . . .

6-го травня 1861 року, того самого дня, коли домовина Шевченка прибула до Києва, а кияни, зустрівши її на лівому березі Дніпра, на мосту випрягли коні і самотужки привезли її на Поділ, бо начальство до центру міста допустити не дозволило, — в той самий день у Полтаві після панакхиди, в урочистій обстанові, в присутності „панів, козаків, кріпаків, міщан і купців”, як писав сучасник, поставлено перший пам’ятник Кобзареві: посаджено в кол. саду Гуссона, край дороги — дуб. Його огорожено металевою огорожею, а на мідяній таблиці вирізьблено слова: „Твоя дума, твоя пісня не вмере, не загине”. Чи стоять тепер той дуб і огорожа на Україні?

7-го травня прощатися з тілом поета зібралися до Хресто-Воздвиженської церкви над Дніпром тисячі людей з Києва і довколишніх сіл, а 8-го травня домовину з тілом поета пароплавом виправили до Канева. Ось як описує похорон Шевченка його друг Григорій Честахівський у листі до Ф. Черненка, на квартирі якого збиралися петербурзькі українці:

„. . . Потім винесли гроб, поставили на козацький віз, накрили червоною китайкою, а замість волів запрягся люд хрещений, і повезли, як слід, діти свого батька, що повернувся з далекого краю до свого дому. Як рушили од церкви, то везли парубоцтво, чоловіки і наша київська громада. Я давай ходити поміж дівчатками і дітками малими, щоб вони приставали до купи . . . Охрест Канева нема ні одного місця рівного, навіть на двадцять сажень, усе гори та гори, порослі лісом. Любі канівські дівчата везли батька України добрих верстов з вісім або й усіх десять, бо треба було далеко кругом об’їжджати лісом . . . Котрі дівчата не мали деприутилитися до Кобзарєвого воза, напали на ліс і давай ламати віти і встеляти дорогу . . . Покрилась Кобзарєва дорога вітами, як зеленим килимом. Як везли, то поперед усієї процесії несли портрет Шевченка, а як

привезли до гробу, то зняли домовину з воза і почали знову відправу попи, а портрет поставили високо на груші. Скінчили попи, зараз почала київська наша братія востаннє привітне і прощальне слово Кобзарєві. Таких було чотири чоловіка; один держав слово од білоруської народности; а скінчив піп Феодосій, цей уже п’ятий. Опустили біле тіло в гроб, і народ почав розходитись . . .”

Цей же маляр Честахівський, палкий прихильник Шевченка і ентузіастичний популяризатор його творчости, коли всі приятелі небіжчика роз’їхались, вирішив залишитись, щоб виконати другий заповіт: насипати над ним високу могилу. У листі до того ж Д. Черненка він пише:

„Оце учора 16-го (травня) тільки що вивершив батькові Тарасові могилу сажнів у дві заввишки, а тепер піду оброблять. Добрий люд дуже поміг мені в сьому ділі. З канівським людом начав робить могилу, а кончив з пекарцями й хмілянами, поміщицькими кріпаками — одні за сім верств від Канева, а другі за чотирнадцять, і робили щиріше, ніж канівське міщанство. Боже мій! як би мені хотілось хоч капелиночку подякувать їх на прощання — зварить їм обід на вічне поминання батька Тараса. Дуже б гарно було, бо батька України поховали, а людові не дали ні шматочка хліба в поминок . . . Канівським панам і людові якось моторошно дивитися на мене, що я, панич з великого Петербургу, та надіну гайдамацькі штани й сіру свитку, та візьму заступ в руки і роблю Тарасові могилу. . . та ще після того возьму та прочитаю щонебудь з „Кобзаря” . . . Вони всі називають його батьком Тарасом, що рятував їх волю, а гору, на котрій поховали — Тарасовою горою, замість прежнему названня Чернеча . . .”

***

У Київському музеї ім. Тараса Шевченка зберігається, мабуть, дагеротип з 1861 року: група чоловіків в національному українському вбранні, без шапок, стоїть, поспиравшись на лопати; побіч сидить кобзар, тримаючи перед собою кобзу, а трохи віддалік

Родичі та близькі знайомі біля труни Тараса Шевченка в Києві 7 травня 1861 р. (Фото). 1. Микита Шевченко; 2. Йосип Шевченко; 3. Петро Шевченко; 4. Дружина Йосипа Шевченка; 5. Ярина Бойко (Шевченко); 6. Син Йосипа Шевченка; 7. Варфоломій Шевченко; 8. Донька Варфоломія Шевченка; 9. Донька Варфоломія Шевченка; 10. Син Варфоломія Шевченка; 11. Дружина Варфоломія Шевченка; 12. Іван Сошенко; 13. Григорій Честахівський.

— зажурені жінки й дівчата. Це — копають могилу Великому Кобзареві на Чернечій горі біля Канева.

Від того дня, коли відбувався масовий народний здви́г на похороні Шевченка і коли зроблено той дагеротип, минуло чимало років. Могила на Чернечій горі поросла травою, а хрест повалився. У листі з Канева в 1875 році писали: „За рік, найбільше два, вся місцевість довкола могили, не виключаючи й самої могили, являтиме собою повний образ руїни, велику мерзость запусенія” („Зоря”, 1882).

Що ж, не було людей, охочих впорядкувати могилу, згасла в Шевченкових онуків любов до свого Поета?

Ні, це були роки, коли Москва, відчувши реальну для себе загрозу від „предтечі мазепинства”, тероризувала все, що могло бути хоча б в потенції небезпечним, нищила все, що було зв’язане з пам’яттю про Шевченка, здущувала все, що могло б „сепаратистичну небезпеку” побільшувати. Особливо старанно поборювано тоді в українському народі майже релігійний культ Шевченка, що стихійно

розростався, набираючи виразно політичного забарвлення. Тож у відповідь на повідомлення канівського „ісправника” про те, що названий брат Шевченка, Вартоломій, хоче поставити нового хреста на Чернечій горі, київський губернатор написав: „Аж поки не представлять мені точний рисунок хреста з розмірами, з поясненням написів... я залишаю всилі наказ ісправника про припинення робіт”. А начальник краю ген. Дрентельн закликав до себе особисто Вартоломія Шевченка і, грізно змірявши його очима, запитав: „Навіщо ви затіяли на праву могили вашого свояка, та ще й будувати якоїсь хати?...”

Відразу ж після смерті поета виконавці волі урядового Петербургу заходилися нищити Шевченків „Буквар”, що його він, за дозволом цензури, уладив був для початкових шкіл на Україні. Вже 30-го вересня 1861-го року начальник канівської поліції запитував у своєму рапорті до київського губернатора: „... як мені слід поступати з тими букварями — нищити їх чи представити Вашому

превосходительству?..” А ще пізніше царські урядовці намагалися затерти в народі пам'ять про самого Шевченка. І так, для прикладу, інспектор народних шкіл у своєму обіжнику, виданому в квітні 1909 року для Подільської губернії, вимагав: „Якщо школи одержали книжки видавництва „Ч а с” у Києві „Життя Тараса Шевченка” для поширення серед учнів, то, згідно з наказом попечителя округу, це видання ні в якому разі не може бути поширюване, а якщо ви вже поширили його, то негайно відібрати в учнів...”

У 1910 році Арсеній, архієпископ харківський і охтирський, людина з великими впливами в петербурзьких урядових колах, звертався до Синоду з вимогою вилучити з книгарень і заборонити продаж „Кобзаря”. І вже в 1911 році петербурзький комітет у справах друку в листі до прокурора петербурзької судової палати повідомляв, що за постановою цього комітету „наложен арест на отпечатанную в типографии Эрлиха книгу на малороссийском наречии п. з. „Т. Шевченко, том перший „Кобзар” під редакцією В. Доманицького”. Того ж року київський комітет у справах друку ухвалив знищити брошуру під назвою „Т. Шевченко. Малий кобзар для дітей з малюнками”, порушивши при цьому справу про притягнення її видавців і авторів до судової відповідальності.

У тогочасному урядовому листуванні „Кобзар”, виданий у 1908 і в 1910 рр., називається „арештованою книгою”, з якої царські цензори витинали цілі сторінки або й взагалі забороняли її для продажу. Прикметна річ: царські цензори у п'ятьох виданнях „Кобзаря” однозгідно позначали синім олівцем, як протиурядові, здебільшого ті самі Шевченкові твори, що їх пізніше, в совєтських виданнях, неправдиво інтерпретовано, фальсифіковано або й взагалі вилучено.

**
*

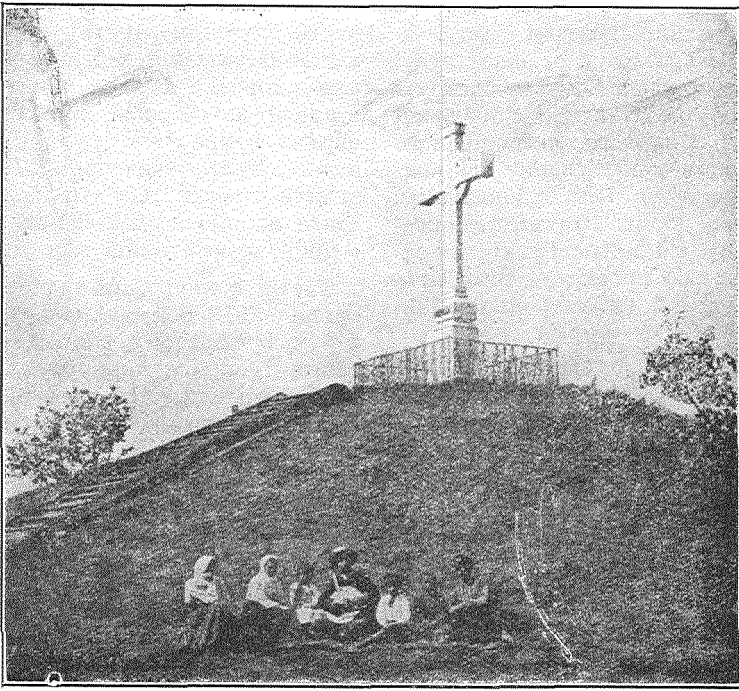
Пам'ять про Шевченка ніколи не вмирала в українському народі — з кожним роком постать його чимраз вище підносилася над країною, вті-

люючи в собі всі кращі пориви, сподівання й прагнення народні. Від малої дитини і до старого діда, як не читали й не вивчали напам'ять, то бодай чули всі про Шевченка і його „Кобзаря” — найпопулярнішу книжку, що стала символом відродження України. Образ Шевченка, оповитий вишиваним рушником, ставав неодмінним атрибутом в хаті національно-свідомого українського селянина, робітника, інтелігента.

У 1899 році першу спробу побудувати монументальний пам'ятник Т. Шевченкові зробив Союз Літераторів, але відразу ж натрапив на рішучу заборону царського уряду.

У 1904 році ініціативу в справі побудови пам'ятника виявили золочівське (на Полтавщині) і полтавське земство. В 1905 році їх підтримала частина „гласних” (радних) київської міської Думи. Під тиском революційних подій, які в значній мірі захищали режим, царський уряд дещо пом'якшав і дозволив створити комітет для переведення грошової збірки серед народу. Проте, лише в 1909 році, коли вже зібрано велику суму, затверджено інструкцію про діяльність цього комітету, і в 1910 році проголошено конкурс на проєкт пам'ятника.

Відразу ж після проголошення конкурсу московська чорна сотня в Києві і по інших містах України зняла несамовитий галас. Газети зарясніли протишевченківськими статтями. В самій київській Думі серед москалів зчинився переполох. А відомий чорносотенець, архимандрит Антоній у 1911 році в своєму характеристичному для тих писань листі звертався до київського генерал-губернатора Ф. Трепова з таким „в'ясненням”: „... Шевченко не має заслуг перед вітчизною. Змалку був він п'яницею, був недосвідченою і навіть малограмотною людиною... Поезія Шевченка стоїть у тісному зв'язку з особливо революційними польськими творами: Міцкевіча, Чайковського, Залеського і Гощинського, з якими Шевченко запізнався під час перебування у Варшаві в 1830-му році, і за своїх собі від поляків на все життя і висловив у своїй поезії люту нена-

Українські селяни на Шевченковій могилі в Каневі
(Фото з часу до першої світової війни)

висть взагалі до „Москви”... Численні спостереження показали, що творами Шевченка захоплюється партія хохломанів та учнівська молодь, і саме тому, що в тих творах красномовно й зухвало проведено злочинні думки і почуття, як от: безбожність, блюзнірство, заперечення влади, ненависть до Росії, до її славної армії, до її церкви православної, до рідного їй царського самодержавства, підбурювання до відокремлення від Росії, до кривавої міжусобиці”...

Під час проведення офіційно дозволеної збірки на побудову пам’ятника урядові чинники використовували кожную нагоду, щоб перешкодити цій всенародній акції. Ось, для прикладу, харківський губернатор Катеринич, який заборонив на Харківщині проведення збірки, так умотивовував свою заборону в листі до міністра внутрішніх справ у червні 1912 року: „Полтавська губернська земська управа розпочала збірку пожертв на пам’ятник Шевченка у довіреній мені губернії без мого відома, а тому

немає можливості встановити контролю за правильністю грошових надходжень. З другого боку, з переданого охтирським ісправником листування я бачу, що полтавська земська управа зверталася до вчителя Резвана з листом на малоросійському наріччі, іменуючи його „Різваном”, і прислала йому друковані плякати про збірку в малоросійській мові, і таким чином згадана збірка явно переслідує сепаратистичні українофільські цілі, що дуже шкідливо може позначитися на довіреній мені губернії”...

Не маючи можливості скасувати вже даний дозвіл на побудову пам’ятника, московське чорносотенство вирішило за всяку ціну бодай відсутити пам’ятник з призначеного йому біля Михайлівського монастиря місця в якусь закутину, де його не було б видно. З допомогою чорносотенцям прийшло Російське Історичне Товариство, яке, плянуючи спорудити в Києві ряд історичних монументів, що мали б символізувати „істо-

ричний шлях Росії”, — визначило місце для великої княгині Ольги саме біля Михайлівського монастиря.

Проте, найбільша невдача спіткала український комітет для побудови пам'ятника з другого, несподіваного боку: ні один з надісланих на конкурс проєктів не міг задовольнити мистецького журі. Другий розписаний конкурс також не привів ні одного вартісного проєкту, і тому проголошено третій, міжнародний конкурс.

Письменник Ф. Дудко в 1939 році у літературно-науковому додатку до часопису „Новий Час”, що виходив у Львові, вмістив цікавий спогад про талановитого петербурзького студента Ф. Шумського, який славився дуже тонким чуттям архітектурних стилів і якого приятелі намовляли взяти участь в цьому міжнародному конкурсі. Не знавши ані слова по-українськи, він пильно почав студіювати „Кобзар”, і за якийсь час уже знав напам'ять чимало Шевченкових творів. Приїхавши до Петербургу, Шумський засів за роботу. Коли проєкт був готовий, люди, які його бачили, оповідали, що це був мистецький шедевр, повний тонкого артистичного смаку і внутрішнього змісту, що гар-

монізував з духом Шевченкової творчості. Із запакованим у скриню проєктом Шумський вертався до Києва, але в дорозі з поїздом, яким він їхав, сталася катастрофа, внаслідок чого скриня з проєктом була розбита вщент. Так, — писав Ф. Дудко, — згинув проєкт пам'ятника, що мав стати нашою національною гордістю і прикрасою столиці над Дніпром.

Третій конкурс, призначений на 12 грудня 1912 року, також закінчився нічим, і журі висловилося за переведення іменного конкурсу. Ухвалено також просити подати свої проєкти окремих мистців, зокрема Жука і Труша. На одному з засідань, відкинувши проєкт Левандовського з Відня, комітет замовив проєкти Шервудові, Волнухінюві, Андрееву, Гаврилкові і Шіортіно з оплатою по тисячі рублів кожному. 3-го лютого 1914 року більшістю голосів проти двох прийнято проєкт італійського скульптора Антоніо Шіортіно. Цей проєкт представляв Тараса Шевченка в смушевій шапці, трохи набакир відсунений, в чоботях, широченних штанах і вишиваній сорочці, в сидячій поставі, з похиленою головою. Проти такої „малоросійщини” українці гостро запротестували. Про проєкт Шіортіно, який в особі Тараса Шевченка мав представляти поета „сдиного русского народу”, Дмитро Антонович з обуренням висловився: „Він загрожує як пам'яті Шевченка, так і красі Києва, що й без того останнім часом прикрашається безліччю потвор”.

Але всі чотири конкурси, разом з ухваленим на останньому з них проєктом, пішли прахом, коли в 1914 році вибухла світова війна.

До революції 1917 року нечисленні тоді більшовики, легальні й нелегальні, Шевченком і його творчістю зовсім не цікавилися. Проте, один раз з властивою їм демагогією, як „оборонці гюблених”, несподівано виступили вони в 1914 році, в століття з дня народження Шевченка, яке царський уряд заборонив відзначити. Недавно померлий Г. Петровський (від 1919 по 1939 рік голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого

Фрагмент з пам'ятника Шевченкові в Харкові

Погруддя Т. Шевченка — скульптура чеського скульптора Гайнріха Ріха (ліворуч). Гайнріх Ріха перебував якийсь час в Україні і працював над проєктом пам'ятника Шевченкові. Донька його Лідія Портлік, що від неї одержано це фото, живе у ЗДА і бере участь в українському музичному житті.

Комітету) виголосив тоді в Петербурзі у Державній Думі, як член большевицької фракції, промову, яку написав для нього Ленін. І саме про те, що большевиків зовсім не обходили такі речі, як творчість Шевченка і її значення у відродженні української нації, свідчить такий уривок з цієї написаної Леніним промови: „Заборона (царського уряду — В. Д.) вшанувати Шевченка була таким чудовим, прекрасним, надзвичайно щасливим заходом з точки зору агітації проти уряду, що кращої агітації не можна собі й уявити. Я думаю, що всі наші соціал-демократичні агіта-

тори проти уряду ніколи не досягли б за такий короткий час таких величезних успіхів, яких досягнув в протиурядовому сенсі цей захід”.

Отже, Тарас Шевченко і його столітній ювілей були тоді для большевиків нічим іншим, як тільки засобом агітації у їх боротьбі за владу, як і тепер використовують вони в колоніальних країнах націоналістичні гасла в боротьбі з колонізаторами — за свою владу в тих країнах.

Зовсім інакше поставилися большевики до Шевченка після так званої жовтневої революції, в роках, коли український народ підніс свого Пое-

та, як прапор, під яким боровся за свою незалежність і самостійність.

Уже наприкінці 1918 року Ленін, зрозумівши, який величезний вплив мають ідеї Шевченка в українській національній революції, наказав негайно, бодай з гіпсу, поставити пам'ятник Шевченкові в... Москві. 3-го листопада того ж року, в присутності численних українських воєнків, мобілізованих до червоної армії, відбулось урочисте відкриття пам'ятника на Рождественському бульварі. Проект його виконав скульптор О. Волнухін. А 29-го листопада того ж року відкрито пам'ятник Шевченкові в Петербурзі. На постаменті його був напис: „Великому поету-крестьянину Тарасу Григорьевичу Шевченко — 1814—1861 — Великий русский народ”. Проект цього пам'ятника виконав скульптор Тільберг, і встановили його з великою помпою на Камено-острівському проспекті. Виступали із промовами комісар освіти А. Луначарський, представники мистецтва, урядовці комісаріату для національностей і — в імені Комісаріату для українських справ, що був ніби зародком майбутнього „українського уряду” — якийсь Авращенко. У своїй промові А. Луначарський спеціально підкреслив, що „відкриття пам'ятника українському поетові збігається з радісними вістками, які йдуть до нас з України. Там знову революція (большевицьке повстання — В. Д.), яка може закінчитися тільки братерським з'єднанням радянської України з радянською Великою Росією”.

Не знати, як довго стояли пам'ятники-агітки в Москві і Петербурзі — напевно не витримали вони більше як рік - два.

**

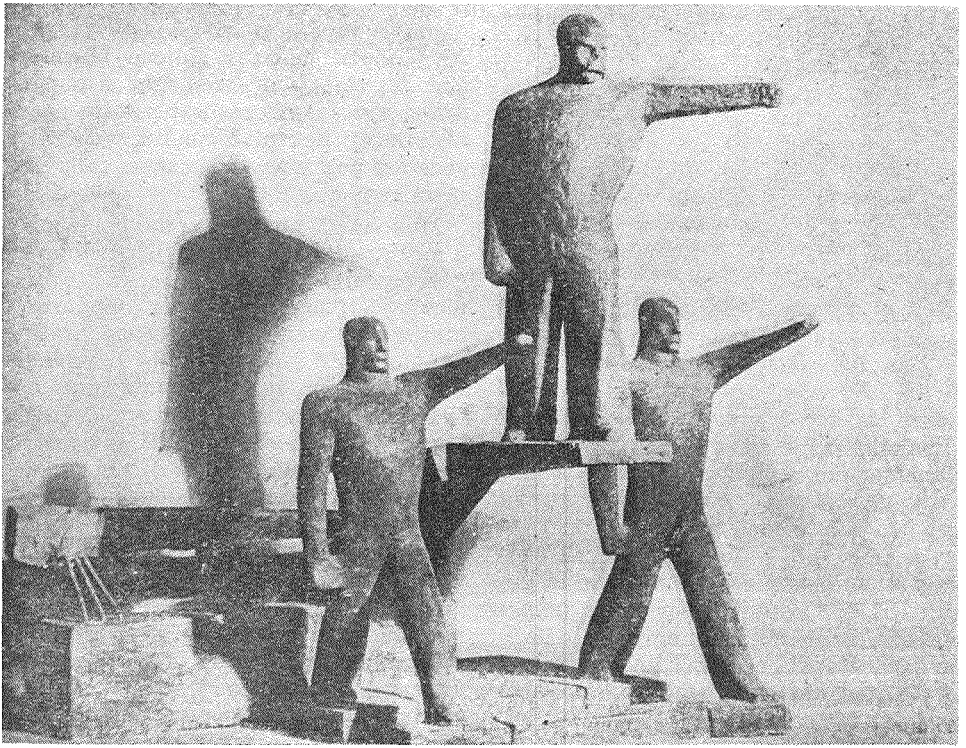
В короткому періоді української державности відомі спроби Д. Дорошенка — за гетьмана Павла Скоропадського — зрушити з мертвої точки справу побудови пам'ятника Шевченкові в Києві; також за Центральної Ради виступив з відповідними пропозиціями в цій справі В. Винниченко. Війна з Московщиною, нестачість внутрішнього положення і зарешті поразка у визвольних змаган-

нях не дали можливості побудувати у визволеній Україні монументи, гідні найбільшого національного поета.

Крім тимчасових пам'ятників-„ефемеридів”, ставлених по різних містах і селах України місцевими силами за проєктами скульпторів-аматорів, в 1918 році споруджено одинокий монумент Тарасові Шевченкові в м. Ромні, на Полтавщині, за проєктом скульптора І. Кавалерідзе. В совєтській літературі цей факт сфальшовано в той спосіб, що дату побудови цього пам'ятника, wraz з деякими іншими, віднесено до періоду 1920-30-их років, тобто до часу, коли большевики вже окупували Наддніпрянську Україну (див. В. Анісов і Є. Серєда, Літопис життя і творчости Т. Г. Шевченка, Київ, 1956, стор. 373). Роменський пам'ятник Шевченкові представляє монументальну постать Поета без шапки, в літньому убранні. Сидить він на скелі, глибоко занурений у свої думи. Рідний брат скульптора, В. Кавалерідзе, що перебуває тепер у Бразилії, стверджує також, що цей пам'ятник відкрито восени 1918 року, і що на його відкритті був приязний офіційний представник гетьмана Скоропадського.

В так званій Українській ССР щорічно урочисто відзначалося Шевченківські роковини. Большевики вирішили анектувати Шевченка і його творчість, використовуючи її „на службу комунізму”. Образ великого Тараса вони спотворювали, достосовуючи до своїх цілей, а його твори фальшували, безцеремонно викидаючи з них усе, що не відповідало „генеральній лінії партії”. В тому періоді ставлено масово по українських містах і селах пам'ятники Марксові, Енгельсові, Лібкнехтові, Розі Люксембург. Ставлено також їх і Шевченкові. Всі ці витвори совєтської скульптури робилося з гіпсу чи бетону, і всі вони зруйнувалися самі собою. Один із пам'ятників Шевченка був знищений у Києві в 1919 році денікінцями.

В періоді від 1920 до 1930 року, як подас впорядкований В. Анісовим і Є. Серєдою „Літопис життя і творчости Т. Г. Шевченка” (Держ. в-во худож-

Один із проєктів пам'ятника Т. Шевченкові, представлених на конкурсі у 1931 році. На виставці цих проєктів у Харкові панували, згодом урядово засуджені як „шкідливі націоналістичні”, крайні модерністичні течії.

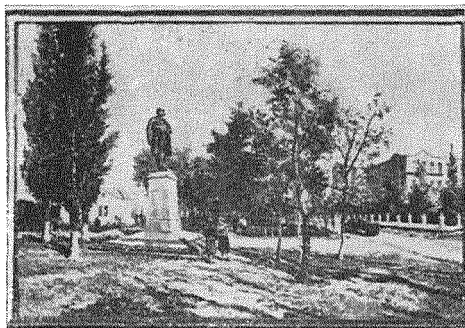
ньої літератури, Київ — 1959), пам'ятники Тарасові Шевченкові побудовано в таких містах і селах: 1. в с. Моринцях на Київщині; 2. в с. Кирилівці (перейменовано на Шевченкове), на місці, де була хата його батьків; 3. в с. Кирилівці на Київщині в центрі села; 4. у форті міста Шевченка (кол. форт Новопетровський, де поет був на засланні); 5. в Полтаві (за проєктом скульптора І. Кавалерідзе); 6. в м. Сумах (за проєктом того ж автора); 7. в м. Ромні (за проєктом того ж автора); 8. в с. Диканьці на Полтавщині; 9. в м. Конотопі на Сумщині; 10. в м. Шполі на Київщині; 11. в м. Седневі на Чернігівщині; 12. в саду м. Дніпропетровського, 13. в м. Ашхабаді, столиці Туркменської ССР.

**

До 1923 року на Шевченковій могилі стояв залізний хрест із огорожею. Вигляд цього хреста відомий з фотографії 1914 року, на якій „охо-

роняють” його жандарми, стягнені сюди з Києва, коли царський уряд заборонив відзначити сторіччя з дня народження поета. В 1923 році місцеві комсомольці, виконуючи наказ свого начальства, цей хрест повалили. Того ж року робітники Городищенської цукроварні своїми силами побудували на могилі тимчасовий бетонний обеліск із Шевченковим погруддям. На свято відкриття зішлося з доколiшніх сіл понад 15.000 людей. В 1925 році Рада Народних Комісарів ухвалила постанову, за якою могилу Шевченка проголошено „державним заповідником”.

Аж у 1927 р. Народний Комісаріат Освіти УРСР розписав конкурс на проєкт його пам'ятника в Каневі. У Шевченківський комітет, крім самого М. Скрипника, тодішнього комісара освіти, ввійшли: М. Яворський, А. Річицький, Ю. Озерський, А. Приходько та О. Дорошкевич. З цього, як і з другого проголошеного після

Пам'ятник Шевченкові в с. Шевченкове на Черкащині (фото 1958 р.)

нього конкурсу, нічого не вийшло. Пізніше, після самогубства М. Скрипника, також „зліквідований” свого часу А. Хвиля писав, що причини невдачі двох попередніх конкурсів були в тому, що „Скрипник, який очолював націоналістичний ухил в лавах КП/б/У, який боровся проти лєнінської національної політики, і Наркомос України під керівництвом Скрипника в цьому питанні по суті зривали заходи партії”.

Все це, звичайно, була неправда. Щоб бути об'єктивним, треба ствердити, що побудову пам'ятника зривали не націонал-комуністи типу Скрипника і Річицького, які будь-що-будь мали сантимент до „свого” Тараса, а — партійні москалі-єдинонеділімці та їхні прихвосні — червоні малороси.

І так, у зв'язку з запланованою побудовою пам'ятника, розгорілась на Україні у вищих партійних сферах боротьба між націонал-комуністами і сталінськими ортодоксами. Тим часом у Москві кінець-кінцем зрозуміли, що побудова в „суверенній” Україні пам'ятника українському національному генієві — це є річ, якої не можна нехтувати й легковажити, якої не можна відсувати в безконечність, що це є справа престижу советської влади на Україні.

Тож у 1929 році, „з ініціативи товариша Постишева”, сталінського намісника, Харківська міська рада ухвалила, по двох роках дискусій, спорудити пам'ятник Шевченкові в тодішній столиці УССР — Харкові. Того ж року проголошено міжнародний

конкурс. В 1930 році Постишев на пленумі харківського обласного комітету партії сказав: „Місце Шевченкові не тільки в Києві, але й насамперед тут — у пролетарському й політичному центрі України, в новому вогнищі розвитку пролетарської культури”.

Микола Скрипник, який у зв'язку з пам'ятником зайшов з Постишевим у гострий конфлікт, в газеті „Комуніст” у 1929 році писав про комуністів-єдинонеділімців: „Мені здається, що дехто з харківських товаришів чіпляється за такі от ініціативи: побудова української столичної опери і побудова пам'ятника Шевченка в Харкові... Вони хотіли б, так би мовити, відбояритися (відпекатися — В. Д.) од питання будування української радянської культури пам'ятником і оперою: „чорт з вами, нате вам пам'ятник вашого Шевченка, нате вам вашу оперу, і не турбуйте нас питаннями будування української радянської культури!” Оці елементи ставлять опір будуванню української радянської культури в столиці УРСР, у Харкові; це вони ставили опір будуванню української драми, опери й оперетки...”

В тому ж 1929 році М. Скрипник у зв'язку з конкурсом на проєкт пам'ятника Шевченкові писав у часописі „Комуніст”: „Збоку окривиконкому і інших організацій не те, що не було ніякої думки допомогти чи вважати цю справу своєю справою, а, навпаки, був упертий, тупий опір...”

Наведені вище три цитати найвищих комуністичних головачів на Україні виразно розкривають гризно на партійних верхах у зв'язку з пам'ятником — за право репрезентувати український народ і його „радянську культуру”.

Новий міжнародний конкурс на проєкт пам'ятника Шевченкові проголошений був у 1931 році. Однак майже всі представлені на цей конкурс проєкти виконані були в крайньо модерністичному, переважно кубістичному напрямі, який в советському мистецтві хилився вже тоді до упадку, а по якомусь часі був гостро осуджуваний, як напрям, що його

Проект пам'ятника Шевченкові — роботи мистця Ф. Кричевського і скульптора С. Меркурова, що був відкинута советами в 1934 р.

нібито намагалися перепачкувати „українські націоналістичні елементи”. „Збиранина страховищ”, як називали виставкову залю, де зібрані були ці проєкти, викликала рішучі протести не тільки поміркованих мистців, але й деякого з комуністичних мистецтвознавців, і можливо, що саме це змусило журі стриматися з прийняттям остаточного рішення.

Як би там не було, в 1933 році, коли Постишев повернувся на Україну, справа з побудовою пам'ятника в Харкові хоч-не-хоч стала на реальний ґрунт. Після нового закритого конкурсу урядова комісія, до якої, крім самого Постишева, входили Любченко, Затонський, Шелехес, Попов та ін., розглянула проєкти пам'ятників для Харкова і Канева 38 авторів із різних міст СРСР, між

ними Блоха, Діндо, Іофана, Кричевських В. і Ф., Касіяна, Манізера, Мухіної, Петрицького, Страхова, Лангбарта, К. Бульдіна та А. Дарагана і ін. Для спорудження пам'ятника на Чернечій горі біля Канева прийнято проєкт молодих скульпторів К. Бульдіна і А. Дарагана, при чому авторам доручено вдосконалити свій проєкт „під мистецьким керівництвом” довіреної у партії особи М. Манізера, який мав у Ленінграді свою власну скульптурну майстерню. Зокрема, запропоновано „підняти фігуру Шевченка в загальній композиції, винести вперед основу фігур, що оточують Шевченка, і зняти групу статичних постатей, відірваних від загальної композиції пам'ятника”. Щодо пам'ятника Шевченкові в Харкові, то комісія жадного проєкту не схвалила, але порекомендувала Ма-

Пам'ятник Шевченкові в Каневі
(Фото І. Кальмука 1960 р.)

нізерові й Страхову виготовити нові проєкти.

У проведеній після того другій турі закритого конкурсу прийнято проєкт Манізера, і доручено цьому ж скульпторові приступати до його реалізації. („Історичний нарис про будівництво пам'ятника Т. Г. Шевченкові” Державне Видавництво України, Харків, 1934).

Початок будування пам'ятника у Харкові урочисто достосовано до 120-річчя з дня народження Шевченка, і в 1934 році його закінчено. Постамент пам'ятника зроблено з масивних плит і бльоків, виготовлених із турчинського лябрадору. Висота його 16 метрів, а поперечник спіднього кільця постаменту — 16.5 метра. Бронзи на пам'ятник пішло 30 тонн. Виглядає він дуже імпазантно, але зовсім не є це Тарас Шевченко такий, яким він був і яким хоче бачити його український народ. Недоречні фігури червоногвардійця, матроса, комсомолки, робітника й колгоспника — „совєтських ентузіастів”, які в числі інших, шевченківських персонажів оточують постаць Поета — розкривають вузько-пропагандивний задум ініціаторів будови пам'ятника. Пікантним моментом, що кидає світло на етичну сторону скульптора Манізера, як автора цього пам'ятника, є те, що він майже цілковито відтворив у ньому проєкт А. Дарагана і К. Бульдіна, „піднявши, — згідно з рекомендацією урядової комісії, — фігуру Шевченка” і усунувши деякі

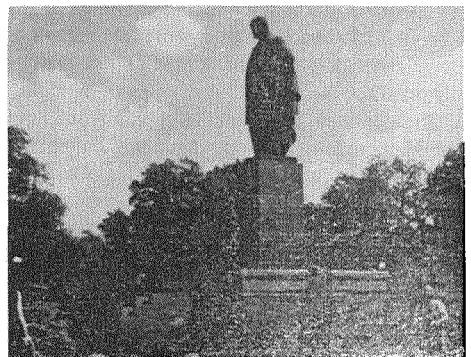
„статичні постаті” та додавши нові, „актуальні”, при чому йдуть вони у Манізера не зліва направо, а справа наліво.

Історія побудови канівського пам'ятника дещо інакша. Проєктові А. Дарагана і К. Бульдіна, відзначеному на проведену Постишевим конкурс, світу побачити не вдалося. Нікіта Хрущов, що прибув на Україну після усунення Постишева, в цьому проєкті, остаточно ухваленому комісією при раді народних комісарів УССР, знайшов „націоналістичні ухили”. Цього було досить. І проєкт тріснув, як булька на воді. А скінчилась справа тим, що поставлено спішним порядком пам'ятник за проєктом того ж таки „заслуженого діяча мистецтва” М. Манізера, виготовлений у Ленінграді для Києва, але вже без додаткових фігур. Відкрито його 18-го червня 1939 року в присутності 40.000 людей, що з'їхалися з Києва і навколишніх сіл.

Також у Києві, дещо раніше, 6 березня 1939 року навпроти університету відбулося в присутності понад 200.000 киян урочисте відкриття пам'ятника Шевченкові за проєктом М. Манізера. Це є майже копія харківського пам'ятника, але поет представлений тут в трохи іншій поставі, і немає постатей червоногвардійця, матроса, комсомолки і всіх інших, що так прикро разять око в харківському пам'ятнику. Очевидно, на ці додатки забракло грошей.

**

По закінченні другої світової війни, рівночасно з найжорстокішою

Пам'ятник Т. Шевченкові в Києві
(Фото І. Кальмука 1960 р.)

чисткою „німецьких коляборантів” і „буржуазних націоналістів”, а фактично всього українського народу, що залишався на теренах, окупованих німцями, більшовики знову відроджують офіційний культ Тараса Шевченка, як „революційного демократа” і „друга російського народу”. Цей штучно творений культ, що має цілком анекдотичну найвизначнішого українського поета до числа предтеч більшовизму, від самих початків існування радянського режиму гостро протиставляється культурі, твореному самим народом, в якому Шевченко — батько, національний пророк, безкомпромісовий борець за волю і незалежність України, творець і ідеолог українського націоналізму.

В поборюванні Шевченка-націоналіста, більшовики, як уже згадувалося, не гребували й не гребують ніякими засобами. В радянському літературознавстві Шевченкова постать перейшла не одну трансформацію, поки не спрепаровано у відповідних „наукових інституціях” остаточно його творів і біографії в дусі, який задовольняє Москву. І аж тоді став Тарас Шевченко „наш — радянський”, аж тоді йому, як „другові” Добролюбова і Чернишевського, предтеч більшовизму, дозволено ставити пам’ятники всюди там, де того хоче народ.

І так, як подає згаданий вище „Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка”, у червні 1945 року, в Переяслав-Хмельницькому, в колишньому будинку А. Козачковського, в якого гостював Шевченко під час свого перебування в Україні, відкрито музей його імені, а біля будинку встановлено пам’ятник. У 1948 році споруджено монумент Шевченка на садибі будинку-музею Тараса Шевченка в Києві. У 1950 році в с. Конюшки, Бурштинського району на Станіславщині, і в Березівській МТС на Одещині збудовано погруддя Шевченка. В 1951 році збудовано пам’ятник Шевченкові в Дніпропетровському. В 1953 р. відкрито монумент-погруддя Шевченка в с. Чернечий Яр на Полтавщині, в м. Смілі на Черкащині і в м. Золочеві на Львівщині.

В 1954 році відкрито пам’ятник Шевченкові в с. Велика Білозірка на Запоріжжі, а в 1955 році вилито погруддя Шевченка для пам’ятника в с. Моринцях, де він народився. Того ж року встановлено монумент Шевченка в м. Сталіно на Донбасі. В 1951 році „народ радянської України, — як трубіла тоді радянська преса — подарував українцям-переселенцям в Канаді пам’ятник Шевченка”, який привезено пароплавом із Ленінграду та встановлено в м. Палермо.

Із збірника „Українська ССР — адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.,” виданого у 1947 році, довідуємося, що вже на той час в Україні було 225 сіл, селищ і хуторів, названих на честь Великого Кобзаря. Є також декілька музеїв, присвячених життю і творчості Шевченка, з них найбільші в Києві і в Каневі на Чернечій горі. Шкіл, театрів, клубів, бібліотек, вулиць і парків, що носять ім’я Тараса Шевченка, є на Україні кругло 260.

**

Пам’ятники Тарасові Шевченкові, що їх українці у вільному світі, в Америці й Канаді, поставили, ставлять чи збираються ставити своїм власним коштом — тема, якій присвячена в цій збірці окрема стаття. Тут лише згадаємо про відкритий в присутності 10.000 людей у 1957 році на „Союзівці”, відпочинковій оселі Українського Народного Союзу, пам’ятник, збудований за проєктом світової слави скульптора — Олександра Архипенка, і про Шевченків постамент, встановлений у Клівленді, в Українському Городі, за проєктом цього ж скульптора. Треба сподіватися, що й підготовлений за проєктом А. Дарагана пам’ятник у Вінніпегу, на площі перед будинком провінційного парламенту, що викликав був таку широку дискусію в українській пресі в Америці й Канаді, і майбутній пам’ятник у Вашингтоні, що його Конгрес вже дозволив поставити на одній з площ столиці США — гідно репрезентуватимуть на американському континенті українського генія — Тараса Шевченка.

Пам'ятник Шевченкові в Києві зимою.

Петро КАРМАНСЬКИЙ

ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКА В КИЄВІ

*Важкою хлопською стопою
як гада затоптав царя.
І мовчазний, грізний собою,
із п'єдесталу позира.*

*Обличчя — смутком оповите,
та гнів з очей кудись утік.
Бо серце, раз добром налите,
не прохолоне вже повік.*

*В устах його, терпінням скутих,
не родяться слова — громи,*

*та в кожній рисочці замкнуто
одне могутнє слово: ми!*

*Ми! Ми обпльовані віками,
Ми — всіми кривджені раби —
крокуем велетнів шляхами
назустріч нової доби.*

*Ми — праща, справлена в дра-
кона,
що заїдає цілий світ.
У нас дримає міць Самсона,
що творить невмирущий міт.*

КУЛЬТ ШЕВЧЕНКА В ГАЛИЧИНІ

Написав Василь Мудрий

I.

Поява творів Тараса Шевченка в Галичині занотована в наших аналах під роками 1860 і 1861. Так подає д-р Кость Левицький у своїй „Історії політичної думки галицьких українців 1848-1914” на 71-ій сторінці.

Під появою цих творів треба розуміти не друк їх у Галичині, а спровадження їх чи то з України, чи з-поза кордонів Австрії, себто з Західної Європи. Ці видання Шевченкових творів не були повні. Відомо, наприклад, що Василь Лазаревський з Петербургу 29 січня 1863 р. передав „Народному Домові” у Львів, що тоді був уже на викинченні, автограф Тараса Шевченка з присвятою його поеми „Іван Гус” Шафарикові. Разом із тим автографом передав і друковану поему „Іван Гус”. Не виключене, що той же Лазаревський причинився до поширення в Галичині петербурзького видання „Кобзаря”.

У 1864 р. заходами Юліяна Лаврівського засновано у Львові український народний театр. Перша українська театральна група під дирекцією Омеляна Бачинського була спроваджена з України. Перша вистава цього театру відбулася 29 березня 1864 р. в залі львівського новообудованого „Народного Дому”. І український театр мав тоді поважний вплив на зацеплювання культу Тараса Шевченка в Галичині.

Початковий культ Шевченка в Галичині проявлявся дуже оригінально серед тодішньої народовецької молоді. Вона була глибоко перейнята творами Шевченка, зокрема його романтичними поемами з історичною тематикою. Вона вивчала їх напам'ять. Назовні виявляла свою відданість Шевченковій романтиці ношенням за театральними зразками

козацьких strojів з шапками, шараварами та жупанами. Такий „культ” Шевченка тривав приблизно до кінця 1860-их років.

Заходами тодішньої студентської молоді прийшло до того, що в грудні 1868 р. засновано у Львові Товариство „Просвіта”. Це сталося не під впливом Шевченкової романтики, а під впливом його гасла „Учітеся, брати мої”, та політичних поем, які курсували вже тоді між молоддю навіть у відписах.

„Просвіта” у культурі Т. Шевченка в Галичині відіграла велетенську роль, але про це пізніше. „Просвіта” перша видавала Шевченкові твори. А згодом у серії видань „Українська Письменність” видрукувала „Твори Шевченка” у двох томах, що мали понад десять видань і розійшлися в Галичині і поза нею у сотнях тисяч примірників.

У 1873 р. засновано у Львові Товариство ім. Тараса Шевченка, яке незабаром перетворилось у Наукове Т-во ім. Т. Шевченка. На шляху розвитку і зросту культу Т. Шевченка в Галичині заснування цього Товариства було чимсь надзвичайним. Накладом цього Товариства появилася друком велика двотомова праця біографічного характеру пера О. Коницького, що поглибила культ Т. Шевченка як серед галицького громадянства, так і серед всього українства в світі. При Науковому Т-ві ім. Шевченка започатковано студії над творами Шевченка. Їх ініціатором був професор українського письменства в львівському університеті о. д-р Омелян Огоновський, що був довгі літа головою „Просвіти” і написав першу „Історію української літератури”. Цілий комплекс наукових дослідів над творчістю Шевченка дістав окрему назву „шевченкознавство”, а

Каменяр Микола Юсипчук працює над пам'ятником Т. Шевченкові в Шешорах біля Косова (фото 1914 р.)

дослідників називали й досі називають „шевченкознавцями”.

Досліди над творчістю Шевченка промочували декому шлях до університетських катедр, як наприклад проф. д-рові Олександрові Колесі в львівському університеті. Між шевченкознавцями чи не найбільшим був Іван Франко, який також за тему для свого габілітаційного викладу взяв Шевченкову „Катерину”, хоч з „політичних” причин катедри не добився. Про це писав я у праці „Іван Франко як громадський діяч”. До ряду великих шевченкознавців належав професор українського письменства в черновецькому університеті проф. д-р Степан Смаль-Стоцький. З психологічного становища аналізував деякі твори Шевченка пізніший професор варшавського університету проф. д-р Степан Балей.

II.

Культ Тараса Шевченка в Галичині прийняв згодом масовий характер. Роковини з дня народження чи смерті Т. Шевченка святкували не тільки по містах, але й по селах. До цієї масовості вів довгий шлях.

„Просвіта”, як відомо, вела не тільки видавничу, але й на велику скалю заплановану організаційну працю. По містах і містечках вона засновувала філії, які мали за завдання засновувати та інструктувати читальні по селах своїх округ. Це не йшло так легко. Тут треба було праці та посвяти. Першими організаторами читалень і навіть філій „Просвіти” були українські греко-католицькі священники.

Треба було десятків літ, щоб окрити Галичину цілою сіткою читалень та філій „Просвіти”. Крім духовенства та міської інтелігенції, дуже сильно причинилась до розбудови читалень „Просвіти” по селах українська студентська, тоді її звали „академічна” молодь. Але був час, коли багато в цій ділянці робила й зробила середньошкільна молодь.

Коли ще не було в Галичині українських гімназій, наша молодь, що вчилась у польських гімназіях, мала свої громади, в яких проходила добрий вишкіл патріотизму і знайомилася з творчістю Шевченка та інших українських письменників. Про одну таку громаду в Тернополі писав у своїх споминах пок. д-р Євген Олесницький. Але за австрійських часів з важкими зусиллями провідні українські діячі добилися заснування українських державних гімназій; крім академічної гімназії у Львові, зорганізовано також у Львові другу державну гімназію спершу як філію академічної; далі засновано українські державні гімназії в Перемишлі, Тернополі, Коломиї, Станиславові, а згодом ще й приватні з правом прилюдности в Рогатині, Яворові та Городенці.

У тих гімназіях викладали всі предмети в українській мові, вчили українського письменства і української історії в чисто українському національному дусі. Ввесь учительський склад був у них український. Учителі середніх шкіл їздили по сільських читальнях з викладами на різні теми. Шкільна молодь цих гімназій, переважно селянська та священнича, під час ферій провадила велику працю по читальнях. Вона читала і твори Шевченка й інші цікаві для селян

книжки чи публікації. Вона, ця молодь з вищих гімназіяльних клас, організувала разом із студентами університету концерти, театральні вистави, навіть оркестри. Між цією молоддю були диригенти і співаки, але були й знамениті декламатори та рецитатори.

У всіх згаданих українських середніх школах культ Шевченка був високо і солідно поставлений. Рік-річно в місяці березні відбувалися силами цієї молоді концерти на честь Шевченка. Частинно диригували на них хоровими точками вчителі співу, а частинно учні найвищих клас, що опановували диригентуру. Про Шевченка виголошували промови на концертах учителі, а деколи й учні. Зправила декламували Шевченкові твори один учень нижчих клас гімназії й один з найвищих клас. З якої ж музичної літератури користали на таких концертах? З усієї, яка була тоді до слів Шевченка. На першому місці були твори Лисенка, а далі твори Вербицького та інші.

Всі ці середньошкільні співочі та взагалі концертні надбання середньошкільники, а згодом студенти високих шкіл переносили на село. Культ Шевченка по наших селах набирав у читальнях чимраз вищого рівня.

Коли зважити, що „Просвіта” перед 1914 роком, себто перед першою великою війною, мала в Галичині 77 філій по містах і 2,944 читальні по селах, а в тому числі читальні мали 504 власних доми із театральними залами, то легко буде зрозуміти, як відбувався процес вкорінювання культу Шевченка в широкі маси українського населення.

По великих містах, очевидно на галицькі відносини „великих”, влаштуванням Шевченківських свят займалися філії „Просвіти” або всі місцеві організації разом. Хорові точки виконували співацькі українські товариства „Бояни”. У столичному Львові на таких репрезентативних Шевченківських концертах співали „Боян” і академічний хор „Бандурист”, при чому „Боян” мав мішаний хор, а „Бандурист” виключно му-

Погруддя Шевченка на пам'ятнику в селі Лисиничах біля Винник на Львівщині

жеський чи, як тепер називають, чоловічий.

У 1911 р. в цілій Галичині дуже урочисто відсвятковано 50-ту річницю смерті Шевченка. Святкування почалися величавими академіями та концертами у Львові. З цієї нагоди відбувся у Львові 10 вересня того року крайовий здвиг „Соколів” і „Січей”.

Вершком культу Шевченка в Галичині було святкування 100-ліття народин Т. Шевченка у Львові. Російський уряд заборонив святкувати соті роковини народження Шевченка на Україні. Тому то реалізаторам цих роковин у Галичині припала роля піднести ці святкування до всеукраїнського рівня. 9-го березня 1914 р. відбувся величавий концерт на честь Т. Шевченка у Львові з останнім виступом на українській естраді славетного співака Олександра Мишуги. На концерті відспівано в супроводі ве-

ликої оркестри вперше величаву композицію д-ра С. Людкевича до Шевченкової поеми „Кавказ”.

З нагоди народин Шевченка відбувся у Львові 28 червня 1914 р. „ювілейний Шевченківський Здви́г” Соколів і Січей. Здви́г влаштували „Сокол-Батько” і „Український Січовий Союз”. Напередодні здви́гу відбувся великий концерт у найбільшій тоді львівській залі. 28-го червня 1914 р. відбувся величавий маніфестаційний похід Соколів і Січей вулицями Львова до площі „Сокола-Батька”, на якій пополудні відбувалися спортові виступи, а між ними і вправи „Львівської Повітової Січі” в одностроях з військовими крісами.

Здви́г не вичерпав своєї програми, бо в Сараєві впали тоді стріли, що перервали нитку життя австрійського престолонаслідника. Це був початок трагедії, яка принесла народам першу світову війну.

III.

Висока національна свідомість галицько-українського населення, вихованого на Шевченкових творах, перейнятого Шевченковим Заповітом, дала зараз же по проголошенні війни про себе знати при організації Українських Січових Стрільців. До УСС-ів зголосилися маси. На жаль, цей легіон обмежено під чисельним оглядом, і тисячі юних добровольців мусіли вертатись додому. Вони були такі молоді, що не підлягали ще навіть поборові до австрійської армії.

Усе вгорі описане, праця „Просвіти”, шкільне виховання, наше духовенство, давні середньошкільні громади і молодші середньошкільні організації з-під прапорів „Молодої України”, чи то безпосередньо чи посередньо, забезпечило безперервність у формуванні непохитної національної свідомости галицьких селянських і робітничих мас. Тому то по великій війні, яка принесла поважне спустошення галицькій землі, перший листопад 1918 р. був удатний.

Як 22 січня 1918 року, так і 1 листопада того ж року, зродились і вирости з одного й того самого прадже-

рела, — з творів і заповіту Тараса Шевченка.

Після того, після освячення кров'ю висунених свого часу Т. Шевченком визвольних національних ідеалів, в часі 1920 і 1939 р. культ Т. Шевченка в Галичині врісся так глибоко в збірний національний організм, що святкування його пам'яті стало категоричним наказом національного духа. Шевченкові ідеали стали вже складовою частиною галицької національної психіки. Своєю творчістю причинився до такого явища і найбільший син Галицької Землі Іван Франко, який у свою чергу ще збагатив ті прецінні прикмети галицько-української національної психіки.

За польських часів усіх українців у Галичині, а згодом і на Волині об'єднувала праця, солідарна оборона проти польського наступу.

„Просвіта”, наприклад, мала вже у 1928 р. 85 філій, 2.713 читалень, коло 1.500 аматорських гуртків, 50 оркестр, коло тисячі готових читальняних будинків і коло 500 в будові. Будові домів допомагали українці з Америки й Канади.

Таким чином по українських селах було доволі театральних заль, щоб святкування Шевченкових роковин відбувалися гідно і далеко величавіше, ніж перед великою війною. Словом, Шевченко оживав рік-річно в серцях селянської галицької маси. По містах ці святкування відбувалися так само з року на рік краще. Але в них не доставало може великого емоціонального елемента, що характеризував селянські свята.

В тому часі збагатилась поважно музична творчість, зокрема композиційна творчість до слів Шевченка. Також шевченкознавство збагачувалось прецінними науковими працями.

Цей культ найбільшого сина української землі і великого страдальця за українські національні ідеали вивозила з собою з краю на еміграцію переселенська маса, вивозила її й остання скитальська маса, що високо підносила цей культ по таборах в Європі та вірно йому віддана у всіх країнах свого поселення. Культ Шевченка серед українців вічний.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

*В садках вишневих кожен двір і хата,
і спів уплівся в кущі солов'їний,
серця й дерева стоять в білих шатах —
тихий, ласкавий вечір України . . .
Часом басом глибоким вдарить хрущ веселий,
забренить струною віолончели.*

*Хміль зелений в'ється із узгір'я,
пінить, грає у розкішних дзбанах
джереляна вода, мов настоялі вина;
заки ніч в своїх косах розжеврить сузір'я,
зринуть тіні вечірні в срібно-синіх жупанах,
в небі теж так срібляно й синьо,
пажне сіно лучне під Купала-Івана.*

*Ніби знову схилилася
із руками на очах — у мріях,
смутку сповнена й жалю Оксана.*

*Ой, спадає на вії метелиця цвіту,
солов'ями, зірками осипле їх ніжні.
В росах буйних жасмини трясуться від вітру
— п'янить ніч, чи горілка це грає?
На весілля ти вийшов і в танець йшов на тризні,
і поллялася кров з короваю.*

*Заблудився мандрівний серед степу віз,
хвиля співу несе його в ніч і колише.
Рве затроений вихор уста,
важко ярма на плечах, на похилих,
дзвін тривоги в Умані усе тихше і тихше,
ніж свячений в руку міцно уріс.*

*В Чигирині
горить — і Ванярку спалили,
шлях твій і доля тверда.*

*Не минує до світанку хміль п'яного дурману,
було крові й горілки украй!
Сім вітрів пронеслось понад Річ Посполиту,
нині піниться, грає срібних рік розмай,
мчать луною татарські копита,
прислухаються древні кургани
новим діям і панам нежданим . . .
Кинув тебе Москаль хитрий напризвіл покриту,
Україно моя, Оксано!*

Тьмяне небо вогнями — й синя
плине ніч у шелестах та шумах,
плине ніч, піски ж руді — вся кіргізька пустиня
солов'ями лящить і піснями,
Туркестан увесь колишеться в захваті, в думках,
мов бандура поійнята вітрами.

З пліч кремезних салдатська упала шинеля
і несе вже земля його, слугує стівцеві.
В Україну ось вертається веселу
лірник простий, а увесь повен сяння,
селянин, а так дивиться, йде він,
мов іде з булавою гетьмана.

Хто, звідкіль же подасть голос Єзикійлам,
чий струни ридатимуть Єреміям?
Тільки вишні, завітчані білим весіллям,
бджіл робучих золоті рої,
з буйним вітром страхить обмарна веремія
степом танці виводить свої.

Пісня не загине. Переймуть її води,
сплине в ліс, ввійде в землю як дим.
Потім зрине й луни виводять
з пісні-співанки славен гимн,
і уста вже, що до бунту відвекли, н'ють з нею
чар солодкий розмайного тройзілля;
на торгах, на хрестинах,
на шалених весіллях
вона — гасло, гомін-дзвін алярму.

То вже можна спокійно накритись землею,
знавши добре,
що жив я не дармо.

Плинуть роки у сурмах і в шумах, і сила
снів мені снилося в гробі бувало.
Усе вища і вища Дніпровська могила,
ніч шепоче до зорі-світання,
як між вишнями, між солов'ями шептала
засоромлена й журна Оксана.

З польської мови переклав
БОГДАН КРАВЦІВ

ШЕВЧЕНКО І АМЕРИКАНСЬКІ УКРАЇНЦІ

Написав Антін Драган

Шевченкознавство стало сьогодні українською наукою наук. Немає бо періоду в українській історії, ділянки українського життя, яких у більшій або меншій мірі не охоплювало б і не оформлювало б Шевченкове слово. Пізнаючи Шевченка — пізнаємо українську націю, і, навпаки, пізнаючи українську націю — пізнаємо Шевченка. А в цьому пізнанні не останній розділ повинно становити і дослідження впливу Шевченка і його слова на формування, збереження та розвиток української спільноти на цій благословенній, бо вільній американській землі. Не раз запитуємо себе: де була б і як виглядала б українська нація без Шевченка? Це саме відноситься і до тієї частини української крові, що влилася в жили американського народу. Де були б сьогодні ми, американські українці, якби не Шевченко і його слово на нашій сторожі?

Українська еміграція до Америки почалася в 60-их роках минулого сторіччя, а перший свідомий український

емігрант, нога якого ступила на американську землю в 1865-му році, приїхав сюди із Святим Письмом та Шевченковим „Кобзарем”, якщо не в руці, то в голові і серці. Був це скиталець, козак-священик Андрій-Агапій Гончаренко з Київщини. Три роки пізніше Гончаренко почав редагувати видавану американським урядом в англійській і російській мовах газету „Аляска Гералд”, призначену для населення купленої тоді Америкою від Росії Аляски. В першому числі цієї газети, що появилася з датою 1-го березня 1868 року, вміщена стаття: „Інтересні ідеї поета Тараса Шевченка”, що була переказом поеми „Кавказ”. Рівночасно з цим надруковано й початок Шевченкового „Послання” та „Думи мої”. Це є чи не перший слід Шевченкового слова на американській землі.

Організоване життя американських українців почало оформлюватись у 80-их роках, коли до Америки приїхав з Галичини перший український

У поклоні своєму Патронові. — Культурна Комісія УНС (від ліва): В. Галан, Р. Слободян, Й. Лисогір, Д. Галичин, А. Герман, А. Драган і Я. Падюх після складення вінка біля пам'ятника Шевченкові на „Союзівці” 9-го березня 1960 р.

католицький священик о. Іван Волянський і організував у пенсильванському містечку Шенандоа першу українську парафію, а в 1885-му році побудував там першу українську церкву. Це були перші пробіски, що почали остаточно оформлюватись із появою „Свободи”, яку в 1893-му році почав видавати о. Григорій Грушка. Перше число „Свободи” появилось 15 вересня 1893-го року і в ньому на першій сторінці, під складеним півеліпсою заголовком газети, вміщено, як мотго, Шевченкове: „Учітеся, брати мої, думайте, читайте і чужому научайтеся, свого не цурайтеся!”, — а ще нижче — „В своїй хаті своя правда і сила, і воля!”

Ця Шевченкова синтеза свого і чужого ніби написана для американських українців, і вона стала їхньою долею. Де ми були б сьогодні без цієї науки, яка так глибоко запала в українську душу?

Через пів року після випуску першого числа „Свободи”, 22-го лютого 1894-го року, засновано з кількох місцевих братств першу в Америці крайову українську організацію, Український — тоді ще Руський — Народний Союз. І знову ж опис цієї події починається цитатою Шевченка: „І, о диво, трупи встали і очі розкрили! І брат з братом обнялися і проговорили — слово тихої любови!” Справді бо, палке, вогненне Шевченкове слово воскресило національні трупи, піднесло їм повіки і сповнило їхні серця життєдайною, братньою любов’ю.

Відтоді Шевченкові ідеї починають всевладно оформлювати та надавати змісту українській спільноті в Америці. Як в Україні, так і в Америці, під впливом Шевченкового слова та Шевченкових ідей, маса незрячих гречкосіїв, що не знали ні свого роду, ні навіть свого імени, перетоплюється в свідому, зорганізовану і творчу спільноту. Вірші Шевченка подибуємо в кожному числі новоствореної газети, Шевченковими цитатами характеризується всю долю й недолю українських поселенців в Америці. Шевченкове слово, поруч слів із Святого Письма, стає змістом і основою Амери-

канської України, яка тоді починає творитись.

Не диво, що постать Шевченка виростає серед американських українців до розмірів велетня-пророка. Не диво, що вже з початком 1897-го року, між проголошеними у газеті на продаж „красними образками” святих та кількох новозбудованих українських церков, подибуємо й заклик купувати „красний образок” — портрет Шевченка. Про спасенну силу Шевченкового слова та популярність Тараса вже в тих початках Американської України хай посвідчить такий випадок, згадку про який знаходимо на пожовклих листках історії американських українців.

У березні і квітні 1898-го року один з наших піонерів, що підписався псевдонімом „Ваш знайомий” (правдоподібно о. Нестор Дмитрів), описує свою поїздку по Канаді, і в дописі з місцевости Дафін у Манітобі пише:

„...я блукав довгі години в засніжених пралісах і коли вже думав, що тут буде мені амінь, побачив між деревами буду, знак людського життя. Я думав, що це, може, індіани або ескімоси, але коли відчинив двері, то на передній, закурений стіні побачив збитий з двох патиків Хрест святий і біля нього той образок Шевченка, що його продають в Оліфанті...” Отже, вже з кінцем минулого сторіччя Шевченкове слово, разом з портретом Поета, зайшло навіть в манітобські праліси.

Та не тільки в Канаді. У „Свободі” з 3-го квітня 1899-го року подибуємо вістку із Ріо Кляро в Бразилії про те, що там створено „руську читальню”, в якій наші поселенці поставили собі за ціль Шевченкове „чужому начатись і свого не цуратись”.

Рівночасно з поширенням Шевченкового слова, поширюється культ Шевченка між українськими імігрантами в Америці. Вже 3-го квітня 1895 року подибуємо у „Свободі” статтю о. Гр. Грушки з інформаціями про святкування Шевченкових роковин по всій широкій Україні-Русі. До речі, саме під впливом Шевченка вжито в Америці вперше правильну назву нашої Батьківщини: Україна. У згаданій статті автор закликає аме-

риканських українців, щоб і вони пішли слідами своїх земляків на рідній землі і „широко, масово та величаво” відзначили в березні Шевченкові дні.

Три роки пізніше, в січні 1898-го року, створено в Олифанті у Пенсильванії перше українське товариство імени Шевченка. В повідомленні про цю подію читаємо, що ціллю цього Т-ва є збудувати в Америці пам'ятник — як там сказано — найбільшому синові України-Руси, і закликається наших імігрантів складати пожертви на цю ціль. Знову ж у повідомленні з 1-го січня 1900-го року читаємо, що саме на Новий Рік, який започаткував наше сторіччя, відбулося в Джерзі Ситі перше в Америці українське політичне віче. У звіті з віча сказано: „Народу там зійшлося много. Були там люди з близьких і далеких місцевостей. Заля простора, велика, а на видному місці висить портрет Тараса Шевченка”. І Шевченкові вірші деклямували на тому вічу. Окремою проблемою на томі вічу була наша властива назва, і промовці закликали, щоб називати себе українцями, а не русинами, бо українцем, а не русином називав себе Тарас Шевченко. А два місяці після того, в березні 1900-го року, подибуємо в „Свободі” першу вістку-оголошення про те, що в українській читальні ім. Тараса Шевченка в Олифанті можна набути Старий і Новий Завіт за три долари та „Кобзар” Т. Шевченка за один долар і двадцять центів.

Уже лише кілька цих фактів і подій, з'язаних з ім'ям та ідеями Тараса Шевченка в самих початках української іміграції в Америці, найбільш характеристичні і для дальшого розвитку нашої спільноти в цій країні. Це бо не залишає жадного сумніву, що українська спільнота в Америці та її розвиток нерозривно зв'язані з Шевченком та його ідеями. Можна б наводити безліч прикладів, як усі свої проблеми — національні, соціальні, виховні, господарські, культурні, навіть родинні і особисті — наші піонери ставили та розв'язували саме в дусі Шевченкових ідей, які так дуже відповідають духові й ідеям американської землі й американського народу. І тому не диво,

що коли на одне з Шевченківських Свят у Джерзі Ситі запрошено як промовця місцевого конгресмена, то він, поінформувавшись побіжно про Шевченка, під час промови в реторичному захваті заявив, що Шевченко, мовляв, був „таким самим добрим американцем, як ви і я”. Промовець, очевидно, мав кого іншого на думці, але опісля, вийшовши з концертної залі, не один міг добачити в тій помилці конгресмена багато правди. Бо, якщо під поняттям американця розуміти принципи волі, справедливості і прогресу, то Шевченкове місце було б не тільки між такими американцями, як „ви і я”, але й поруч батька цієї країни, Джорджа Вашингтона, і великого її емансипатора Абрагама Лінкольна.

Уже в першій декаді нашого сторіччя американські українці та їхні громади починають широко відзначувати Шевченкові дні у березні кожного року. Починаючи від 1909-го року, американські українці переводять широку кампанію збірки фондів на пам'ятник Тараса Шевченка в Києві. Всеціло під знаком століття з дня народження Шевченка стояв між американськими українцями початок пам'ятного в історії теж з інших причин 1914-го року. Почалась інтенсивна підготовка, а опісля масові відзначування цієї дати в самих американсько-українських громадах, поруч обширних повідомлень про підготовку до таких святкувань на землі Шевченка. І тоді наспіла вістка про заборону царсько-московського уряду перевести ці святкування в золотверхій столиці України. Безпосередньо після того знялася серед американських українців величезна хвиля протестів проти цього чергового насильства московського окупанта над українським народом та його святощами. Акція протесту завершилась окремим зверненням до тодішнього президента країни, Вудро Вилсона, щоб він інтервенював у справі цього московського варварства. Звернення характеристичне для тодішнього часу, як і для відношення американських українців до Шевченка, тому варто його зачитувати. В цьому зверненні-

протесті, датованому 20-го березня 1914 р., сказано:

„Пане Президенте! 10-го числа цього місяця минуло сто років від народження найбільшого українського Поета, Тараса Шевченка. Цей день — це велике національне свято всього 40-мільйонного українського народу, 35 мільйонів якого живе в південно-європейській частині Російської держави, 4 мільйони в Австро-Угорщині, а один мільйон в Америці. В 10-ий день цього місяця готовились наші земляки по всіх своїх територіях якнайторжественніше відзначити це велике національне свято. Найбільше свято мало відбутися в столиці нашої Вітчизни, Києві, і в тому святі мали взяти участь представники соборної України. Там міська рада мала поставити із складок всього українського народу пам'ятник Поетові і устроїти величаві обходи в місті. Так само готовились до свята наші міста Полтава, Одеса, Харків, Кам'янець Подільський та інші. Та в останній хвилині російське міністерство заборонило всі ті свята, не подаючи жадних причин, а найвища церковна влада Росії, Синод, заборонила в день 10-го березня правити навіть поминальні Богослуження за нашого поета Тараса Шевченка. Отже, свято Поета, який уродився біля Києва та якого теж і могила знаходиться над Дніпром недалеко Києва, святкуватимуть тільки наші земляки в Австро-Угорщині та ми, емігранти у вільній Америці. Проти цього нечуваного варварства, у хвилину такого болючого удару для нашої національної гордості збоку російського уряду, підноситься голос протесту один мільйон українців, що живуть на вільній землі Вашингтона. Не маючи іншого способу запропестувати, передаємо оцей наш протест на Ваші руки, Пане Президенте, і просимо ласкаво подати зміст цього протесту представникові російської імперії при Білому Домі”.

Протест підписали: Дмитро Капітула, Семен Ядловський, Олексій Шарпощь і Михайло Угорчак, всі передові діячі УНСоюзу. З дальших інформацій відомо, що цей протест справді був переданий державним департа-

ментом російському представникові у Вашингтоні.

Тим часом святкування сотих роковин Шевченка в американсько-українських громадах відбувались у спосіб і в розмірах, яким можна було б позаздрити нам і сьогодні. Для характеристики наведемо тільки опис тих святкувань в Нью Йорку. Свято складалось з двох частин: величавого походу по 5-ій Евню у післяполудневих годинах та концерту ввечері. Відбулось воно 30-го травня 1914-го року, і очевидець твердить, що „такого величавого українського свята ще не було на американській землі”, бо в ньому вперше взяли участь солідарно всі українці, без огляду на партійні різниці. І так, вже ранньою порою після полудня почали збиратись громадяни з усіх сторін міста при Сьомій вулиці, де оформився похід, що розпочався о год. 4-ій. Взяти в похід участь усі існуючі тоді в Нью Йорку 27 українських товариств, що виступили з відзнаками, прапорами та великими транспарентами. Похід відкривав кінний відділ у козацьких костюмах. Опісля четверо білих коней тягнуло великий віз, на платформі якого, серед зелені, квітів і синьожовтих стрічок та прапорів, красувався великий портрет Тараса. За возом ішло 16 дівчат у народних строях, які несли обведену великим вінком синьо-жовту стрічку з написом: „І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом”. Далі, під звуки вісьмох українських оркестр, ішло сім тисяч учасників походу. Похід перейшов головними вулицями міста, в тому числі й званою мільйонерською 5-ою Евню, де розкинено понад 10.000 брошур англійською мовою про український нарід, його пророка Тараса Шевченка та про заборону святкування роковин Кобзаря в підросійській Україні. Похід закінчився о год. 7-ій ввечері на 11-ій вулиці біля Вебстер Голлу, де відбувся концерт. Велика зала на 4.000 місць була вповнена по береги, а багато людей не могли до залі потрапити через брак місця. Концертову програму започаткував промовою місцевий український католицький парох о. Підго-

рецький. Опісля зложено біля встановленого на сцені погруддя Поета вінки та китиці квітів. Про значення Шевченка для українців, як самостійної нації, промовляв регент усіх університетів ньюйоркського стейту, містер Шіпмен. Концертову програму виповнили виступи двох великих хорів, Української Весіди та Українського Хору. Були теж сольові вокальні та інструментальні виступи, переплетені декламаціями Шевченкових віршів, опісля сценічний образ „На Тарасовій могилі” і вкінці відспівання Шевченкового „Заповіту” та гимну „Ще не вмерла...”

Велику книгу можна б уже написати про вплив Шевченкових ідей на формування американо-української спільноти, про відгомін цих ідей серед американського загалу та про культ Шевченка на цій землі.

Шевченковим „Вставайте, кайдани порвіте!” надрукованим через усі шпальти газети, зустріли американські українці початок першої світової війни і під знаком Шевченкових закликів слідували вони за її подіями весь час, зокрема тоді, як з тієї війни почала народжуватись вільна Українська Держава.

Під час першої світової війни український нарід пішов за закликом Шевченкового „Заповіту”, вставши і порвавши кайдани. Проте, хоч воля була густо скроплена не тільки вражою злою, але й благородною своєю кров'ю, її не пощастило закріпити і зберегти, „встояти не було сили”.

Усе це до глибини серця і душі переживали американські українці. І знову заслугою полум'яних Шевченкових слів було те, що в тій чорній годині нової Великої Руїни американські українці, як і їхні брати на рідній і знову не-своїй землі, не попали в депресію, а знову почали „на руїні України волю здобувати” — як про це писав на честь Шевченкові ще в минулому сторіччі засновник і перший редактор „Свободи” о. Григорій Грушка.

Не диво, що в тому часі, в періоді між двома світовими війнами, в обставинах нової окупації української землі чотирма її сусідами, нарід наш по цей і по той бік океану звертаєть-

ся думками до свого Пророка, черпає в його ідеях і словах нову силу, нове завзяття і нову заохоту до боротьби і змагань за волю. Святкування Шевченківських роковин у тому періоді стають в американо-українських громадах таким великим і самозрозумілим національним обов'язком, як у релігійному відношенні є святкування Різдва і Великодня. Український Народний Союз і його Відділи ведуть у цьому перед, а найбільшим звеличником і популяризатором Шевченка на американській землі був тоді, без сумніву, промовець з Божої ласки, редактор „Свободи” д-р Лука Мишуга.

Ця справа заслуговує на окрему увагу головню тому, що вона дає добрий приклад. Покійний д-р Лука Мишуга жив в Америці від половини 1921-го до своєї смерти в лютому 1955-го року. Значить, на той час припало 33 Шевченкові річниці, і в тому часі, з нагоди тих роковин д-р Мишуга виголосив сотні промов про Шевченка і його творчість. Найбільшу частину його поживлого вже архіву становлять саме промови та записки до промов з нагоди Шевченківських роковин. Навряд чи є в Америці українська громада, в якій д-р Мишуга не виголосив би Шевченківської промови, а в багатьох громадах він виголошував такі промови по кілька, а то й по кільканадцять разів. При цьому неймовірно, але правдиве: при всій цій повені промов, д-р Мишуга не виголосив однієї і тієї самої промови два рази. Кожна його промова була нова і оригінальна. До кожної своєї промови д-р Мишуга приготувався дуже дбайливо: добрав матеріал, багато читав, робив виписки, опісля писав промову, виправляв її і, нарешті, вивчав на пам'ять. Свої Шевченківські, як і всі інші промови д-р Мишуга принципово актуалізував, навітлюючи ними нові події або їх новими подіями. Не менш важливою прикметою Шевченківських, як і ряду інших промов Мишуги було постійне шукання і виявлювання схожості українських і американських ідеалів волі і народоправства. Український Шевченко і американський Лінкольн були для американського українця Луки Мишуги найбільши-

ми і майже ідентичними представниками й символами тих самих волелюбних ідеалів. З довгих писаних праць на Шевченківську тематику залишив Мишуга головно видану в 1940-му році Українським Народним Союзом українською і англійською мовами книжку „Шевченко і жінки”.

В періоді між двома світовими війнами серед американських українців виникла в новому ставленні і з новими проблемами справа народженої в Америці англомовної української генерації. Для неї в 1933-му році Український Народний Союз почав видавати разом із „Свободою” англомовний „Український Тижневик”, в якому Шевченкові віддано заслужене перше місце. Для характеристики Шевченка в очах тієї молоді американсько-української генерації передруковуємо на іншому місці в збірнику першу Шевченківську редакційну статтю, що появилася в „Українському Тижневику” з 9-го березня 1934-го року. В тому самому числі надруковано, разом з портретом Поета, два його вірші в англійському перекладі В. Семенини: „Мені однаково” і „Минають дні”. В дальших числах того органу народженої в Америці української генерації, зокрема кожного року з нагоди Шевченківських роковин, подибується все нові й нові Шевченківські матеріали, нові переклади Шевченкових віршів і нові докази, що його ідеї і вірші мають для людей, народжених поза Україною, не меншу вартість і не меншу чарівну силу, як і для тих, що народились на українській землі. Англійським перекладам Шевченкових творів та їх публікаціям присвячена окрема стаття в цьому збірнику.

Після другої світової війни із збільшенням Американської України великою кількістю нових поселенців, між якими поважний відсоток становлять люди з високою і середньою освітою, включно з поважним числом видатних науковців, шевченкознавство і культ Шевченка двинулись на нову висоту, набрали нового розмаху. В Америці постав спочатку Відділ Наукового Товариства ім. Шевченка, що опісля, з реорганізацією того Т-ва, перетворився в Наукове Товариство

ім. Шевченка в Америці, яке має вже свій власний Дім Української Культури в Нью Йорку, відбуває конференції і веде наукову та культурну діяльність. Такий самий Відділ існує в Канаді, а в ЗДА перебуває голова світової Ради Наукових Товариств ім. Шевченка, проф. Роман Смаль-Стоцький.

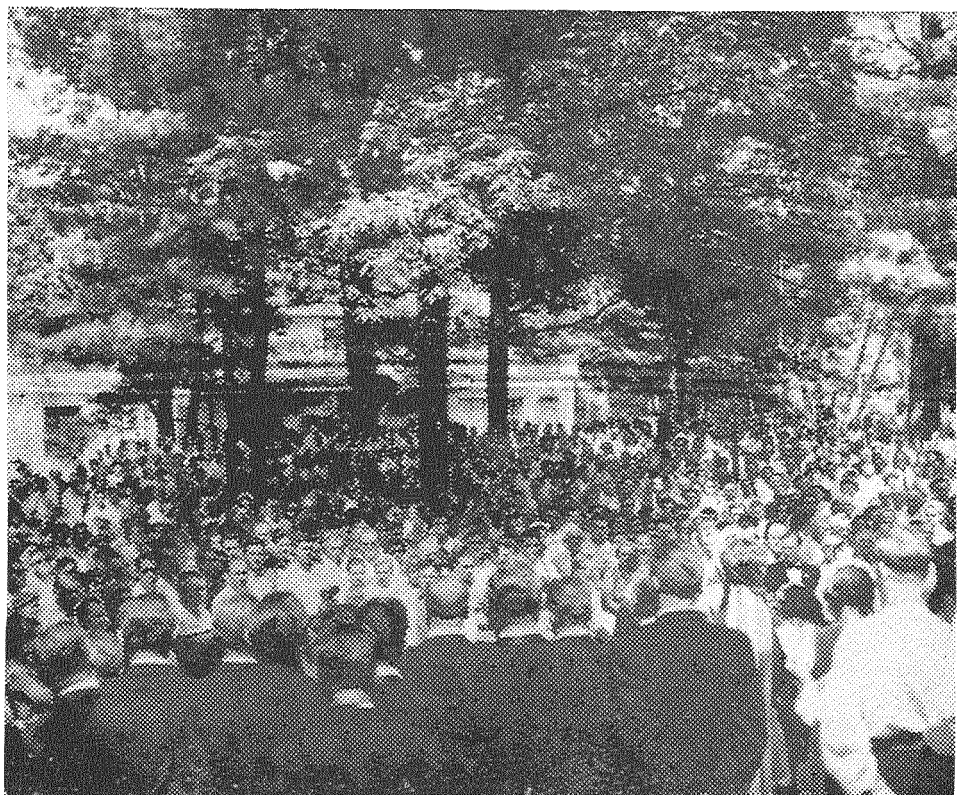
Очевидно, що Шевченківські свята відзначається кожного року по всіх українських громадах, в багатьох випадках на вищому культурному та мистецькому рівні, і вони належать до тих імпрез, в яких брати участь уважають своїм моральним обов'язком навіть відсталі від громади і її активності люди.

Окремо хочеться відмітити дві найбільші Шевченківські імпрези в часі після другої світової війни: великий Шевченківський Фестиваль молоді в Нью Йорку 6-го червня 1948-го року і відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові на Союзівці, оселі Українського Народного Союзу в Кетскільських горах, 15 і 16-го червня 1957-го року.

Шевченківський фестиваль в 1948 році відбувся у великій, битком набитій залі Фешин Інституту і замінний як своєю програмою, так і фактом, що вся програма була виконана молоддю, тут народженою і недавно прибулою із скитальських таборів в Європі. „Свобода” з 8-го червня 1948 назвала цей фестиваль „Тріумфом української культури”, пишучи про нього:

„В неділю 6-го червня 1948 р. українська молодь метрополітальної округи Нью Йорку і Нью Джерзі, а з нею і все українське громадянство, пережили один з найбільших успіхів своєї культурно-громадської праці, що ним було, без сумніву, Свято Тараса Шевченка, влаштоване окремим фестивалним комітетом цієї ж молоді. Свято почалося о год. 3-ій пополудні, а його програма своєю оригінальністю, різноманітністю, шириною і головно виконанням була справді одною з найбільш величних українських імпрез, відомих на американській землі. Програму започатковано могутньою Лисенковою композицією Шевченкового „Заповіту”, що його

Фрагмент з урочистости посвячення пам'ятника Тарасові Шевченкові на Союзівці 16 червня 1957 року: співають хори.

відспівав Хор Української Молоді в кількості понад 50 осіб під диригентурою Степана Марусевича...”

У дальших точках програми була введена інсценізація „Мандрівка до сонця”, що представляла відповідно достосований до сцени переказ про мандрівку 6-літнього Тараса до „тих стовпів, що підпирають небо”; опісля була виконана інсценізація Н. Русової „Шевченко у Репніних” і вкінці третя інсценізація „Пророк України”, текст якої поданий на іншому місці в цьому збірнику. Кульмінаційною точкою імпрези була вистава першої дії з опери Аркаса „Катерина”, що була рівночасно рямками великого музично-танцювального фестивалю.

Дев'ять років пізніше, також у червні 1957-го року, відбулося відкриття пам'ятника Шевченкові на Союзівці, яку часто називають „шматком України на американській землі”. Опис цієї Шевченківської імпрези

передаємо за „Свободою” з 18-го червня 1957-го року:

„Кругло 10.000 народу, що репрезентували практично всю Американську Україну та всі українські громади від океану до океану і з Канади, приїхали впродовж минулої суботи і неділі, 15 і 16-го червня, на Союзівку, оселю УНСоюзу в мальовничих Кетс-кільських горах, щоб взяти участь у відкритті здвигненого там пам'ятника Тарасові Шевченкові, віддати поклін Генієві та Пророкові українського народу і засвідчити свою вірність його великим ідеалам. Між прививними були люди всіх походжень і всіх генерацій, були з Нью Йорку і з Каліфорнії, були ті, що народились над Дніпром-Славутою, над Дністром, над Прутом і над Тисою, були ті, що народились громадянами Америки і Канади — і всі вони з однаковим зворушенням слухали могутні звуки „Заповіту” Тараса Шевченка, вдвляю-

чись у суворі і рівночасно лагідні риси його обличчя, що їх вирізьбило долото мистця в бронзі. Люди з Каліфорнії, з Канади, з Вірджинії і фактично з усіх стейтів, де існують українські поселення, подорожували часом тисячі миль, щоб прийти і в День Батька, який саме припадає на неділю 16-го червня, скласти поклін Батькові Української Нації і засвідчити свою непохитну вірність його високим ідеалам, що є вселюдськими ідеалами. Здвигненням цього пам'ятника і такою масовою участю в його відкритті американські українці, зокрема членство Українського Народного Союзу, в цю грізну добу, в це страшне лихоліття українського народу, potwierдили перед усім світом, що нація, яка видала Шевченка та його заповіти, не тільки не вмере, не загине, але перетриває найтяжче і таки осягне волю і незалежність в своїй державі.

„Уже напередодні відкриття пам'ятника, в суботу 15-го червня, всі численні нічлігові приміщення Союзівки були зайняті до останнього ліжка. Прекрасна погода, без сумніву, сприяла масовості здвигу. Впродовж цілої суботи телефон в канцелярії Союзівки не вмовкав від запитів: чи можна ще дістати нічліг? Багатьом людям треба було відмовити. Після вечері в суботу, як і у вільному від інших зайнять часі в неділю, був висвітлюваний приватно пп. Антоновичем і Федевим кольоровий фільм про Тараса Шевченка, як маляра.

„Неділя, 16-го червня, перейде до історії американських українців і назавжди залишиться в пам'яті десятка тисяч людей як День Батька американсько-української спільноти. Вже від 7-ої години ранку почали автобусами і приватними автомобілями з'їжджати учасники здвигу. Усіх разом понад 50 автобусів і більше як тисяча автомобілів з реєстраційними таблицями стейтів Каліфорнія, Вірджинія, Огайо, Ілліной, Массачусетс, Нью Йорк, Нью Джерзі, Пенсильванія, Коннектикат, Ровд Айленд, Меріленд, Дистрикт Колумбія, Флорида та багато інших, як і поодиноких провінцій Канади. Невпинним потоком

пливли людські маси від місця постанови автобусів і автомобілів дорогою на широке подвір'я Союзівки, де на найкращому місці, на видному з усіх боків горбку стояв закритий полотнищем пам'ятник найбільшому синові Української Нації, Тарасові Шевченкові. Між тими, що заповнювали площу перед пам'ятником, були й давні, похилені та вкриті сивиною часу піонери, були жінки і чоловіки, багато з них в українських національних костюмах, було, зокрема, багато цвіту українського народу, що найбільше радувало серця всіх — молоді і дітвора. А коли тут і там можна було побачити стареньку бабусю чи дідуся, що, спираючись на рамена своїх дітей чи внуків, віддавали низький поклін Шевченкові, коли, протискаючись серед мас народу, повільно підходив до пам'ятника каліка на милицях, то годі було стримати сльози в очах від великого зворушення. Це справді вся Американська Україна прийшла скласти поклін Шевченкові.

„Урочистість посвячення і відкриття пам'ятника почалася коло 9-ої години ранку піднесенням американського і українського національних прапорів на щогли біля Гостинниці, головного будинку Союзівки. Прапори, із звичайною процедурою, піднесли пластуни і пластунки, що їх з пів сотні приїхало на Союзівку вже попереднього дня, щоб допомогти в праці, зв'язаній із здвигом. Негайно після того у відповідно достосованому приміщенні бібліотеки почалась Служба Божа, яку відправив всч. о. протопресвітер Лев Весоловський з української православної церкви св. Володимира в Нью Йорку в приявності Високопреосвященнішого Іоана Теодоровича, Митрополита УПЦ в ЗДА.

„О год. 11:30 Владика Іоан в асисті о. протопресвітера Лева Весоловського і о. Леоніда Долинського пройшов шпаліром людей з гостинниці до пам'ятника і довершив його посвячення, виголосивши опісля високопатріотичну промову...

„Урочистість офіційного відкриття пам'ятника почалася о год. 2.30 по полудні відспіванням американського й українського національних гимнів та Шевченкового „Заповіту” у вико-

нанні об'єднаних хорів „Думка” і Метрополітального хору з Нью Йорку під диригентурою Степана Марусевича, при акомпаніюванні п-ні Олі Дмитрів. Сольову партію „Заповіту” співав молодий співак (баритон) Юрій Богачевський з Нью Йорку. І спів і сама поява хору — барвисті народні одяги співаків мішаного Метрополітального хору та смокінги членів чоловічого хору „Думка” викликали захоплення гостей.

„Після відспівання „Заповіту” виголосив вступну промову (англійською мовою) адвокат Михайло Пізнак.

З черги заповідач представив масам гостей головного промовця урочистості, гол. президента Українського Народного Союзу Дмитра Галичина. „Минуть віки — почав свою промову п. Дмитро Галичин — і українські покоління пізнаватимуть все глибше й повніше, кого вони мали у Шевченкові і кого Україна з його смертю втратила...”

„Окремою високомистецькою точкою програми був виступ сеньйора діячів української сцени директора Йосипа Гірниака із рецитацією одного з найсильніших творів Т. Шевченка, поеми „Іржавець”. Виголошена з надзвичайним відчуттям Шевченкових образів й експресією, рецитація зробила на всіх присутніх глибоке враження.

„Зворушливою точкою програми був „Поклін Шевченкові”, в рамках якого складено вінки і квіти та переведено дефіляду біля пам'ятника. Під звуки оригінальної пісні Гайворонського: „Ходили ми по садочку, назбирали барвіночку...” і „...то співає Україна для свого Первосина”, яку виконала група співачок Метрополітального хору, пластунка Леся Васків, цьогорічна „Місс Союзівка”, склала біля пам'ятника, від імени всього членства УНСоюзу, сплетений дівчатами таки на Союзівці вінок з барвінку. Опісля склали вінки представники громади Бостон, Гардфорд та інші. Здавалося, чути було віддих тисяч людей, коли проходила біля пам'ятника дефіляда і низько схилялись несені делегаціями прапори. Вкінці до пам'ятника підійшла група дітей в національних костюмах і відомий вже з інших виступів Анд-

рійко Шуль продеклямував вірш Романа Завадовича, спеціально написаний з нагоди відкриття пам'ятника на Союзівці.

„Черговою точкою програми був виступ Метрополітального хору, який відспівав пісню „Якби мені черевіки” (комп. Колесси). Солістами в цій точці виступили: Марія Боднар, Ганна Придаткевич, Ганна Ценько і Петро Тарбі.

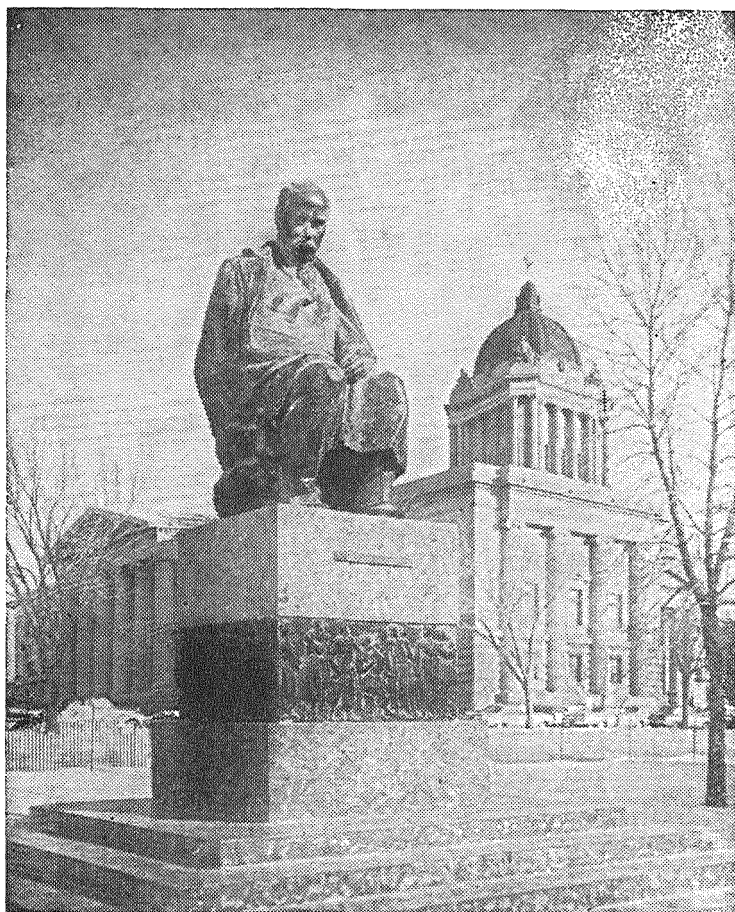
„Наприкінці виступав чоловічий хор „Думка” під дир. Л. Крушельницького, який відспівав пісні „Садок вишневий” (комп. Гнатишина) і „Сонце заходить” (комп. Роздольського) із сольовими виступами пп. Богдана Пирожика й Андрія Добрянського.

„Перед імпрезою публіці були представлені творець пам'ятника, світової слави різьбар Олександр Архипенко і відомий американський шевченкознавець, перекладач творів Шевченка на англійську мову і автор окремої праці про Шевченка, проф. Кларенс Меннінг. Публіка вітала їх ентузіастичними оплесками.

„Перед імпрезою і в перервах між окремими урочистостями системою голосників, розміщених по всій оселі, передавано з платівок пісні, переважно до слів Шевченка, що весь час створювало відповідний настрій. Щойно біля години 7-ої вечора почали виїздити із Союзівки автобуси і автомобілі, забираючи з собою людей, що справді не пощадили ні труду, ні часу, ні зв'язаних з далеким подорожуванням видатків, щоб спільно віддати поклін генієві і пророкові України, Тарасові Шевченкові”.

**

Пам'ятник Тарасові Шевченкові на Союзівці та його величаве і багатолюдне відкриття в червні 1957-го року були великою і остаточною заохотою до практичних заходів, щоб цього — як його називається в американських урядових документах — вселюдського Чемпіона Волі вшанувати здвигненням відповідних пам'ятників у найбільших остоях волі, столиці З'єдинених Держав Америки, Вашингтоні, та столиці канадської провінції Манітоби, Вінніпегу. Пам'ятник у Вінніпегу стане дійсністю

А. Дараган: Проект пам'ятника Т. Шевченкові у Вінніпегу, Канада.

уже в Шевченківському 1961-му році, а пам'ятник у Вашингтоні буде здвигнений у періоді між двома річницями: 100-річчям смерті Шевченка в 1961-му році та 150-річчям його народження в 1964-му році. В тому часі будуть здвигнені Шевченкові пам'ятники також в Аргентині та, мабуть, інших американських країнах.

Так то пам'ятниками, урядовими і приватними публікаціями, поштовими марками та плянованими на найширшу скалю і найвищий рівень імпрезами українська спільнота на американському континенті запише нову сторінку своєї відданості і вдячності тому, хто своїм полум'яним словом відкрив нам очі, розкував наші душі,

привернув нам мову, перетворив рабів у вольних людей — тому, хто живим, мертвим і ненародженим привернув батьківщину і вказав велику мету.

Цей короткий огляд відношення американських українців до Шевченка хочеться закінчити згаданим уже першим на цій землі віршом в честь Тараса Шевченка, написаним редактором „Свободи” о. Григорієм Грушкою в 1895-му році:

Духом линею ми, Тарасе,
На Твою могилу
І за Тебе Бога молим
Вдячні за ту силу,
Яку вдихнув в Твої слова:
Мертвих воскрешати
Й на руїні — Україні
Волю здобувати!

МІСЯЦЬ ШЕВЧЕНКА

(Промова на Шевченковому святі в Нью Йорку, 28 березня 1943 року)

Написав д-р Лука Мишуга

Минулого місяця люття переносились ми думками над широку, повну сили ріку Потомак, що своїми зеленими водами обливає гору, яка стала американською національною святістю, бо там спочивають тлінні останки Батька цього краю — Джорджа Вашингтона. І прислухувались ми, як наш теперішній президент, Френклин Делано Рузвелт, пригадував нам, які то важкі хвилини треба було Вашингтонові пережити, які великі труднощі пережити, щоб цей край став вільним і незалежним. Бо ж тоді, в часах Вашингтона, казав президент Рузвелт, „багато народу в американ-

ських колоніях було проти незалежності або не хотіло принести надто великої жертви для того, щоб незалежність досягнути”. Та переміг твердий характер Вашингтона! Перемогла думка, що часом треба відмежуватись навіть від рідного брата, щоб таким чином могла затріюмфувати ідея повної свободи так, як затріюмфувала ідея американської незалежності.

Цього місяця березня ми, що є американцями з української крові, споглядаємо в сторону ще другої великої ріки і другої гори. Споглядаємо на Чернечу гору над Дніпром, де спо-

чивають тлінні останки Тараса Шевченка, садинокого й ніким не заступимого Батька України і українського народу. Поховав Шевченка український люд серед степу широкого, на його милій Україні в такому місці, де видно лани широкополі і Дніпро, і кручі, де тути, як реве ревучий. Поховав його там згідно з його бажанням. Бо поетові здавалось, що хоч з усієї славної бувальщини України вже навіть мало могил осталося, хоч пропали славні історичні пам'ятки України і позападались славні колісця місця, проте залишився ненарушним, вічно голосним свідком слави України — Дніпро. І на того садинокого, ворогами не знищеного голосного свідка слави-дідищини бажав і по смерті постійно сгоглядати Той, що своїм безсмертним словом оживив у серцях і головах мільйонів українських людей те, що століттями неслоя нікими хвилями Дніпра. Та згадуючи ось так про Вашингтона і Потомак, як теж про Шевченка і Дніпро, чи ми, американські українці, не повинні відчувати такої великої гордості, на яку тільки можна здобутись, коли зважимо, що ото над Дніпром слочивас той найбільший син України, що від імени України і українського народу віддав Вашингтонові і американському народові найбільшу пошану, яку тільки може якийсь нарід другому дати, коли ясно, виразно і недвозначно заповів, що прийде напевно час, коли в Україні з'явиться Вашингтон зі своїм новим і праведним законом.

Та який же це той „новий і праведний закон Вашингтона”, про який пише Шевченко і якого він бажас Україні? Отже це ті ідеї, що їх так чудово вложив в американську Деклярацію Незалежності Тома Джефферсон, якого роковини двісталихтих уродин будемо відзначати в наступному місяці квітні. Ті ідеї свободи Джефферсона зродились в Америці саме рік після того, як німкеня на російським престолі, цариця Катерина Друга, знищила Запорізьку Січ, останню твердиню демократичних свобод в Україні. Ось в такому часі, коли наїзник України грубою силою і під-

ступом видирав українському свободлюбному народові його демократичні свободи, тут на американській землі були вони закріплювані і освячувані законом, як вічні правди. Вагу цих свобод знаменито оцінив Лінкольн у 1859 році в своїй бостонській промові, кажучи, що їх особлива цінність в тому, що їх можна застосувати до всіх народів і в усі часи, що ті свободи будуть доганою й колодою для всіх тираній, де б вони не проявлялися.

І це теж важно нам, американським українцям, знати, що коли в Америці в Бостоні ось так окреслювано вагу тих демократичних ідеалів, що їх вложено в американську Деклярацію Незалежності, там в Європі геній українського закріпаченого народу добре зрозумів, яка велика сила лежить в цьому новому й праведному законі краю Вашингтона, в цих ідеях американської Деклярації. Тому він бажас такого самого закону для України. Він неначе відчув вищим духом, що прийде такий час, коли це може здійснитись, себто немов знав те, про що писав коліс Джефферсон, коли заповідав:

„Навіть якби хмари варварства і деспотизму знову затемнили науку і свободу в Європі, наш край заховас й приверне їм світло й свободу. Коротко кажучи, полум'я, що спалахкотило дня 4 липня 1776 року, надто розійшлося по цілій земській кулі, щоб його змогли пригасити слабкі машини деспотизму; навлаки, те полум'я знищить ті машини разом із людьми, що працюють для деспотів”.

Питаю вас: і чи не сповняється цей заповіт Джефферсона в самій Європі? Чи не е тепер нова надія, що може сповнитись і віщування Шевченка?

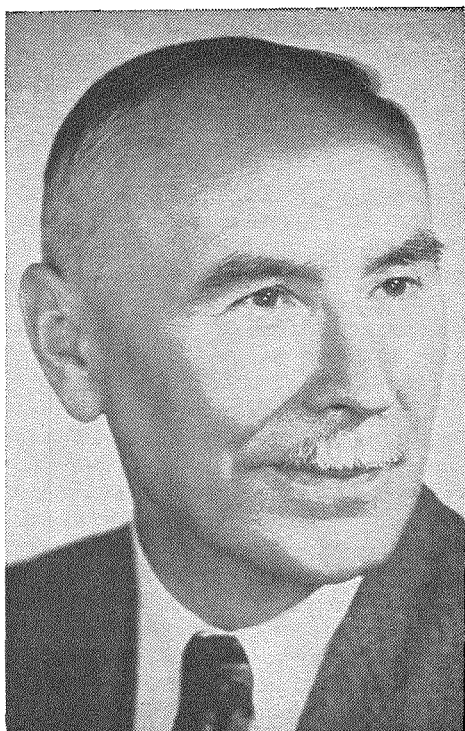
Минулого місяця ми вшанували теж пам'ять Абрагама Лінкольна, Великого Визвольника, автора „Проклямації про визволення” невільників. Того, що казав: „Як не хотів би я бути рабом, так не хотів би я й паном бути. Ось так я розумію демократію”. А нині святкуємо пам'ять сучасника Лінкольна, Тараса Шевченка, що пригадував рабам у часах

тиранії, як то в Україні „братерська наша воля без холопа і без пана, сама собі у жупані розвернулася весело”. Святкуємо пам'ять того Шевченка, що в часі найгіршого царського абсолютизму і кріпацького гніту „возвеличив рабів німих”, себто мільйони кріпаків-невільників, заповідаючи, що мусить вкінці настати в світі такий порядок, коли „раба не буде й супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі”. Та коли ж такий справедливий порядок може наступити? Шевченко думав — не скоро, по довгій і тяжкій, завзятій боротьбі, в якій брат відцурається брата і дитини мати. І якщо б це сталося тепер, у тім новім світі, який має прийти по нашій вигрі, то творці цього світу мусять виходити з заложення: „ніщо не може бути остаточно полагодожене, поки не буде полагодожене справедливо”.

Коли так, то як та справедливість виглядає у Шевченка, якщо пристосувати її до теперішніх відносин, до теперішніх агресорів і завойовників, з якими воюємо, як і до тих, що є кандидатами на нових агресорів? На це можемо знайти в поезіях Шевченка ясну відповідь. І коли Він поручав українському народові республіканський устрій краю Вашингтона, то виразно писав:

О, люди, люди, небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?

Тож чи можна, читаючи його вогненні вірші, припускати, що Шевченко, демократ і республіканець, міг би нині погодитись з диктатурами, з тоталітаризмами, з расовим варварством? І чи не назвав би Він нині ось тих диктаторів, задля яких світ у крові, принаймні псарями, як називав колись царських посіпак? І чи не дораджував би зробити з деспотами так, як це зробив Варнак, який вважав, що нема іншого виходу, а треба їх винищити без милосердя, але й без зла, але винищити до самого кореня. І чи не відчуваємо ми, американці, цих речей так само, коли висилаємо мільйони наших синів і братів проливати кров за ліквідацію варварської, грубої сили?

Д-р Лука Мишуга

Героїня одної з повістей Джека Лондона так описує свого чоловіка: „Він дуже твердий. Витримує яку хочете бурю. Ще ніхто зроду не міг поставити його на коліна”. Оце є живий малюнок Шевченка. Того, що правду не тільки пізнав, але й голосив її і по правді жив. І тому ні терпіння, ні тюрма, ні заслання не поставили його на коліна перед деспотами і гнобителями. Тому не відкликав Він ані одного слова, сказаного проти царату і деспотизму, залишивши нам своє пропам'ятне: „караюсь, мучусь, але не каюсь”. Ось той, кого твердий характер спричинив, що за його віщим словом пішли такою самою мученицькою дорогою, якою він ходив, мільйони українського народу. І тому знову з'явилась в світі Україна. Тому знову заговорено в світі про десятки мільйонів українських роботящих і культурних рук, але не визволених, не свободних.

Допомогти тим роботящим рукам визволитись — це повинно бути також завданням шляхетних сердець

і умів американських українців. Бо ж у справі оборони України і поневоленого українського народу Шевченко звертався до всіх, що мають в собі українську кров, до живих і ненароджених, в Україні і не в Україні суцїх, благаючи їх усіх, щоб полюбили щирим серцем велику руїну. Значить, що це відноситься також і до нас. І то більше, як до кого іншого, бо ми, що живемо в Америці, повинні допомагати з усіх своїх сил, щоб сталося те, чого бажав Україні її найбільший син, її найбільший пророк: щоб американські демократичні ідеали і порядки стали ідеалами і порядками України. Усі ми надто добре розуміємо, що це важко здійснити, хоч перешкодою в тому не є ні ми, ні наш край, ні наш уряд, ані Україна, ані український народ. Та здійснювати це треба. А коли нас за ті змагання оклеветують чи будуть оклеветувати прихильники тоталітаризмів, диктатур і агресій і коли за це приходиться нам чи прийдеться ще терпіти, то застанемось над тим, для кого ми це робимо. І пригадаймо собі, думаючи про ці тягарі, про той прекрасний цьогорічний привіт, що його пе-

реслав американському народові британський король Юрій VI, нагадуючи оповідання президента Лінкольна про того малого хлопця, що ніс на плечах під гору хлопчину. Запитаний президентом, чи не завеликий це тягар для нього, хлопець відповів: „Це не є тягар. Це мій брат”.

І якщо думаємо, що тепер настала така неприхильна міжнародна ситуація для справи визволення і самостійности України, що краще про це не нагадувати, то пригадаймо собі часи Шевченка, всі ті важкі присуди смерти на українську націю, коли то сам Шевченко, наслідуючи старозавітніх пророків, писав у хвилині розпуки:

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі!

Але це були тільки короткі хвилини розпуки, немов розмова пророка-поета з Богом, з якої він виходив скріплений на вірі й на душі і знову писав, що встане правда, встане воля. А як встане правда і воля, то й

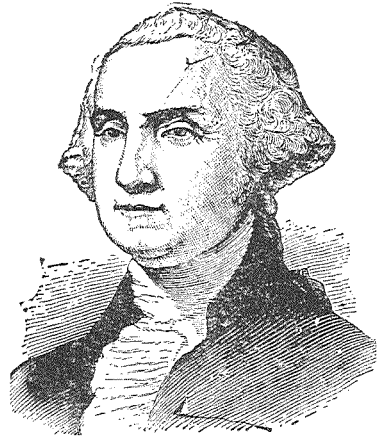
Встане Україна
І розвіє тьму неволі!

А ВАШИНГТОН ТАКИ ДІЖДЕТЬСЯ ШЕВЧЕНКА

Написав А. Д.

В середу 7-го вересня 1960-го року Президент З'єдинених Держав Америки підписав схвалену однодушно обидвома Палатами Конгресу резолюцію, яка уповноважує „побудову статуї Тараса Шевченка на публічній площі в Дистрикті Колумбія”, завершивши цим важливий етап американсько-українських зусиль і заходів у цій справі і відкривши законну можливість увіковічнити пам'ять Шевченка в столиці вільної землі Вашингтона, у „справедливому законі” якого Шевченко добачав щастя й для свого народу. Схвалення Конгресом і підписання Президентом резолюції з дозволом на побудову пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні має для українців історичну вартість в багатьох відношеннях, і тому, для історії, треба записати ті заходи, що в цій справі були зроблені.

Як Шевченко мріяв про „праведний закон Вашингтона” для України, так і українці в Америці уже в заранні свого поселення на Вашингтоновій землі мріяли про здвигнення Шевченкові пам'ятника в столиці тієї землі. Уже бо в січні 1898-го року, як це записано в „Свободі”, створено в О-

лифанті, в Пенсильванії, перше на американській землі Товариство ім. Шевченка, що поставило собі за мету побудову пам'ятника „найбільшому синові України-Руси, Тарасові Шевченкові.”

Ми не знаємо, що сталося з цим товариством і що воно зробило для здійснення своєї цілі. Але думка про побудову пам'ятника Шевченкові виникала ще багато разів і при різних нагодах опісля. Вона виринула знову у зв'язку із 100-річчям смерті Шевченка, що сповнюється в 1961-му році. Як вона виринула і як вона розвивалась та оформлювалась?

Початком цієї нової, законно вже завершеної акції для побудови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні була стаття Івана Дубровського п. з.: „За пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні”, надрукована в „Свободі” з 23-го червня 1956-го року. У цій статті м. і. написано: „Менше, як за п'ять років українці в усьому світі відзначатимуть 100-річчя смерті великого пробудителя Української Нації; і саме поставлення йому пам'ятника в ту річницю в світовій столиці було б не лише щирим пошануванням

пам'яті Поета його земляками, але й виходом українства на широкий світовий шлях культурних зв'язків з вільним світом. . . ”

Від цього й почалося. Правда, жадного відгону на ту статтю не було, але Редакція „Свободи” сама вже 13 липня того ж 1956-го року звернулася листом до свого вашингтонського кореспондента д-ра Юрія Старосольського, прохаючи його з'ясувати на місці технічні можливості побудови пам'ятника Шевченкові в столиці і забрати в тій справі голос. В результаті, в „Свободі” з 27-го вересня 1956-го року й появилась стаття д-ра Ю. Старосольського під красномовним заголовком: „Чи Вашингтон діждеться Шевченка”, що навізував до Шевченкових слів: „Коли ми діждемося Вашингтона з новим і праведним законом? А діждемося таки колись!” У цій статті автор, з властивою йому солідністю, вияснив тло для евентуальної акції, звертаючи увагу однаково, як на її труднощі, так і на перспективи.

Уже наступного дня після появи тієї статті д-ра Ю. Старосольського, 28-го вересня 1956 р. відбувались в Головній Канцелярії Українського Народного Союзу наради Культурної комісії. У повідомленні з тих нарад, надрукованому в „Свободі” з 2-го жовтня, записано, що на них „віддано деяку увагу обговорюваним тепер у „Свободі” можливостям здвигнення пам'ятника Т. Шевченкові в столиці країни, Вашингтоні”.

Від того часу Культурна комісія УНС, взявши цю справу на свій порядок, обговорювала її практично і конкретизувала на кожних своїх нарадах.

Великою заохотою і своєрідною „генеральною пробою” для продовження і конкретизації заходів щодо побудови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні було здвигнення і відкриття погруддя Шевченка, у виконанні Олександра Архипенка, на Союзівці, оселі УНСоюзу в Кетскільських горах, 16-го червня 1957-го року. На заклик Культурної комісії УНСоюзу в цій справі відгукнулось упродовж трьох тижнів кілька тисяч членів та приблизно 200 з усіх 500

Відділів УНС, склавши впродовж того часу тисячі доларів на будову пам'ятника, у відкритті якого взяло участь приблизно 10,000 народу, що в наших обставинах, та ще й зваживши на віддаленість Союзівки, було справді небувалою подією і більше ніж заохотою до акції в справі будови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні.

Не диво, що Культурна комісія УНС вже на своїх нарадах 30-го липня того ж, 1957-го року—як сказано в повідомленні в „Свободі” та в „Бюлетені Культурної комісії УНС” — „окремо обговорила евентуальність ініціативи УНСоюзу для здвигнення пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні в 1961-му році, в сторіччя смерті Поета, і рішила перевірити можливості цього і з'ясувати цю справу Конвенції УНСоюзу в травні 1958-го року”. Так і зроблено, нав'язавши в цій справі контакт із ньюйоркським сенатором ЗДА Джекобом К. Джейвітсом. 24-та Конвенція УНС, що відбулася в Клівленді в днях 26-31-го травня 1958-го року, вислухавши в цій справі звіт, схвалила однодушно резолюцію, в якій сказано:

„Тому, що в найближчому чотирирічному періоді припадає 100-річчя з дня смерті найбільшого Сина України Тараса Шевченка, і —

Тому, що Тарас Шевченко вважається патроном нашої організації, і —

Тому, що ця справа вже була предметом нарад і розгляду Культурної комісії УНСоюзу, 24-та Конвенція доручає Головному Урядові, зокрема Екзекутивному Комітетові і Культурній комісії УНСоюзу:

1. Продовжувати ініціативу в розгляді можливостей побудови пам'ятника Т. Шевченкові в столиці країни — Вашингтоні, та —

2. Увійти в цій справі в порозуміння з іншими організаціями, щоб спільно, всією громадою здійснити цей задум і цю ініціативу”.

Конвенції УНСоюзу схвалюють резолюції не для паради, але для акції і виконання. Не диво, що в „Свободі” з 6-го вересня 1958-го року на першій сторінці подана була велика вістка про наради нововибраної Екзеку-

Сен. Джекоб Джемїтс

тиви УНСоюзу, в якій м. ін. сказано: „... тому, що справа побудови пам'ятника в столиці країни зв'язана із скомплікованою процедурою, включно із окремим законопроєктом в Конгресі ЗДА, Екзекутивний Комітет УНСоюзу, виконуючи резолюцію Конвенції рішив у першу чергу перевірити всі легально-процедуральні формальності і опісля здійснити другу частину резолюції, себто увійти в порозуміння з іншими організаціями...”

Після дальшої підготовки, телефонічних розмов і зустрічей, 8-го жовтня 1958 вислано до сенатора Джемїтса підписаний головним предсідником УНС Д. Галічичим лист із докладним з'ясуванням справи та з конкретним проханням почати відповідну акцію, яка вможливила б реалізацію задуму і побудову пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні.

Як стаття В. Дубровського в „Свободі” з 23-го червня 1956 р. започаткувала першу, сказати б, українську стадію розгляду і розвитку справи пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, так цим листом започатковано другу її стадію, конкретне полагоджування необхідних урядових формальностей.

На цього листа сенатор Джекоб Джемїтс у своєму листі з 15-го жовтня 1958-го року, скерованому до п.

Д. Галічичина, пише: „Дякую Вам за Вашого листа з 8-го жовтня в справі побудови пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні. Беру цю справу до Управління Дистрикту Колумбії та до сенатської комісії для Дистрикту Колумбії, якої я є членом. Діставши їхні коментарі, напишу Вам знову. З найкращими побажаннями і в надії побачити Вас скоро... Джекоб К. Джемїтс”.

Виміна листів і телефонічні розмови зі сенатором Джемїтсом та екзекутивним секретарем його канцелярії п. Майлехсоном продовжувалися, і вкінці, в лютому 1959-го року, сенатор Джемїтс приготував, а 19-го лютого того ж року зголосив у Сенаті З'єдинених Держав формальну резолюцію, оригінальний текст якої видно на доданій до цього фотокопії. В українському перекладі вона звучить:

„СПІЛЬНА РЕЗОЛЮЦІЯ, що уповноважує побудову статуї Тараса Шев-

86TH CONGRESS
1st Session

S. J. RES. 54

IN THE SENATE OF THE UNITED STATES

FEBRUARY 19, 1959

Mr. JAVITS introduced the following joint resolution: which was read twice and referred to the Committee on Rules and Administration

JOINT RESOLUTION

Authorizing the erection of a statue of Taras Shevchenko on public grounds in the District of Columbia.

- 1 *Resolved by the Senate and House of Representatives*
- 2 *of the United States of America in Congress assembled,*
- 3 That (a) any association or committee organized for such
- 4 purpose within two years from the date of the enactment of
- 5 this joint resolution is hereby authorized to place on the
- 6 public grounds of the District of Columbia a statue of the
- 7 Ukrainian poet and national leader, Taras Shevchenko.
- 8 (b) The authority granted by subsection (a) of this
- 9 section shall cease to exist, unless within five years after
- 10 the date of enactment of this joint resolution (1) the erec-
- 11 tion of the statue is begun, and (2) the association or com-

I

Фотокопія (поменшена) першої сторінки резолюції Джемїтса.

ченка на публічній площі в Дистрикті Колумбія.

Постановлено Сенатом і Палатою Репрезентантів, зібраними в Конгресі З'єдинених Держав Америки, що:

- а) будь-яке товариство або комітет, zorganizовані для такої мети впродовж двох років від дати схвалення цієї спільної резолюції, оцим уповноважується поставити на публічній площі Дистрикту Колумбії статую українського поета і національного провідника, Тараса Шевченка.

- б) Повноважність, наділена підрозділом а) цієї частини, перестане існувати, якщо впродовж п'яťох років після схвалення цієї спільної резолюції 1) побудови статуї не розпочнеться і 2) товариство або комітет не засвідчить секретареві внутрішніх справ наявної суми фондів на ціль виконання статуї, а секретар не вирішить, що такі фонди є вистачальні на таку ціль.

Частина 2, Секретар внутрішніх справ має повноважність і йому доручається вибрати відповідне місце, на якому побудувати статую, передбачену першою частиною. Вибір місця та проєкт і плян такої статуї мають бути предметом апробати Комісії мистецтва та Комісії плянування національної столиці. Така статуя має бути побудована поза коштами З'єдинених Держав”.

Внесення цієї резолюції в Сенаті сенатор Джемс попередив відповідною заявою, взятою із згаданого листа Д. Галичина. Передасмо її в українському перекладі:

„Я оголошую для відповідного скерування законопроект, що уповноважував би здвигнення на публічній площі у Вашингтоні пам'ятника Тарасові Шевченкові, українському національному поетові, який, надхнений американською конституційною демократією, оспівував своєму народові волю і свободу. Пляни пам'ятника і його приміщення будуть предметом для апробати Департаменту внутрішніх справ, Комісії мистецтва і Комісії плянування столиці країни.

„Фонди, потрібні для здвигнення цього пам'ятника, будуть зібрані публічними збірками протягом п'яťох років від часу ухвалення цього зако-

ну. Я дістав запевнення, що не буде труднощів в здобутті цих грошей від понад одного мільйона американців українського походження. Швидке схвалення цього закону вможливило б посвячення цього пам'ятника, або місця під нього, в 1961 році, при нагоді 100-річчя з дня смерті Шевченка.

„Тарас Шевченко був співцем свободи. Замолоду він визнав Юрія Вашингтона за зразок народного провідника і оспівав його своїм землякам, як дійсного героя в їхніх власних вищих аспіраціях до волі.

„Прийшов Шевченко на світ, як кріпак у селі недалеко ріки Дніпра, в серці України, в 1814 році; мистецький талант його був швидко визнаний його власним паном, який взяв його з собою до Петербургу, де віддав його в науку до вчителя мистецтва. Шевченків талант швидко звернув на себе таку велику увагу, що культурні кола двору Миколи I зібрали гроші для викуплення його на волю.

„Він продовжував свої мистецькі студії і опісля, 1840 року, видав свою першу книжку „Кобзар”, що означає „Селянський співець”. Зібрані в цій книжці поезії викликали широкий відгомін в українському світі своєю гльорифікацією українського минулого і його контрастом з нестерпною сучасністю. Він висловив свої надії на кращу майбутність свого народу. Потім, у швидкій черзі, видано інші поезії, що висловлювали і поширювали значення Кобзаря.

„Шевченко відвідав знов Україну в році 1844, а в році 1845, після закінчення навчання в Академії Мистецтв у Петербурзі, вернувся до гурту молодих людей, які так само, як і він, захопилися ідеєю федерації вільних слов'янських республік, однією з яких мала бути Україна. За рік Шевченка ув'язнено за його поезії і засуджено на службу в російському дисциплінарному батальйоні в азійських степах із спеціальним наказом царя, щоб йому не дозволяли писати й малювати. Звільнено його щойно в 1857 році, коли він уже був зламаною людиною. Він помер в 1861 році у Петербурзі, напередодні звільнення кріпаків, але до самого кінця не захи-

тався у своїй підтримці людської й української свободи й гідності.

„Шевченкова поезія, не зважаючи на всі намагання офіційної цензури, була широко відома в усій окупованій росіянами Україні і стала зразком для тих українців, що жили на західних українських землях, в границях Австро-Угорської імперії. Для українців у всьому світі його ім'я стало синонімом оборони національної незалежності і демократії, національної взаємозалежності та співпраці і високим праобразом суспільного і національного думання.

„Це Шевченкова поезія в 1917 році одушевила український рух за незалежність і підбадьорювала Українську Народну Республіку в її розпачливій боротьбі без сторонньої допомоги в обороні проти агресії російських комуністів. Це Шевченкова поезія підбадьорювала українців, силою включених в СРСР, продовжувати свою боротьбу за волю, а під час другої світової війни збуджувала і скріплювала український рух спротиву однаково, як проти фашизму, так і проти комунізму.

„Сьогодні понад мільйон українців і американців українського походження живе в ЗДА. Деякі з них прибули сюди перед першою світовою війною. Інші приїхали після другої світової війни на основі закону про переселення переміщених осіб. Обидві групи стали американськими громадянами і грають свою конструктивну роль в ЗДА. Їхні молоді чоловіки і жінки займають щораз відповідальніші становища в американському житті. Вони є ошадні, працюють, слухняні законам люди, а кожний зокрема і всі разом розуміють ту роль, яку Шевченко відіграв в цьому розвитку, нав'язуючи давні демократичні ідеї українців та їхні традиції з часу Другої Української (Козацької) Держави, і навіть ще давніші, до американських ідеалів незалежності, волі і рівності, що їх висловили Юрій Вашингтон та засновники Американської Республіки.

„Це справді годиться, щоб пам'ятник такого національного героя, який навчав американських ідеалів патріотизму і служби людині, стояв у сто-

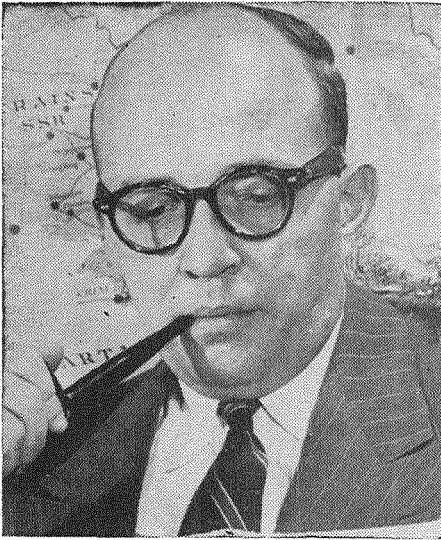
Конгресмен Алвін М. Бентлі
з Мишигену

лиці З'єдинених Держав Америки, у Вашингтоні, Д. К.”

Це формально й практично завершувало ініціативу і перший етап заходів Екзекутиви і Культурної комісії УНСоюзу згідно з конвенційною резолюцією, що в другій своїй точці рекомендувала „увійти в цій справі в порозуміння з іншими організаціями, щоб спільно, всією громадою здійснити цей задум і цю ініціативу”.

Так і сталося. Саме в тому часі, наступного дня після зголошення сенатором Джейвітсом резолюції в Сенаті, отже 20-го лютого 1959-го року, почався у Вашингтоні сьомий з черги Конгрес Американських Українців, який тривав до 22-го лютого і який, між іншим, схвалив резолюцію, щоб „посилити і підтримати морально і матеріально законопроекти, спрямовані на відкриття у Вашингтоні пам'ятника Тарасові Шевченкові, найбільшому українському Поетові, з приводу сотих роковин його смерті, як признання за його працю для ідеалів свободи”. Ця резолюція, разом із резолюцією Конвенції УНСоюзу з 29-го травня 1958-го року, записана в Конгресовому Протоколі (Рекорді) з 25-го березня 1959 року на пропозицію сенатора Джейвітса.

Ще раніше, саме під час підготовки резолюції, запрошено до канцелярії

Проф. Лев Е. Добрянський

сенатора Джейтса голову УККомітету проф. Л. Добрянського і ознайомлено його із справою. Проф. Добрянський з черги порозумівся з конгресменом Алвіном Бентлі в справі подібної резолюції у Палаті Репрезентатів, яку і вніс конгресмен Бентлі 17-го березня того року.

Текст резолюції конгресмена Бентлі, що має число H(ouse) J(oint) Res(olution) 311, ідентичний з резолюцією сен. Джейтса, тільки до неї — замість не включених до самої резолюції вступних завваг сен. Джейтса — додано таке попередження:

„Тому, що в Східній Європі минулого і цього сторіччя ім'я і праці Тараса Шевченка блискучо віддзеркалюють аспірації людини на особисту волю і національну незалежність; і

Тому, що Тарас Шевченко, поет-лауреат України, був виразно надхнений нашою американською великою традицією боротись проти імперіалізму і колоніальної окупації свого рідного краю; і

Тому, що в багатьох частинах вільного світу відбудеться впродовж 1961-го року відзначування Шевченкового сторіччя в честь цього безсмертного чемпіона волі; і

Тому, що нам в нашій моральній спроможності, як вільним людям у незалежній державі (нації), припадає

символізувати дійсно нерозривні духові зв'язки в писаннях Шевченка між нашою країною і 40-мільйонною українською нацією, тому постановлено. . .” — і далі як в резолюції сен. Джейтса.

А в суботу 16 травня 1959 р. справу будови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні мала на своїм порядку нарад уже новообрана Рада Директорів УККомітету, на якій, на пропозицію автора цього звіту, оформлено Організаційний Комітет для справи пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні із голів чотирьох братсько-запомоганих організацій, УККомітету, Наукового Т-ва ім. Шевченка і Української Вільної Академії Наук та „Самопоміч”, а проф. Л. Добрянському доручено припилювати справи схвалення запропонованих у цій справі резолюцій в Конгресі у Вашингтоні.

Від того часу у Вашингтоні й зосереджувалась головна акція, яку вів проф. Л. Добрянський при активній підтримці всього громадянства і зокрема Головного Уряду, Відділів і Членства УНСоюзу. Для прикладу тільки згадаємо, що за кожним разом, коли треба було піддержати резолюції у відповідних сенатській та палатній комісіях, куди ці резолюції скеровано для розгляду, з Головної Канцелярії УНС, як і з канцелярії УКК та при допомозі „Свободи”, мобілізовано сотні й тисячі листів та телеграм на адреси цих комісій і поодиноких її членів. З самої тільки Головної Канцелярії вислано до Вашингтону в цій справі 36 листів.

Розвиток акції у Вашингтоні та зв'язаної з цим активності громадянства подамо коротко в такому порядку, як про це появлялися вістки у „Свободі”:

19-го лютого 1959 р. сенатор Джейтс зголосив резолюцію в Сенаті.

17-го березня конгресмен Бентлі зголосив свою резолюцію в Палаті Репрезентатів. Обидві резолюції були негайно скеровані до відповідних комісій.

Щойно в квітні 1960 року почалася мобілізація листів від громадян і їх організацій для підтримки резолюцій. „Свобода” з 8-го квітня 1960

року надрукувала для прикладу англійський текст такого листа і подала адреси членів комісії, до яких треба писати.

Раніше, 31-го березня, конгресова підкомісія в справі внесених законопроектів в адміністраційній комісії (голова конгресмен Пол С. Джовне) відбула переслухання в справі пам'ятника Шевченкові. Свідчили: проф. Роман Смаль-Стоцький, Дмитро Галичич, проф. Лев Добрянський, адв. Юрій Волинець і, зокрема, конгресмен Бентлі, як автор резолюції.

2-го квітня 1960 р. справа пам'ятника Шевченкові в столиці була предметом телевізійної програми у Вашингтоні.

1-го червня 1960 р. резолюція Бентлі була прийнята конгресовою комісією, а 24-го червня т. р. резолюція була однодушно схвалена Палатою Репрезентантів.

Сенат не мав уже свідчень в комісії, схваливши резолюцію однодушно в середу, 31-го серпня 1960 р., напередодні закінчення сесії Конгресу.

В середу, 2-го вересня 1960, резолюцію підписав президент Двайт Айзенгавер і вона стала законом країни.

Окремо треба відзначити, що Палата Репрезентантів, схваливши резолюцію Бентлі, схвалила окремо в дні 7-го червня резолюцію ч. 524, запропоновану конгресменом Лесінским, яка постановила, щоб порядком публікації документів Палати Репрезентантів надрукувати урядову брошуру про життя і творчість Тараса Шевченка, як національного героя України. Ця резолюція вже здійснена і в Урядовому Друкарському Бюрі появилася ця брошура, як урядовий документ ч. 445, яка має, разом з індексом, 45 сторінок книжкового формату, портрет Поета в молодому віці, передмову проф. Лева Добрянського і статті: Кларенса Меннінга — „Тарас Шевченко”; проф. Д. Дорошенка — „Кобзар України”, проф. Юрія Бойка — „Тарас Шевченко і західно-європейська література”, проф. В. К. Метюса — „Людина і символ”; проф. Романа Смаль-Стоцького — „Шевченко і жиди”, д-ра Луки Мишуги — „Шевченко і жінки” та проф. К. Ме-

Europe's Freedom Fighter

TARAS SHEVCHENKO

1814-1861

A DOCUMENTARY BIOGRAPHY OF UKRAINE'S
POET LAUREATE AND NATIONAL HERO

UNITED STATES
GOVERNMENT PRINTING OFFICE
WASHINGTON : 1960

3510

Титульна сторінка біографії Шевченка виданої Палатою Репрезентантів ЗДА п. н. „Європейський борець за волю”.

нінга — „Релігія Шевченка”. Брошуру доповнюють відповідні цитати з Конгресового Протоколу (Рекорду) та короткий бібліографічний покажчик, як і згаданий вже індекс. Заголовок брошури: „Europe's Freedom Fighter”, а далі — „Taras Shevchenko.”

На цьому закінчилися повним успіхом складні і, без сумніву, трудні заходи для здобуття конгресового дозволу на здвигнення пам'ятника Шевченкові в столиці країни Вашингтона і тим самим завершено другий важливий етап розвитку в цій справі.

Залишився ще третій і кінцевий етап, себто здвигнення пам'ятника, що залежить уже майже виключно від нашого громадянства. Заходи в цій справі вже почалися, як приготувався до друку цей звіт, з кінцем жовтня 1960 року. Ці заходи основно характе-

ризує вістка в „Свободі” з 20-го вересня 1960 р. про оформлення Крайового Комітету для вшанування пам'яті Тараса Шевченка, яку передаємо в цілості:

Нью Йорк. — Минулої п'ятниці, 16-го вересня 1960 ввечері, тут у приміщеннях та з ініціативи Українського Конгресового Комітету відбулись скликані ним же наради представників центральних американсько-українських організацій і товариств, в результаті яких оформлено окремих крайовий Комітет для Вшанування Пам'яті Тараса Шевченка з нагоди 100-річчя смерті Поета, що припадає в 1961-му році, та 150-річчя його народження, що припадає в 1964 році. На голову цього Комітету, що матиме англійську назву Shevchenko Memorial Committee і що буде окремо заінкорпорований, обрано однодушно професора Романа Смалль-Стоцького, голову Ради Наукових Товариств ім. Шевченка та голову Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці. Головним завданням цього комітету буде здвигнення у Вашингтоні, столиці країни, відповідного пам'ятника Тарасові Шевченкові, як це дозволяє і передбачає схвалена обидвома Палатами Конгресу та підписана президентом Айзенгавером окрема резолюція, що вже стала законом. Комітет, що має ряд спеціальних комісій-референтур, подбас також про те, щоб пам'ять Тараса Шевченка була вшанована на найвищому культурному і громадському рівні в усіх українських громадах Америки, як також докладе всіх зусиль, щоб при цих нагодах якнайбільше спопуляризувати Шевченка, його творчість і його ідеї серед американських співгромадян.

П'ятницею наради відкрив в імені УККомітету і ними проводив його президент Дмитро Галичин, інформуючи коротко про попередні рішення в цій справі Ради Директорів УКК та про різні проски створення і оформлення окремого Шевченківського Комітету чи Комітетів, що зайнялись б вшануванням пам'яті Шевченка і будовою його пам'ятника у Вашингтоні. Маршалок Василь Мудрий, що секретарював на цих нарадах, познайомив їх учасників з текстом урядової резолю-

ції в цій справі та її постановами і вимогами, які, між іншим, включають вимогу створення і заінкорпорування окремого Комітету для будови того пам'ятника впродовж двох років після схвалення резолюції та пред'явлення секретареві внутрішніх справ зібраної приватно відповідної суми грошей, потрібної на будову пам'ятника, як і започаткування будови впродовж п'яти років після схвалення резолюції. Він також з'ясував загальну пропозицію щодо оформлення Комітету, включно із кандидатами на виконавчі пости в ньому. Після дискусії та загального обміну думками, збори прийняли однодушно (при одному здержаному голосі) такий запропонований ред. А. Драганом і піддержаний дир. Поритком, п. Т. Микником, мгром. В. Боровиком, п. Кметою та іншими загальний плян Комітету: Комітет для Вшанування Пам'яті Шевченка (Shevchenko Memorial Committee), складається з найвищих представників усіх американсько-українських центральних організацій, що будуть названі в поазбучному порядку без уваги на характер, величину, впливи чи ресурси і спроможності репрезентованої ними організації. Якщо б голова будь-якої з цих центральних національних організацій з будь-яких причин сам не міг своїй організації в цьому Комітеті репрезентувати, то він може запропонувати до нього свого уповноваженого заступника. На тлі цього Комітету діятиме Екзекутива, в склад якої входять: голова, два заступники голови, екзекутивний директор, секретар і скарбник та референти, що очолюватимуть комісії: мистецьку, будівельну, фінансову, пропагандивну, публікаційну, зовнішніх і внутрішніх зв'язків, імпрезову і такі, які ще в тягу праці виявились би потрібними. Кожний з цих референтів добере собі та запропонує Екзекутиві на затвердження склад відповідної фахової комісії, до якої поодинокі організації можуть зголошувати своїх кваліфікованих кандидатів. Працю всього Комітету, зокрема її фінанси, перевірятиме Контрольна Комісія з 9-ох осіб, між ними скарбників чотирьох братських Союзів. Після затвердження такої ор-

ганізаційної схеми, обрано Екзекутиву Комітету і Контрольну Комісію в такому складі:

Президент — проф. д-р Р. Смаль-Стоцький, президент Ради Наукових Товариств ім. Шевченка;

Перший віце-президент — проф. д-р Юрій Шевельов, президент Української Вільної Академії Наук у ЗДА;

Другий віце-президент — проф. д-р Лев Добрянський, голова Українського Конгресового Комітету Америки;

Екзекутивний директор — Дмитро Галичин, головний предсідник Українського Народного Союзу і президент УККомітету;

Секретар — д-р Ярослав Падох, дійсний член НТШ, головний секретар УНСоюзу;

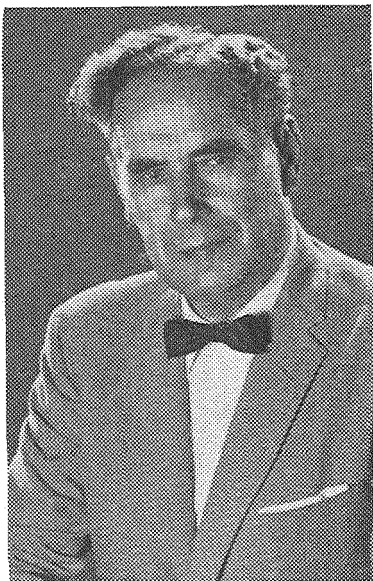
Скарбник — Платон Стасюк, сеньйор українських бізнесменів Америки.

Референти: мистецький — Святослав Гординський; будівельний архітект проф. Олекса Повстенко; фінансовий — Ігнат Білинський; пропагандивний — ред. Василь Мудрий; зовнішніх зв'язків — сотник американської армії Йосиф Лисогір; внутрішніх зв'язків — проф. д-р Василь Стецюк, секретар НТШ в ЗДА; імпрезовий — проф. д-р Зиновій Лисько.

Контрольна Комісія: Роман Слободян, головний касир УНСоюзу, Едвард Попіль, головний скарбник УР-Союзу, Т. Кульчицький, фінансовий секретар „Провидіння”, М. Дуткевич, секретар „Народної Помочі”, п-ні Олена Лотоцька — голова Союзу Українок Америки, дир. Юліян Ревай — голова „Самопомочі”, проф. д-р Володимир Калина — НТШ, проф. д-р Роман Осінчук — професіоналісти, дир. Іван Поритко — ОбВУА.

Цілий ряд із названих осіб були обрані „позаочно”, бо самі не були присутні на зборах. Все ж таки висловлювано думку, що участь в цьому Комітеті належить не тільки до найбільшої пошести, але й дає нагоду активно засвідчити відданість своєму Національному Пророкові та його ідеям, і від тих завдань, що їх накладає функція в Комітеті, ніхто не відмовиться.

Дальша праця проходитиме головню в референтурах — комісіях, які треба ще скласти і оформити, і вона

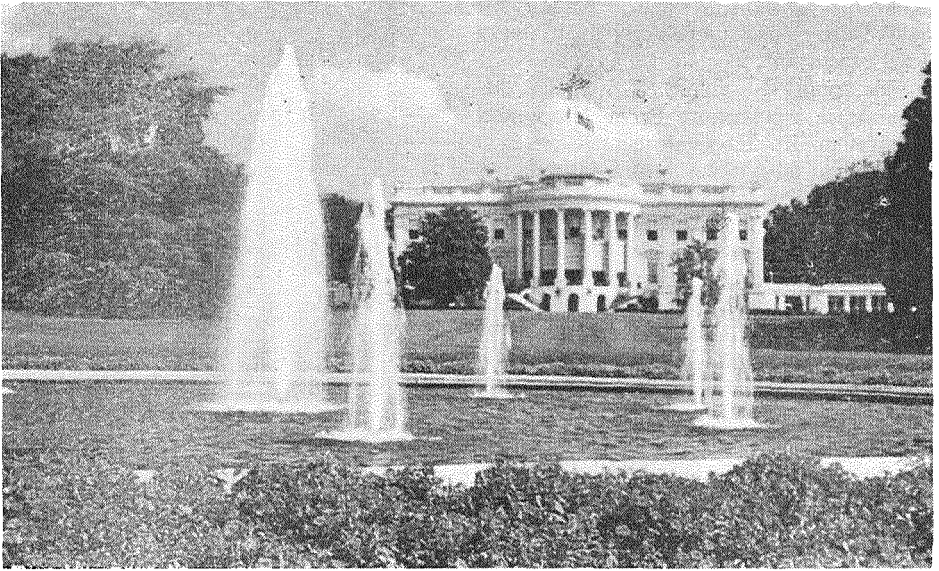

Дмитро Галичин

повинна початись негайно. До часу полагодження всіх організаційних і формальних справ зв'язковим буде ред. Василь Мудрий, директор Канцелярії УККомітету. Збіркова акція на фонд будови пам'ятника у Вашингтоні почнеться найбільш інтенсивно з початком 1961-го року. Всі ці фонди депонуватиметься на окреме conto Комітету, що до того часу повинен бути заінкорпорований та одержати звільнення від оподаткування. Наголою справою є вибір відповідного місця і на це, на вибір такого місця, збори уповноважили проф. Лева Добрянського, проф. Олексу Повстенка та С. Гординського або проф. С. Литвиненка.

Після оформлення Комітету та обрання його Екзекутиви, праця для вшанування пам'яті нашого національного генія і пророка Тараса Шевченка, зокрема акція для здійснення Конгресової резолюції і здвигнення йому пам'ятника у Вашингтоні, входить у свою останню стадію. Можна сподіватись, що вона розгортатиметься з найбільшою енергією й інтенсивністю збоку всього нашого громадянства.

Так в загальних зарисах виглядають ініціатива і головні етапи в захо-

Білий Дім у Вашингтоні

дах здвигнення в столиці Америки пам'ятника Тарасові Шевченкові. А на закінчення цього загального звіту повторимо ще редакційний коментар із „Свободи” 7-го вересня 1960 р., бо він подає коротку характеристику всієї акції. В тому коментарі, що має заголовок „Пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні”, сказано:

Чотири роки тому видвигнено думку про побудову у Вашингтоні, столиці ЗДА, пам'ятника Тарасові Шевченкові у сторіччя його смерті в 1961-му році та в 150-річчя його народження в 1964-му році. Розвиток і конкретизація тієї думки перейшли кілька своїх головних фаз, і тепер, після схвалення обидвома палатами Конгресу ЗДА спільної резолюції з дозволом на побудову такого пам'ятника, ця видвигнена чотири роки тому ідея здобула головну передумову для її здійснення. Черговою передумовою буде збірка необхідних фондів.

Якщо поза поневоленою тепер Шевченковою Україною є на світі достойні місця для пам'ятника Шевченка, то найдостойнішим з них є, без сумніву, столиця ЗДА, названа іменем того „Батька своєї країни”, за „праведним законом” якого для України Шевченко так тужив, вважаючи його за ідеал оспіваної ним волі і справедливості для всіх.

Коли чотири роки тому починалась і опісля вже на найширшій громадській базі продовжувалась акція в справі дозволу на здвигнення такого пам'ятника у Вашингтоні, тоді було багато песимістів. Навіть і головно деякі з них, що визнаються на законодавстві та на проблемах пам'ятників у столиці країни, передбачали багато труднощів у можливостях здобути такий дозвіл. І вони мали рацію, бо тих труднощів було дуже багато. Тим часом такий дозвіл вже є dokonаним фактом у формі спільної конгресової резолюції. І це заслуговує на тим більшу й вищу оцінку, за це належить тим більше признання і вдячність усім тим, що до нього причинились, зокрема тим законодавцям, що тій справі присвятили свою увагу.

Схвалення резолюції в справі пам'ятника Шевченка має для нас, українців, історичну вартість у повному значенні цього слова. Схвалення цієї резолюції наче формально і офіційно ставить знак рівняння між репрезентованими Вашингтоном американськими і репрезентованими Шевченком українськими найкращими ідеалами. В нинішніх обставинах, як і для майбутнього розвитку, вартості і значення цієї резолюції, однодушно

Authorizing the erection of a statue of Taras Shevchenko on public ground^r in the District of Columbia.

Whereas throughout Eastern Europe, in the last century and this, the name and works of Taras Shevchenko brilliantly reflected the aspirations of man for personal liberty and national independence; and

Whereas Shevchenko, the poet laureate of Ukraine, was openly inspired by our great American tradition to fight against the imperialist and colonial occupation of his native land; and

Whereas in many parts of the free world observances of the Shevchenko centennial will be held during 1961 in honor of this immortal champion of liberty; and

Whereas in our moral capacity as free men in an independent Nation it behooves us to symbolize tangibly the inseparable spiritual ties bound in the writings of Shevchenko between our country and the forty million Ukrainian nation: Now, therefore, be it

Resolved by the Senate and House of Representatives of the United States of America in Congress assembled, That (a) any association or committee organized for such purpose within two years from the date of the enactment of this joint resolution is hereby authorized to place on land owned by the United States in the District of Columbia a statue of the Ukrainian poet and national leader, Taras Shevchenko.

(b) The authority granted by subsection (a) of this section shall cease to exist, unless within five years after the date of enactment of this joint resolution (1) the erection of the statue is begun, and (2) the association or committee certifies to the Secretary of the Interior the amount of funds available for the purpose of the completion of the statue and the Secretary determines that such funds are adequate for such purpose.

SEC. 2. The Secretary of the Interior is authorized and directed to select an appropriate site upon which to erect the statue authorized in the first section. The choice of the site and the design and plans for such statue shall be subject to the approval of the Commission on Fine Arts and the National Capital Planning Commission. Such statue shall be erected without expense to the United States.

H.J.Res. 311 (86th Cong.)

APPROVED SEPTEMBER 13, 1960.

Текст закону про побудову пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні.

схваленої обома палатами Конгресу, не можна переділити. Вона буде ще більша, коли ця резолюція буде здійснена.

Вашингтон своє зробив, і тепер слово за українською спільнотою. Очевидно, що вже навряд чи можна буде здійснити резолюцію так, як це початково пляновано, у сторіччя смерті Шевченка в 1961-ому році. Але є всі дані і потреби на те, щоб здійснити її до 150-річчя з дня народження Поета, яке припадає в 1964-му році. У першій чи другій випадку, акція мусить початися негайно, в найбільших розмірах і на найбільшу скалю. Не

маємо причин сумніватися, що наша спільнота належно оцінить схвалену Конгресом резолюцію головню тим, що з найбільшим ентузіазмом здійснить її, здвигнувши у Вашингтоні величний пам'ятник найбільшому українському чемпіоніві волі, Тарасові Шевченкові.

Немає сумніву, що пройде ще короткий час, і Вашингтон діждеться Шевченка. Не можна мати сумніву, що прийде також час, коли здійсниться пророцтво Шевченка, і Україна також діждеться „свого Вашингтона з його праведним законом”!

ЛІПШЕ З ЛІНКОЛЬНОМ

(Фейлетон)

Написав Іван Керницький

Доля, що була для нас частіше мачухою, як мамою, так покиридила, що ми ще й досі не діждались свого Вашингтона, чи свого Наполеона, чи хоч би Вінстона Черчилла. За те Той, хто так полум'яно допоминався за Вашингтоном, з його праведним законом, для нашого народу, — мабуть таки сам буде стояти (чи сидіти) у Вашингтоні, „на публічній площі, в дистрикті Колумбія”, як записано „для рекорду” в конгресовому протоколі. Якщо не тепер, у сторіччя смерті нашого Поета постане в столиці ЗДА його пам'ятник, то все ще є надія, що він може постати за двісті чи більше років. Ми є народ, який міряє свої історичні магістралі, тобто шляхи, що ведуть до здійснення наших ідеалів, не на роки чи десятиріччя, а на сторіччя. Ова! „Не тепер, то в четвер!” — як казали в Старому Краю.

Воно може й краще було б відкласити здвигнення пам'ятника Шевченка і у Вашингтоні принаймні ще на сто років, бо може до того часу якось трохи заспокояться світлі уми еміграції, стривожені та підміновані конкурсом на проєкт пам'ятника нашому генієві в Вінніпегу. Якби, не дай Господи, така сама катавасія мала ще піднятися коло конкурсу на вашингтонський монумент, то краще взагалі лишити в спокою наших геніїв і не компромітувати їх по смерті на очах всього світу...

Буде пам'ятник у Вашингтоні чи не буде, вийде „файт” за його проєкт чи не вийде, а я все ж таки дозволю собі кинути тут на папір декілька думок відносно цього проєкту. А спровокував мене до того один мій земляк з Бібречького повіту, який у

лісті до свого сенатора (республіканця) написав таке:

„Достойний Пане Сенаторе, підпріть там справу поставлення пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, а за те ми колись, у вільній Україні, здвигнемо пам'ятник Вашому Лінкольнові”.

— Чому Лінкольнові? Чому не Вашингтонові? — питаю свого дорогого земляка.

А він мені дав на цю тему цілий виклад:

— Якби я був, — каже, — Литвиненком, Черешньовським, Дараганом чи іншим скульптором і відважився ще раз брати участь в конкурсі на український пам'ятник, то я обов'язково показав би Шевченка — сидячого! Я не поставив бо його коло Вашингтона, за яким наш Тарас так розщипається у своєму „Юродивому”, а посадив би його під Капітолом, коло праведного Абрагама Лінкольна, дармащо про нього немає згадки в „Кобзарі”.

— Може це вийде, як єсьє, а я завжди казатиму, що Тарасові Шевченкові з Джорджем Вашингтоном не по дорозі! Вашингтон — це був великий пан, аристократ, що мав свої поразунки з англійським королем Юрієм III. З цього конфлікту вийшла одна корисна справа — незалежність Америки, за яку, між іншим, воювало більше чужинців, ніж американців... За те Тарас з Абрагамом — це братні, споріднені душі! Один вийшов із кріпаків, другий — з бідняків-лісорубів. Один вродився в глиняній ліп'янці, вкритій солом'яною стріхою, під степовим небом України, другий прийшов на світ у дерев'яній колибі, так званому „блок-

ДРУКОВАНЕ СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ

(Бібліографічні матеріали)

Написав Леонід Вачинський

Започаткований газетою „Свобода” народний рух приніс у самому початку поселення українців в Америці перший концерт в пам’ять Тараса Шевченка.

Концерт відбувся в малій залі в Шамокіні 30 травня 1900 року. З того часу концерти в честь Т. Шевченка поширилися у багатьох місцях поселення і прибирали дедалі імпозантніших форм.

Та сама „Свобода” перша в українській мові почала вміщувати статті у ювілейні дні Т. Шевченка.

У 1914 році „Просвітна Комісія” при „Русько-Народнім Союзі”, теперішнім Українським Народнім Союзі, в друкарні „Свобода” видала 12 книжечок, які в горішній частині обкладинки мали напис: „В ЧЕСТЬ СТО-

---

гавзі”, в нетрях Кентакі. Обидва піднялися з самих низів до вершин і стали мужами Провидіння своїх народів: Лінкольн був 16-им президентом З’єдинених Держав і врятував єдність американської нації, а Шевченко був нашим некоронованим королем і теж врятував нас, як націю, бо пригадав нам, чіх батьків ми діти, ким і за що закуті. Обидва розбивали кайдани невілля, з тим, що Лінкольн борювався за визволення чорних рабів, а Шевченко білих. І обидва за те постраждали: Шевченко дістав десять літ каторги, а Лінкольн — кулю в груди!”

З викладу мого земляка виходить тепер зба ясно, що Шевченко заслужив собі на чесне товариство Лінкольна в американському Пантеоні, а Лінкольн — на сусідство Шевченка в українському.

ЛІТНИХ РОКОВИН УРОДИН ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”.

У тих книжечках є твори: Гоголя, Воробкевича, Щоголева, Грінченка, Винниченка, Галичанки, Крип’якевича, Маковей та інших авторів. Знаходимо там чимало історичного матеріалу, оповідання про природу, про закладання бібліотек, боротьбу з алкоголізмом тощо. У кожній книжечці є розділ „Дні нашої слави і недолі”.

У передмові до першої книжки „Просвітна Комісія” заявляла, що її мета: „в темну хату працюючого люду внести луч сонця, світло знання, відчинити перед нашим народом велику скарбницю науки”.

Третя книжечка за березень 1914 року в цілості присвячена Т. Шевченкові. Там уміщено: „Заповіт”, „Гамалію”, „Сон (кріпачки)” і „Осії Глава XIV”. Крім того дві статті: Ол. Неприцького-Грановського — „Столітні роковини Т. Шевченка” і Д. Лукіяновича „Про життя і твори Т. Шевченка”. В тексті 16 малюнків, з того 5 портретів Т. Шевченка. Стор. 63.

У четвертій книжечці за квітень знаходимо баляду „Тополя”.

Нотуємо це дещо докладніше, бо це були перші книжечки в ЗДА і Канаді, присвячені Т. Шевченкові.

У 1915 році УНСоюз продовжував видавати книжечки без додатку „В честь столітніх роковин”, вмістивши в 3-4 числі поезії Т. Шевченка: „Перебендя” і „Смерть чумака”, а в липнево-серпневій книжці — поему „Катерина”.

Найважливішою подією 1915 року було видання „Кобзаря” в двох томах. Про це видання читасмо оголошення на кожній сторінці згада-

них вище та й інших видань УНСоюзу з поданням ціни \$1.60.

Про вихід друком цього „Кобзаря” є ще згадка д-ра Луки Мишуги в редакційній ним „Пропам’ятній книзі з нагоди сороклітнього ювілею УНСоюзу” в 1936 році. Там у розділі „Просвітна Комісія” на стор. 140 подано: „Для бібліотек оголошено ще спеціальну знижку за Кобзар Шевченка”.

З цього можна було б ствердити, що „Кобзар” в 2-х томах дійсно був надрукований, однак жадного примірника цього видання не вдалося знайти.

„Просвітна Комісія”, пізніше „Просвіта” УНСоюзу, закінчила свою видавничу діяльність, уміщуючи в 1916 році в книжечці число 2 за березень-квітень поему „Катерина” і статтю „Про Шевченка маляра” — І. Крип’якевича.

Дуже цікаву збірку „Шевченко і його Україна” видав УНСоюз або щоденник „Свобода”, бо цього не зазначено ні на титульній сторінці, ні на обкладинці. Вона в цілості присвячена Т. Шевченкові і, поруч з певним виданням „Кобзаря”, є дійсно окремим книжковим виданням.

В цьому виданні вміщено поезії: „Заповіт”, „Мені однаково”, „Молитва”, „Розрита могила”, „Минули літа молодії”, „Чигирин”, „Суботів”, „Холодний Яр” і „Село”. Крім того є переклади „Заповіту” на англійську мову двох авторів — Л. Войнич і П. Селвера та на німецьку мову — І. Франка. До цієї збірки додано ще ряд присвячених Шевченкові поезій і статей різних авторів, як: І. Франка, О. Пчілки, Х. Алчевської та ін. На обкладинці образок: „Московська поліція на могилі Т. Шевченка в 1914 році”.

У 1917 році в Нью Йорку появилось дуже скромне видання Г. Смолинського „Гамалія” (стор. 8). На обкладинці зазначено: „музика Біляковського на хор мужеський із солями тенора і баритона”, але в брошурці немає нот, лише позначено, котрі рядки співає тенор, а котрі баритон та хор.

Федерація Українців в Злучених Державах видала в 1918 році в Нью

Йорку „Думи і пісні”. На 64 сторінках вміщено тут 50 поезій Т. Шевченка, розміщених під розділами: „Пісні”, „Козацька слава”, „На Україні”, „В неволі” і „Думи мої”. Деякі поезії скорочені, деякі слова замінені іншими. На чотирьох сторінках подано пояснення.

Є неперевірені інформації, що це саме видавництво видало ще й другу книжку: „Думи мої, думи”, теж в Нью Йорку того ж року на 44 сторінках.

УНСоюз збагатив українську театральну бібліотеку, видавши в 1919 році в друкарні „Свобода” на 43 стор. друку „Невольника” — драму в 5 діях за поемою Т. Шевченка в інсценізації Карпенка-Карого. Цю драму дуже часто виставляли українські театральні гуртки.

В 1922 році вийшло друком лібретто опери „Катерина”, Шевченка-Аркаса в 3-х діях. Лібретто опрацював М. Шустакевич. В брошурці є 76 рядків з поеми, а решта тексту — портрети артистів, список осіб, що брали участь у виставі, тощо. Воно має 16 стор. і вийшло друком в Нью Йорку.

По 20-літній перерві, в 1943 році знову вийшла в Нью Йорку накладом М. Сурмача опера „Катерина”, музика Н. Аркаса, лібретто за Т. Шевченком. Стор. 22. Це видання скорше нагадує ширшу програмку. На першій сторінці в англійській мові подана коротка біографія Шевченка — Л. С. Добрянського, на дальших 3-х сторінках є переклад „Катерини” на англійську мову П. Брезліна. Решта сторінок зайняті програмкою з дійовими особами і лібреттом опери в українській мові. Між текстом є біографії й фотознімки артистів та директорів.

Першою публікацією Української Вільної Академії Наук в Нью Йорку про Т. Шевченка є „Автограф Шевченка 1860 року”. Це цінне видання 1951 року на 15 стор. подає автографи: „Іван Підкова — виправа на Царгород” і частину вірша „До Основ’яненка”. Текст подано в тому вигляді, як написав його Т. Шевченко з виправленнями П. Куліша. Пояснення і резюме в англійській мові.

Друге видання „Кобзаря” появилoся в 1953 р. в Нью Йорку у видавництві „Дніпро” (стор. 401). Є це передрук празького видання 1940 року з деякими доповненнями й змінами під редакцією В. Давиденка. На жаль, не додано 62-ох рядків поезій Шевченка, що їх не могли вмістити видавці празького видання, під час німецької окупації.

Повне видання творів Т. Шевченка розпочало видавництво Миколи Денисюка в Шикаго у 1959 році. До жовтня 1960 року вийшли томи: I, III, V, VI, VII; в 1959 році — VIII і в 1960 — IX. Є це передрук „Повного видання творів Тараса Шевченка”, що його видав Український Науковий Інститут у Варшаві в роках 1935-1939, з деякими змінами. Видавництво заповіло видання в 14 томах, в яких том IV охоплюватиме „Поезії 1857-1861 рр.”, що мали вийти у Варшаві, як V том. Буде ще виданий том XIII — „Збірник статей про Т. Шевченка та його творчість”, якого теж не було у варшавському виданні. Натомість не буде томів I і XIII. Нумерація томів є різна. Всі 7 томів, які дотепер вийшли, мають репрезентаційний вигляд і є найкращим виданням творів Т. Шевченка в ЗДА.

У 1960 році появилoся ще „Кобзар” у видавництві „Говерля” в Нью Йорку під редакцією д-ра Рудницького. Є це передрук „Кобзаря”, який вийшов у 1860 році, ще за життя Т. Шевченка, з наголосами. До нього додано: передмови в українській і англійській мовах, автопортрет Т. Шевченка та пороблено деякі поправки, головню в наголосах.

Цією книжкою закінчується перелік усіх відомих нам Шевченківських видань в українській мові, що появилoся друком в ЗДА.

З музичних творів нотуємо лише два видання: „Гамалія”, — уривки поеми Т. Шевченка. Музику уложив Р. Левицький. Ці уривки вміщені в збірці „Лента за лентою” в серії музичних видань „Говерлі” в Нью Йорку.

Друге, важливіше видання — це опера „Катерина”. Музика М. Арка-

са за Т. Шевченком. Видання Г. Павловського в Нью Йорку.

До англомовних видань належить, лише одна книжка: Taras Shevchenko, The Poet of Ukraine. Selected Poems. Trans. C. A. Manning, яку видав УНСоюз в 1945 р. Це найповажніше видання Шевченкових поезій в англійській мові. Хоч воно не охоплює всіх поезій Т. Шевченка, але покищо є найповнішим і найкраще віддає дух поезій великого Кобзаря.

Книжка має 217 стор. друку, з яких 59 сторінок присвячено характеристиці творів та описові життя Т. Шевченка. У праці проф. Меннінга відчувається велику любов до поета.

Нижче подаємо 19 видрукуваних в ЗДА видань різних авторів, твори яких відносяться до життя або творчості Т. Шевченка:

1927 р. В. Шопінський: МАЛИЙ ТАРАС. П'єска. Нью Йорк, стор. 36.

1930 р. Смаль-Стоцький: Т. ШЕВЧЕНКО — СПІВЕЦЬ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ. Шикаго. Стор. 16.

1936 р. D. Dhroshenko: TARAS SHEVCHENKO — BARD OF UKRAINE. New York, ст. 60.

1940 р. Л. Мишуга: ШЕВЧЕНКО І ЖІНКА. Джерзі Ситі. Стор. 92.

1940 р. Те саме в англійській мові.
1941 р. ПРОМЕТЕЄВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. Нью Йорк. Стор. 64.

1947 р. Н. Русова: ШЕВЧЕНКО У РЕПНІНИХ. Філадельфія. Стор 28.

1955 р. Холодна-Левицька Н.: ШЛЯХ ВЕЛЕТНЯ. Нью Йорк. Стор. 143.

1956 р. Р. Завадович: КОБЗАРЕВА ГОСТИНА. Джерзі Ситі. Стор. 24.

1957 р. НЕ ЗАБУЛИ СПОМ'ЯНУТИ. Джерзі Ситі. Стор. 93.

? р. В. Савчин. ХТО ТАКИЙ ШЕВЧЕНКО. Нью Йорк. Стор. 62.

Крім того Українська Вільна Академія Наук в Нью Йорку видала в роках 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 річники „ШЕВЧЕНКО” чч. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Нам відомо, що перші поселенці в ЗДА розпочали свою культурну роботу в році 1900-му. За повних 60 років появилoся в ЗДА 22 шев-

ченківських виданнях з того одно в англійській мові. У підчисленні не взято під увагу два видання УНСоюзу: „Кобзар” і „Думи мої, думи” — Федерації Українців в Америці.

Найбільше видань (6) появилось в 1959 році, в р. 1900 — три, в 1915 і 1916 — по два, а решта років 1914, 1917, 1918, 1919, 1922, 1943, 1945, 1951 і 1953 — по одному виданню. З цього виходить, що протягом 47 років не появилось ані одної, навіть маленької брошурки.

Всі видання разом мають 3884 сторінки друку, з того 217 в англійській мові. Деякі видання, поруч з творами Т. Шевченка, мали інший матеріал. Такого матеріалу було 122 сторінки. Творів поета було 2766 сторінок, що дає 69 % всіх сторінок друку. Майже 1000 сторінок припадає на життєписи Т. Шевченка, пояснювальні статті та різні доповнення.

У всіх цих виданнях вміщено 145 ілюстрацій, з того 16 портретів Т.

Шевченка. Три видання не мали титульних сторінок.

Видавництва або видавців, що публікували Шевченківські твори, було 9. УНСоюз перший почав видавати твори Т. Шевченка і випустив 7 книжечок на 458 сторінках друку, що становить 12 % усіх видань. Найбільше видав книжок М. Денисюк. До кінця вересня 1960 року — 7 томів „Повного видання творів Т. Шевченка” мають 2497 сторінок, що дає 66%. Решта видавництв видала по 1-2 книжки. „Говерля” — 2, „Дніпро” — 1, УВАН — 1, „Федерація Українців в Америці” — 1, І. Смолинський — 1, Сурмач — 1 і невідомий видавець — 1.

Вісім видань появилось друком в Нью Йорку, по сім в Нью Джерзі й Шикаго. За 60 років на кожний рік припадає пересічно по 46 сторінок друку творів Т. Шевченка. Доробок для мільйонної української спільноти невеликий. Є надія, що ювілейний рік підвищить цей відсоток.

TARAS SHEVCHENKO

Looming out of the eventful pages of Ukrainian history and casting all others into the shadow is the figure of Taras Shevchenko—the great Ukrainian poet, painter, and martyr.

Barely in the world's history has an individual gripped the hearts, the imagination, and the intellect of a nation to such an extent and degree as Taras Shevchenko has done to that of the Ukrainian people. And what is more rare is the spell his spirit continues to exercise to this very day on the most divergent classes of our nation: rich man, poor man, beggar man—all fall under the sway of his influence.

It becomes evident to all that indeed there must have been some very unusual power in him and his works to have evoked for him such a feeling of love, respect and submission among our people.

A close scrutiny of Shevchenko's personality and works discloses that the outstanding characteristic about him, one which is responsible for his greatness, was his character, and with it his love for his people. All else was subordinate. True, he was a great poet: one who will become world famous—when our Ukrainian language becomes better known among the other nationalities. And true, he was painter of no mean ability. But, these qualities were not sufficient in themselves to raise him to greatness. A divine touch was needed for that. And that divine touch was his character.

He saw before him the great abuses of the most elementary human rights, and he saw his duty clearly before him. He would fight oppression, slavery and exploitation of the Ukrainian people in all of its forms. And to his credit he did; notwithstanding the fact that he was born and raised as a serf, that at all times he was poverty

stricken, that he was continually harried by the Russian police, and that finally he was deprived of his freedom for over ten years merely for the writing of verses, during which time he was not permitted to have even a pencil or paper in hand. But despite all these obstacles and persecutions, discouraging to any one else, he never faltered; but kept true to his principles and ideals.

Using his undescribably beautiful and stirring poems he exposed the terrible conditions under which the Ukrainian nation was suffering, and on the other hand he aroused the Ukrainian people out of their sleep and lethargy. Through the medium of his poems he awakened thoughts of liberty within the hearts of the Ukrainian people, crystalized these thoughts and finally showed the people the only road to freedom—by way of fearlessness, unity and brotherly love. He was Moses of the Ukrainian people who led them out of the wilderness.

Every year Ukrainian pilgrims from all over the world come to visit Taras Shevchenko's grave at Kaniv, in his beloved Ukraine — overlooking the famed roaring, rushing and surging Dnieper. They come to pay their respects to him.

Let us also in spirit make this pilgrimage to his grave, and there resolve to obey his precepts of unity, brotherly love and self-sacrifice for our fellow Ukrainians. And let us also resolve never to rest until we have achieved that for which he struggled and slaved for, that for which our ancestors sacrificed their lives and fortunes, and that which is dear to all Ukrainian people—the establishment of a free and independent state of Ukraine.

[From the Editorial in *The Ukrainian Weekly*, March 9, 1934]

SHEVCHENKO IN ENGLISH LITERATURE

By Clarence A. Manning

The value placed upon the works of a writer and especially a poet by his own people may at times greatly differ from the role which he acquires in world literature for in the second case blind chance often seems to play an important part, especially if unfavorable political conditions prevail. In the nineteenth century these were often decisive for almost up to World War I the Slavic world as a whole seemed a thing apart from Western European and American cultural life and only a few individuals who were somehow involved in Slavic affairs even gave it a passing thought.

These remarks apply with full force to Taras Shevchenko. He won the hearts of his fellow countrymen with the publication of his first work, "The Kobzar," in 1842. His poems appealed with irresistible force to the Ukrainians first in the Russian Empire and then to those living in Austria-Hungary. Through his personal contacts he interested many of the broader minded and more discriminating Russians and Poles of his own day but the furious attacks upon him by Belinsky, the idol of the Russian intelligentsia, and Tsar Nicholas I who sent the poet to a disciplinary battalion in Central Asia and banned him from writing or drawing, removed him so far as it was in the power of St. Petersburg, from the literary field. Thus the normal roads to the winning of world-wide fame were barred to him and a knowledge of his work could permeate only slowly across the guarded frontiers and attract attention only among Ukrainians abroad and those who had been interested in the Ukrainian cause through other channels.

It is of interest therefore that the primary interest in Shevchenko in the

German lands emanated primarily from Bukovyna, where around 1870 J. Georg Obrist, a former teacher in the Orthodox Realgymnasium in Chernivtsy, published some crude German translations. Obrist's work was often quoted in the next decade and there developed in Chernivtsy a number of German scholars and literary men interested in the Ukrainian poet. Most of them published their works in the "Ruthenische Revue" which appeared in Vienna but it was not until 1911 when the translations by Julia Virginia Laensdorf appeared that there were satisfactory translations of some of Shevchenko's most popular poems. The German-Ukrainian relations during and between the two World Wars grew closer but it has been only since World War II that the translations and appreciations of the poet have been more numerous and of higher quality.

The situation in France was even more unsatisfactory. The sympathy which the French gave the Mazepintsy in the eighteenth century had vanished in the nineteenth and during most of the century the French were strongly pro-Russian as they were pro-Polish after World War I. Even the coming of Mykhaylo Drahomaniv to Geneva made little effect upon them and it was only in 1876 that we find the first serious article on the Ukrainian poet. In that year Emile Alexandre Durand who had been a lecturer in French in the University of St. Petersburg published a long article on Shevchenko in the "Revue des Deux Mondes." Much of the material in it was furnished by Ivan Turgenev, the Russian novelist who was then living in France, and Turgenev helped prepare the way for its publication. Durand laid great stress upon the fact that Shevchenko was truly a

folk poet unlike Mistral and the other literary advocates of the revival of Provençal but he treated Ukraine as an area of Russia as Provence was of France. The article aroused some discussion but it did not create any successors and with the exception of the scholarly work of Prof. Louis Leger of the Collège de France, Shevchenko passed largely unnoticed until the Ukrainian question was actively raised in World War I. Even afterwards, except for Ukrainians residing in France, little enthusiasm was aroused.

In the English-speaking world we find that same dualism in the treatment of Shevchenko and Ukrainian literature in general that we find in the handling of other fields of Slavic, a growing interest in the general educated public based on the generalized spread of knowledge and a specific reaction due to the impact of Slavic immigrants in the United States and Canada in direct proportion to their ability to make themselves felt in the life of the New World.

To the first trend belongs the reworking of the article by Durand in the "Galaxy" (published in New York, in 1876) and a still more independent rendering of it in "All the Year Round" (published in London in 1877 under the editorship of Charles Dickens) and entitled "A South-Russian Poet." The author on general principles criticizes Shevchenko and the Ukrainians as too crushed and passive to be an active danger to the Russian Empire but admits that the poet did stir as no one else the hearts of his entire people. It is possible that Drahomaniv had some influence in the preparation and publication of the article, for he was instrumental in acquainting the British with Ukrainian folklore.

It was only a little later that William Richard Morfill (1834-1909) began to treat the poems of Shevchenko and he returned to them several times during the next quarter of a century during which he was Professor of Slavic at Oxford University. Morfill was a trained Slavist and he followed Miklosich in treating the Ukrainians as a separate

people, although he called them South Russians or Little Russians. It is interesting that he suggested the similarity between Shevchenko and Robert Burns and compared some of Shevchenko's works to the old Border ballads of the area between England and Scotland. In an article in 1903 he included a verse translation of the "Testament" and this is perhaps the first verse translation of Shevchenko in English.

The fiftieth anniversary of the death of Shevchenko was marked by the appearance in London of a short biography by a Ukrainian emigrant, L. P. Rastorgoueff, but this stressed the revolutionary sides of Shevchenko's work and almost completely overlooked the national Ukrainian elements.

A more important series of translations that appeared in the same year was by Ethel Lilian Voynich (1864-1960). She was an educated English girl who married a Polish emigrant from Lithuania and had close connections with the Russian and Polish revolutionary movements of the time. In 1911 she published "Six Lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko." These six are true lyrics and express the outpourings of the poet's soul. They do not include any of Shevchenko's national or heroic poems or any from the "Kobzar" but they do include the "Testament" and "It Is the Same To me." She again compares Shevchenko to Burns and adds that some of his attitudes were determined by the circumstances of his life and the fact that the Poles, Jews and Russians with whom he came into contact were of those classes that most oppressed the Ukrainian peasants. Her translations have real literary merit and they have often been reprinted.

In 1914, the centenary of Shevchenko's birth, we have some translations by Percy Paul Selver. These again are excellent and so are the translations which he put after the war in his "Anthology of Modern Slavonic Literature in Prose and Verse." Selver was a competent translator but after World War I his connections with the

Czechoslovak Legation in London took up most of his time.

We should also note the appearance of "Slavonic Review" in London. For some years it was the chief periodical in England not only of Ukrainian, but of all Slavic studies. The "Slavonic Review" published in English an article written in 1914 by Ivan Franko on Shevchenko.

The translations of the second category are opened by the strange figure of Andri-Agapi Honcharenko (1832-1916). He was born of a clerical family in the region of Kiev and claimed that he had met Shevchenko, Kulish and even Drahomaniv. He became a hierodeacon in the church attached to the Russian legation in Athens. There he got in touch with the Russian revolutionists in London. The Russian government tried to arrest him but failed and Honcharenko, after a series of adventures escaped to London and worked with Herzen. He returned to Greece, was ordained an Orthodox priest on Mount Athos and finally came to the United States. In the autumn of 1867, he moved to San Francisco and commenced to publish the "Alaska Herald," since the United States had just bought Alaska from Russia. The paper was to be in Russian and English. In the first number he published an article "Curious Ideas of the Poet Taras Shevchenko" which contained a rough translation (probably from memory) of part of Shevchenko's "Cucacus" with its denunciation of the Tsars. He later published other selections in Ukrainian likewise from memory. We would go far afield to analyze the strange blend of truth and fiction in the later life of Honcharenko but this was probably the first attempt to present the ideas of the poet to an American audience, no matter how limited.

With the approach of World War I, references to Shevchenko began to appear in the propaganda put out by the Ukrainian emigration but the first serious attempt by an English-speaking author was "Songs of Ukraine" by Florence Randal Livesay of Canada in 1916. Mrs. Livesay was an able writer but she knew no Ukrainian. She be-

came interested in the Ukrainian folk songs and with the aid of a Protestant Ukrainian, Rev. Paul Crath, she translated in a form of rhythmic prose a collection of songs, including four by Shevchenko, some by Fedkovych, etc. . They are often resinging of the themes rather than translations in the true sense of the word but they did much to open the eyes of Americans and Canadians to the beauty of Ukrainian poetry. Incidentally later she published a translation of "Marusia" by Kvitka-Osnovyanyenko with a preface by John Buchan, the Governor-General of Canada.

It was only natural that the Ukrainians in Canada were able to do more than in the United States. In the prairie provinces they formed whole Ukrainian-speaking communities. These attracted the attention of Presbyterian missionaries, two of whom in particular paid considerable attention to Shevchenko. The first of these was Alexander Jardin Hunter who in 1922 published "The Kobzar of Ukraine" with 23 poems. Although Hunter knew Ukrainian, he tried so hard to adapt the poems of Shevchenko to the Anglo-Saxon taste as well as express them in English that he often wandered far from the original in both spirit and letter. The other, Percival Cundy, was more happy. In 1926 he published a translation of the "Testament" in the "Canadian Dawn." This was a far closer rendering but Cundy did most of his translating from Ivan Franko and Lesya Ukrainka and these were published in the United States after his death.

In 1928 Prof. Clarence A. Manning of Columbia University translated a section of the prologue to the "Haydamaki" for the "Columbia Course in Literature," a collection of poems and excerpts from all European literatures. This led to his constantly increasing interest in Ukrainian literature and in 1945 the Ukrainian National Association published a volume of translations of the chief poems of Shevchenko made by him and provided with a long introduction. This is perhaps the fullest collection made thus far. It makes

Shevchenko accessible and intelligible to the English reader, although it by no means gives an adequate rendering of the charm and fascination exerted by the Ukrainian poet in terms of great English poetry.

There have been other translations, some of real value as fragments of the "Dream" by Marion Moore Coleman in "A Brief Survey of Ukrainian Literature" by Prof. Arthur Prudden Coleman (1936), etc. but we hardly need mention "The Slav Anthology" by Edna Worthley Underwood (Portland, Maine, 1931) for her translations are almost the figments of her own imagination.

As we should expect, the Ukrainians have not been remiss in publishing articles on their great poet and in translating his works. From the time when the Ukrainians in the United States and Canada began to include English pages or numbers in their journals, calendars, etc. they have rarely failed to make reference to Shevchenko. At first these were relatively crude and unsuccessful but with the passage of time and increased familiarity with the English language, their quality has improved and today the Ukrainians can be proud of the translations of such writers as Marie S. Gambel and Volodymyr Semenyina

in the United States and Andri Zahariychuk and Honore Ewach in Canada. Yet these translators would be the first to admit that, however successful their versions may be in rendering the thought and ideas of the Ukrainian poet, none of them has succeeded in producing works that can be placed on a par with the greater translations from other languages.

The name and works of Shevchenko are becoming part of the intellectual heritage of the free world and this process has been accelerated since World War II and the arrival in the free world of many of the best Ukrainian scholars and writers. Yet the very closeness of the poet to the life and language of the people renders translation of his special power and appeal difficult. The non-Ukrainian, even by deep study, cannot grasp all his elusive references, his use of expressions that are full of emotion to those of the same stock. We can only hope that in time as the younger Ukrainians attain full command of English, some may apply themselves to the task and that in future the English-speaking world may receive those translations that will allow them to appreciate to the full the superb ideology and verse of Taras Shevchenko, the poet of Ukraine.

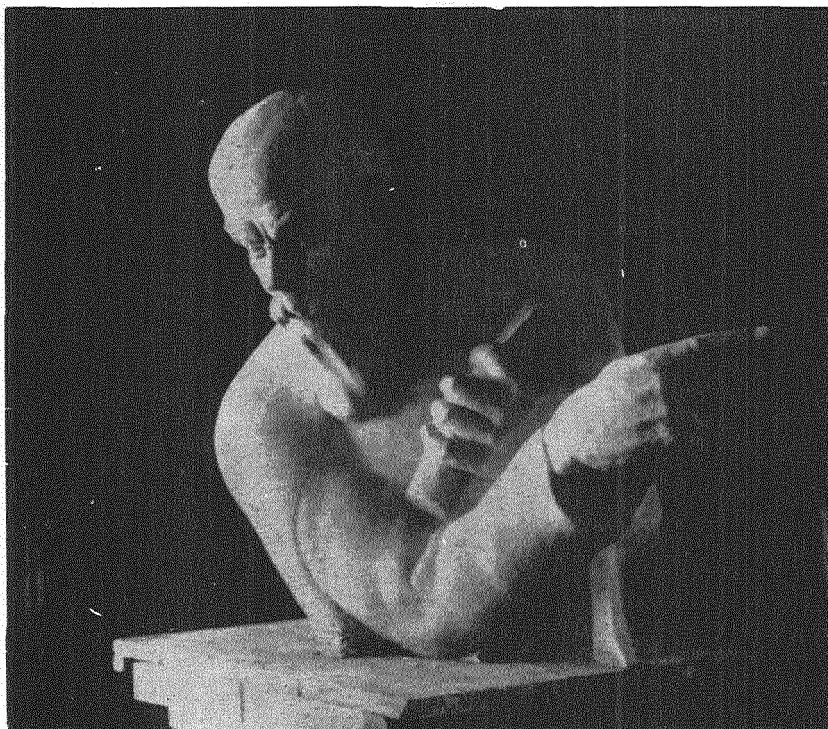
ПОРТРЕТИ ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ АРХИПЕНКА

Написав Антін Малюца

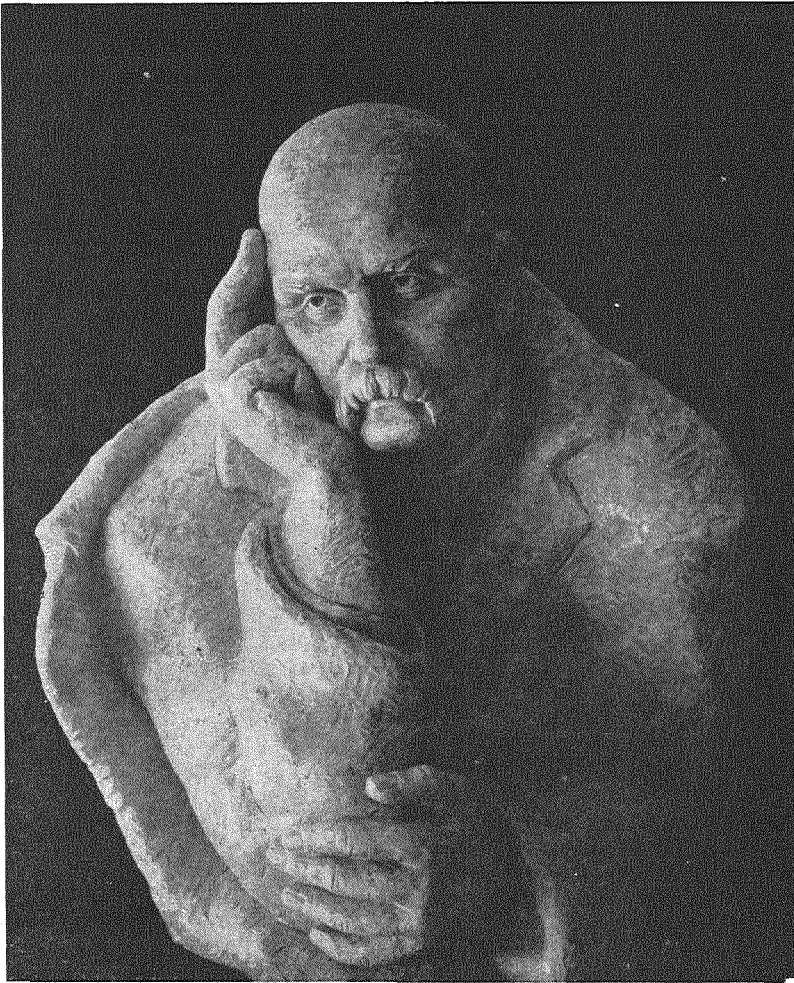
Великий і багатогранний вплив Шевченка на життя і змагання українського народу не проминає з ходом часу, а тільки поглиблюється та набирає все нових аспектів. Від часу появи „Кобзаря” кожне чергове покоління, в усяких історичних ситуаціях, знаходило свої ідеали в творчості Шевченка. Поети, прозаїки, драматурги, музики, науковці знаходили там джерело надхнення і заохоти в своїй діяльності. Не диво, що постать Шевченка є улюбленою темою і при тому тяжкою для мистців графіків, малярів та скульпторів. До того ж громадська потреба мати перед

очима постать Шевченка зумовлює існування, попри високомистецькі монументи та портрети, також цілої поєнени праць середньої і слабкої якості. Чим легше заспокоїти принагідні, а при тому досить невибагливі вимоги й потреби, тим тяжче для справжнього мистця дати образ-синтезу Шевченка, по змозі відповідний до поняття-ідеї Шевченка, як вона розвинулася в духовому житті українського громадянства.

На щастя, іконографічний матеріал для відтворення зовнішності Шевченка відносно великий. Був же ж він не абияким мистцем-маляром та

Ол. Архипенко: Перший портрет Т. Шевченка.

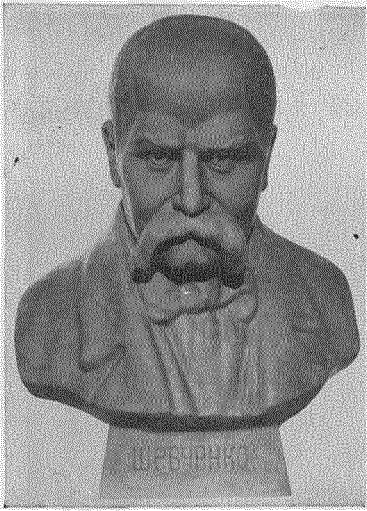

Ол. Архипенко: Другий портрет Т. Шевченка.

графіком, тому маємо не лише фотознімки з нього, портрети, рисунки та посмертну маску, але й цілий ряд автопортретів: рисунки зі студентських часів, олійний автопортрет в молодому віці, такий улюблений ідеалістично і революційно настроєною молоддю, захоплююча маленька „освітньо-символічна” гравюра-сфорт зі свічкою, невідлучно-касарняні в солдатському мундурі, без бороди і з бородою і т. д. Все ж найдовший час і найбільшою популярністю користувався, як синтеза постаті Шевченка, народного і селянського генія, його образ в кожусі і шапці. В новіших часах починає переважати ідеал Шевченка-інтелектуала і великосвітської

людини: лисий, з вусами і в краватці.

У першій своїй праці, присвяченій постаті Шевченка, Архипенко, як стало на мистця піонера-новатора, по-користувався тими зовнішніми рисами постаті Шевченка, що досі найменше використовувалися в портретах його: поет з бородою, яку носив він під кінець заслання і в часі повороту з нього. Він же ж там „карався, мучився, але не каюся”, отже є мучеником-сповідником - подвижником. Постаць пророка України представлена із звитком рукописів в одній руці, наче нахилиється до оточення, а рухом другої, правої руки вказує шлях змагання. Композиція суворих форм, насичених драматичним зміс-

Ол. Архипенко: Третій портрет Т. Шевченка

том. Поміж існуючими портретами Шевченка це, без сумніву, найсильніший виразом і найоригінальніший підходом.

Але саме незвичайність та небуденність твору найменше задовольняли громадянство. Це був апотеоз безкомпромісової активності, що має своє джерело в Шевченкові, неповторний твір скульптури, що його ні масово поширювати, ні іншими мистцями наслідувати неможливо. А для більшості треба було радше синтетичного об'єкту — центрального пункту для святкових зібрань. Може бути також, що вибрані скульптором і так міцно підкреслені аспекти важности Шевченка, проти волі глядачів — громади стали витягати з їх підсвідомости забуті і ними самими занедбані інші аспекти постаті Шевченка. І стали читатися — хто бороди, хто пальця. . . Правда, сам Шевченко розказує в своєму Щоденнику про комічні непорозуміння через бороду, що їх мав він під час повороту із заслання, і тому постановив при першій нагоді її зголити. Не треба, однак, забувати, що в часах ранньої молодости нашого скульптора майже всі поважні люди носили бороди, і ми теж не уявляємо собі, наприклад, Драгоманова, Кониського, Грінченка, Грушевського чи Коцюбинського інакше як з бородою. Інша справа, що саме в ті часи

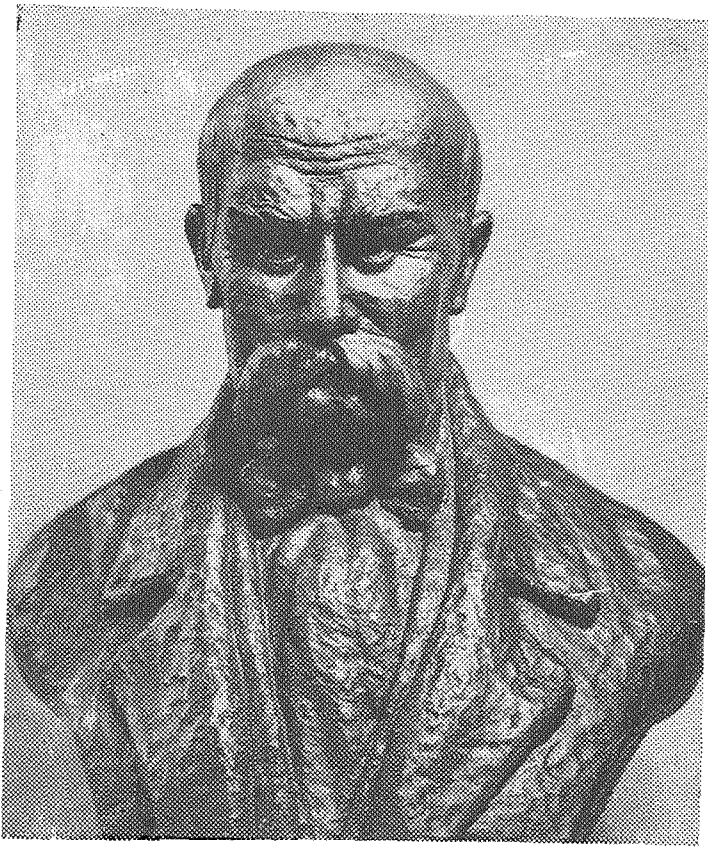
найбільше любили представляти Шевченка в шапці-кожусі.

Другий твір нашого мистця, присвячений Шевченкові, призначено як дар української громади американській землі і знаходиться в Клівленді. Мотто твору слова: „Думи мої”, мотив, що в різних варіантах раз-у-раз появляється у поетичній творчості Шевченка. Цим разом це є підкреслено — поет, глибокий лірик. Постаць напівзагорнена в плащ, з-під якого вилонюється права рука, що підпирає обтяжену думками голову; друга рука підпирає першу. Ціла композиція замкнена в собі, мистецький і психологічний зміст наче кружляє без виходу з форми до форми, зосереджується в домінантній голові і променює в далечині у погляді очей.

У цьому другому творі скульптор зосередився на дуже спеціальному психологічному виразі Шевченкової творчости як мистця-поета в протиставленні до першого, де він зайнявся більше громадським розумінням важности його як пророка. Все таки цей другий портрет ідеально виражає поставу заокеанської еміграції до долінедолі рідного краю і в гідній формі маніфестує її перед американською суспільністю.

В третьому портреті, призначеному для широких громадських кіл, мистець свідомо виключив складні засоби формальної композиції та емоційного змісту, зайнявся головно сильною характерністю та очевидною подібністю для всіх. Бо ж, з одного боку, творчість Шевченка дуже багатогранна і багатозначна, а з другого серед українців і неукраїнців зайшла велика зрізничкованість поняття про Шевченка. Кожний знаходить в Шевченкові те, що йому найбільш відповідає, згідно зі смаками і переконаннями знаходить себе в ньому. Це дає кожному свого роду суб'єктивний вгляд, інтуїцію в розуміння Шевченка, а рівночасно сильне, хоч необ'єктивне, почуття, що його погляд і розуміння значення найбільш істотні. Цей третій портрет повністю характеризує дає нагоду кожному знайти „свого” Шевченка у високомистецькому творі.

Ол. Архипенко: четвертий портрет Т. Шевченка.

Четвертий з черги, найновіший твір Архипенка — це новий крок в напрямі органічного поєднання портрета-монумента з природою і місцем (Кетскільські гори в ЗДА), з призначенням бути в самому серці — збірному центральному місці для громадян-гостей Союзівки. Бо є вже чимало осель та осередків, де сходиться своя громада, усюди є свій особливий характер і спеціальна публіка. Хто любить спартанську простоту, хто табору спільноту, а хто приватне відокремлення. УНСоюз поставив собі ціль створити оселю-осередок на відповідному культурному поземі, з курсами українознавства та літературно-мистецькими вечорами, поєднаний по змозі з найкращим поземом американського життя. Історичні українські назви вибагливих будинків не надають ще відповідного характеру. Треба дати свій вклад, свою будову

не утилітарного значення, тривалу печать відмінності цього місця від подібних інших.

Шукання творчої органічної суті пам'ятника виключає наслідування популярних розв'язок, що, наприклад, нагадували б „і Дніпро і кручі” або типові урбаністичні заложення як на головних площах великих міст. Високі кошти унеможливили б може створення дуже інтимного, та при збірних імпрезах менш ефективного „Шевченка серед нас”, постаті на цілий зріст, поставленої чи посадженої там, де всі проходять і де всі можуть собі поруч сісти. Мистець обмежився цим разом вишукано-простим погруддям, характер обличчя збагатив дуже складними виразами доброти і суворости рівночасно, сили і задуми. Цим разом це — „батько народу і вчитель”. Постамент, встановлений на невеликому горбочку, має саме таку

висоту, щоб навіть при найбільшому зібранні громадян саме погруддя все таки домінувало, не більше. Квіти довкола мають підкреслювати пошану і увагу до поета, а сходи поширюють і впроваджують монумент у довколишній простір. Затишні тіністі дерева не роблять монументу самотньо-вирізним, але проглядність місця довкруги все таки робить його центральним пунктом так для громад-

сько-святочних зібрань, як і для принагідного огляду.

Оця напівінтимність та органічність пов'язання пам'ятника з американською природою та українською еміграцією — це саме є отим „незлим, тихим словом” вільних людей на вільній землі, скромним прообразом того, чого всім серцем бажаємо пережити цілому українському народові на вільній і власній землі.

ЧОМУ Я ВИГОТОВИВ ПОГРУДДЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Написав Олександр Архипенко

Ви могли б спитати мене: чому я виготовив погруддя Тараса Шевченка і чому я пляную дати українській суспільності та світові погруддя інших українських геніїв?

Це тому, що я вірю, що відображення великих національних геніїв може викликати ідеї та почування, які допоможуть зберегти національне сумління. Ми свідомі того, що дух народу спірається завжди на двох стовпах, одним з яких є політика, а другим культура. Вони не можуть існувати окремо і вони мусять іти й розвиватися впарі, бо один з них піддержує другий і разом вони становлять національну єдність. В цій єдності кожну національну особу порівняти можна з каменем у великій національній будові.

Щоб бути інтегральною частиною країни, необхідна культурна свідомість. А говорячи про культуру, як національну силу, нам необхідно признати, що наші національні генії, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Лисенко та інші, консолідували нашу українську культуру при допомозі своїх творів, які віддають справжній дух і душу українського народу. Своїми творчими умами та своїм ділом вони увіковічни-

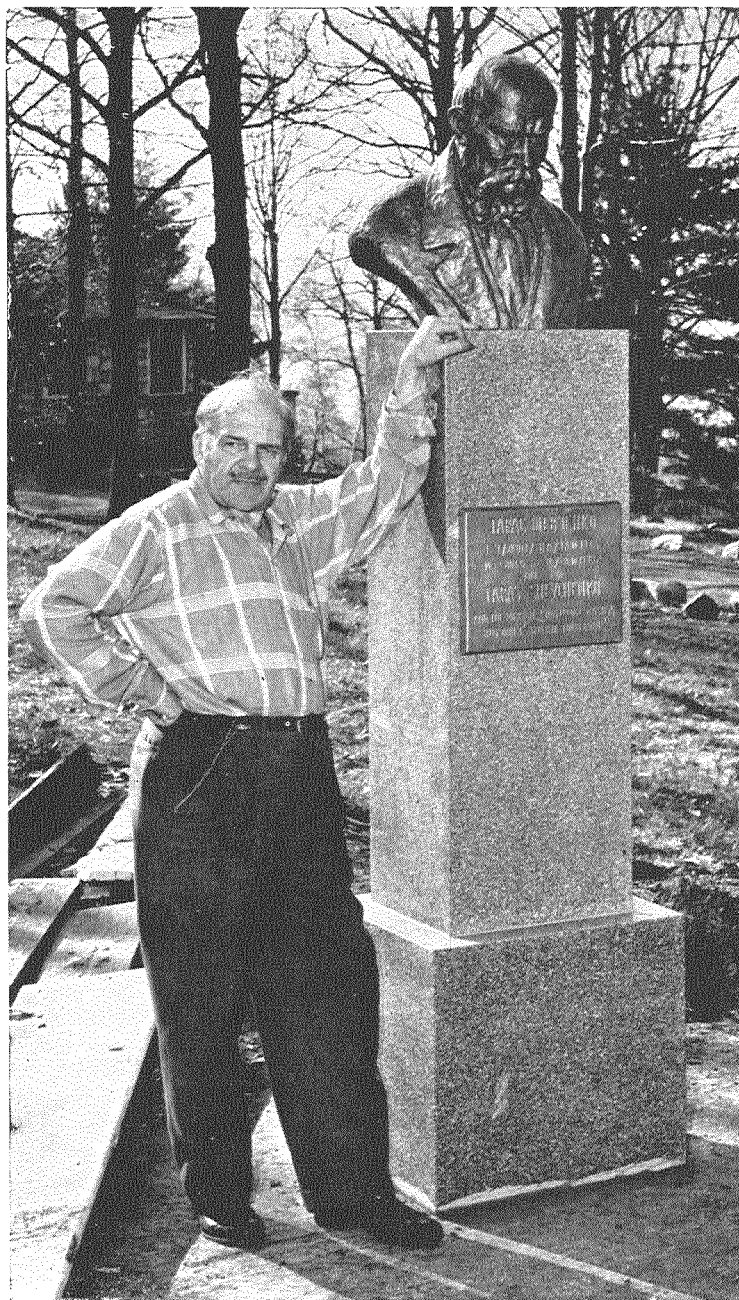
ли все те, чим є Україна і що кожний українець повинен носити в своїй душі і в своїм серці.

Ми знаємо, що українські генії створили. Але ми теж повинні бачити їхні шляхетні обличчя, що віддзеркалюють їхні творчі думки та їхній дух. Це заохотить нас шанувати їх, а шанувуючи їх ми самі відчуватимемо зріст нашого національного сумління та нашої національної свідомості. Обов'язком кожного українця мусить бути підтримування того сумління.

З цією думкою я й приготував погруддя нашого найбільшого генія — Тараса Шевченка. З цією думкою я й рекомендую всім українським організаціям, товариствам, клубам та приватним домам, щоб вони жили в привязності образів наших безсмертних геніїв, бо це допоможе їм вдержувати наш український дух, піднести нашу національну свідомість та наші культурні ідеали, допоможе нам скріпити фундаменти нашої української нації.

Думаю, що всі наші організації, всі наші українські дома й родини погодяться зі мною в тому, що ми постійно повинні перебувати в привязності ідей та образу Тараса Шевченка.

Олександр Архипенко біля пам'ятника Т. Шевченка на „Союзівці” під час його покладення 27-го квітня 1957-го року.

... І виріс я на чужині
І сивію в чужому краї:
То одинокому мені
Здається — кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна...

**

Не так тії вороги,
Як добрії люди, —
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть вітати,
І питать тебе про тебе,
Щоб погім сміятись,
Щоб з тебе сміятись,
Щоб тебе добити...
Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити.

А ці добрі люди
Найдуть тебе всюди,
І на тім світі, добряги,
Тебе не забудуть.

**

... Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тії, погуляю,
Погуляю понад морем
Та розважу своє горе.
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю.
Люди скажуть, люди зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить, і розважить,
І правдоньку мені скаже...

**

... А щоб збудить
Химерну волю, треба миром,

Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру —
Та й заходиться вже будить...

**

... Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любити!
Не раз такому любо стане,
Не раз барвінком зацвіте.
Отак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте...

**

... Благо тобі, друже-брате,
Як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина немовляца,
І воно вгадає
Твої думи веселії...
Сам Бог розмовляє
Непорочними устами...

**

... Жива
Душа поетова святая,
Жива в святих своїх речах,
І ми, читаєм, оживаєм
І чуєм Бога в небесах...

**

... Благословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святым
І оживи і просвіти!..

З КОЛА ШЕВЧЕНКОВИХ ЗНАЙОМИХ

Написав Володимир Дорошенко

Шевченкознавство в широкому значенні цього слова охоплює не тільки вивчення життя й творчості великого поета, але й тих умов і обставин, в яких доводилося йому жити й діяти, отже й політичного та культурного життя царської імперії його часу, з одного боку, а з другого, і того середовища, в якому він по волі чи поневолі обертався, і тих людей, що з ним доводилося йому співжити або хоч стикатися.

Отож, одним із важливих завдань шевченкознавства є опрацювання словника осіб, що так чи інакше були зв'язані з безсмертним Кобзарем. На жаль, у нас і досі нема такого словника, хоч зав'язки його маємо в коментарях до важливіших видань його творів, передусім до щоденника й листування, що їх видала була ВУАН за редакцією акад. Сергія Єфремова. Але ці коментарі, хоч які б цінні вони не були, не можуть заступити систематичного збірника довідок про згаданих вище осіб. Розуміється, скласти такий словник, щоб був він на належній височині, можна лише маючи доступ до книгосховищ на Україні й Московщині. Закордоном ми натрапляли б часто-густо на непереможні труднощі через брак потрібних видань, передусім преси. Та коли ми не можемо взятися за опрацювання повного словника, то все ж таки окремі гасла могли б опрацювати далеко ширше, ніж подано їх у коментарях, хоч, може, і не з такою докладністю, якби складали їх, маючи крайові книгосховища.

Виходячи з таких міркувань, я й зважився на таку спробу, користуючися спогадами відомого російського письменника Миколи Лескова про двох Шевченкових знайомих — Віктора Аскоченського й о. Юхима Ботвиновського, що їх він подав у своїх

барвних нарисах „Печерські антики”, доповнюючи його відомості інформаціями з інших доступних мені тут джерел та додаючи й нарис про самого Лескова, що теж був знайомий з Тарасом Григоровичем.

1. О. Юхим Ботвиновський

Почну від о. Ботвиновського, що займає своє місце в Шевченковій біографії, бо саме в нього оселився поет у серпні 1859 року, вирвавшись з пазурів Табашнікова. На жаль, про нього в шевченкознавчій літературі не подибуємо нічого конкретного поза згадками про перебування в нього Шевченка, здебільшого характеру анекдотичного. Мало що дають нам, поза цими уривковими відомостями, навіть присвячені великому Кобзареві монографії, почавши від М. Чалого через Ол. Кониського аж до П. Зайцева, не кажучи вже про підсоветських авторів, які цілком його замовчують, мабуть тому, що був він „служителем культу”. Так, у монографії проф. Є. Кирилюка, що вийшла в Києві 1959 року, про о. Юхима нема ні словечка. Перевірити ж і доповнити ті відомості, що їх маємо в згаданих працях, нема тут жадної можливості за браком відповідних видань. І тільки спогади Лескова проливають яскраве світло на кольоритну постать о. Ботвиновського. Але, поки я перейду до цих спогадів, оповім на підставі українських джерел про взаємини о. Юхима з Тарасом Григоровичем.

Кониський у своїй монографії каже, що, визволившись з арешту, Шевченко оселився в Гудовського, свого товариша з Академії Мистецтв, і вже у нього познайомився з поетом о. Ботвиновським. Але новіші дослідження це спростовують. Вони кажуть,

що перший, хто заопікувався Шевченком, був саме о. Юхим. Коли поета привезли до Києва, о. Юхим кинувся йому допомагати, і 31 липня мав уже поета в себе, випросивши дозволу в генерал-губернатора кн. Васильчикова. Поет прожив у о. Юхима цілий тиждень, до 7-го серпня, коли вирішено його справу, а потім уже переїхав до Гудовського, в якого перебув усього пару днів. Вкінці, ходячи по київських передмістях, сподобав собі одну хатину на Пріорці й перебув там до свого від'їзду з Києва 13 серпня. Оповідання Крапивиної (Степанії Лободи), сестри тієї пані, до якої вприсився Тарас Григорович на квартиру, що він прожив там два тижні, розминається з правдою.* Про зв'язок о. Юхима з Шевченком у цей період перебування поета в золотоверхній столиці України подас деякі інформації Теофан Лебединцев, основник і редактор „Київської Старини” в своїх спогадах, друкованих на сторінках цього журналу під псевдонімом Ф. Лобода.

„Було це 1-го серпня, — згадує він, — у свято переднесення честних древ животворящего Христа. На Подолі, в церкві Братського монастиря служив літургію митрополит Ісидор, а звідти вирушав традиційний хресний хід на Дніпро для освячення води. Я взяв участь у церемонії і йшов поруч з процесією. О. Юхим, що йшов у процесії, підморгнув мені. Я наблизився до нього, а він шепоче мені: „Тебе Тарас шукає”. „Де, що і як?” — питаю я, не знаючи нічого, що сталося, і о. Юхим передав мені коротко всю історію привезення, як він висловився „чесних мощей Тараса” до Києва і перебування їх у нього на поруках. Я висловив намір особисто в той же день піти на поклін до великого поета, але о. Юхим відраяв мене від цього. Я чекав днів зо три, навідався сам, але й господаря вдома не застав”. „6-го серпня, — оповідає Лебединцев далі, — в день Преображення Господнього на Подолі вибухла велика пожежа. Я пішов на пожарище майже смерком і несподівано зустрів там о. Юхима. Він зараз же припровадив мене до себе на Старий Київ для побачення з Тарасом, що тим часом об-

явився.. На другий день, коло п'ятої години по полудні Тарас Григорович прийшов до мене.”... (Тут я пропускаю ті спогади Лебединцева, які не торкаються взаємин Шевченка з о. Юхимом). Поет тоді шукав, чи не знайдеться де в Києві список його поеми „Іван Гус”. „Шукаючи „Гуса”, каже Лебединцев, Шевченко пригадував деякі уривки з цієї поеми й мугикав їх про себе, але те, що можна було почути, давно вилетіло з мозі пам'яті. Пам'ятаю, що, живши в о. Юхима, він записав олівцем на клаптику паперу вірші з тиради про папу. Коли Шевченко довідався, — каже Лебединцев, — що йому можна вільно вирушати, куди схоче, то помітно ззеселів і скоро перейшов жити від о. Юхима до фотографа Гудовського. Ол. Кониський, називаючи в своїй монографії о. Юхима „чоловіком добрим, гостинним, але трохи чудним і питухою”, каже, що він своєю простотою сподобався Шевченкові.

Чалий (ст. 150), а за ним і Кониський (ст. 290-291) оповідають, що на другий день перебування о. Юхима в поета, він, закликавши свого приятеля купця Балабуху, теж доброго питуху, і ще декого з своїх знайомих, вкупі з Тарасом Григоровичем рушили погуляти на лівий берег Дніпра і там добре собі підпили. Шевченко, нібито, заліз у пісок і не хотів звідти вилазити, благаючи кумпанів не займати його й лишити ночувати на луці, „коли ж тут так гарно.”

Чалий каже, що о. Юхим, провівши поета додому, не хотів пускати його з хати, замкнувши ворота, але Тарас Григорович, розсердившись, вийшов і ліг під ворітьми, де і пробув до 8-ої години ранку, коли прийшов Сошенко й визволив його з неволі. Треба сказати, що поет проводив у Києві своє підневільне життя весело і з приємністю. Приятелі й знайомі просто розхалували його, і він гостював то у Сошенка, то в інших своїх добрих

*) пор. І. Кошовий, Шевченко в Києві. Київ 1914, „Україна”, Київ 1946, кн. 3 або В. Анісов і Є. Серета, „Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка”, Київ 1959.

друзів, в тому числі й у о. Юхима і після того, як випровадився від нього.

Ол. Кониський, а за ним і Зайцев (ст. 337-38), оповідають ще про один епізод із тодішнього київського життя Тараса Шевченка. „Одного разу з о. Ботвиновського весела забава затяглася до пізньої ночі. Зовсім несподівано Шевченко о 3-ій годині почав прощатися. Гостинний господар наказав замкнути ворота. Шевченко розгнівався і так гостро запротестував, що о. Юхим мусів уступити. Вияснилося, що причиною несподіваної втечі поета був Аскоченський, знайомий його ще з 1846 року, якого Тарас Григорович не любив. Полишаю ці анекдотичні відомості на сумлінні авторів, що їх подали. Про випадок з Аскоченським нема згадки в його спогадах, і тому цей епізод, мабуть, належить брати з резервою.

А тепер від них звернімося до спогадів Лескова, що дають докладну й барвну характеристику о. Ботвиновського.

Проживаючи свого часу в Києві, Лесков добре пізнав столицю України та її мешканців і описав їх у своїх прецікавих нарисах, друкованих у „Київській Старині” під наголовком „Печерські антики”. Нарис, присвячений о. Юхимові, вийшов у Лескова, можна сказати, особливо вдалим і теплим.

Познайомився Лесков з о. Ботвиновським, коли ще той був молодим священиком маленької дерев'яної церковці св. Івана Золотоустого, проти пізнішої старокиївської дільниці. Парафія в нього була найбідніша і о. Юхимові, що був від природи людиною безпорадною, не було б чим прогодувати свою сім'ю, що раз-у-раз побільшувалася, коли б не дяк Константин, який служив ще за його батька, о. Ігоря, знав Юхима дитиною, а потім студентом Духовної Академії. Цей дяк, званий Котин, бо так він сам вимовляв своє ім'я, або Ломоносов, бо мав ніс перехняблений на один бік, навіть бувши старим, не покидав свого покійного настоятеля, і тепер, побачивши велику непорадність о. Юхима щодо поладжування домашніх потреб, узяв його родину, як сам хвалився, „під свою опіку”.

Шевченко і Олдрідж

Малюнок опублікований у виданні *A Pictorial History of the Negro in America*, виданій у В-ві Crown Publishers, Inc. у Нью Йорку, 1956 року.

Дбав Котин про прожиток о. Юхима і його родини досить оригінальним способом. Влітку, коли Київ відвідували численні прочани, вставав він рано вранці, світив лампадку, сідав коло церковної огорожі з карнавкою в руках і дожидав паломників. Це була нелегка справа, яка вимагала великої спостережливості й відваги, бо Ломоносов „виховував родину” о. Юхима коштом прибутків духовенства інших церков — Десятинної, Андріївської й усіх подільських.

Прочани мали свій, освячений традицією, шлях: спочатку на поклоняються всім святим Печерським, потім ідуть до св. Варвари, далі до св. Макарія Софійського, а вже звідти геть просто, мимо св. Івана, до св. Андрія й Десятинної та на Поділ.

„Івана Золотоустого, де правив о. Юхим, прочани минали, бо ця церковця нічим їх не приваблювала. „Іван” був тільки поворотною точкою прочанської течії: звідси паломники завертали в напрямі до Десятинної церкви й на Поділ.

Саме з цього положення „Івана” й користав Котин. Маючи при собі карнавку, він, як зачує, що йдуть прочани, починав „трясти гріш” у карнавці, приговорюючи: „Богомули,

богомули! — так він називав прочан. — Куди це ви? Жертвуйте, жертвуйте до церкви св. Івана Золотоустого!”

І скоро тільки селяни спинялися, щоб дістати й покласти гріш, Ломоносов заворожував їх своєю ласкавістю. То він питався: „Звідкіля це ви?“, то „Як у вас цього року житечко зародило?“, то запропонує іншому „зажити табаки“ з його табатирки, а потім уже звав і до церкви.

— „Ідть же, ідть до святого храму... заходьте... я вам одну таку святиньку покажу, що ніде її не побачите.“

Селяни прохалися:— „Ми, вибачайте, на Поділ ідемо та до князя Володимира“. Але Котин уже не випускав „богомула“.

— „Ну, та що там такого в святого Володимира?—починав він.—Бог знач там що є, чи може нічого нема. Був він нічого собі, гарний князь, але, як усі чоловіки, мав жінку, та ще й не єдину. Заходьте до мене, я вам свячену річ покажу, що сам святив той митрополит Євгеній, що під Софійською підлогою лежить“...

Під час цієї переконливої розмови він уже тягнув за руку дядька чи тітку, що видавалися йому найвпливовішими серед громадки, і вводив усіх до церкви; потім приводив їх до столу, де була друга чаша з водою, хрест, кропило і таріль, а сам ішов до вітара, виносив звідти старенький грезетовий покривець („воздух“) і починав усіх щедро кропити водою і втирати тим забрудненим покривцем, примовляючи:— „Боже, благослови, Боже, благослови!... Умихся еси, отерся еси... Отак: умихся і отерся... І сей умихся... Як тебе звати?“

— Прочанин відповідає: „Петро“ або „Михайло“. — „Ну, от і добре— і Петро умихся, отерся... То наш Євгеній цей покривець святив... Цілуйте його, християни, собі на здоров'я... душі во спасеніс... во очищеніс очес... костей укріпленіс“...

І потім несподівано запрошував прилягти на травці коло церкви і відпочити або ж іти „просто до панотця, до господи“, тобто у двір до о. Юхима, що був поруч.

Котинові майже щодня вдавалося заманити кількох „богомулів“ на панотців двір, де їм давали огірків, квасу, хліба й місце під шопою, а вони „жертвували“ хто що міг. І виходило так, що й прочанам не було кривди, і господар мав зиск. Щодня був „свіжий гріш“, а ранком „богомули“ йшли, як казав Котин, „опустошені“, і він їх виряджав і напучував:

— „Ідть теперичка, християни, куди собі хочете, хоч і до святого Володимира.“

Мито з них коло святого Івана було виправлене.

Про свою митарську практику Котин оповідав так: „Ті богомули, що в Лавру до святих приходили,—тих я до себе затягти не могу, і не тому, що церква моя така малесенька, а через те, що скрізь її видно. Нехай же Лаврикові їм своє продають. А щодо подільських або десятичних, то ції нехай собі пальці посуть, як я їм дам, що вторгувати їм необібраних богомулів спущу їм.“

Ось такий був простодушний і щирий дбайливець родини непорядного отця Юхима на початку його служби. Але згодом, коли його перенесено на місце померлого брата його Петра, у Троїцьку церкву, з ним запізналися значніші люди, які почали допомагати його родині, що нею сам о. Юхим завжди мало піклувався.

„Наш панотець,—говорив Котин,—завжди в розкодї, бо його люди дуже люблять.“ І це була правда. Ні родинні радощі, ні горе не обходилися без о. Юхима. Йому давали „за руки“ спірні гроші, його обирали на виконавця духівниці, і всі чужі справи він виконував якнайкраще, але про свої власні не дбав ані трохи, і до того дійшло, що він сам себе зубожив.

Був о. Юхим людиною дуже доброї душі й охоче допомагав людям, не думаючи про наслідки свого доброчинства. Так, щоб порятувати одного скарбника казенної (скарбової) палати, в якого виявлено велику розтрату, він об'їздив усіх друзів та приятелів своїх і в усіх, в кого тільки міг, просив грошей— „урятувати родину“. А що бракувало ще багато, то заставив і свій і тещин дім, надавав векселів і зібрав таки суму, щоб уря-

тувати людину, якої він не знав. Відтоді почав він бідніти, звівся з хазяйства: дім його було продано, а борг теці обтяжив його і мучив. Переїхав він на Нове Стросніє (Забудовання) до своєї церкви й на додаток усього повдовів, а в удовецтві така людина, як о. Юхим, була абсолютно неможлива.

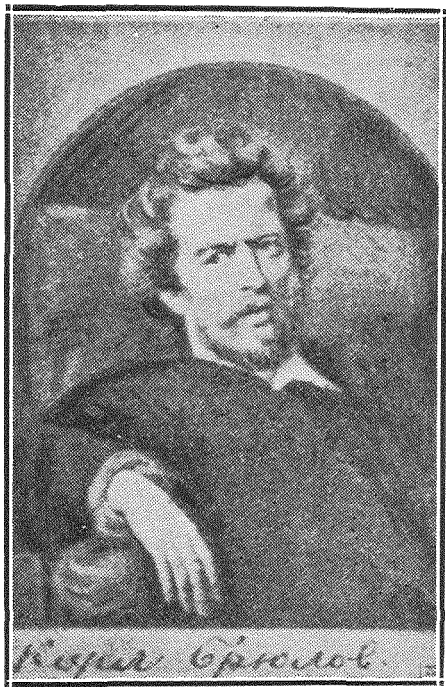
Дружина його, Олена Семенівна була прекрасна, мила жінка, веселої і доброї вдачі, терпляча, теж безтурботна, ладна усе всім дарувати. Кращої пари о. Юхимові й на замовлення не можна було б дібрати, але коли їм з їх справами пішло на зло і вона почала часто нездужати, їй стало скучно, що чоловіка ніколи майже вдома нема. Вмерла вона якось особливо тихо та сумно, і її смерть причинилася до незвичайного пориву в душі о. Юхима,— мало розсудливого, як це йому було властиве, але дуже оригінального.

Мало бачивши дружину свою за життя, він не міг розлучитися з нею мертвою, і це спонукало його зважитися на один вельми ризиковний вчинок, що ще раз промовляє про його химерну вдачу.

В новозбудованій церкві зробив він у бічній частині вівтаря маленьку „комору під землею“, щоб улітку, під спеку, добре було відпочивати від мух. В цій то коморі під підлогою він і поховав свою дружину, щоб мати змогу плакати там над нею.

Скоро тільки вмерла Олена Семенівна, він і два віддані йому друзі (а друзів мав він багато) розібрали в долішній „коморі“ підлогу й викопали власними руками могилу. Після відспівання умерлої в прив'язі численного духовенства й запечатання домовини, внос був відложений до наступного дня, ніби тому, що на цвинтарі не був іще готовий гробовець. А коли духовенство розійшлося, о. Юхим із своїми друзями прийшли уночі до церкви й поховали небіжку в ямі, викопаній під вівтарем. Потім знову помостили дошки, і слід поховання зник „до радісного ранку“.

Єпископ Філарет знав, здається, про це. Принаймні, коли Лєсков спитав його, де поховано Олену Семенівну, він, усміхаючись, махав рукою й

Карло Брюлов
вчитель Т. Шевченка

відповідав:— „Бог його знає, де він її поховав.“

Був о. Юхим поставний із себе чоловік і, на думку знавців, замолоду прегарно танцював мазурку. Вміння цього він ніколи не забував, але після деяких випадків танцював лише на іменинах у парафіян, що особливо його поважали.

Вдачу мав веселу, навіть по-дитячому пустотливу і міг захоплюватися до крайнощів, іноді недозволених для духовної особи. Мав свої слабощі — любив добре винце, товариство й полвання. Він дуже добре грав у більярд, прекрасно стріляв і не міг утриматися від утіхи попольовати, коли потрапляв у коло друзів із дворян. Тут о. Юхим передягався в ловецький однострій, якнайкраще пристосований до того, щоб сховати його „гриву“, і полловав переважно з гончаками. „Добрії люди“ закидали йому надто велику пристрасть до чарки, і у своїй російській монографії про Шевченка, виданій в Одесі р. 1899-го, Кониський слідом за М. Чалим малює його майже як п'яницю. Але в піз-

нішій українській монографії цього закиду вже нема.

Кінець-кінцем, каже Лесков, була це така людина, яких народжується небагато і яких гріх і сором забувати за якоесь десятиріччя.

Служити був о. Юхим великий майстер, але лінувався і тому правив рідко. На це він держав коло себе якихсь „приблудних батюшок”, що завжди жили в його хаті. Отець Юхим прекрасно читав і іноді, проказуючи великопісні канони, плакав нестримно, а потім сам себе брав на жарт, кажучи: „Стільки я, ледачий піп, нагрішив, що Бог уже змилювався наді мною й дав мені сльози, щоб оплакувати діла мої гірко. Не могу правити, не плачучи”.

На думку Лескова, о. Юхим був людиною, щиро відданою Богу, але його бурхлива й чутлива до мистецтва й товариська натура, разом із розумом жвавим, але вельми легким і несерйозним, раз-у-раз поривала його то туди, то сюди. І міг би він зовсім закрутитися, коли б не мав одного магнету, що спрямовував його блукання до певної точки. А тим магнетом, що діяв на о. Юхима з непереможною силою, була,—каже Лесков,— його велика, природжена любов до добра й милосердя.

Розуміється, „світські” нориви о. Юхима були предметом насміхів і навіть доносів на нього духовній владі. Моралісти й фарисеї,—пише Лесков,—його гудили, але люди прості й „митарі” любили „предоброго Юхима” і, коли він помер, проводили його з великим плачем. І як було не плакати,—додає Лесков,—по такій щиро-сердій людині, що являла собою живе втілення добра. Він був людина, може, й нерозсудлива, але некорислива у найвищій мірі і з душею, що всім дарує все. А чи ж багато таких добрих людей на світі?

А як ставилося до нього його начальство? Отцю Ботвиновському довелося служити за трьох митрополитів: перший з них, Ісидор Никольський, короткий час був у Києві й навряд чи встиг із кимось залізнатися. Наступник його—Арсеній москвин—не мав ласки до о. Юхима, зате третій Філарет Амфітеатров, дуже доб-

рий дідок, вельми його любив і у відповідь на всі наклепи казав: „Все, мабуть, дурниці. Він—добрий.”

Не любив владика тільки, що о. Юхим курив люльку з довгим цибухом. „Добрий чолов’яга отой Ботвиновський, дуже добрий, говорив митрополит, погано тільки те, що він люльку з занадто довгим цибухом палить. Це його, мабуть, університетський протопоп Крамарів навчив. Скажи йому—звернувся владика до свого гостя о. Варлаама, пізнішого намісника Лаври,—щоб за тією наукою не ішов і довгого цибуха не кури.” Отець Юхим послухався і став палити цигарки.

Помер о. Юхим 19 вересня ст. ст. 1873 року. Полишив шестеро сиріт: трьох хлопців і трьох дівчат. На його похороні було дуже багато народу, що проводив свого панотця з великим плачем. Діти zostалися в чужій хаті, але добрі люди їх не забули й забезпечили так, що ледве чи й за батька могли вони мати те, що зробила для них людська дбайливість.

2. Віктор Аскоченський

Переходимо за чергою до Віктора Платіювича Аскоченського, другого Шевченкового знайомого, сільветку якого подає Лесков. У шевченкознавстві Аскоченський займає своє місце не тільки як знайомий нашого поета, але головню як автор спогадів про нього.

Нарис Лескова значно доповнює не тільки ті скупі відомості, що їх звичайно подають про нього коментарі до Шевченкових творів, але й ширші біографії в спеціальних виданнях. Та поки перейдемо до нарису Лескова, слід спинитися на тих відомостях про Аскоченського, що їх він не подає. Отже, в коротких словах життєва путь його така: народився 1. X. 1813 року у Воронежі, вмер 18. VI. 1870-го в Петербурзі. В 1839 році скінчив воронізьку духовну семінарію з ступнем магістра, потім навчався в київській духовній академії, по скінченні якої був якийсь час ад’юнкт-професором у київській духовній семінарії, а р. 1849 перейшов на посаду так званого „совісного

судді” в Кам’янець на Поділлі, але вже в році 1851 був звільнений зі служби й проживав у Києві до р. 1857, коли переїхав до Петербургу, де почав видавати крайньо-реакційний журнал „Домашня Беседа”. Аскоченський визначився незвичайно різномірною й активною літературною діяльністю: писав вірші, оповідання, повісті, драми, розвідки, патрології, написав Історію Київської Духовної академії. Вони, крім хіба історії Київської Духовної Академії, не мали особливої вартости й у своїм часі, не то тепер.

Після Шевченкової смерти надрукував Аскоченський у своїй „Домашній Беседі” спогади про нього, в яких явно перебільшує свої колишні, нібито близькі взаємини з покійним українським бардом, хоч—треба сказати—не приховує неприхильного ставлення до себе Шевченка по повороті з заслання.

Проте, оповідаючи про це, Аскоченський силкується натягнути на себе машкару поетового приятеля бодай у минулому й озивається про нього в фамільярному тоні. Та й зачинає свої про нього спогади апострофою, як до колишнього ніби приятеля, перед яким знеславили його люди. Називає Шевченка своїм „улюбленим” поетом, твори якого знав майже напам’ять з першого „Кобзаря”, оповідає про взаємні відвідини, про те, як одного разу Шевченко був у нього і „розгулявшись, заходився, не зважаючи на присутніх гостей, читати вірші, що нарobili йому потім багато біди й горя”.

Аскоченський перестерігав Поета, що вірші не доведуть його до добра, але на це Шевченко махнув рукою й сказав: „Слухайте ж ще кращий”. Аскоченський так був перелякався, що постарався чимдуж позбутися гостей.

Невдовзі по повороті Шевченка з заслання провідав Аскоченський свого колишнього знайомого з 1846 р. Тарас Григорович прийняв його, як згадує Аскоченський у своїх спогадах, „досить гостинно” і розмовляв з ним про свій спосіб гравірування, але коли гість почав викладати перед господарем „свої переконання й мету, до якої він рішив іти не поспі-

шаючи”, то Шевченко, каже Аскоченський, „став серйозним і, посмикуючи величезні свої вуса, промовив: „Важко вам проти рожна перти.” Холодно й байдуже слухав він після цього мої спогади і кожним рухом підкреслював, що він мене ледве терпить. Прощаючись, я просив його бувати в мене, але Тарас Григорович відповів уривчасто: „Я не виходжу нікуди. Прощайте.” Востаннє я зустрівся з ним улітку минулого року на Загороднім проспекті, та... краще було б мені не зустрічатися.”

Великий ворог усякого „мракобіся”, Шевченко інакше й не міг поставитися до такого гидкого назадника, яким став Аскоченський.

Афанасьєв-Чужбинський оповідає в своїх спогадах про Шевченка, що, побачившись з ним по довгій розлуці, Тарас Григорович з подивом сказав: — „А знаєш ти, що „Домашньою Беседою” видає той самий Аскоченський, якого ми знали в Києві. Чи можна було надіятися?”

Нове ставлення до свого колишнього знайомого висловив Шевченко в написаному 17. VI. 1860 р. вірші на смерть митрополита петербурзького Григорія „юпкоборця”, як його назвав поет за боротьбу митрополита проти хрещикової матерії, з якої жінки шили собі спідниці. Я пригадаю тут цей вірш:

„Умре муж велій в власяниці,
Не плачте, сироти, вдовиці,
А ти, Аскоченський, възпlach
„Воутріє на тяжкий глас!”
І Хом’яков, Руси ревнитель,
Москви, отечества любитель,
О юпкоборцеві възпlach!
І вся, о, „Русская Беседа”,
Во глас єдиний ісповедуї
Свої гріхи—і плач, і плач”...

*

Переходьмо тепер до спогадів Лескова про Аскоченського.

Лесков добре його знав із київського періоду свого життя й характеризує його як людину несимпатичну, зухвалої вдачі й задаваку, „людину з незвичайними здібностями, що їх він використав так, як того міг йому зичити найбільший ворог.” Вже в Во-

ронізькій духовній семінарії відзначався Аскоченський—каже Лесков—своєю зухвалістю. Вчився в Київській духовній академії, а згодом був викладачем у Київській духовній семінарії й разом репетитором, чи по-галицьки—інструктором Сипягіна, племянника київського генерал-губернатора Бібікова, в будинку якого й жив.

Був Аскоченський великий ловелас. Ось як про нього озивається Лесков: „Задирливий і жвавий, — був серед нас і, можливо, багатом правив навіть за зразок у тонкій науці зальотів, яку він стосував переважно до купцівен. Щождо жінок справжнього, вищого виховання, то тут йому не щастило, і він не мав до них навіть доступу.

Одягався Аскоченський фертом, але без смаку, і не мав ні лагоди, ні вихованости: він був зухвалий і грубий під час розмов, мав неприємні маніри.

Характеристику цю можна доповнити споминами Ол. Кониського, що Аскоченського „ніхто не вважав за чоловіка путящого, але його всі приймали, він скрізь бував і скрізь, де можна було, напивався” (див. О. Кониський, Т. Шевченко—Грушевський, том II, Львів 1901, ст. 291).

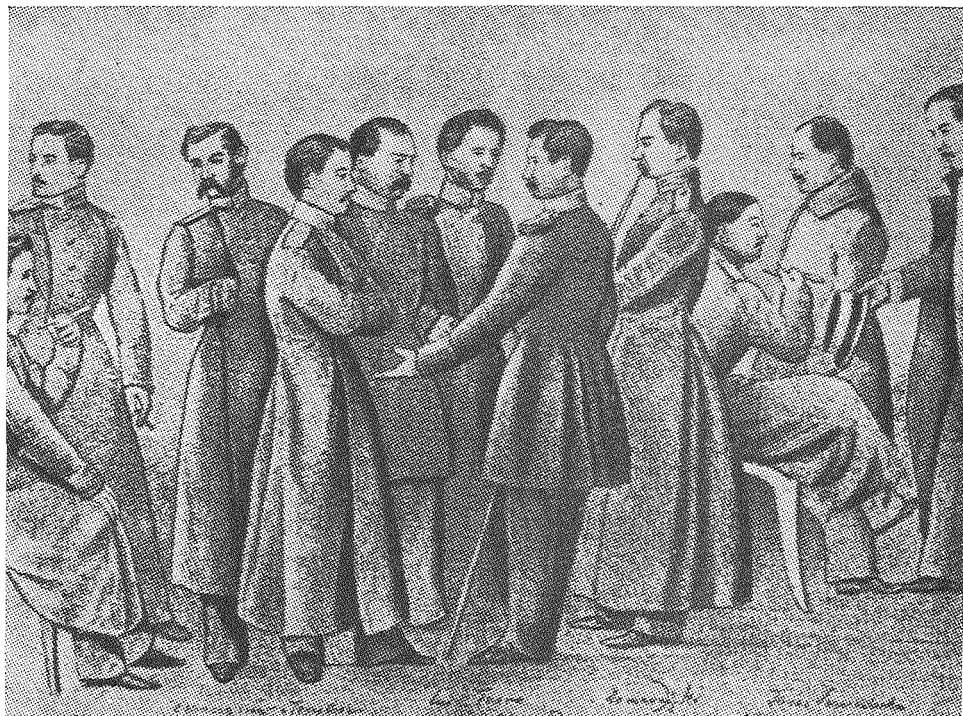
Коли в Києві відкривали новий міст, Аскоченський ходив у штанях рококо, в ясному брилі на своїй стовбуватій голові, а на кожній руці його висіло по одній подільській панні. Він вів дівчат і кидав зустрічним знайомим свої тупі семінарські дотепи. Писав Аскоченський і вірші й пописувався ними, між ін. хвалився ними й перед Шевченком, але вірші його, за словами Лескова, відзначалися важкою версифікацією і силою дієслівних рим. Його муза—каже Лесков—до пари йому самому була норовиста і дуже незграбна. Та й сам Аскоченський у своїх спогадах про Шевченка причисляє себе до „убогих віршомазів,” очевидно лицемірно, але правдиво.

Завваги Лескова про вірші Аскоченського можна доповнити відзивом про них Афанасьєва-Чужбинського в його спогадах про Шевченка. „Редактор „Домашньої Беседи”—каже Чужбинський—не виявляв тоді (за

перебування Чужбинського й Шевченка в Києві)—духовної нетерпимости і не оголошував анатеми всьому світському й сучасному, як робить це тепер, але, настроївши свою ліру на елегійний тон, награвав на ній велими сентиментальних пісень. Муж цей, що карав суворо все живе, що дивився на твори мистецтва крізь мутні окуляри середньовічного аскетизму, читав нам свої вірші, які виражали земні пристрасті, і, треба признати йому належне, не виявляв прагнення, яке могло б зрадити в ньому майбутнього редактора видання, що заслужило на ганьбу, не кажучи вже про літературу.

„Про нього хочеться сказати—пише Лесков про Аскоченського — ще кілька слів. „Щоденника” цієї досить цікавої людини надруковано в журналі „Книжный Вестник” (СПБ, 1882. В. Д.), але, на мою думку, він не тільки не з'ясував, а навіть начебто затинив його індивідуальність. По-моєму, щоденник цей, що його я прочитав увесь в оригіналі, відзначається робленістю. Там є навіть плями від сліз, що зросили сторінки, де мова йде про подільських купецьких панночок. Або є такі нотатки: „я п'яний і не можу тримати пера в руках”, а тим часом написано це цілком тверезою і твердою рукою. Аскоченський відзначався—згадує Лесков—чималою фізичною силою. Про неї багато оповідали, наводячи приклади, що начебто її мимоволі брали на увагу й російський Золотоуст Іннокентій Борисов, що був за його часу ректором Духовної Академії, і інспектор Єрмія. Вірогідним у цім здається лише факт: одного разу інспектор забрав у студентів цибухи й відніс їх до Іннокентія; тоді Аскоченський, з його непереможною зухвалістю, з'явився до Іннокентія „вимагати свою власність”. А коли Іннокентій назвав це зухвалством і звелів нахабі „вийти геть із кімнати”, то Аскоченський взяв увесь пук цибухів і відразу ж переломив усі на коліні.

Все інше, що стосується його легендарної сили, полягало у вчинках, схожих із наведеним: він усе „ламав”. Найбільше ламав він, або, точніше сказавши, гнув, сидючи коло

Репродукція з копії малюнку російського маляра Олександра Ф. Чернишева, зробленого на початку 1850 року, коли Шевченко перебував на засланні в Оренбурзі. На малюнку Тарас Шевченко в колі польських засланців. Перший зліва (сидить) — польський революціонер Броніслав Залеський, пізніший історик і мистець. Четвертий зліва — Томаш Вернер, що його Шевченко називав Хомою. П'ятий зліва — Людвіг Турно, який влітку 1851 року разом з Шевченком і Залеським брав участь в експедиції на Каратав. П'ятий зліва — Евстахій Середницький. Перший з правого боку — Балтазар Колесінський. Другий — Тарас Шевченко. Копія цього малюнку зберігалась у Йосифа Корженьовського в Кракові і її репродукцію опублікував в 1911 році — в 50-річчя смерті Шевченка — краківський польський журнал „Свят Словянські”.

столу, металеві ножі, ложки, виделки, а інколи свічки. Він завжди робив із цього сюрприз господарям, не завжди, проте, примийний. Про „непереможні його зухвальства” оповідалось теж багато, та над усім домінувала історія сутички його з професором Серафимом на лекції церковної історії.

Було це так. Професор, після викладу фактів, прийшов до висновку, який і подав слухачам у таких словах:—„Отже, ви бачили ясно, що матір'ю нашою, святою православною церквою в Росії, що прийняла Богом подані основи від апостолів, нині керує сам Дух Святий”.

— В генеральським мундирі! — обізвався з своєї лавки Аскоченський. Професор збентежився і, хотівши за-

терти недоречно втручання студента, повторив: —„Сам Дух Святий.” Але Аскоченський знову не витерпів і ще голосніше промовив: —„Так, у генеральським мундирі!”

— Що ти маєш на думці? — спитав його Серафим.

— Не „що”, а „щось”,—відповів Аскоченський і пояснив, що має на думці оберпрокурора Синоду Протасова.

Серафим пішов до Іннокентія скаржитися, але той не поставився до цього гостро.

Останній факт „непереможного зухвальства” Аскоченського скінчився не на його користь.

Це сталося тоді, коли одночасно зійшлися на службі в Кам'янці Подільському Аскоченський, що був там на посаді „совісного судді”, і колиш-

ній його начальник у воронізькій семінарії Єлпідифор, на той час архиєпископ подільський.

Архиєпископ Єлпідифор був вельми нетерплячий і запальний, але й він знав зухвалу вдачу Аскоченського, коли той учився у Воронізькій семінарії. Одного разу Єлпідифор правив службу Божу в соборі, а Аскоченський стояв у вітварі (улюблена річ святобожників, що дозволяють собі порушувати церковне правило і заважати тим духовенству правити). Під час літургії якийсь дякон чи іподиякон щось наплутав, і запальний владики сказав йому за те—„дурень”.

На тім і скінчилося б, та після служби був у владики пиріг; з'явився туди й Аскоченський і під одну пазву уїдливо запитав: „Владики святій! Що повинен співати клир, коли архиєрей проказує—„дурень”?—„Совісний суддя,”—відповів спокійно єпископ.—„А я думав: „і духові твоєму”,—відказав „непереможний у зухвальстві” Аскоченський. Незабаром після того утратив він посаду совісного судді і назавжди позбувся служби”.

3. Микола Лесков (1831-1895)

За чергою годиться розповісти й про самого автора „Печерських антиків”, споминами якого я тут покористувався.

Народився Лесков у селі Горохові Орловської губернії року 1831-го. Батько його був службовцем орловської уголовної (карної) палати. Вчився Лесков в орловській гімназії, але через передчасну смерть батька в 1848 році мусів покинути навчання й, на вимогу рідні, поступити на службу в ту саму палату, де служив батько. 31. XII. 1849 року молодим, 18-літнім юнаком переїхав на посаду в казенну (скарбову) палату й оселився у свого дядька по матері, Алфер'єва, професора медичного факультету. А що дуже хотів учитися, то відвідував виклади тодішніх поступових професорів, з якими зустрічався і в домі свого дядька. В 1857 році кинув Палату й перейшов на службу до англійця Шкотта, чоловіка своєї тітки, що був управителем великих маєтків Нарішкіних і Перовських. В службо-

вих справах мусів роз'їжджати по Україні й Росії, що дало йому нагоду придивитися до життя різних шарів населення й використати свої спостереження в пізнішій літературній діяльності. В 1860 році Лесков короткий час служив у канцелярії київського генерал-губернатора, але 29. XI. звільнився і десь на початку 1861-го року переїхав до Петербургу, де займався літературною діяльністю. Але з північної столиці раз-по-раз наїздив до Києва й Канева, де в нього були родичі і друзі.

Перебуваючи в Києві, Лесков близько приглянувся до місцевого життя, полюбив Україну та її народ і вивчив українську мову. Поїздки по Україні ще більше поширювали його симпатії, вияв яких знаходимо і в його творах. Поминаючи, що мова їх має численні українізи, зміст багатьох із них узятий з українського життя.

Треба сказати, що ще перебуваючи в Орлі, зацікавився Лесков Києвом і взагалі Україною. Його родичі, що жили на Україні, захоплювали його „чарівними” оповіданнями про красу Києва й поетичні приваби українського життя. По переїзді до Києва це юнацьке захоплення обернулося в щире прив'язання до краю і його народу та мови, яке виступав в його літературній творчості.

В різних його творах ми зустрічаємо персонажів не тільки з простолюду, але й з середніх верств та інтелігенції, що вживають українську мову, іноді з домішкою російської, або, навпаки, російську з численними українізмами. Так, наприклад, в „Автобіографії Праотцева” Лесков малює українську дівчину Христю, що має певні елементи національної свідомості. Вона настоювала, щоб Праотцев конче познайомився „з нашою прекрасною українською поезією”.

З українського побуту написав Лесков, крім „Печерських антиків”, ще повість „Старосвітські психопати”, де змалював українського пана-самодура Вишневського; в оповіданні „Жидівська кувирикколегія” згадує про „справжніх київських аристократів”—київських старожилих міщан, що пам'ятали ще свої магдебурзькі пра-

ва; в оповіданні „Фігура” змалював оригінальну постать одного свого знайомого—Вигуру, що його всі звали „Хвигура”. Цей Хвигура визначився тим, що врятував дівчину Катерину, покритку, взявши її до себе з дитиною.

У своїх творах згадує Лесков і українські звичаї. Так, у замітці „Празник невігласів” описує свято „купання Божої Матері”, що його спостерігав він улітку 1881-го року по дорозі з ржищівської пристані до села Бурти.

Не раз писав він і про Шевченка, з яким познайомився мабуть улітку 1859-го року в Києві. В статті „Офіційне буффонство” („Исторический Вестник” серпень 1882) розглядає історію звільнення Шевченка з посади у „Временной комиссии для разбора древних актов”. В ній він, між іншим, зазначає: „Історія, за яку арештовано в Києві декілька осіб, між ними покійного Шевченка, була у всіх на устах в 1849 році, коли я юнаком приїхав з Орла до Києва й оселився у свого дядька, проф. Алфер'єва.” Про Шевченка міг чути Лесков ще в Орлі від Опанаса Марковича.

Стаття „Остання зустріч і остання розлука з Шевченком”, надрукована в часописі „Русская Речь” 1861 року, свідчить, що він був свідомий і величезного значення Шевченка для українського письменства, і тих нових важливих процесів, що відбувалися в цей петербурзько-основ'янський період. В ній Лесков між іншим писав такі рядки: „Український народ, дякувати Богу, має тепер власну літературу, своїх ораторів, своїх істориків, але тепер нема у нього такого лірика, яким був покійний Тарас Григорович Шевченко, справедливо названий в одній з виголошених над його труною промов „батьком рідного слова.”

Годиться згадати ще й інші статті Лескова, присвячені Шевченкові, як от: „Про Шевченкову могилу” („Новое Время” ч. 2838, 1882), „З приводу виключення Шевченка зі служби” („Исторический Вестник, 1882, кн. 4), замітка „Продова робота”— про легенду з жокаранням Шевченка на тілі. В

Ликерія Полусмакова
(Фото)

статті „З одного дорожнього щоденника” (в газеті „Северная Пчела” 1862 ч. 335) порівнює він з Шевченком Сирокомлю.

Був Лесков обізнаний із важливішими подіями в українському культурному житті: цитує з „Кавказу” речення — „на всіх язиках все мовчить”; у романі „Нікуди” серед забороненої літератури, яку привіз один із персонажів—Помада—згадує Шевченкову поему „Сон”, про заборонені твори Шевченка: „Сон”, „Кавказ”, „Хоча лежачого не б'ють” іде мова у повісті „Сміх і горе.”

Треба ще згадати, що Лесков співробітничав у „Київській Старині” і вважав, що її треба зробити органом українським.

Не зважаючи на свою талановитість, прегарне знання народного життя в усіх його шарах та різноманітність і цікавість творів, Лесков довгий час перебував, можна сказати, під остракизмом, замовчуваний і осуджуваний у поступових, зокрема народницьких колах за його нібито ре-

акційність. Навіть смерть письменника не примирила його з ними. Його ім'ям просто лаялися.

Впливовий публіцист Микола Міхайловський гостро неприхильно поставився до творчості Лєскова з приводу 2-го видання його творів, що появилось в 1897 році, два роки по смерті письменника. Причиною такого ворожого ставлення були головною два романи Лєскова: „Нікуди” (1864) і „На ножах” (1870-1871 р.), в яких він негативно змалював „Молоду Росію”—нігілістичний рух 60-х років.

І хоч за письменником були й поступові речі—і в белетристиці і в публіцистиці, і він зовсім не належав до реакційного табору (в 1875 році висловлювався він про ідеолога російської реакції Михайла Каткова як про „людину шкідливу”), радикальне народництво не хотіло простити йому згадані вище твори, хоч вони не були гірші за „Бісів” Достоевського, що так різко-негативно змалював російських нігілістів.

Але в 1900-х роках наступас реабілітація Лєскова. Багато до неї причинився Максим Горький, який уже в своїх викладах з літератури на Капрі в 1908-09 рр. характеризував Лєскова як великого мистця слова, хоч негативно ставився до згаданих вище його антинігілістичних романів. Горький і пізніше, вже за большевиків, в 1923 р. високо оцінював творчість Лєскова, і цим його становищем треба пояснити появу деяких оповідань у советських виданнях. Але аж недавно зважилися московські комуністи на видання збірки творів непопулярного в їхніх колах письменника: в 1956-1958 рр. появилось в Москві накладом Держлітвидаву збірне видання творів Лєскова в 11 томах, в яке ввійшов і роман „Нікуди”, але

„На ножах” таки не допущено до друку, хоч самі советські критики признають, що „при всіх хибках і перебільшеннях трапляються в цьому романі окремі влучні сцени й образи”, а описана в ньому постать революціонерки дуже подобалася „самому” Горькому.

В українській літературі виступас Лєсков щойно в 1883 році, коли в „Зорі” появились в перекладі Омеляна Калитовського його „Печерські антики”. Після того вийшла пара його оповідань у перекладі Марії Загірньої (Грінченкової)—і тільки. Більша збірка писань Лєскова на українські теми в перекладах С. Васильченка й Мих. Зерова з передмовою Павла Филиповича появилась в 1925 році накладом „Книгоспілки” під наголовком „Вибрані твори”. В цю збірку ввійшли переклади „Печерських антиків”, але тільки ті розділи, що зв'язані з українським життям, спогади про Шевченка—„Остання зустріч і остання розлука з Шевченком”, стаття „Чи забута Шевченкова могила?”, „Заячий реміз” і „Старосвітські психопати”.

Цим виданням, поруч із російськими оригіналами з згаданого советського збірного видання, я й покористувався в цьому нарисі, беручи подані в ньому відомості про Лєскова з одного боку зі статті Филиповича, „Український елемент у творах Лєскова”, а з другого зі статті П. Громова й Б. Ейхенбаума, доданої до 1-го тому згаданого советського видання.

Цитуючи твори Лєскова, я йшов за перекладами збірки „Книгоспілки”. Згадку Афанасьєва-Чужбинського цитую за виданням „Спогади про Шевченка”, Київ 1958, Держвидав художньої літератури.

НЕЗДІЙСНЕНА МРІЯ

Написала Марія Деркач

...Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердешний рай
І більш нічого не давай!

Сорок сім років відгравалася драма, що звалась „Життя Шевченка”. Зав'язок її у самім народженні геніяльної дитини в найглибших суспільних низах поневоленого народу. Життя ціле — повне трагічних конфліктів, боротьби, розлуки. А епілог: пробудження цілого народу від палкого й надхненного слова замученого кріпацького сина.

У драмі цій жінки відіграли не аби яку роллю. Туга за дружиною, це одна з голосних струн Шевченкової кобзи.

Спрацьована мати і пістунка — сестра Катерина засіяли у вразливу дитячу душу поета мрію про жінку з сердешним чуттям матері, з ласкавим поглядом сестри. Чорнобрива, кучерява Оксана — вквітчала цю мрію своєю небуденною красою.

„Ми в купочці колись росли,
Маленькими собі любились,
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх... Не вгадали!”

Коли ж гірке сирітство затьмарило дитячу душу хлоп'яти — Оксана заступила йому пестоці мами, своєю дивною вродою і живою вразливістю збудила прочуття щастя. Спогад про неї огрівав ціле життя поета, її ім'я ожило в найкращих постатях його поем, а її нещасна доля — доля покинутої покритки стала улюбленим сюжетом його творів.

Мрії матерів не здійснились.

„Старі зараня повмирали,
А ми малими розійшлись,
Та вже й не сходились ніколи”.

Дивною казкою плелися події.

З малого сільського вівчарика став Тарас панським козачком, далі й учнем підмайстром у маляра, у далекому чужому краї. У Вильні зустрічав

він дівчину-швалю Дуню Гусиковську (Гашовську, Гашковську, за проф. Зайцевим Гонськовську) польку зроду. В розмовах з нею скріпилась у нього болюча свідомість його

Княжна Варвара Рєпїна

рабства, зродився перший молодий бунт і ненависть безсилна, але глибока. Приязнь з гарною полькою не тривала довго. Треба було чвалати ешапом з паном до Петербургу.

Тут пережив він найкращі хвилини свого життя. Тут відкрили його талант, купили йому волю, а найталановіші люди того часу прийняли його як рівного у своє товариство.

Панське оточення, в яке ввійшов Шевченко, вернувшись 1843 р. на Україну вже відомим і улюбленим поетом, не дало йому сили визволитися із деяких хиб своєї буйної вдачі. Змагалися в ньому дві стихії. Колишній кріпак ненавидів панів за їх безглузде життя, за їх нелюдність до своїх підданих і за їх великопанські гордощі, що кололи болоче навіть його — людину вільну, освічену і геніяльну. Зате молодий, життєрадісний мистець пройнявся зверхнім блиском панської культури, гулящим, пустим життям.

Та саме в цім середовищі зустрів він людину близьку йому душою. Людину щирю, запальну і шляхетну,

що палко захоплювалася його талантом та глибоко терпіла через хибі його вдачі. Це була княжна Варвара Рєпїна. По батькові походила вона з родини, де жили традиції декабристів Волконських, а по матері — з Розумовських, де збереглася ще пам'ять про окремішність України. Вона високо кохала поета великою любов'ю. Про це свідчить її лист до свого колишнього вчителя швайцарця Ейнара і її недокінчена автобіографічна повість. А поет? Чи міг він виявити княжні свої почування? Він, колишній кріпак, тепер „homme novus” серед панів, що прийняли його до себе як модного маляра і славну людину оттак тільки для забави і втіхи.

„Не завидуй славному: славний
добре знає,
Що не його люди люблять,
а ту тяжку славу,
Що він кров'ю та сльозами
вилле на забаву.

Так! Він знав і відчував це надто добре. Він бачив тривожні погляди матері княжни і проникнув зручні заходи Капніста, що намагався відтягнути його від товаришування з княжною. І хто знає, чи його так часто незрозумілий холод і його байдужість і його залицання до інших у присутності княжни — чи це не була оборона від великого невігоїного почування, що опанувало його?

„Якби зустрілися ми знову,
Чи ти б злякалася чи ні?
Якєс тихєс ти слово
Тоді б промовила мені?
Ніякого! І не пізнала б,
А може б потім нагадала,
Сказавши: снилося дурній..

А я зрадів би, мос диво,
Моя ти доле чорнобрива,
Якби побачив, нагадав
Веселєс та молодєс
Колишнє лишєс лихєс.
Я зарідав би, зарідав
І помоливсь, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Сльїзм водою розлилось
Колишнєс святєс диво.

Так писав він, згадуючи княжну в неволі. Дивне тільки одно. Шевченко, що зазнав у неволі стільки глибокого співчуття і піклування від свого „незабутнього друга”, зустрівши її по літах розлуки в Москві — має для тієї зустрічі тільки іронічну заввагу.

Княжна Репніна пережила Шевченка на 30 літ († 1891), поміщуючи в російських журналах багато цінних спогадів про поета.

З оточення княжни — замітні її родички Глафіра і Олександра Псьолівні. Перша — талановита малярка — „сонце поета”, як писала про неї княжна, друга поетка. Відомі її поезії: „Три сльози дівочи”, „Священна вода”, і „Нам з тобою, моя сестро, не ходити в парі”. Шевченко зустрічав обидві зі щирою прихильністю і повагою. Те саме можна сказати і про Ганну Закревську, що „чорними аж голубими очима чарувала людські душі”, а для Шевченка була „чорнобривим святом”. Треба згадати про Надію В. Тарнавську, „дорогу кумасю” Шевченка, якій присвятив він кілька поезій.

Заки доля закинула поета в пустиню киргизьких степів і в отупіле солдатське життя, пережив він ще невдачу сватання до Феодосії Кошицівни, дочки священника, в якого він колись служив наймитом. Але ту невдачу нагородило йому щире захоплення Кулішевої дружини — Олександри Білозерської (Ганни Барвінок), що ціле своє придане пожертвувала йому на виїзд за границю. Та замість за границю довелось поетові піти у безлюдну пустелю, ще із жорстокою заборону писати і малювати. За те, що хотів бачити вільним свій рідний край, за те, що мріяв про краще життя між людьми.

І одну і другу заборону він обійшов, списуючи тайком свої захалявні книжечки й рисуєючи сумні киргизькі красвиди.

В неволі — туга за близькою людиною зростає ще більше.

„В неволі, в самоті немає,
Нема з ким серце посподнать...

А душу треба розважать,
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого...

На своє щастя — знайшов в цій пустелі він людину, що своєю ніжністю і добротою у дечому влегшила його тяжке життя. Це Агата Ускова — дружина команданта фортеці. Поет покохав її — та коли вона, лякаючись поговору, стала оминати його, поет охолонув і почав дошукуватися в ній

Катерина Піунова (Шмідтгоф)

усяких хиб. Сама Ускова зберегла про поета гарний спогад та переказала багатько пам'яток своїм дочкам Наталії й Наді. Ці пам'ятки дійшли до прилюдного відома щойно в останніх роках.

Вертаючись із заслання, зупинився Шевченко в Нижнім Новгороді. Тут уперше задумав він одружитися. Вибрав собі молоденьку артистку Катерину Піунову, з якою вивчав роль Тетяни в „Москалю Чарівнику”. Подобалася йому її гра, її молода привабливість і свіжість. Разом зі Щепкиним подбав про те, щоб її заангажували до харківського театру. Коли ж вона відмовилася поїхати туди — Шевченко обурився і відвернувся від неї.

Сама Піунова оповідала пізніше, що Шевченко сватався до неї, та батьки відмовили йому з огляду на велику різницю їх віку, а вона — 14-літня дівчинка й чути не хотіла про таке сватання. Пізніше одружилася вона з актором Шмідтгофом і довго грала по провінціальних сценах з досить великим успіхом. А Шевченко записав про це своє невдале женихання у своїм щоденнику 31. I. 1858 р.: „Самый смешной и несчастный жених”...

Ликера Полусмаківна
(Портрет роботи Т. Шевченка)

Після переїзду до Петербургу, думка про одруження не давала поетові спокою. Ні слава, ні добрі заробітки, ні товариські зв'язки не манили вже його.

„Пограються добрі люди,
Як холодні хвилі,
Поки схочуть, поки стане
В сердешного сили;
Потім спитай: де сирота?
Як сирота плаче;
Потім спитай: де сирота?
— Не чув і не бачив!

Перевірив, мабуть, на собі правду своїх слів ще з-перед заслання і хотів тихо захити своїм власним родинним життям. Листи до його приятелів, а головню до родича Вартоломія Шевченка, повні прохань, щоб вони шукали йому дружини.

Голова його зайнята плянами купівлі ґрунту і будови хати, а в піснях повно привидів родинного щастя. У Вартоломія нагледів його наймичку Хариту Довгополенку і з нею хотів одружитись. Однак Харита побоялась піти за пана та ще й за старого. „Викуплять — і закріпачать на все життя” казала вона. Сам Вартоломій не

дуже був радий зі сватання свого славного родича до наймички. Він раїв йому Наталю Шендерівну, що була виховницею його дітей, але вона видалась йому неохайною. Хотіли женити його з панночками Шулячівною чи Витальською, та Шевченко й слухати не хотів про панночок. Дуже чомусь зневірився в їх щирості і доброти.

Саме тоді зустрів він дві жінки, що відповідали його духовим потребам і могли стати його найкращими друзями.

Одна — це Марко Вовчок, його „рідна доня”, „обличитель людей неситих”, що прихилила до себе змучене, розбите серце поета. Її листи, надихані таким сердешним теплом і ніжністю, були певно для недужого Шевченка не менше дорогі, як і її літературна творчість. Друга — Марія з Товбичів Максимовичева, дружина Михайла Максимовича, прекрасний тип українки, незрівнянна співачка народних пісень, які поет так любив і так чудово співав. Та обидві вони не могли поповнити поетові туги за власним домашнім вогнищем.

З мрією про хату над Дніпром, про поворот на рідну улюблену Україну — вертався спогад про перше дитяче кохання, про Оксану. Вірив, що віднайде її в сільській дівчині. В гостині у Карташевських пізнав він наймичку-кріпачку Ликеру Полусмакову. Гарна дівчина, ще й прибрана на його привітання в народний одяг, подобалась йому, він покохав її і хотів одружитись. Мріяв про життя з нею, укладав пляни, купував дорогі подарунки, рисував узори гаптів і крою до її вбрання та від неї чекав щирості і прихильності. Коли ж переконався, що вона брехуха і користолобна міщанка, різко пірвав з нею всі зв'язки.

Це розчарування завдало йому глибоку рану. Недовго вже пожив після тієї пригоди, хоч думки про одруження не покидав.

І вимріяну хатину над Дніпром придбав собі вже на вічний спочинок.

„Так мало, небагато
Благав у Бога! тільки хату,
Одну хатиночку в гаю... (Назустріч”, ч. 6, 1936)

ОКСАНА

*Поволі сонце котиться на захід,
звисає з вікон виноградом тьма
і вишні в тихім вечорі запазли —
як привид, Україна запазна.*

*І знов, і знов чекаю я на тебе,
заслуханий у ніжний шелест трав,
біля тополі, що торкає небо,
як ще давно на тебе я чекав.*

*Кохана, ти живеш зо мною завше,
крім тебе — я нікого не любив:
постарієсь я і — радості не знавши —
згубив її, мов птаху серед нив.*

*Але любов одна. Як нині, бачу:
пливуть під вітром золоті жита,
а між житами я іду і плачу,
в подертій світлі — вбогий сирота.*

*Топлю свій плач у тихім морі збіжжя,
сховавшись від світу в колосі, —
тоді уперше ти ясна і свіжа
прийшла до мене в золоті роси.*

*Цих голубих очей вже не забути,
ніколи не забути жовтих кіс!
Сполохала ти з серця чорний смуток
і ніжно очі витерла від сліз.*

*І раптом світ став милий і ласкавий,
здавалося, що все кругом моє:
далекі гори, запазні отави
і серце добре, віддане твоє.*

*І я — малий ясноволосий хлопонець
уперше чув, як просторінь співа;
і я мовчав, з тобою сівши поплич,
в твої дзвінкі заслуханий слова.*

*Від слів твоїх у мене серце встало,
у простір вилітало, наче птах...
А ти мене в чоло поцілувала
і, мов русалка, зникла у житах.*

*Я знав, що томишся у панських наймах,
кріпацьку, чорну долю кленучи;
та як до тебе крізь шляхи розстайні
було дістатись в нітьмі уночі?*

*Зимою в кучмі, в батькових чоботях
не раз під панським я стояв вікном,
аж виходив із двору хтось напроти
і проганяв мене на шлях ізнов.*

*І панський крик змивав твої ясний образ
і дер малюнок неспокійних мрій.
Але не вмiла панська лють недобра
затерти в серці світлий привид твої.*

*І скоро шлях мені значила гулко
мандрівка хмар у синій вишині,
щоб знову у виленському завулку
зустріти тінь твою в вузькім вікні.*

*А потім шум веселої столиці
і воля, Академія, Брюллов,
здавалося: це сон, це тільки сниться,
що друзів я на чужині знайшов.*

*У тебе — може — жаль, що на сальони,
на зимний усміх дивної княжни
я проміння задуму безгомонну
вкраснських піль під теплим сонцем жнив?*

*Та вір мені: в далекім зимнім місті,
проходжуючись в сумі самоти,
я знав, що серце туги не помістить,
що там мені від себе не втекти.*

*І знову сні в кімнаті на піддашші,
нічні прогулянки у Літній Сад,
де місяць з півдня, від загонів наших
на Україну закликав назад.*

*У тім саду, в чудному хвилюванні,
— здавалось — знову ти до мене йдеш;
і я чекав, аж тінь зорі остання
топилась в темній синяві небес.*

*До тебе вітер ніс заляту тугу,
що в темну ніч писала перший вірш:
він ворожив нам, чи зійдемось вдруге,
чи нам ніколи не зійтись більш.*

*А потім привид: степ, Дніпро ревучий —
знайомий образ пізнає душа...
Там, як — бувало — мачуха докучить,
я до стовпів залізних вирушав.*

*І, мов хлопчак, я їхав в Україну,
де під вітрами клоняться жита,
де у садах вишневих пісня лине —
така велична і така проста.*

*Здавалося: там радісним промінням
життя мережить сонце, як рукав...
А довелося? Довелось незмінно
зустріти те, що перше покидав.*

*Тоді я знав, що не пора вже марить,
що мріями кайданів не зірвать!
... І підіймався гнівний Костомарів,
і вищим словом чавив рабства гать.*

*І знову сні в кімнаті, на піддашші:
шум моря, рев гармат і людський гам.
Плили човни, йшли коні, люди, мажі —
свободу Гамалія ніс рабам.*

*Вбігали в хату люті гайдамаки —
минулих днів невтомлена луна,
і Україна, наче цвітом маків,
повстаннями зривалась, вогняна.*

*Тобі, Оксано, шепотів Ярема
те, що ховав я у своїй душі...
В його словах тобі привіт від мене,
в його словах — мої думки усі.*

*Так не було рятунку ні від кого.
Рабам лишився гайдамацький ніж.
І я — проклявши самодержцзя злого —
свій заповіт доказував мужніш.*

*А потім із-за ґрат, з-за темних мурів,
дививсь я сумно в сіру далечинь,
чи сонце не мигне в вікні похмурім,
чи не мигне твоя неждана тінь.*

*А там: солдат-вигнанець у шинелі,
я виглядав, чи хоч листа нема.
Та не було! Лише піски пустелі,
щоденна муштра і нудьга німа.*

*Вночі — мов злодій — вийшовши з казарми,
у сірий простір кликав я, кричав.
Та крик лунав самотно і надармо:
вгорі лиш місяць сторожем стояв.*

*Плили літа. Каті скували серце
і кинули його в глибинь пустинь.
Та там воно кричало, і тепер ще
живе, товчеться і дзвенить, мов дзвін.*

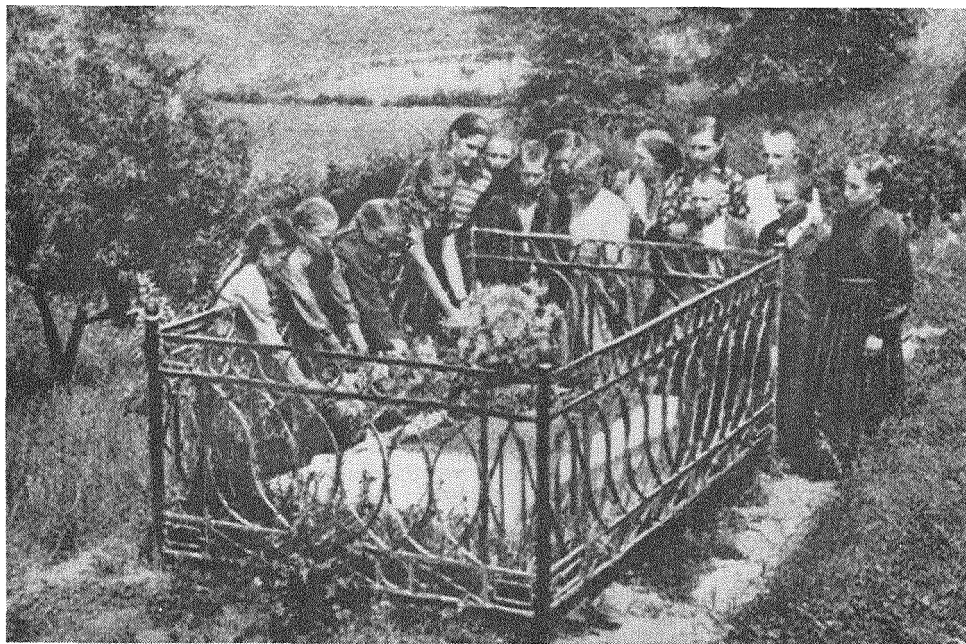
*Ще раз воно забилося міцніше
в запалих грудях хворого старця,
як день надію цвітами розвісив:
ясний світанок волю обіцяв.*

*Ще раз летів я птахом в Україну,
стрічати волю давнім юнаком...
Здавалося, що там тебе зустріню,
в хатині над омріяним Дніпром.*

*... Не довелось! І знову на чужині,
в кімнаті на піддашші — сам один.
І знову жду тебе, як там під тинном,
напизуючи довгий лік хвилин.*

*Тобі уже назустріч зорі вийшли,
і місяць просить хоч на мить зайти...
— Це вітер навіває запах вишні,
чи твій це ніжний подих?
Ах, це ти!*

1939

Діти кладуть цвіти на могилу матері Т. Шевченка в селі Шевченковому
(колишня Кирилівка)

МОЄ ЗНАЙОМСТВО З ТАРАСОМ ШЕВЧЕНКОМ

Розповідь М. Савичева, офіцера Уральського козацького війська

Про Тараса Григоровича я вперше почув на Україні, куди потрапив з Уральським козачим полком, що був командирований 1849 року до діючої армії в Угорщину. Та поки полк наш шов до своєї мети, угорська війна закінчилась і нас поставили на квартири по містах і селах Київської та Волинської губерній. Штаб нашого полку перебував у м. Звенигородці. Я був при штабі полковим писарем. В Звенигородці в одній веселій бесіді я почув розмову про Шевченка: сперечалися про його місце перебування в той час. Один з учасників розмови звернувся до мене й сказав: „Ця людина, що про неї ми зараз говоримо, має бути у вашому краю — біля Аральського моря, і ви можете з нею побачитися”.

Судячи з такого загального географічного визначення місця перебування Шевченка, я не плекав надії побачити його, але просив розказати мені, що це за людина була. Співбесідник охоче і з особливо теплим почуттям розповів про Шевченка, як про славетну людину. Із всього сказаного я дізнався, що він маляр і поет з кріпаків пана Енгельгардта, і за один свій твір відданий в солдати і засланий кудись в Оренбург. Спостерігаючи, з яким захопленням говорять про Шевченка, я відчув сором, що раніше нічого не знав про нього.

У вересні 1850 року один з наших офіцерів квартирував з 10 козаками в с. Кирилівці, недалеко від Звенигородки; він запросив мене погостювати в нього, „щоб розвіяти нудьгу”. Я прожив у нього три дні досить весело, по-нашому, але не знав, що Кирилівка є місцем дитячих років Тараса Григоровича Шевченка, і ніяк

тоді не передбачав, що дізнатись про це мені доведеться від нього самого.

1851 року полк наш повернувся на батьківщину. В Уральську я зустрівся з людьми, що особисто знали Шевченка. Це були офіцери, що служили на Сир-Дар'ї. Тоді ж я дізнався, що Шевченка переведено в Новопетровське укріплення (тепер Петро-Александровськ), в склад тамтешнього гарнізону. Весною 1852 р. командир батальйону ч. 1, розквартированого в Уральську, майор М. запросив мене поїхати з ним у подорож до Новопетровська — „задня компанії”. Я не думав, щоб ми в подорожі могли скласти один одному приємну компанію, але згадав, що там перебував Шевченко, і думка побачити його, познайомитися з ним змусила мене прийняти запрошення майора М.

В Гур'єв ми приїхали з майором М. 1 травня і прождали три дні з Астрахані пароплава, що робив кожного літнього місяця по одному рейсу до Новопетровського повз Гур'єв, де він забирав пошту. Нарешті ми пливли на пароплаві „Астрабад” по ледве помітних хвилях мутнозеленого Каспію. Був чудовий ясний вечір. Другої доби, опівночі, пароплав кинув якір в Новопетровській бухті. Голосний довгий гудок підняв нас з ранішнього сну. Ми з палуби побачили Новопетровськ, освітлений першими променями сонця. Укріплення від берега моря далеко, на високій горі, відокремленій від моря піскуватою низиною. Годині о 8-й ранку по нас приїхали дві „тройки”, впряжені в довгі й широкі тарантаси. Для М. задалегідь була приготовлена квартира, що була і моєю. Ми об 11-й г. пішли представитися комендантові. Це був

Шевченко солдат
(Автопортрет)

лагідний і розумний підполковник Масвський. В коменданта були наші моряки і кілька місцевих офіцерів. Подали шедрий сніданок. „Кличте Шевченка”, сказав комендант.

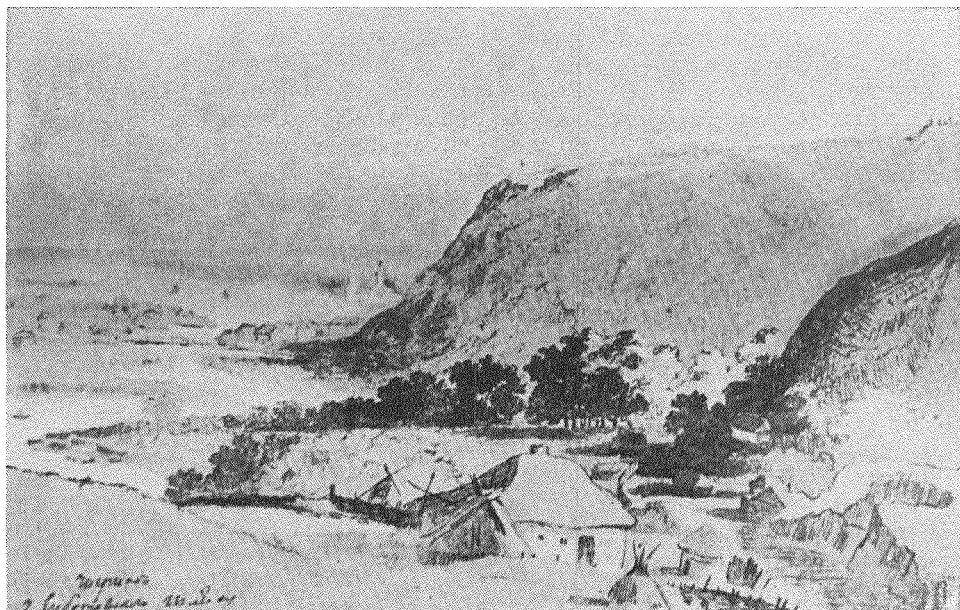
Денщик відповів, що він пішов додому. Я дізнався, що Тарас Григорович в цей час навчав на другій половині будинку дітей Масвського і, закінчивши заняття, пішов.

Після сніданку, переодягшись на квартирі і зібравши листи до Шевченка, я пішов до нього в товаристві прапорщика Михайлова, що взявся показати мені мешкання Т. Г.; ми прийшли в казарму. Казарма як казарма — довга будівля з низькими нарами по обох боках, з маленькими, але густо прорубаними вікнами майже під самою стелею. Підлога була земляна, ледве змочена для охолоди, яка ще навівалась через відчинені вікна. Солдатів небагато було в казармі: хто був на роботі, хто по службі. Ми пройшли до кінця будівлі і побачили в кутку людину, що лежала на нарах, заглибившись у книгу. Це

і був Шевченко. Коли ми вже підійшли досить близько, він підвівся, зирнув на мене, потім запитливо на Михайлова. Останній відрекомендував мене, сказавши: „Ось людина, що хоче бачити тебе”. Шевченко встав і попросив нас сісти біля себе. Я передав йому привітання від уральських його знайомих і передав листи, що їх Т. Г. поклав у кишені своїх широких штанів. Шевченко був, відповідно до статечного віку, в сорочці, не з тонкого полотна, а з казенного. Він здався мені не вище середнього росту; він був міцної будови, круглолидий, рум'яний, з рябуватим обличчям, сірими очима, тоді досить одвертими і ясними; на голові була лисина. На ліжку його був нетовстий матрац, накритий рядном, подушка з не зовсім свіжою наволочкою, — взагалі не помічалось ні найменшого комфорту в його казарменому притулку; не було у нього ні стола, ні стільця. Та цих меблів і не було потрібно йому з особливих причин: йому, як чути, та й сам він казав, не дозволено було давати в руки ні пера, ні олівця, ні паперу.

Я сказав Шевченкові, що мені треба передати йому від знайомих і прохав його прийти до мене, коли звагодно, але він запропонував мені зайти до нього годині о 5-й, після обіду, коли спаде денна спека, щоб прогулятися в полі, поза валами. Коли я прийшов до нього в призначений час, то знайшов його в тому ж самому вигляді — лежачим, з книгою. Він встав, поклав книгу на полицю в головах, де лежали ще книги, і став одягатися. Поки він брав кисет, тютюн, застібав на три ґудзики коротеньке парусинове пальто, я взяв з полиці одну з книг. Це були історичні драми Шекспіра в перекладі Кетчера.

Ми вийшли за ворота укріплення, спустились в долину і підійшли до стрімкої кручі, покритої величезними уламками черепашкового каменю, і, піднявшись на висоту, сіли між цими уламками на покритій мохом землі. Перед нами слався синій Каспій. Тут я передав Т. Г. все, що мені доручено. Це були вісті про досить одноманітне і майже беззмістовне життя-буття його знайомих. Якось в розмові я випад-

Чигирин — колишня столиця Гетьманщини — із суботівського шляху.
(Малюнок Т. Шевченка сепією)

ково сказав, що був на Україні. Він спитав, де саме я був, і, дізнавшись, що в Звенигородці, зразу ж спитав, чи не був я в Кирилівці.

Я відповів, що був.

— А чи бачив ти там панотця Кирила? — спитав він, пильно дивлячись на мене.

Я ствердив.

— А брата мого Микиту бачив?

— Ні, — кажу, — не знав.

— Та скільки ж часу ти там пробув?

Три доби, — кажу.

— Ще кого знав там?

— Був у дяка в гостях...

— Ну от тут живе і брат Микита.

— Можливо, — кажу, — нас там багато було гостей, як би я дізнався, що серед них був і брат ваш Микита?

— Е, облич, будь ласка, це „ви"... А ще козак... Але ж Кирилівка — моя батьківщина... Ну, кажи, як ти там жив і що робив.

Я став розповідати, як у отця Кирила, шановного старця, ми були на іменинах і частували його імпровізованою нашвидку оркестрою із трьох козаків, як оркестра вигравала, а панічі й панночки-попівни танцювали під відчайдушну музику із скрипки,

бандури та бубона, і про інше. Шевченко слухав з такою напруженою увагою і радісною цікавістю, що треба було це бачити, а не чути з розповіді. Кінець-кінцем він реготався до сліз з моїх оповідань. А втім, коли взяти до уваги всю простоту, вільність, безоглядність гулянки, про яку я розповідав до найменших подробиць, і те, яке все це було близьке серцеві Шевченка, то не дивно, що він був у захваті від розповіді, що нагадала йому про далеку й кохану батьківщину. Наприкінці розповіді він зідхнув і сказав: „А все ж не гаразд, що ти не запізнався з Микитою". Потім примусив мене розповідати те ж саме і переривав мене різними запитаннями, навіть спитав, у кого ми з товаришем квартирували. Але тому, що я забув прізвище господаря, то він прохав пригадати, чи нема чогось особливого в тій садибі. Я згадав, що в городі було єдине й величезне дерево, з якого ми збивали останні груші, кидаючи на них палками.

— Знаю, знаю! — вигукнув Шевченко, і назвав господаря, додавши, що й сам полював за грушами, залазючи на те дерево, що більшого й ста-

рішого за те дерево немає в Кирилівці і що воно було таким і в дні його дитинства. Закінчилося тим, що випадковістю свого перебування на Україні я зарекомендував себе Т. Г. щонайкращим способом і став для нього цікавою людиною вже через те, що був у його рідній Кирилівці.

Так просиділи ми до смерку і пішли в укріплення. Шлях нам лежав повз квартиру ротного командира, де світився вже яскравий вогник і гамірно розмовляло кілька офіцерів; вікна були розчинені. Господар дому побачив нас і покликав до себе покуштувати „чихиру“, щойно привезеного з Астрахані. Тут я побачив, як всі поводились з Т. Г. люб'язно. Він же був не надто балакучим, але мав вигляд людини не зайвої, і його присутність поміж офіцерами була помітна. Не зважаючи на те, що він був якось зосереджений в собі, нібито відлюдкуватий, але при всьому тому був симпатичний і всі його любили; та найбільше любили його солдати. Шевченко не відмежовувався від солдатського середовища і жив з солдатами по-братському, просто. Солдатам це було до вподоби тим більш, що вони бачили в ньому культурну людину, співчували його невідповідному становищу і за його людське з ними поводження відплачували йому тим, що в присутності його не виявляли ні солдатського цинізму, ні, взагалі, казаремних вихваток, посиленних надто відрізаним від світу життям в мурах укріплення. Перед Шевченком солдатик був безпосередньою, чистою і щирою людиною.

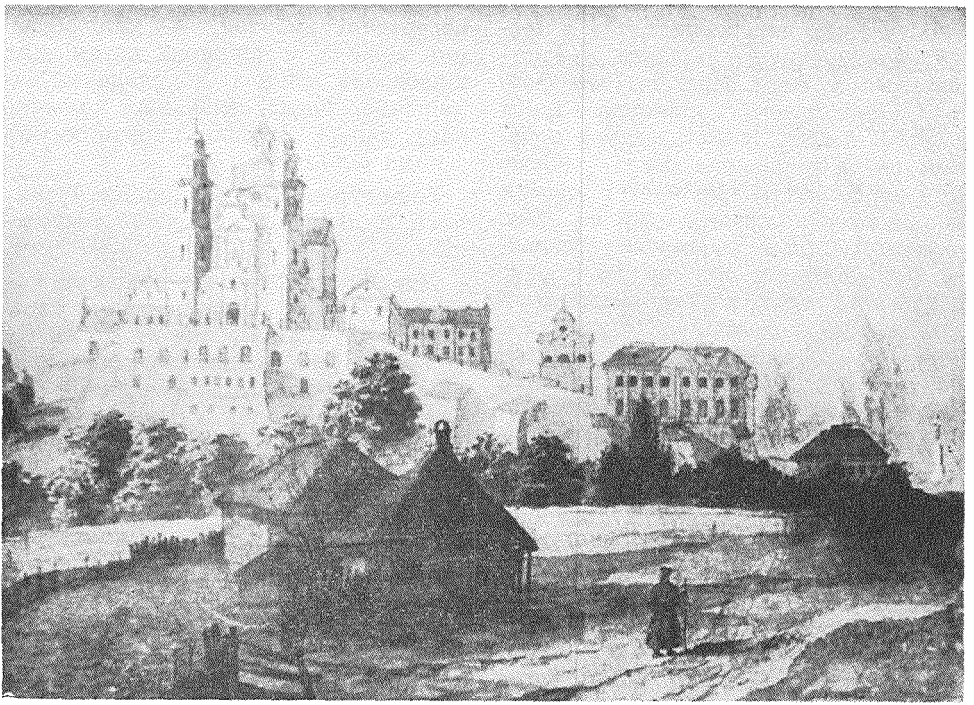
З тої любови і поваги до Шевченка, яких він так просто і ненавмисне набув, я був певен, що він мав широкий вплив на солдатів і міг би скористатись ним для більшого вилюднення їх, з інтересу, властивого розумній і благородній людині, але розумів, що його добре, безкорисне діло було б витлумачене зовсім з протилежного боку, витлумачене, як шкідливу пропаганду. Однак іншого солдатака, що бажав навчитись грамоти, він, і то потайки, навчав азбуки — не більше.

Ми домовились з Шевченком бачи-

тися після обіду, бо зранку він навчав дітей коменданта. Наступного дня ми пішли гуляти і, звичайно, за укріплення. Т. Г. цього разу звернув до вірменської крамниці, де між іншим крамом продавалось вино і горілка; останньої він узяв пляшку і сказав: „Ходімо тепер на одне моє улюблене місце”, і ми пішли вниз до підніжжя тієї висоти, на якій стоїть укріплення, — в бік до моря. Ми йшли вздовж прямовисної стіни залвишки щось сажнів із тридцять; вся ця махина складалася цілком з черепашкового каменю. Мимоволі ми стали перед питанням: коли тут було море і куди воно поділось? Шевченко подав кілька геогностичних зауважень (забутих мною), якими наділила його вчена комісія, що приїздила досліджувати півострів Мангичлак і членом якої він був з обов'язками змальовувати все це, але секретно.

Ми ввійшли в ущелину черепашкової стіни і посідали серед камінних уламків. Шевченко знову примусив мене розповідати про життя на Україні до найменших подробиць і слухав цього разу задумливо. Врешті розповідь моя вичерпалася, я замовк, мовчав і Шевченко. В цей час вів легкий західний вітер і приємні звуки від припливу хвиль на низький піщаний берег доносилися до нас здалека. Дворогий місяць скромно світив з синього неба; був присмерк прекрасного травневого вечора, під впливом якого ми могли тільки мовчати. Шевченко, після довгої мовчанки, продеклямував, ніби про себе, вірш українською мовою, очевидно, свій власний. Змісту тепер не пам'ятаю, але згадувалось море, хвилі і хмари.

Уже опівночі ми повернулись до укріплення. Коли ми наблизились до відкритих воріт фортеці, вартовий здалеку обізвався до нас, крикнувши: „Хто йде?”. Шевченко, проти моєї сподіванки, голосно відповів: „Чорт!” Вартовий упізнав голос Т. Г. і приємно усміхнувся. Цей жарт здався мені вийнятком з тієї загальної поведінки, якої звичайно тримався Шевченко. Але я гадав і те, що він хотів сказати вартовому щось приємно-гру-

Почаївська лавра із півдня (1846 р.)
(Аквареля роботи Т. Шевченка)

бувате, в його дусі, і солдат відгукнувся посмішкою. Раз ми пішли на город. Недалеко від фортеці є долина з добрим ґрунтом — сдина оаза навколо фортеці. Комендант Маєвський засіяв її різною городиною і навколо насадив дерев — верб та тополь, привезених з Астрахані. Дереву були тоді ще молоді й ріденькі, але тут у свята відбувалися гулянки аристократії з укріплення. По дорозі на город ми зайшли до вірменських крамниць і запасилися дарами Вакха. В городі ми засіли в легенькій альтанці, куди з'явився сторож засвідчити свою повагу і запропонувати свої послуги Тарасові Григоровичу. Шевченко попросив його принести редиски, бо це тільки й було спілього в городі. Дідусь приніс найкращої редиски і від щирого серця, подаючи її, промовив: „Це тільки для вас, Т. Г., а то в житті не дав би нікому”. Шевченко дав йому скляночку горілки, поговорив з ним трохи і тихо кивнув головою; дідусь пішов з миром. Тут я побачив ще людський

екземпляр, щиро прив'язаний до Шевченка.

Від запитань про минуле життя Шевченко безцеремонно відмовчувався, ніби не чув запитань. Але на городі докладно розповідав про своє життя маляра в Петербурзі. На жаль, я багато чого забув, пам'ятаю лише, що це було перебивання „з хліба на квас”. Але траплялись у нас і свята, — казав Шевченко, — коли мені або Васьці Штернберові щастило намалювати портрет з якогонебудь купця. Тоді ми винагороджували себе „за всі голодні дні”. З Штернбергом у Шевченка була найтісніша дружба; говорячи про нього, він часто додавав: „правдива душа”. Шевченко зрадив, як присмій несподіванці, коли я сказав, що бачив Штернберга в Уральську влітку 1839 року.

Шевченко говорив багато доброго про К. Брюллова як про маляра і людину. Але не пам'ятаю, чи був Т. Г. учнем Брюллова, чи другого якого професора; не знаю й тепер, а довідки під руками нема.

Шевченко, довідавшись, що я трохи малюю, порадив з'їздити до Разуманівського саду, верст за 7 від фортеці, але сам чомусь відмовився їхати туди. Я поїхав. Замість саду я побачив щось вражаюче своєю дикістю й оригінальністю. Величезні уламки скель, нагромаджених одна на одну, спускаються в мальовничому безладді з 50-саженної вишини на пласке узбережжя моря, яке безмежною площиною йде в далечінь. Це ярвище, утворене протягом віків стіканням снігової води з Мангишлацького плато. Звиси каміння, глибокі яруги, порослі кущами, цікаві саме своєю хаотичністю, а красива градація тонів різних нашарувань скель цікава для малярів і для геогноста. На одному з маленьких майданчиків, натурально обгородженому з трьох боків камінним парканом, стояло троє великих дикоростучих тутових дерев; кілька грядок з квітами, молодий виноградник на патичках, місток через яр, кілька лавочок — ось увесь сад Разуманова, названий прізвищем одного багатого купця, що відкрив і уподобав цю місцевість. На завершення мангишлацького пейзажу, внизу видніє скеля, схожа на ченця в рясі й клобуці, чому й прозвана „ченцем”.

Я зробив кілька шкіців з цієї місцевості і подав їх на розгляд Шевченкові. Він зауважив мені, що я захоплююся деталями і випускаю з уваги ансамбль. Шевченко обіцяв мені наступного дня показати свою працю. Я нетерпляче чекав цієї години. Нарешті ми на городі. У Т. Г. портфель; він його не поспішав відкривати, але коли відкрив, я вп'явся очима в перший малюнок. Він являв середину киргизької кибитки. Під стелею кибитки вроблене вікно, що пропускає соняшний промінь, відбитий мікроскопічними порошинками. Зрозуміло, що вікно було в натурі пристосоване для того, щоб маляреві давалось вигідне освітлення зверху. Під вікном за столиком сидить покритий напівтонами, як аксесуар, сам Шевченко з райсфедером в руці (а не з пензлем), з пильно спрямованим поглядом на „натуру”. Натура ця стояла

посередині кибитки, — напівоголений чоловік, в шкіряних киргизьких шароварах, спиною до глядача. Малюнок зроблено сепією, на кольоровому папері, а білки кинуті китайськими білилами.

За натурщика був поручник Турно, член Мангишлацької вченої експедиції.

Другий малюнок так само був зроблений сепією: до мальовничої української хати-шинку, що стоїть на розі вулиці, два солдати привели двох арештантів, закутих в кайдани по одинці і вкупі один з одним. Один із солдатів зайшов в корчму, а другий, спершись рукою на верхній одвірок дверей, стояв спиною до глядача, ждучи чарки горілки від товариша. Він покосився на спочиваючих біля стіни арештантів. На вулиці, в глибині дальшого пляну, з'явилась група мандрівних циган, що являли собою вакханалію; бубон, скрипка, скomorошна пісня, жінки в шаленому танку — все це було в розпалі. Арештант-циган, вражений рідними звуками волі, рвонувся і виставив голову за ріг хати; але разом з тим потяг з собою товариша, що апатично переслідував у своєму одязі паразитів. Загриміли ланцюги і потривожений арештант злісно дивився на цигана, а караульний солдат звернув увагу на шум, що виявилось в повороті голови. Але як це зроблено! Композиція, експресія в фігурах, чистота і привабливість малюнка, розташування тіней — на диво! Згодом доводилось мені бачити багато творів, але таких траплялося небагато. Гідним суперником Шевченкові міг бути з наших — чудовий маляр — жанрист Штернберг, і то не в акварелі, а в олівці. Пізніше мені трапилося бачити дві акварелі фарбами роботи Шевченка: два жіночі портрети — один до пояса, другий по коліна; ще пізніше бачити акварелі К. Брюллова, і, судячи з манери того й другого, гадаю, що Шевченко був учнем Брюллова або його щасливим наслідувачем. Ще в портфелі Шевченка були етюди кам'яних ярів, кам'яних зсувів і груп тутових дерев.

Я попросив подарувати мені один з етюдів на пам'ять, але Шевченко сказав, що намалює мій портрет на пам'ять про себе. Я був у захвита від цієї обіцянки. Через кілька хвилин він сказав мені: „Тепер ходімо до Федора Юхимовича, доброго чоловіка”. Ми пішли. Недалеко від городу і фортеці, ніби в одній з вершин рівнобічного трикутника, стоїть досить висока, крута і майже конусоподібна скеля. В ній вирубали сходи зигзагами, щоб було зручно ходити. На вершині скелі на невеличкому майданчику був дворик з низенькими стінами, казарма для десятка козаків і в ній, окремо, дві кімнати для офіцера. З стіни дивилася неімпонуючого калібру гармата, отвором чомусь на фортецю. Все це називалось батареєю ч. 1. Звідділь видніли верхів'я сусідніх гір, як на долоні вимальовувавсь на піскуватому березі ряд дерев'яних хат „поселенців”, відкривалася вся фортеця. Ми зупинилися в дворику, щоб перевести дух після сходження на гору, дивилися на виднокруг. Мені, новакові, подобався цей виднокруг, але я подумав, що через два місяці мені все б це набридло за тих обставин, на які тут приречені люди. Я не витримав, щоб не спитати Шевченка: „А що, Т. Г., чого доброго, тобі набридли тут усі красвиди”. Він своїм звичасм нічого не сказав на це ні словом, ні виразом обличчя.

Тут і жив Ф. Ю., „добрий чоловік”: до нього ми й прийшли по стомлюючій кручі. Господар зустрів нас радо, як добра і при тому нудьгуюча людина. Він відразу ж наказав робити пельмені; їх взялася готувати ціла команда козаків. Цю страву, відому у Східній Росії, ми запивали астраханським чихирем, який незрівняно кращий за всі, наприклад ярославсько-соболєвські лафіти, тому що був натуральний.

Шевченко був у доброму гуморі. Від нього сипалися потішні анекдоти й оповідання. Таким веселим я його не бачив раніше; йому заохотілося викликати і господаря, з природи мовчазного, на розмову і розбуркати його. Останній був старосвітський офіцер, старообрядець, хоч досить інди-

ферентний. Шевченко став йому оповідати з домішкою поетичних прикрас про подвижницьке життя старовіків на Вітці і в Стародубі, як про ціла незаперечні, і розворушив добру людину, викликав його на суперечку і, нарешті, змусив відчутти втіху древнього благочестія. Ми просиділи запівніч і заночували на гостинній багерії. Вранці Шевченко попросив послати козака попередити коменданга, що не прийде на лекцію. Його нестримно тягло до малювання, в чому він давно не практикувався і не одвертав душі від нудьги бездіяльності. Після чаю він взявся за мій портрет, наперед закривши одне вікно, а в другому залишивши світло лише у верхній частині. До обіду були зроблені шкіц і прокладка. Пельмені перервали роботу; вони вийшли кращі за вчорашні. Ці ж пельмені, політі чихиром, навернули нас до сну після обіду. Ми добре виспались, після чого Шевченко підтушував ранішню роботу, підчистив контури, і портрет був готовий. Він зберігається у мене до цього дня.

Під час малювання я побачив, що в райсфедері у Т. Г. вкладено такі малі рештки олівців, що вони ледве трималися. На моє зауваження Шевченко сказав: „Це огарки олівців, а цілих у мене мало, і я їх бережу, тому що нема де їх взяти”. Через це я віддав йому свої олівці, скільки у мене їх було, з чого він був дуже задоволений. Взагалі, живучи в фортеці, Т. Г. мав скруту в першу чергу на гроші, а потім на книги, які не можна було дістати і за гроші. Комендантська маленька бібліотека була прочитана; загальноофіцерської бібліотеки не було. Читав він лише те, що надсиляли йому знайомі з Оренбургу, а це було не часто.

Раз Шевченко запросив мене на 8-му годину вечора на флягшток, де він мусів був відстояти на варті до півночі. Шевченко був звільнений від усіх казенних робіт і навчань, але чергу бути вартовим він хотів відбувати сам, навіть напрошувався іноді відстояти за когонебудь на варті.

Я прийшов у призначений час на умовлене місце. Пост цей був не важ-

ливий, і Шевченко поставив рушницю, сів на огорожу, чекаючи на мене. Ми просиділи до півночі. Тепер зовсім не пам'ятаю, про що ми тоді говорили; мабуть, нічого особливого. Коли на гавитвахті пробила 12-а година, Шевченко взяв рушницю, сказав, що йому на зміну ніхто не прийде, і ми пішли додому. Тоді був час тихий і безпечний, і тому деякі належні вимоги щодо служби в фортеці були зайві.

Ніколи Шевченко не промовив жадного слова нарікання на своє становище, ніколи я не бачив його сумним, зажуреним. Він був фізично міцний, рум'яний, погляд у нього був завжди ясний і одвертий. Правда, в ньому присутня була майже безперервно якась думка, але думка ця була тиха, вона, так би мовити, жила і підносила його дух. Іноді можна було подумати, що він слухає співи сфер; так заносила його звична і світла думка в простори, йому одному відомі й приступні. Треба гадати, що в ньому відбувався поетичний плин, який правив йому за щит проти нападів гіркої дійсності.

Ніколи не чув я від Шевченка розмови політичної чи навіть з політичним відтінком. Можливо, він не любив розмов про політику — цієї вади багатьох людей. Він тоді здавався мені потайливим, але тепер я гадаю інакше: він не міг розкритися перед мною цілком. Я був молодий, і при тому не був розвинений ні науками, ні досвідом життя. Можливо, він щадив мою невинність.

Шевченка дуже непокоїло тоді рішення вищого начальства, якому було подано на висновок бажання художника написати олійними фарбами, безкоштовно, образ воскресіння Христового для місцевої церкви. Згодом, через місяць, Шевченко писав мені в Уральськ і гірко журився, що відповідь за цю ікону прийшла негативна.

Прийшов час, коли наш корабель мав повертатися назад, але комендант умовив капітана залишитися на кілька днів до його іменин.

На іменинах коменданта було весе-

ло і приємно: зійшовся самий теплий народ... Шевченко сів. Ми сиділи з ним по обидва боки вірменського священика, що приїхав правити християнські треби до вірменів, які жили в укріпленні. Це була на диво розумна і освічена людина. Шевченко жваво розмовляв з ним. В свою чергу і він дуже зацікавився Тарасом Григоровичем. Мені було що послухати і поблизу, і навколо.

Ми, гості з господарем, числом рівно 12 осіб, засіли за стіл об 11-й годині ранку, а встали з-за столу о 12-й годині ночі. Коні з довгими і широкими тарантасами були напоготові.

У капітан-лейтенанта були розведені на пароплаві пари, а капітан „Астрабада” звелів підняти якір на світанку.

**

Побачився я з Шевченком у Москві взимку 1858 року, в академіка А. М. Мокрицького. Тараса Григоровича не можна було пізнати, і я, лише придивившись, упізнав його. Жовтозелений, у зморшках, худий, похнюплений, убитий фізично й морально... Ні він, ні я не могли як слід приступити один до одного... Обірвалася десь поетична струнка, пододала важка дійсність ніжну натуру... Більше не бачив я Тараса Григоровича.

ПРОЦЕС ШЕВЧЕНКА

Написав Ярослав Падюк

День 5-го квітня 1847-го року це одна з найчорніших дат нової історії України. Того дня заарештовано людину, яку її сучасники, вже в ранніх тридцятих роках її життя, назвали генієм, і повне століття, яке пройшло з того часу, й сотня мільйонів живих й мертвих уже її земляків не відмінили того вироку. Того сумного весняного дня перервано стихійну творчість великого поета, малюра й духового вождя свого народу та розпочато програму його фізичного знищення. Повернувшись десять років згодом із заслання з далекого Сибіру, Тарасові Шевченкові ніколи вже було наздігнати втрачені роки. Амністія привернула йому тільки частинно волю на чужині й під поліційним наглядом, але вона не могла повернути йому до краю зруйноване здоров'я й він швидко, до болю швидко, бо ледве на 47-му році, закінчив своє земське життя, немов поспішаючи, щоб заставити свій пробуджений нарід виконати залишений йому заповіт: „Поховайте й вставайте, кайдани порвіте!”

Які були причини того трагічного арешту та засуду Тараса Шевченка? Що закидувано йому й що доказано на суді й на якому правному підложжі складено вирок й переведено його екзекуцію? Це питання, які цікавлять й хвилюють пізніх нащадків Шевченкових не менше від його поетичних творів та замкнених у них ідей.

Питання ці, хоч як це дивно при всім величезнім об'ємі шевченкознавства, тільки частинно вияснені. Нам відомі факти, які довели до арешту й засуду Шевченка, але нам досі не відомі правні рямці Шевченкового процесу чи процесів і правна основа й аналіза його вироку.

Повне, всестороннє досліджування єдиної в своїм роді ділянки україно-

знавства, якою є шевченкознавство, вимагає поширення своїх кадрів поза кадри літературознавців та політиків. В сучасних умовах це ледве, чи буде можливим. Але у Шевченкове сторіччя добре пригадати собі, що ще лежать облогом широкі поля знання про Шевченка, які кличуть нових орачів, обіцюючи їм багате жнивю.

*Україно-Слов'янське Товариство
та події, що попереджали процес
1847-го року*

Напередодні „весни народів”, яка сповіщала недалекий кінець доби абсолютизму, у завжди бунтівничому Києві, який зберігав ще свіжу пам'ять жорстоко здавленого декабристського повстання, утворилася таємна українська організація, яку її засновники назвали Братством св. Кирила і Методія, а її ліквідатор, генерал жандармів й шеф політичної поліції російської імперії, граф Олексій Орлов, вірно охрестив Україно - Слов'янським Товариством. Її основниками була трійця: вчений Микола Костомаров, історик слов'янського права Микола Гулак, та студент Василь Білозерський. Два останні в короткому часі притягнули до цього гурту нових членів, передусім студентів Київського університету, Опанаса Марковича, Олександра Навроцького, Юрія Андрузького, Івана Посяду, Дмитра Пальчикова та М. Савича і інших. Мета товариства була виложена в шістьох точках статута, друга точка якого говорила про самостійність усіх слов'янських народів, третя про потребу мати їм окремі народні, демократичні уряди та безстанове громадянство, а точка шоста передбачала об'єднання державних змагань всіх слов'янських народів та співпрацю у загальному, спільному слов'янському конгресі. Отже, голов-

ними цілями цього підпільного товариства була заміна царської деспотії демократичним, конституційним, республіканським ладом у межах поодиноких слов'янських народів та введення у внутрішні відносини рівності всіх громадян. Цілі тієї організації були виложені також в інших творах, передусім у широко відомому творі „Книги битія українського народу”, писаному також М. Костомаровим. Цей пропагандивний твір закінчувався пророцтвом: „І встане Україна зі своєї могили і знову озветься до всіх братів слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янина... І Україна буде невідлеглою Річчю Посполитою в Союзі Слов'янським”. Це пророцтво йшло поза літературну візію. Воно висловлювало в основному ідеологію й програму нової організації й зобов'язувало її членів здійснювати їх.

Після познайомлення Т. Шевченка з М. Костомаровим, Шевченко довідався не тільки про існування Кирило - Методіївського Братства, але й про його мету та програму. Не було ніяк випадковим, що Шевченко захопився ідеями Братства, бо ж дав їм вже раніше вислів в своїх творах. Можна тільки думати, що Шевченкові не дуже подобався радше теоретичний підхід Костомарова до проблеми реалізації тих ідей й тому він гарячився та бажав гострішої й живішої діяльності.

Члени Братства сходилися в домі Гулака, де з 1-го листопада 1846-го року замешкав також студент Олексій Петров, провокатор, який зумів вкратистя у довір'я Гулака й від нього одержав статут Братства, який він передав кураторові київської шкільної округи ген. О. Траскінові. Згодом, підслухуючи розмови гостей Гулака, він зібрав відомості про Братство й 3-го березня 1847-го року доніс про те Траскінові. В доносі він подав також, що на зібранні членів Братства читали твори Тараса Шевченка, які своїм змістом є „явно протизаконні”. Поданий зміст тих віршів вказував на те, що були читані „Сон” і „Послання”. Донощик Петров затамив із їх змісту те, що один з них „в найрізкіших словах висловлює свою ненависть до царської родини”, а другий

„старасться підбурити українців до повстання”.

Справа була засерйозна, щоб її поладнати в Києві. Її подано в Петербург. Київський генерал-губернатор Д. Г. Бібіков доносив „III-му Відділові Особистої Його Величества Канцелярії”, тобто центральному урядові політичної поліції російської імперії, що в Києві викрито існування нелегального Слов'янського Товариства, метою якого було поширити слов'янську єдність та завести в Росії республіканський лад. Якою небезпечною видалася ця вістка вказує факт, що того самого дня 17-го березня, коли повідомлення Бібікова наспіло в Петербург, повідомлено про це царевича й шеф III-го Відділу, генерал жандармів граф Олексій Орлов, одержав наказ негайно арештувати М. Гулака, який перебував у Петербурзі. Арештом Гулака 18-го березня зайнялися найвищі місцеві поліційні чинники, заступник Орлова генерал Л. В. Дубельт та петербурзький поліцаймайстер Кокошкін.

Переведена в Гулака ревізія дала багате жниво. Вона потвердила донос Петрова щодо існування нелегального товариства й додала реального змісту його звітженню про читання протидержавних і протицарських поезій невідомого ще поета Шевченка. В нього знайдено рукопис згаданої вже „Книги битія”, яку названо книжкою „в найбільшій мірі злочинного змісту”, перстень із написом „св. св. Кирило і Методій” та листування з П. Кулішем, В. Білозерським, О. Марковичем та іншими. Це листування власне звернуло пильну увагу найвищої політичної установи Росії на особу Шевченка. Особливо в листі В. Білозерського до М. Гулака з дня 1-го травня 1846-го року знайшов граф Орлов незвичайно цікаву й інтригуючу характеристику Шевченка, яка не могла не зацікавити його ближче й не викликати підозріння, що Шевченко є членом Братства.

В тому листі Білозерський пише: „Я мимоволі з приємністю застановляюся над тим, яку геніяльну людину ми маємо в Тарасі Григоровичу, бо тільки геній, за поміччю одного глибокого почування, може відгадувати

потреби народу й навіть цілого віку, до чого не приведе ніяка наука чи знання, без поетичного і водночас релігійного вогню”.

Граф Орлов, із доручення самого царя Миколи I-го, й користуючись порадами досвідчених в українських справах київського генерал-губернатора Бібікова та начальника його канцелярії Писарева, які в той час перебували в Петербурзі, наказав перевести труси у членів Братства, прізвища яких вже були йому відомі, і поміж них включив також Шевченка. Тому, що Шевченко перебував в той час на Лівобережжі, ревізію в Шевченка доручено перевести генерал-губернаторові лівобережних губерній, князеві Долгорукову. Заки йому повелося це зробити, Шевченко, не знаючи про викриття Братства, дня 5-го квітня, повертаючи із Чернігівщини на весілля Костомарова, на якому мав бути за боярина, „при в'їзді до города Києва” потрапив прямо в руки київської поліції, таки у весільному фракі, який вдягнув на себе, зближаючись до Києва. Після одної ночі в арешті київського губернатора І. І. Фундукля Шевченка зараз наступного дня поспішно відіслали до Петербургу, де вже в тюрмі III-го Відділу перебував М. Гулак та куди 11-го квітня привезли із Києва М. Костомарова та Ю. Андрузького. Вслід за ними 17-го квітня прибув до III-го Відділу Шевченко із всіма, знайденими при ньому, паперами та рисунками. Коли зважити, що в тюрмі цього Відділу від 9-го квітня перебував, привезений із Варшави П. Куліш та що туди перевезено арештованого на Україні В. Білозерського, то в цій тюрмі опинилися найголовніші персонажі Кирило - Методієвського процесу. III Відділ міг без трудно приступити до повного слідства, що й без ніякої проволоки зроблено.

Слідство

Питання слідства, переведеного в справі Братства й зокрема відносно Шевченка, є особливо важливе тому, що весь процес вівся не звичайним судовим шляхом, але особливою адміністраційною дорогою, в якій судову

Тарас Шевченко в молодому віці

розправу заступило поліційне слідство, а суддів — жандармські генерали та їх прибічники із їхнім найвищим зверхником - царем, який в силу своєї абсолютної влади був сам у великій мірі і судом й джерелом судового права.

Багатий доказовий матеріал, який попав у руки поліції при нагоді арештування підсудних, передусім же М. Костомарова й Гулака, дали графові Орлову і його співробітникам повні руки роботи. Вони пильно простудіювали всі папери, проаналізували їх „злочинний зміст”, зважили дуже оглядно їх доказову вартість і на цій основі забралися до безпосередніх перепитувань арештованих осіб.

Залишаючи на боці цілість процесу Братства й обмежуючись до слідства, яке торкається прямо Шевченка, все ж конечно взяти під розгляд всі докази, зокрема зізнання свідків і інших підсудних, які мали значення для справи Шевченка. Тут у першу чергу треба звернути увагу на зізнання донощика О. Петрова та підсудного Ю. Андрузького. Поза творами Шевченка та посередньо поза листуванням членів Братства поміж собою, в якому вони висловлювали ви-

їмкову опінію про Шевченка, тільки зізнання цих двох осіб має пряме й дуже поважне значення для справи Шевченка. Всі інші підсудні в один голос заперечили членство Шевченка в Братстві, і тому слідчі не мали багато поля для випиткування їх про вину Шевченка.

В основу слідства лягли знайдені писемні та друковані матеріали, перепиткування свідків та підсудних, ставлення їх до очей та писемні відповіді підсудних на поставлені їм запитники („вопросные пункты”).

Вже була згадка про те, що в Гулака знайдено явні докази на існування Братства св. Кирила й Методія та листа Білозерського, який звернув увагу поліції на Шевченка, яке раніше загальною окресленого донощиком О. Петровим, як автора протидержавних віршів. В інших підсудних знайдено також писані матеріали, якими слідчі користувалися в слідстві проти Шевченка. Передусім серед паперів М. Костомарова знайдено, крім матеріалів Братства, Шевченкові твори „Сон” і „Послання до живих і мертвих” та уривок з „Великого Льоху”, саме ту частину, яка починається словами: „Як була я молодою та Прісею звалась” до слів: „А на завтра, як цар вийшов, мене поховали”, як також друкованого „Кобзаря” видання 1840-го року й рукописного, розмальованого Де-Бальменом і Башіловим, та друкованих „Гайдамаків”, видання 1841-го року. Рукописні поезії були переписані рукою Костомарова. Можна думати, що факт, що вони не були написані власною рукою Шевченка, заощадив йому куди гострішої кари, бо не було прямих доказів на те, що Шевченко сам поширював свої протидержавні твори, чого шукали слідчі та що у великій мірі було б загостило відповідальність Шевченка, як автора тих віршів. Серед листування Костомарова знайшлися також листи, які вказували на велику погулярність й повагу, що нею Шевченко втішався серед членів Братства.

Також у Шевченка знайшлися твори та листування, що були піддані дуже докладній слідчій аналізі. Знайдено в нього його „Кобзаря”, зміст

якого настільки вразив слідчих своєю протиросійською й продержавною настановою, що вони згодом вказували на потребу конфіскації тієї вже дозволеної цензурою книжки й на потребу висловити догану цензорів й загострення цензури на майбутнє. В окремому огляді знайдених поезій Шевченка відмічено, зокрема, як крайньо небезпечні, бо „сповнені протизакоонними й бунтівничими думками”, поему „Сон”, в якій названо царя поганим й проклятим й лукавим та неситим гасидом, а даліше вірші „Катерина”, „До Основ'яненка”, „Іван Підкова”, „Тарас Трясило” й інші. Для кращого дослідження цих віршів та для повного виявлення їх протидержавних тенденцій їх перекладено на російську мову й ці переклади долучено, враз із оригіналами, до актів справи. Щасливим збігом обставин у Шевченка не знайдено ніяких матеріалів, які вказували б на його членство у Братстві, що й підкреслено у слідчому рапорті.

Серед доказових матеріалів, які знайдено у Шевченка, є листи, написані до нього П. Кулішем (чотири), Г. Квітки - Основ'яненка (два), Я. Кухаренка, В. Репніної, І. Гудовського, М. Карпа та О. Штрандмана. Зокрема два останні листи стали предметом слідчого допиту Шевченка, бо Карпо в ньому звертається до Шевченка словами „Отамане наш!”, а Штрандман називає його „останнім з козаків”, що на початку слідства вдалося слідчим доказом його провідної ролі в Братстві.

Деяку роллю в доказуванні вини Шевченка відіграли вірші М. Костомарова, А. Чужбинського, В. Забіли, Ю. Андруського і В. Александрова, більшість яких слідчі визнали також гостро протиросійськими та бунтівничими. Вірш Чужбинського так і був названий „Шевченкові”, а всі інші прямо зверталися до нього. Ці вірші мусіли ще збільшити й так чимале підозріння слідчих до людини ще зовсім молодого віку, яку оточувано таким високим респектом.

Поза цим багатим писаним доказовим матеріалом, основою слідства для доказів вини були зізнання свідків та самих підсудних. Першим аре-

штовано й першим переслухано П. Гулака. Він єдиний поміж підсудними поводився, як справжній конспіратор. На самому вступі допиту він заперечив всяку вину, аж після того, як йому пред'явлено наскрізь „компромітуючі” докази, а саме статут Братства та „Книги битія”, перстень братчиків з написом св. Кирило і Методій та листування з Кулішем, Білозерським й іншими, тоді Гулак з подивугідною твердістю й характерністю заявив слідчим, що він зобов'язався перед своїми товаришами не виявити „ні часу, ні місця, ні осіб, про яких його питають”, і твердо відмовився від зізнань. Щойно згодом, в дальшому слідстві, коли все було розкрито, Гулак склав деякі свідчення.

Як було згадано, всі підсудні, за винятком студента Ю. Андрузького, нічим не обтяжили Шевченка, навпаки, рішуче заперечили його членство в Україно - Слов'янським Товаристві. Тільки один Андрузький, хоч сам собою гарна й патріотична людина, в слідстві, з уваги на свій вік та на до-свідчену руку слідчих, заломився й склав бажані для слідчих зізнання. Його переслухано вперше 12-го квітня. Вже на самому початку своїх зізнань Андрузький з'ясував дуже драматично політичну ситуацію в Київському університеті, в якому він був студентом. Він свідчив, що в тому університеті панувала „неначе політична епідемія: майже всі студенти думають про перемену держави і в багатьох з них знаходяться проекти різних конституцій”. Відносно Братства і зокрема ролі в ньому Шевченка, він склав дуже важке обвинувачення, позитивно, як член Братства, стверджуючи, що: „в Києві Слов'янське Товариство має дві голови: Костомарова й Шевченка, з яких перший належить до поміркованої партії, а другий до непомірованих”. До того він зізнав, що Шевченко називав підлими людьми тих, які були відданими цареві, а шляхетними тих, що були ліберальних поглядів. Після цього першого усного допиту, Андрузький два дні пізніше, 14-го квітня, склав зізнання на письмі, в яких потвердив попереднє обвинувачення Шевченка й до того додав чимало нових обвину-

Обкладинка „Справи про художника Шевченка” в архіві III Відділу

вачень. Він писав, що Шевченко ганьбив гетьмана Хмельницького, зате хвалив гетьмана Мазепу. Він, по волі чи неволі, представляв Шевченкове поетичне слово і його вплив, з найбільшим признанням кажучи, що воно „гриміло по всій Україні”, а самого Шевченка ставили вище поета Жуковського й надіялися мати в нім свого Шіллера. Він теж написав у зізнаннях небезпечно обвинувачення Шевченка в тому, що на вечірках у Костомарова він читав свої протидержавні твори та давав їх переписувати. Це було дуже небезпечно пряме обвинувачення не лише в творенні, але й поширюванні своїх нелегальних творів.

На Шевченкове щастя, інші підсудні не пішли шляхом Андрузького. Вони категорично заперечили членство Шевченка в Братстві, а щодо знайдених у них віршів поета, вони викручувались, як тільки могли, одні більше, другі менше вдало. Ряту-

ючи себе, вони помагали й Шевченкові. Наприклад, Куліш подав, що він мав ці твори для того, щоб з них вибрати незнані собі українські слова, щоб їх згодом використати в словнику української мови для представлення його Академії Наук. Натомість Костомарів держав твори Шевченка для складення словника українських говорів... Зі знайомством з Шевченком вони не виходили й твердили, що знали його тільки поверховно, менш-більш так, як його твори. Хоч які це були непереконливі твердження, та все ж їх однакості, за винятком Андрузького, та факт, що у Шевченка не знайдено ніяких доказів членства у Братстві, спонукали графа Орлова ствердити, що Шевченко не належав до Братства, що можна думати, зберегло його від ще гострішої кари.

Допит Шевченка

Тараса Шевченка заарештовано пізніше за інших підсудних, пізніше за них і перевезено до Петербурга, зразу ж приміщено в казматах III Відділу. Його очікували слідчі, які мали доволі часу, щоб познайомитись з усім доказовим матеріалом, знайденим при інших підсудних, й тому вони могли зразу приступити до перегляду паперів, знайдених у Шевченка, й до його особистого переслухання.

Наскільки дбайливо слідчі приготувалися до прослідження справи Шевченка показує хоч би те, що вони ще до його прибуття до Петербургу звернулись із запитом до президента Академії Мистецтв, герцога Максиміліана Ліхтенберзького, із запитом, чи Шевченко є далі зайнятий в Академії і яку опінію про нього має його безпосереднє начальство. Два дні пізніше, 14 квітня, президент Академії відповів, що Шевченко вчився в Академії в роках 1838-1845 і, здобувши того року звання художника, відійшов з Академії. Президентові відомо було, що Шевченко писав українські вірші та любувався в українській старині, але при цьому він завжди поводився прикладно. Отже, опінія Академії за довгий семирічний період Шевченкових студій у ній була позитивна. Вини Шевченка

треба було шукати поза мурами Академії.

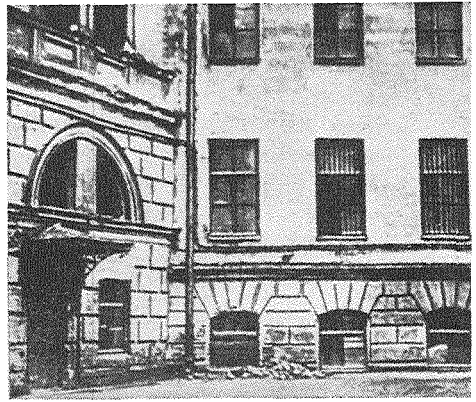
В Києві Шевченка не допитували. Справа була заповажна, щоб у неї вмішувалася місцева провінційна влада. Після доставлення Шевченка до Петербургу в дні 17-го квітня та після перегляду знайденого в нього писемного та друкованого матеріалу, який не приніс на ділі нічого дійсно нового, чого б слідчі вже не знали із доказів, здобутих від інших підсудних, його ще того самого дня піддано особистому, усному переслуханню. Він дуже послідовно, від початку до кінця, заперечував своє членство в Братстві, подаючи, що нічого не знав про нього та про нелегальну діяльність його друзів. На цьому обмежилися слідчі. Не маючи поза зізнанням Андрузького доказів щодо Шевченкового членства в Братстві, вони мали багатий доказовий матеріал його протидержавної діяльності в „протизаконних” самих творах Шевченка. В дні 19-го квітня дано Шевченкові на письмі запитник, на який він виготовив відповідь також на письмі в дні 21-го квітня.

Ці „вопросные пункты” були підготовані дуже старанно, на підставі всіх зібраних доказових матеріалів. В дилемі, хто говорить правду: Андрузький чи всі інші підсудні, до Шевченка включно, з цих пунктів видно, що слідчі радше давали віру Андрузькому. Адже аж напрошувалося виявити, що автор таких небезпечних віршів був водночас провідником небезпечної організації. У більшості подібні пункти були поставлені також іншим підсудним.

Пунктів, на які III Відділ вимагав писемної відповіді Шевченка, було 22. П'ять із них — 2, 12, 14, 15 і 19 — торкалися закидів, потверджених Андрузьким, а саме, що Шевченко не лише був членом Братства (пункт 2), але що разом із Кулішем „був представниками поміркованої слов'янської партії Слов'янського Товариства”, тоді, як Костомарів і Гулак були „представниками поміркованої слав'янської партії” (пункт 12). На ці питання Шевченко твердо відповів негативно, обстоюючи, що „твердження, що я бе-

ру участь у задумах Слов'янського Товариства, є несправедливі". Також вповні заперечив поет характеристичне питання 14-ге, ймовірно не зовсім далеке від правди, яке варто подати в цілості: „Чи правдою є, що ви побуджували влов'яністів (тобто членів Братства) в Києві до більшої діяльності; що в час вашої відсутності деякі з них охолоджувались у своїх задумах, а з вашим поворотом знову ставали активними; що ви не знали меж у вислові злочинних думок, і всіх монархістів називали підляками". Відповідаючи на цей закид, поет покликався на маляра Сажина, з яким він мешкав, як свідка того, що він ввесь час був зайнятий малюванням. Цього свідка не переслухано, бо, як було згадано, з часом слідчі відступили від обвинувачення Шевченка в приналежності до Братства.

Поза точкою 19-ою, в якій був запит про те, з якою метою Шевченко старався про видавання журналу „на всіх слов'янських нарідчях", що також він заперечив, варто ще навести питання 15-ге, текст якого такий: „З якою метою ви склали вірші, які можуть підбурювати уми українців проти нашого уряду; читали ці вірші і різні пасквілі у товаристві ваших друзів та давали їм їх переписувати? Чи не склали ви ці вірші для поширювання ідей тайного товариства й не надіялись цим приготувати повстання України?" Шевченко із подивугідною ляконічністю відповів, що писав ці свої вірші, бо вони подобались українцям, але переписувати не давав, був лише необережний в тому, що їх не захоував від них. Можна подивляти Шевченкову обережність, з якою він старався виправдати себе від закиду поширювання своїх революційних творів, що в той час каралося дуже суворо. А втім, тодішнє карне право давало до деякої міри можливість виправдатися від написання протидержавних творів, але написання їх і поширювання вже становило суворо караний злочин. Певною необережністю з правного погляду було признання Шевченка в тому, що він читав свої твори своїм друзям. Але з цим вже мож-

Каземати III Відділу царської канцелярії в Петербурзі, де відбував своє ув'язнення Т. Шевченко в 1847 році.

на собі було б порадити на суді, бо до такого поширення вимагається звичайно більшого числа осіб та елемента публічності, який можна різно інтерпретувати, коли цього, як це було в тогочасному російському праві, закон точно не встановляє.

Незвичайну трудну ситуацію створив для Шевченка пункт 16-ий, який домагався в'язнення, що довело Шевченка до того, що він, забувши вдячність, яку винен був цареві та членам його родини за поміч гришми, заплаченими за образ Жуковського, намальований для викуплення його з кріпацтва, писав зухвали вірші проти них. Біографи Шевченка погоджуються в тому, що Шевченко вийшов із цієї, здавалося безвихідної, ситуації розумно й гідно. Він не міг заперечити факту написання „Сну" та інших віршів, але міг дати можливо речеве, а водночас бодай дещо відтяжуюче для себе в'язнення. Шевченко знав, що його справа ведеться й буде закінчена не на публічному суді, але в тайних кабінетах царської поліції, тому не було потреби ще більше утруднювати свою й так нелегку ситуацію. Тому він на словах признається у своїй невдячності до царя, але водночас, подаючи причину свого вчинку, формулює на письмі важке обвинувачення саме того ж царя за той страшний стан, в якому, очевидно за царською апобатою, перебуває українське село. „Будучи ще в Петербурзі, — писав Шевченко, — скрізь

чув я образи й догану для царя і уряду. Повернувшись на Україну, я почув ще гірше між молодими й статечними людьми; я побачив убогість та страшне гноблення селян поміщиками, посесорами й економами шляхтичами, а все це діялося і діється в імені царя і уряду; я повірив усьому тому...”

На численні запити, які поставлено всім підсудним й метою яких було пояснити мету Братства та засоби її здійснення, Шевченко відповів одним реченням, заперечуючи всякі відомості щодо Братства. Такж на домагання в'яснити свої зв'язки з іншими підсудними та деякими іншими українськими діячами того часу Шевченко відповів дуже коротко, ні одним словом нікого не обтяжуючи.

Після цього писемного допиту, слідчі, мабуть, мали повні руки роботи із опрацюванням придбаного слідчого матеріалу, бо щойно після трьох тижнів взялися до закінчення слідства. Дня 15-го травня переведено т. зв. очну ставку Шевченка з єдиним свідком, який його обтяжив, а саме з підсудним Андрузьким, в приявності самого шефа III Відділу гр. Орлова. Поставлений до очей Шевченка, Андрузький дальше обстоював, що Шевченко був „непомірковам предстваником української партії в Слов'янським товаристві, яка мала мету відновити Гетьманщину, коли можливо окремо, а коли неможливо, то в слов'янщині; що він був головним мотором діяльності того товариства, що з усіх гетьманів цїнив найбільше Мазепу і таке інше. Але в протоколі того зведення двох підсудних знаходиться одна незвичайно корисна для Шевченка замітка. Слідчі, мабуть мавши трудність погодити зізнання Андрузького із зізнаннями всіх інших підсудних, які, до речі, призналися у власній приналежності до Братства, настоювали на тому, щоб Андрузький подав докладніші дані про Шевченкове членство в Братстві. Андрузький, видимо, не зумів того виконати, бо в протоколі занотовано дослівно таке: „Андрузький при дальших поясненнях зізнав, що висновок про приналежність до Слов'янського

товариства він виніс тільки з того, що Шевченко був знайомий зі всіми слов'яністами”. Це й перерішило бодай частинно хід слідства у відношенні до Шевченка. В його акті обвинувачення, а в тому також і в присуді не могло вже бути мови про злочин членства та, що гірше, провідництва в нелегальній організації. Шевченко, як можна було сподіватися, відповів на всі закиди Андрузького спокійно й коротко: признався до написання „зухвалих й підбурюючих” віршів, все інше категорично відкинув. Ця конфронтація тривала дуже коротко, але яка важлива вона для справи Шевченка. Того дня зводили разом і інших підсудних, зокрема Гулака із Костомаровом і Білозерським. Два останні призналися, що разом з Гулаком заложили Братство, але Гулак послідовно заперечував будь-яку участь в Братстві.

12-го травня, за три дні перед цими конфронтаціями, до III Відділу прийшло повідомлення з Києва, що, мовляв, усі братчики мають на тілі вирисовану гетьманську булаву. 13-го травня всіх братчиків оглянули і ствердили, що вістка з Києва була неправдива. Цим додатковим доказом-оглядинами тіла підсудних і згаданою конфронтацією підсудних покінчилося слідство в справі Шевченка. Залежно від того, від якої дати його рахувати, від 3-го березня, коли Петров зробив донос на братчиків, чи від 17-го березня, коли III Відділ одержав повідомлення від київського ген. губернатора Бібікова про викриття таємного товариства, це слідство тривало 85 або 71 днів, тобто два місяці. Як на таку кількість обвинувачених і на таку серйозну справу, час незвичайно короткий. Мабуть залежало Орлову й самому Миколі I на тому, щоб цю справу можливо скоро закінчити. За цим промовляв би такий факт, що слідство закінчено, не чекаючи на спровадження до Петербургу інших осіб, замішаних в справу Братства.

Акт обвинувачення

26-го травня 1847 р. III Відділ вготував свій „доклад” і за підписом свого шефа гр. Орлова і його заступ-

ника ген. Дубельта передав цареві. Слідство було закінчене.

Мавши — всилу тодішнього правного ладу та своєї абсолютної влади — змогу передати справу на розгляд суду або вирішити його по своєму „височайшому указу” адміністративним шляхом, цар Микола I вибрав цей другий шлях. А втім, у цім не було нічого особливого, бо цим порядком вирішували в той час в Росії чи не всі політичні справи. Мабуть немале значення в цьому мало бажання закрити перед очима світу величезне число тих процесів та суворість виношених у них вироків. Цар зробив це на внесення Орлова, який пропонував, щоб обвинувачених „покарати без Суда”.

„Доклад” гр. Орлова в цій ситуації був зовсім зрозуміло актом обвинувачення проти всіх обвинувачених, включно з Шевченком. Він давав підсумки слідства, їх аналізу, зокрема ж підмічував, які злочини доведено обвинуваченим й якими доказами, а яких не доказано. Це докладно видно на Шевченкові, який, за думкою Орлова, опертою на вислідах слідства, не був членом Братства, і за те він не вносив проти нього обвинувачення й не вимагав кари.

Цей „доклад” розпочинався такими словами: „Розкриття Слов'янського або, правильніше сказати, Україно-Слов'янського Товариства почалося від (доносу) студента Київського університету Олексія Петрова”. Вже раніше було підмічено, що шеф царських жандармів підшукав для цього нелегального товариства ім'я, куди вірніше й відповідніше, як самі його творці.

На дальший зміст цього акту обвинувачення склалися такі, дбайливо опрацьовані, уступки: донос Петрова; арештування приналежних (до справи) осіб, що виявлює слідство; Україно-Слов'янське Товариство; підбурюючі рукописи; особи, наближені до Україно-Слов'янського Товариства; (Навроцький, Андрузький і Посяда); особи, винні у злочинах окремих від України-Слов'янського Товариства (Шевченко і Куліш), і загальні висновки, за якими йшло „ви-

рішення діла”, тобто пропозиція цареві, який вирок належало б видати в цій справі.

Орлов запропонував вирішити цю справу негайно, не дожидаючи прибуття до столиці замішаних у цю справу, хоч, на погляд Орлова, не-членів Братства, студента Марковича з Києва та поміщика Савича із закордону, передаючи їх справу до окремого переведення. Відносно учасників цієї справи, які перебували в Петербурзі, а саме відносно Гулака, Костомарова, Вілозерського, яких членство в Братстві доведено, та відносно Шевченка, Куліша та студентів Андрузького, Навроцького й Посяди, отже разом вісьмох обвинувачених у цім процесі, Орлов пропонував видати вирок, водночас називаючи рід і величину кари.

Щоб віддати належне шефові царської політичної поліції, треба відмітити, що на вступі „вирішення діла” Орлов подав облегшуючі причини вини обвинувачених, а саме те, що п'ять із вісьмох обвинувачених не належали до Братства, а далі їх молодий вік від 19 до 23, крім 28-річного Костомарова та 25-літнього Гулака, і „дитячість їх замислів”, і тому пропонував, „йдучи по думці бажань” царя, „завжди наставлених на милосердя”, обмежитися до них поданих пропозицій кар. Коли додати до того його характеристику Братства, яке, за його словами, „було нічим іншим, як маяченням трьох молодих людей”, які, як вчені, не були здатні вжити насильства чи викликати повстання, та впевнене ствердження, що Братство не зуміло поширитися і що „сліду Україно-Слов'янського Товариства не осталося, а з арештуванням Шевченка і Куліша обмежено (також) найактивніших українофілів”, можна з доволі великою правдоподібністю твердити, що Орлов навмисне старався мінімізувати справу Братства, і в цьому лежить таємниця, як-не-як, лагідного вироку проти братчиків. Дослідникам того часу варто було б потрудитися, щоб розкрити цю цікаву таємницю. Адже не було в традиції російського жандармського генерала виявляти таку велику дозу об-

ективності відносно вини і таку м'якість у визначуванні для них кар.

Одним із мотивів цього поступовання Орлова могла бути те, про що так вимовно зізнав Ю. Андрузький, а саме тодішня політична ситуація в Києві, сповнена недоволення й бунту та величезна популярність Шевченка й висока повага, якою втішались серед українських громадських кіл члени Братства. Це все, без сумніву, вимагало дуже обережної поведінки, щоб, як згадується в цій статті на іншому місці, „не дражнити уродженців України”. Не треба забувати також про те, що Росія мала тоді ще інші клопоти з власними слов'янофілами-лібералами, бож вже народжувався „Весна Народів” а також, із підкореними народами, з кавказькою війною і ін. До того ж це не був собі один із невідомих політичних процесів, яких стільки мала загарбницька Росія. Це був перший український політичний процес, до того в столиці імперії, який народився в столиці України, в якому підсудними були всі найвідоміші українські патріоти із, вже тоді визнаним генієм України, Шевченком на чолі!

В щойно надрукованому 13-му зшитті другої частини Енциклопедії Українознавства, як одну з причин відносно поміркованого покарання членів Братства, подається побоювання царського уряду, щоб гострим вирок не відштовхнути слов'янофілів на заході, з якими Кирило-методіївці вдержували зв'язки.

Цікаво підмітити, що Орлов, подаючи вік обвинувачених, яким не доглянув, що найстарішим поміж ними був Шевченко, яксму в березні того 1847 року сповнилося 33 роки. Що й говорити про його ствердження, що Шевченко не був членом Братства.

Цей акт обвинувачення в своїх кінцевих точках пропонував конфіскату друкованих творів Шевченка, Куліша та Костомарова і строгу догану цензорам, які їх дозволили надрукувати. Ген. губернаторам українських губерній Орлов пропонував пильнувати, чи Шевченкові твори та „Книги битія” не поширюють по Україні та не голосять думок „про колишню волю, гетьманщину та права на окре-

ме буття”, але дораджував робити це „потиху й обережно, без явних переслідувань й коли можна не дражнити уродженців України”.

Останній I-ий пункт того „докладу” Орлова відносився до особи донощика й провокатора студента Петрова. Орлов пропонував звільнити його від іспитів, призначити на службу в III Відділ і дати йому „на обмундуровання” п'ятсот рублів сріблом, а його матері піднести платню зі сто на двісті рублів на рік. Ось так ще раз повторилася сумна евангельська історія із срібняками, змінилася в ній тільки сума, бо й інфляція та девальвація гроша не сьогоднішня видумка. Аналогія зі срібняками поширюються також на долю Петрова-Юди. Не вдоволившись доносом на Шевченка, він робив доноси на своїх зверхників, зокрема на ген. Дубельта, і за те відбув рік в тюрмі та 20 років на заслання, з якого повернувшись помер у нужді в 1883 р.

Відносно вини Шевченка цей доклад стверджував таке:

„Шевченко, замість того, щоб вічно плекати благородні почуття до осіб Августійшої фамілії, що зволили його викупити із кріпацтва, складав українською мовою вірші найбільш бунтівничого змісту. У них він то висловлював плач над вигаданим поневоленням і нещастям України, то проголошував славу гетьманського правління й давню вільність козацтва, то з неймовірним зухвальством виливав наклепи і жовч на Осіб Імператорського Дому, забуваючи в них особистих своїх добродійців. Поза тим, що все заборонене притягає молодь і людей зі слабим характером, Шевченко набув серед своїх друзів славу знаменитого українського письменника, а тому вірші його подвійно шкідливі й небезпечні. З улюбленими його віршами на Україні могли посіятися і згодом закоренитися думки про вигадане блаженство часів гетьманщини, про щастя повернення цих часів і про можливість існування України, як окремої держави.

З уваги на ту надзвичайну пошану, що її мали й особисто до Шевченка і до його поетичних творів усі укра-

іно-слов'янисті, спочатку здавалося, що він міг бути, якщо не активною серед них особою, то знаряддям, яким хотіли вони використуватися для своїх задумів, але з одного боку ці задуми не були настільки важливими, як це здавалося на перший погляд, а з другого боку й Шевченко почав писати свої бунтівничі вірші ще від 1837 року, коли слов'янські ідеї не займали київських учених; так само й ціла справа доказує, що Шевченко не належав до Україно-Слов'янського Товариства і діяв окремо, захоплюючись власним зіпсуттям. Проте, з огляду на бунтівничий дух і зухвальство, що виходить за всякі межі, слід визнати його одним з важливіших злочинців”.

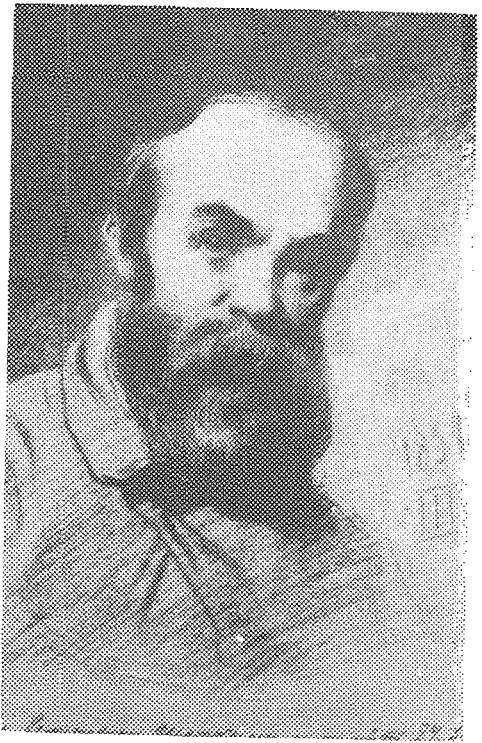
За ці провини Орлов пропонував для Шевченка кару військової служби, сполученої із засланням. Ось текст цієї пропозиції:

„Художника Шевченка, за складання підбурливих і у вищій мірі зухвалих віршів, як обдарованого кріпкою будовою тіла, призначити рядовим в Оренбурзький окремих корпус з правим вислуги, доручаючи начальству держати найсуровіший догляд, щоб від нього під ніяким виглядом не могли виходити підбурливі і пашквільні твори”.

Цим Орлов закінчив своє завдання. Доля Шевченка перейшла з рук жандармського генерала в руки царя.

Вирок

Цей акт обвинувачення Микола I затвердив без ніяких змін щодо Шевченкової вини. Зате цар не був повністю задоволений пропонованою карою за Шевченкові провини. До пропозиції відносно кари Орлова він долучив з власної ініціативи кару додаткову, до того таку, якої не передбачав карний кодекс. Зробив це Микола I в дуже ляконічний і простий спосіб, не бавлячись у правничі формальності. Під пропозицією Орлова дописав власною рукою: „Під найгостріший догляд із заборонаю писати й малювати”. Царський підпис змінив акт обвинувачення у вирок, а царський додаток мав змінити полум'яного поета й академічного художника у бездушного анальфабета.

Тарас Шевченко, автопортрет з 1857 р.

Вирок проголошено всім підсудним 30-го травня у приватності гр. Орлова та його заступника ген. Дубельта. Рід і величина кари для поодиноких підсудних були різноманітні. М. Гулака, М. Костомарова і П. Куліша згідно з пропозицією Орлова присуджено до кари тюрми, одного на три роки й до того ще суворої Шліссельбурзької твердині, другого на один рік, третього на чотири місяці. Білозерському цар змінив пропозицію чотиримісячної тюрми на висилку на службу до одної з російських губерній, зате Кулішеві, подібно, як це сталося зі Шевченком, цар заборонив писати й звелів після відбуття кари в'язниці послати на службу у Вологду. О. Навроцького й І. Посяду засуджено на шестимісячну кару в „гавптвасі”, останньому з вчисленням слідчої в'язниці, а Андрузькому дозволено покінчити студії й після того доручено його послати на службу в одну з російських губерній, із

підданням, як і всіх інших засуджених, під поліційний догляд.

До кари визначеної Шевченкові, слід додати конфіскату його друкованих творів та наказ зняти їх з продажу.

Поміж шевченкознавцями немає згоди щодо суворости вироку на Шевченка. Одні, як Кониський, вважають, що вирок був дуже суворий і мстивий, другі, як М. Новицький, думають, що вирок був хоч і трагічний для Шевченка, але, порівнюючи з іншими вироками того часу, видаваними за подібні злочини, зовсім поміркованим.

Беручи до уваги серйозність поставлених Шевченкові закидів та суворість тодішнього російського карного права, можна б прийняти погляд Новицького за ближчий до правди, незалежно від того, яку величезну шкоду приніс царський вирок для здоров'я та творчости Шевченка. Слідство проти Шевченка велося за три протидержавні злочини: членство в нелегальній, протидержавній організації, яка мала на меті, між іншим, заміну деспотичного царського режиму демократичним, республіканським; за складання та поширювання нелегальних творів, які могли викликати повстання проти Росії, та твори, які порушували честь царя, цариці та членів царської родини.

Шевченка звільнено від закиду в приналежності до Братства, зате визнано винним у складанні „підбурливих і у вищій мірі зухвалих віршів”, та за порушення чести й поваги царя й членів його родини. Особливо різкою була ця провина Шевченка щодо зневаги царського маєстату. Адже в самому тільки „Сні” він порівнював царя з „ведмедем з берлога”; закидував йому пиянство, а Петра I й Катерину II, його попередників й родичів, називав гаспидами луканими, людододами-зміями, поганими, проклятими й несигими катами, а царицю порівнював до засушеного опенька, чаплі, що скаче по болоті і т. п. За ці злочини відповідні статті тодішнього російського карного кодексу признавали дуже суворі кари.

Не маючи змоги в цій статті дати точніший огляд тих постанов та всьо-

го карно-адміністраційного процесу, який застосовано в справі Шевченка, треба зазначити, що злочини, за які покарано Шевченка, були охоплені статтями зовсім нового карного кодексу — „Уложенія о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ”, свіжо проголошеного царем в 1845 році із обов'язуючою силою від 1 травня 1846 року. Воно було наче навмисне приготоване для Шевченка та членів Братства.

Статті 241 до 261 цього кодексу обіймали протидержавні злочини, в першу чергу злочини проти життя, здоров'я або чести царя, цариці і членів його родини. За ці ж злочини, включно із злочином, спрямованим проти чести царя, цариці чи членів його родини, була передбачена кара смерті. За виготовання й поширювання писемних або друкованих творів чи малюнків, спрямованих на приниження поваги царя, як володаря та людини, призначена була кара каторжної праці на засланні від 10 до 12 років. Деяко нижча кара каторжних робіт (у засланні від 6 до 8 років) була призначена тільки за непошанування царського портрета чи пам'ятника. . . Декілька інших статей передбачають не менше строгі кари за „буит” проти влади й царя, до чого зачислявся також намір змінити форму державної влади. Карою за цей злочин була смерть і втрата всіх станових та особистих прав. Навіть ті особи, що, знаючи про підготовку такого злочину, не донесли про нього владі, мали бути карані не менше жорстоко. Підготова цих злочинів за посередництвом письма чи друку і поширення цих писаних чи друкованих матеріалів була карана каторжною працею на далекому засланні щонайменше впродовж вісьмох років. Коли зважити, що кара каторжної праці означала здебільшого повільну, але невідхильну смерть, кара віддання „у рекрути” була куди легшою. Цю кару Микола I залюбки визначав для політичних в'язнів, і то за зовсім незначні провини.

Про кару віддання до військової служби каже один з американських авторів (George Kennan: “Siberia and the Exile System,” 1891), що „це бу-

ла улюблена метода Миколи І проти освічених людей і студентів, погляди яких були занадто ліберальні для його смаку". Він же згадує при цьому для прикладу Шевченка.

Цю кару передбачали карно-адміністративні закони тодішньої Росії для людей фізично міцних, у віці від 21 до 35 років, відповідного росту тощо. Її передбачали також окремі закони, які нормували військову службу та всякі воєнні справи. Тому ця кара була в правному розумінні легальною. Зате вже виключно від волі царя залежала, ним придумана та наложена на Шевченка, кара заборони писати й малювати.

Ця особлива кара становить окрему проблему не тільки тому, що не була передбачена законом, але й тому, що її у царському вироку не уточнено. Зараз після прочитання вироку, Шевченко, який прийняв засуд мужньо й спокійно, запитав приявного заступника Орлова, ген. Дубельта, чи заборона писати стосується до писання листів, на що дістав негативну відповідь. Але згодом, після того, як Шевченка вдруге поставлено в стан обвинувачення, під час другого його процесу, який відбувся вже на заслання в 1850 році, прийшло нове, автентичне, царське пояснення вироку: Шевченкові заборонено навіть усяке листування. Поставлений під нове обвинувачення, Шевченко боронився тим, що почув від Дубельта й зовсім логічно пояснив слідчому полковникові Чигринові, що він розумів заборону писати тільки в тому сенсі, що йому не вільно писати нелегальні речі. Але той, хто видумав кару, рішав, як її розуміти.

Ще важче було Шевченкові погодитися із заборonoю малювати. У сво-

їх письмах із заслання до III Відділу він вияснював, що в його малярській діяльності не знайдено нічого, що могло б узасаднити таку кару. Та, не зважаючи на це, він не дочекався зміни чи злагіднення тієї кари. На погляд деяких Шевченкових дослідників, причиною тієї заборони був один його рисунок, знайдений під час арештування в 1847 році, із незначеною ближче особою вояка, яку цар міг уважати карикатурою на себе. Також у своїй мистецькій течії Шевченко мав декілька картин з не дуже то академічними сюжетами, але й це не вияснює, чому цар заборонив Шевченкові малювати. Можна б думати, що цар помилково зрозумів рапорт слідчих, які згадували про Шевченкові картини, що зображують недолю України під Москвою, але більш правдоподібним видається те, що це був звичайний акт царської злоби й глузу над людиною, яка považилася не тільки виступити на бій із ним, але й його осмішити.

В наступний день 31 травня, після проголошення вироку, Шевченка передали міністрові військових справ, який з того часу мав заступити рекрутіві Шевченкові його дотеперішніх зверхників із жандармського III Відділу царської канцелярії. Перебувши в його віданні у військовому арешті одну ніч, другого дня вирушив Шевченко під строгим наглядом у далеке заслання, яке закінчилося рівно через десять років, коли, після смерті Миколи І, його наступник, Олександр II, на дуже наполегливі старання приятелів Шевченка та його творчості, в тайні перед своєю матір'ю, яку так зневажливо змалював Шевченко в „Сні", підписав амністію.

ПРОРОК УКРАЇНИ

(Картина з життя Тараса Шевченка)

Київ. У кімнаті в домі Суховерських на Хрещатику члени Кирило-Методієвського Братства: Микола Костомарів, Василь Гулак, Олександр Навроцький, Василь Білозерський і Панько Куліш. Очікуючи Шевченка, вони дебатують:

Костомарів... пізнаєте правду, і правда визволить вас. Воістину, браття, чи ж не відчуваєте всієї величі, всієї визвольної благодаті такого всеслов'янського об'єднання? Тільки уявімо собі: в усіх частинах слов'янських народів однакові основні закони і права, рівність ваги, мір і монети, скасування кріпацького права і невільництва, одна центральна влада, що керує закордонними справами, військом і фльою. Зате повна самоуправа у внутрішньому ладі та спільний конгрес з представників усіх слов'янських народів. Хіба ж можливо, щоб тоді нашій вітчизні Україні та кривда була від слов'янських братів?

Гулак: Прегарними мріями говорить твоя праведная душа, Миколо. Але я боюся, що це тільки злудні мрії, як каже наш вольтеріанець Савич.

Навроцький: Нехай тільки мрії, так що ж? Нам же і мрії треба леліяти, бо й скільки ж то щастя приносять людині праведні мрії. Без них, здається, половина людей у воду кинулася б від нудьги та життєвої втоми...

Білозерський: А втім, браття, не можемо ми сьогодні знати, чи окреме існування України взагалі можливе. І чи Україна, якщо була б цілком самостійною, не зазнала б ще сумнішої долі і ще більшого лиха, ніж зазнала їх досі.

Костомарів: Гнівиш ти Бога, Василю, коли Україну за нездатну до самостійного життя вважаєш. Це ж Україна всіх інших слов'янських народів самостійності вчила. Це ж Україна найкращі форми волі і народовладства створила, аж у чужу неволю попала. А всеслов'янський союз допоможе Україні знову цю волю здобути та для волі й щастя всіх трудитись.

Навроцький: Правда, братчики, Україна власної волі зазнала і інших волі навчала. Але чи сьогодні ми насправду можемо передбачати, яка доля спіткала б Україну, якби вона цілком самостійною стала заохотіла? Занадто багато натерпілась наша вітчизна, щоб з легким серцем її долю можна було на бурхливі хвилі непевності кидати.

Костомарів: Та чи завжди передбачати сьогодні, що станеться завтра? Треба змагати і здобувати, а не тільки дождити, що станеться. От дивіться, браття, скільки натерпілась Україна і від москаля, і від ляха, бо вона знати не хотіла ні царя, ні пана. А проте, не пропала вона, її голос не зтих. Воістину кажу вам, браття, що встане Україна із своєї могили і знову озветься до всіх братів своїх, і почувуть її голос і встануть усі поневолені. І не стане ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні хлопа в Україні і в Московщині, в Польщі і в Чехії і в сербів і у болгарів. І Україна буде непідлеглою річчю посполитою, і непідлеглими будуть усі народи. Тоді скажуть усі язики,

показуючи рукою на те місце, де на мапі буде намальована Україна: От камінь, єго же не брегоша зиждуцій, той бисть во главу угла!

Білозерський: Як важко, братчики, дивитися на страшне горе, що його терпить наш світлий край, на страшне положення, в якому перебуває наш нарід, що своїми гіркими муками за правду заслужив собі вічну пошану. Україна, наш рідний край, терпить незмірні несправедливості. Її права потоптано. Вона не як сестра одновірного народу, а як невільниця, зносить усе найсумніше. Ми як чужинці у своїй давній дідині. Важко мені повірити, щоб Україна могла з того горя цілком незалежною стати і цілком окремо існувати. Чи не одинока рада, щоб привернути права нашому народові, міститься в об'єднанні слов'янських народів в одну сім'ю, під ослоною Божих і людських прав, любови та свободи кожного.

Куліш: Правду говориш, Миколо. Великою щирістю навів і твої слова, Василю. Але я думаю, що насамперед треба піднести рідний нарід з духового занепаду, треба звільнити українського кріпака з неволі суспільної, а український нарід з неволі національної. Від України треба починати перебудову світу, бо тільки вільні народи можуть єднатись по науці і справедливості Божій. І не називаймо один нарід вибраним, а другий ні, не дивимось з презирством на наш славний рід, не вважаймо його нездатним творити своє самостійне життя. Божа ласка всім дарована, і кожна людина з ясним розумом, доброю волею і чистим серцем може принести багато благодаті, слави і честі своєму народові. (*Куліш говорить щораз пристрасніше, наче в церкві проповідує*): О, браття, ви глядіть тільки, якою благодаттю і якою благочинною силою став для народу українського наш Тарас! Він з'явився між нами, як видиме виправдання нашої вартости, як

надхнення великих завдань нашого народу. Його спів став для нас воістину гомоном воскресі труби архангела. Під цим гомоном ожили наші серця, полум'яні язики мудрости засвітилися над нашими чолами. Направду кажу вам, браття, Шевченкові пісні це об'явлення з небес для нашого народу, це пророчий заклик кобзаря кобзарів України, і в ньому наша правда. Бо коли ми проповідуємо об'єднання всіх слов'ян і любов Христову до наших братів слов'янських, то полум'я його любови палає насамперед для України і українських братів. Для Шевченка світ — це Україна, вільна Україна, без якої світ є чорною могилою. Амінь, амінь, говорю вам, брати мої, що є інший шлях, ніж той, що ми намітили його в об'єднанні слов'ян. Цей шлях — це воля України. Не чуєте, як дрижать основи світу від пророчих слів Шевченка?

Шевченко (входить перед останнім словом Куліша): Чого це ти, Паньку, вовка з лісу викликаєш та гомоном своїх слів солов'їний спів в саду заглушаєш (*До всіх*): Здорові, браття, рано сьогодні почали!

Усі: Здоров, Тарасе!

Гулак: Чого ж ти забарився? Чи й сам із солов'ями співав? А Панько тим часом та москалів лає.

Шевченко: За віщо ж лаяти? Води в Дніпрі ще не випили!

Куліш (знову гарячкує): Ще крові народу їм не досить! П'ють, кровопійці, благодонну кров народу нашого, річками її розливають, могили дідів наших розривають, народ наш убити хочуть і землю його навіки собі загарбати. За те Микола їх братами називає, а Василь тільки у спілці з ними щастя України бачити готов.

Костомарів: Ні, брате Паньку, не лукавить Василь душею. Він думає, як і ми. Він думає, що всі люди на

землі є братами, або братами бути можуть. До слов'янських братів ми і звернемось: Браття великороси і поляки! Це говорить до вас Україна, вбога сестра ваша, яку ви розп'яли і розшарпали і яка не пам'ятає вам лиха, а жалкує разом з вами над вашою злою годиною, готова кров дітей своїх за свою і вашу свободу пролити. Обміркуйте уважно справу спільного рятунку нашого, повстаньте зі сну й дрімоти, знищьте у серцях ваших взаємну ненависть нерозумну, нашими спільними ворогами розпалену на спільну загибель нашої свободи, засоромтесь ярма, що тяжить над вашими плечима. І нехай буде ціллю життя і діяльності кожного з нас:

загальна рівність і братерство між усіма людьми, мир і любов Господа нашого Ісуса Христа.

Усі: На віки вічні. Амінь.

Білозерський: Аще хто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидить, лож єсть!

Шевченко по хвилині задуми починає читати своє „Послання“: І смеркає, і світає...

Після того, як він закінчує читати, усі сидять нерухомо. Хор за сценою стиха починає співати „Заповіт“.

Спиридон ЧЕРКАСЕНКО

ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА

*Її, окрадену, збудили
в огні, —
і розпинають,
цькують, катують що є сили...
Розбіглись діти в метушні
і десь блукають...*

*Широкий степ, поля, облоги,
лани —
в скаженій люті
заляляли кров'ю перемоги
вже не царі, вже не пани, —
раби розкуті!*

*Тепер під прапором свободи
її
взяли на муки:
Світам співали пісню згоди*

*і в крові праведній свої
мочили руки.*

*Її, окрадену, збудили
в огні...
Але в пожарах
розкрились давній могили,
збудився велет до борні,
як грім у змарах!*

*Ще бій один, ще бій останній, —
народ
єдиним рухом
розіб'є полчища погані
й тебе згадає без скорбот,
великим духом!...*

*Із збірки „Україна”
На чужині, 1946*

ВПЛИВ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ НА ПОЕТИЧНУ МОВУ Т. ШЕВЧЕНКА

Написав Пантелеймон Ковалів

Перша половина XIX ст. характеризується пануванням романтизму в українській літературі. Цей романтизм розвивався переважно на основі національного минулого України, на основі історичної традиції і того величезного багатства українських історичних пісень і дум, що з'явилися саме в цей час в збірниках Цертелєва, Максимовича, Срезневського, Лукашевича, Метлинського. Це був період ширення принципу народності в українській літературі, намагання піднести українську мову до вимог романтичної поезії. Шукаючи новітніх мистецьких засобів, українські романтики насамперед звертають увагу на твори народної словесності. „Український фолкльор запліднює їх творчість, стає головним джерелом, з якого вони черпають взірці поетичного стилю, образової мови, навіть і форми: це разом одна з найхарактеристичніших ознак українського романтизму.”¹

В таких обставинах виховувався й Шевченків геній, вироблявся його романтичний стиль. Шевченко не тільки знав живу народну пісню, що ще з дитинства жила в його душі, в його національній свідомості, він добре знав також і згадані збірники пісень і дум, які залишили сліди й на його поезіях. А в його історичних поемах ясно відбиваються мотиви історичних пісень. Але Шевченко відрізняється від своїх сучасників і попередників тим, що його романтичний стиль, витворений на ґрунті народної пісні, є, власне, витвором реальних основ життя українського народу. Шевченко шукав краси в мистецькім слові не для самої краси, а для того, щоб з найбільшою поетичною майстерністю

вилити мотиви сумного й безрадісного життя українського народу.

Ще з дитинства відчував Шевченко красу і силу народної пісні. З рідного села, з-під селянської стріхи виніс Шевченко звичку співати народні пісні, в яких шукав відради у своїм сирітстві на чужині. Шевченко сам співав і, співаючи, глибоко переживався словами і музикою пісні, переживав її, зворушуючи своїм співом слухачів. „Ніхто ще не знав, що предивний, може найлуччий співака народних пісень на всій Україні обох Дніпрових берегів (так пише Куліш про Шевченка) і сам я не думав, що почую в його піснях щось іще нечуте... такого або рівного йому співу не чув я ні в Україні, ні по столицях.”²

Особливо захоплювався Шевченко героїчними історичними піснями про творців героїчних подій минулого України. Чудово обізнаний з героїчними думами та історичними піснями, Шевченко часто цитував їх у листах і в розмовах. У листах Шевченко висловлювався часто мовою дум. Так, на-

¹ Ф. Колесса. Фолкльорний елемент в поезії Т. Шевченка. Львів-Київ, 1939, стр. 11.

² Ф. Колесса. О. с. 16. Дехто з дослідників Шевченка, як напр., А. Шамрай (До еволюції коломийкового вірша в творчості Т. Шевченка. Річник Ін-ту Т. Шевченка, II) вплив народної поезії на творчість Шевченка пояснює не лише його „мужицьким” походженням, а „далеко важливішим чинником”, тим культурним оточенням, серед якого дістав своє літературне виховання Шевченко. На це цілком слушно зауважує Б. Навроцький (Шевченкова творчість, Х.-К. 1931, 15), що „Шевченко, вихований з дитинства на народній пісні, по суті не потребував ніяких особливих посередників для того, щоб улягати впливам її стилю”.

приклад, у листі до Кухаренка він писав: „Мабуть, ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував.”³ Шевченко високо підносить народну думу, пісню. Він радісно вітає Кулішеві „Записки о южной Руси” і особливо хвалить автора за те, що той „свого нічого не додав, а тільки записав те, що чув од самих кобзарів, а тим самим і книга його вийшла добра, щира і розумна”.⁴ „Я цю книгу скоро напам'ять буду читати. Вона мені так живо, так чарівно-живо нагадала мою прекрасну, бідну Україну, що я немов із живими розмовляв із її сліпими лірниками та кобзарями. Найпрекрасніший, найбагородніший твір. Діамант у сучасній історичній літературі.” (Журнал, X, 18-19).⁵

Народна пісня була тією живою силою, що збуджувала у поета любов до свого народу. В пісні знаходив він своє поетичне надхнення і в Петербурзі і на засланні. Глибоко запали в душу поета пісні, що висловлювали тугу кріпаків та розповідали про героїчну боротьбу народу проти навали чужинців. Ці пісні вчили поета любити свій край. Про хату, де вперше побачив він світ, село, степ, — завжди він говорив з любов'ю, пригадуючи пісні, що полонили малечу уяву, виховували поета, привчали любити народ. Отже, ще починаючи з дитинства, поет нагромаджував великий запас скарбів народної творчості, проймався любов'ю до тематики і образів народної поезії. Шевченків геній виріс на ґрунті народної поезії. Як геній українського народу, Шевченко міцно зрісся з народною поезією. З тих пісень, що їх знав, співав Шевченко, можна було б скласти велику збірку, яка відзначалася б незрівняною свіжістю в порівнянні з іншими⁶.

Біографи і автори споминок про Шевченка⁷ говорять, що найулюбленішою з усіх народних пісень була відома пісня:

Ой зйди, зйди ти, зиронько та
вечірняя,
Ой вийди, вийди, дівчино моя
вірняя...

Очевидно, ця пісня й була джерелом поетичних уявлень Шевченка,

тим словесним і стилістичним ґрунтом, на якому почалася творча праця Шевченка.⁸ На весіллі у П. Куліша Шевченко з таким захопленням виконував цю пісню, що звернув увагу всіх присутніх і одержав у подарунок від молоді (Ганни Барвінок) вінчальну квітку. Про це сам поет згадував через десять років, коли одного разу заспівав свою улюблену „Зироньку”: „Ця меланхолійна пісня нагадала мені, — писав Шевченко в Щоденнику, — той вечір, коли я і молода дружина Куліша співали в два голоси цю чарівну пісню. Це було на другий день після вінчання в фатальному 1847 році. Чи побачу я цю прекрасну блондинку? Чи заспіваю я з нею цю задушевну пісню?” (Щоденник, 11 липня 1857). Любов Шевченка до народної пісні не обмежувалась задушевним виконанням пісень. Він був завзятим фолклористом-збирачем народної поезії. Записування й вивчення народної поезії давало змогу Шевченкові черпати з цього живущого джерела теми і образи для власних творів. Майже весь „Кобзар” пересипаний чудовими мистецькими перлинами, взятими з народної поезії. Російський критик Д. Добролюбов вказав на велику близькість „Кобзаря” до народної пісні: „Він, — пише Добролюбов, — близький до народної пісні, а відомо, що в пісні вилілася вся минула доля, весь справжній характер України: пісня й дума становлять там народну святиню, краще добро українського життя; в них горить любов до батьківщини, виблискує слава ми-

³ І. Пільгук. Як Шевченко вивчав фольклор (Наукові записки харківського державного педагогічного інституту. X. 1939, т. II, стр. 69).

⁴ М. Нагорний. Шевченко і історична народна поезія. 36. Т. Г. Шевченко. Вид. Київ. універ-ту, 1939, стр. 159.

⁵ Ф. Колесса. О. с. 13.

⁶ І. Пільгук. О. с. 59, 69.

⁷ Н. Сумцов. Любимые народные песни Шевченка. (Украинская жизнь, 1914, II).

⁸ Ф. Самоненко. Образ Шевченковой музи. Шевч. Збірник, Київ, 1924, т. I, стр. 101.

нуких подвигів; в них дихає чисте, ніжне почуття жіночої любови, особливо любови материнської.”⁹

Любов до народної поезії ще більше зв'язувала Шевченка з народом, з його думками, турботами і стражданням, з його безпросвітним життям і мріями про щасливе життя.¹⁰ Цей нерозривний зв'язок Шевченка з народом та з його поезією, його піснею і заклав основи творчої діяльності поета. Пісні й думи Шевченкові проїняті палкою любов'ю до скривджених, покріпачених, закутих у кайдани братів і сестер своїх, до своєї знедоленої батьківщини. В його поезіях чути відгомін слави минулих історичних подій. Разом із тим сумні пісні „Кобзаря” дихають чистим, ніжним почуттям жіночої любови і особливо любови материнської — мотив, що є улюбленим у народній творчості.¹¹ Всі ці й подібні мотиви в творчості Шевченка безперечно є наслідком впливу усної народної творчості.

Вплив народної поезії найбільше позначався в ранній періоді його творчості, переважно в ліричних поезіях, написаних у пісенній формі, а також у баладах і в деяких історичних поемах — в тих, власне, творах, що аналогічні до них формою і змістом знаходимо й серед народних. Наприклад, поема „Гайдамаки” вся проїнята мотивами народної творчості, що відображають думки і сподівання покріпачених мас. В цій поемі є близько двох десятків народних пісень.¹² У пізніших його творах, проїнятих переважно політичними й суспільними мотивами, вплив народної поезії меншає.¹³

Елементи народно-поетичної мови в поезіях Шевченка так само є наслідком значного впливу народної поезії на Шевченкову творчість. Ще Куліш висловився про Шевченка, що „душа поезії нашої народної неписьменної сталась душею його музи” (Основа, 1861, III). Хоч Куліш перебільшує трохи, коли вважає народні пісні за „єдиний взірєць тону і смаку” у Шевченкових поезіях, бо значна частина поезій Шевченка не має нічого спільного з народними піснями й ду-

мами,¹⁴ проте елементи народно-поетичної мови відіграють у Шевченка велику функціональну роль у усіх творах. Не кажучи вже про те, що цим самим Шевченко розкриває широко двері для народно-пісенної мови в українську літературу, в українську літературну мову, зміцнюючи її на народній основі. Хоч би навіть не всі поетичні твори Шевченка виявляли зв'язки з народними піснями і думками, то зокрема поетична мова Шевченка, оригінальний Шевченків стиль зв'язує всі групи Шевченкових поезій. Ясна річ, що на витворення того стилю мусіли мати безперечний вплив народні пісні і думи. „Залежність Шевченкового поетичного стилю, — пише Б. Навроцький, — від народно-поетичних традицій — ясна.”¹⁵ „Шевченко, — пише О. Дорошкевич, — намагається піднести формальні засоби народно-поетичної стихії до потреб культурного інтелігента XIX ст.”¹⁶ Раніше ще Куліш у листі до Бодяньського писав про Шевченка, що „він творить чудеса з мовою українською”.

Шевченків стиль проїнятий духом і стилем народної поезії, і через те не можна з цього погляду робити якісь чіткі розмежування його поезій на групи. Шевченко, як видатний майстер слова, вибрав собі єдиний, оригінальний стиль поетичної мови. Використовуючи мотиви й тематику народних пісень і дум та засоби народно-пісенної поезики, Шевченко у своїй творчості все ж таки був оригінальним. Шевченко не по-рабськи му йшов слідом за народно-поетич-

⁹ Д. Добролюбов. Вибрані твори. Держлітвидав, 1937, стр. 176.

¹⁰ Ільїн. До питання синоніміки Шевченка. Т. Г. Шевченко. Київ, 1939, стр. 363.

¹¹ М. С. Потапчик. Фольклорні джерела творчості Шевченка. (Наукові записки Харків. держ. педаг. інституту, 1939, т. II, стр. 99).

¹² М. Потапчик. О. с. 102.

¹³ Ф. Колесса. О. с. 101.

¹⁴ Ф. Колесса. О. с. 7-8.

¹⁵ О. с. 16.

¹⁶ О. Дорошкевич. Сучасний стан шевченкознавства. (Етюди шевченкознавства, 31).

ною традицією, а перетворював усі впливи у щось синтетичне, ціле.¹⁷ Він не знижувався до наслідування, копіювання, переписування народних пісень, а витворював нові поетичні форми, які тільки нагадують народно-поетичні форми, але не тотожні їм. „Шевченко найменше був наслідувачем і відтворювачем усної народної поезії” і „тільки в слабших своїх творах він ближче підходить до українських народних пісень.”¹⁸ Він не просто переспівував народні мотиви, а перетворював їх у свої творчості на вищій ідейно-національній рівень. „Навіть тема, взята з народної пісні, — пише Ф. Колесса, — була для Шевченка тільки посівним зерном, стимулом до оригінальної творчості, щось таке, як музичний мотив під рукою геніяльного композитора; це бачимо на поемах „Тополя”, „Наймичка”, „Петрусь”, „Титарівна”. Шевченко не тільки вмів у відповідному місці покористуватися відповідними мотивами чи образами народної поезії, він умів творити в душі народної поезії. В його творчості, за висловом Івана Франка, „увесь сок українських пісень народних, з мелянхольною основою і відтінками гумору, перегворений в кипучу кров самого Шевченка, закрашений сильно його індивідуальністю — все це являється уже в новім блиску в „Перебенді”.”¹⁹ „Душа Шевченка до того ступня насичена народністю, — пише Сумцов, — що кожний, навіть сторонній, запозичений мотив приймає в його поезії українське національне забарвлення”.²⁰

У своїй творчості Шевченко іноді дуже близько підходив до тексту народної творчості, зберігаючи не тільки зміст, але й більшість образів, слів і виразів. Але ця близькість не є в формальній стороні. Народна творчість, зокрема народні пісні, були для Шевченка „мистецькою сповіддю народної душі”. В своїй творчості народ у мистецькій формі висловлював те, чим він живе, про що мріє. Шевченко, що досконало знав народну творчість, підпорядкував її своїм творчим завданням; він підходив до фольклору не з вузько-стилізованою

метою, а творчо. „Близькість до народної творчості виявилась не в простому більш чи менш вдалому наслідуванні поетичних особливостей фольклору, а в духовній спорідненості письменника з народною творчістю”.²¹

Мова Шевченка тісно зв'язана з мовою народної творчості. Твори Шевченка своєю мовою дуже близько стоять до творів народної творчості. Засоби використання образів і мови фольклору, зокрема образів і лексики народних пісень і дум, надзвичайно різноманітні. А оригінальний зв'язок з народною мовою виявляється в ритмічно-синтаксичній стороні Шевченка.²² Шевченко в своїх ліричних поезіях користується мотивами, образами й зворотами народної поезії, але це аж ніяк не зменшує оригінальності його творів. Шевченкова лірика щира й безпосередньо не має ані крихітки чогось штучного, виявляючи оригінальну творчу індивідуальність.²³ Шевченко прагне такого способу вислову, щоб навіть найабстрактніша думка втілювалася в образі, максимально наблизилась до реальних фактів дійсності. Всі мистецькі засоби своєї поезії він скеровував на те, щоб з максимальною ясністю передати свої думки і почуття.

Шевченко був майстром-мистцем, що добре знав свій матеріал і майстерно його використовував. Добираючи пісенні образи, фрази, ритми, Шевченко завжди мав на увазі народно-пісенний фон, його національне забарвлення. Зразком такого використання фольклорних образів може бути перший його твір „Причина” (1838):

¹⁷ Б. Навроцький. Проблеми соціологічної аналізи Шевченкового поетичного стилю, 15.

¹⁸ Н. Петров. Очерки истории украинской литературы. К. 1884, стр. 356.

¹⁹ Перебендя Т. Шевченка з переднім словом Ів. Франка.

²⁰ М. Сумцов. О мотивах поэзии Шевченка, 214.

²¹ Г. Левченко. Місце Шевченка в історії української літературної мови. (Т. Г. Шевченко. Київськ. держ. ун-т, 1939, стр. 323).

²² Там же, 329.

²³ К. Чуковский. Шевченко. (Русская мысль, 1911, кн. ІУ-У, 106).

Не китайкою покрилися
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізоньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли —
Така його доля.

Образи й лексика цього уривку („Не китайкою покрилися козацькі очі”, „Орел вийняв карі очі”, „Біле тіло вовки з'їли”) нагадують нам невідомі думу про невідомі козаків, що потрапили в бусурманську неволю:

Добре ви, браття, уробіте,
Мені, найменшому брату, з плеч
голову зніміте,
Моє тіло козацьке в степу на
дорозі поховайте,
Звірю, птиці на поталу не
дайте.

І далі:

Стали орли чорнокрильці
налітати,
В головах козацьких сидати,
На чорнії кудрі наступати,
Із лоба карі очі вибирати²⁴.

Більшість образів Шевченкових поезій зародилась і зростала в народній поезії:

Чи винна голубка, що голуба
любить?
Чи винен той голуб, що сокіл
забив?
Сумусь, воркує, білим світом
нудить,
Літає, шукає, дума — заблудив.
Щаслива голубка: високо літає,
Полине до Бога милого питать.
Кого ж, сиротина, кого запитає?
(„Причинна”).

Кожен рядок тут зв'язаний з образами народної пісенної творчості: голуб, голубка, сміливий жорстокий сокіл — відомі образи народної поезії. Образ вільної голубки символізує вільну, щасливу людину, зокрема дівчину, що переживає трагедію, чекаючи милого.²⁵ Милий і мила — голуб і голубка, що їх розбиває орел, — це улюблена в народних піснях символіка, що нею користується Шевченко. Порівн. з народної пісні:

Налетів орел з чорної хмари,
Розбив, розігнав голубів із пари
(Чуб. V, 317.)

Сокіл в народній пісні — це символ жениха:

Густий гаю, густий гаю, густий
не прогляну,
Упустила соколонька, да вже
й не впіймаю.²⁶

Або:

Соколоньку сину, чини мою
волю:
Продай коня вороного, вернися
додому.²⁷

Всю зовнішню природу Шевченко зображує оригінально, зберігаючи всюди український кольорит. В його описах скрізь подибуємо улюблені й оспівані в народній поезії дерева, кущі, зілля (явір, дуб, тополя, калина, барвінок, рута), птахи (соловей, чайка, зозуля), а також характеристичні для українського пейзажу хати, церкви, поля, степи, ліси, гаї, садочки. Далі йде перейнята з народної поезії персоніфікація природи: сонце ночує з морем, місяць виходить із сестрою-зорею, вітер розмовляє з могилою, з осикою; Лиман — з Дніпром та морем і т. д.²⁸

А найчастіше використовує Шевченко поетичний образ калини, що її, згідно з народною традицією, садять на могилі закоханої дівчини або парубка. Образ, перейнятий з народної поезії, у Шевченка виконує функцію трагічного кохання дівчини, що часто кінчається смертю:

Посадили над козаком явір
та ялину,
А в головах у дівчини червону
калину
(„Причинна”)
Вранці рано на калині пташка
щебетала,
Під калиною дівчина спала —
не вставала
(„Калина”)

Порівн. з народної пісні:

Казав собі насипати високу
могіду,
Казав собі посадити в головах
калину.
(Максимович, 1834, стр. 147)

Або чумацькі пісні:

Та викопай, ненько моя,
глибоку долину,

²⁴ Ктлюпус дум, т. I, стр. 98-99. Г. Левченко. О. с. 324-325.

²⁵ Г. Левченко. О. с. 325.

²⁶ А. Метлинський. Народные южно-русские песни. Киев, 1854, стр. 66.

²⁷ Там же, 144.

²⁸ Ф. Колесса. О. с. 90.

Та нагорни, ньенько моя,
високу могилу,
Та й посади, ньенько моя,
червону калину.
(Лисенко. Зб. укр. нар. пісень,
II, 4)²⁹

Крім народно-поетичних образів нещасливого кохання, Шевченко використовує народно-поетичний образ битви-пиру або битви-жнив, де розповідається про бої з ворогами українського народу. Символічні образи битви з ворогами найчастіше позначаються словами „гуляла”, „весілля”:

Гайдамаки гуляють, карають...
Погоуляєм! Погоуляли:
Купою на купі
Лягли ляхи трупом.
(„Гайдамаки”)
...з Залізником (Ярема)
Весілля справляє
В Уманщині на пожарах
(Там же)³⁰

В іншому місці битву символізує *вечеря*:

Остання пора,
Остання вечеря!
— Гуляйте, сини,
Пийте, поки п'ється, бийте,
Поки б'ється.
(Там же.)³⁰

Образ долі українського народу, про який не раз згадується в народній пісні, символізує у Шевченка порівняння до революційної боротьби:

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема піякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!
(„Минають дні”)

Порівн. з народної пісні:

Літа ж мої, літа мої, літа
молоденькі!
Коли доля нещаслива, будьте
коротенькі.

В творчості Шевченка найбільше приваблює нас образ „зорі вечірньої”, взятий з тієї найулюбленішої пісні „Ой зійди, зійди, зіронько”, якою найбільше захоплювався сам Шевченко. В цім образі відбилися найкращі сердечні почуття поета. Цей образ стає для поета висловленням тієї творчої сили, яка не залишала його ніколи в житті, навіть тоді, коли він був на далекім засланні. Цей образ Шевченка поданий у найбільший

силі і красі. Від зорі, символу народного, через кохання, Оксану (зоря — символ дівчини),³¹ поет дійшов до зорі-музи. Із старого символу утворено новий: зоря — це муза.³²

Із словом „зоря”, „зірка”, „зіронька” ми зустрічаємось уже в перших Шевченкових творах. Цей образ Шевченко подає часто в описах природи, малюнках вечора, ночі тощо:

Кричать сови, спить дїброва,
Зіроньки сіяють.
(„Катерина”)
Лягло сонце за горою,
Зіроньки засяла.
(„Тарасова ніч”)

Але образ цей виступає й тоді, коли поет висловлює свої переживання:

Все йде, все минає — і краю
немає...
А сонечко встане, як перше
вставало;
І зорі червоні, як перше плили,
Попливуть і потім; і ти,
білолиций,
По синьому небу вийдеш
погулять...³³

Перший із Шевченкових творів, де образ зорі-музи виступає чітко, — це поезія до „Невільника”:

Раю мій, покою,
Моя зоре досвітня,
Єдина думо
Пречистая! Ти витаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Егерія,
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною
Ніби заговорюш,
Усміхнешся...
.....
О, мій тихий світе,
Моя зоря вечірня!³⁴

Говорячи про впливи народної поезії на поетичну мову Шевченка, ми особливо підкреслили ту велику роль, яку відіграли в творчості Шевченка народно-пісенні символи, як особливо функціональний чинник. Народно-пісенні символи у Шевченка набирають значення поетичних обра-

²⁹ Ф. Колесса. О. с. 58.

³⁰ Г. Левченко. О. с. 325.

³¹ А. Потебня. Объяснение малорусских народных песен, т. II, 798.

³² Ф. Самоненко. Образи Шевченкової музи. (Шевч. зб. 1,108).

³³ Ф. Самоненко. О. с. 101.

³⁴ Ф. Самоненко. О. с. 104-105.

зів, що їх використовує поет у своїх творчих задумах. Від народно-поетичного задуму до високо-мистецького поетичного образу — це той шлях, що його міг пройти лише такий великий талант, геній українського народу, яким був Тарас Шевченко. Все багатство української народно-поетичної символіки пройшло через поетичну творчість Шевченка й зображене в усій красі його поетичного надхнення.

Але головне, на що треба звернути увагу, — це те, що Шевченко, користаючи мотивами й темами народних пісень і дум, засобами народно-пісенної поетики, в своїй творчості був оригінальним. Це не було звичайне наслідування й переспівування народних пісень, а було творче пере-

роблювання рукою великого мистця й неперевершеного майстра мистецького слова.

Хоч і не всі поетичні твори Шевченка в однаковій мірі зв'язані з народними піснями й думами, а деякі з них „майже ніяких зв'язків” не виявляють, проте всі об'єднує єдина спільна риса — поетична мова, оригінальний Шевченків стиль.

Впливи народної поезії на Шевченка роблять його поетичну мову більш рідною, близькою до серця його народу. В цьому й полягає найбільша цінність Шевченкової поетичної мови, в цьому полягає найбільша заслуга Шевченка в історії української літературної мови.

Євген Маланюк

ГАМАЛІЯ

Із циклу „Свічадо моря”

Пливши в Стокгольм, я ском-
понував Гамалія, невеличку поему...
Т. Шевченко (з листа 18. XI. 1842).

Осінній Балтик злобно б'ється
в борт
і пароплав — мов запорозька
чайка —
стрибає в хвилях. Даль закрила
порт,
багріє захід, як зловісна байка:

Козак кона' скривавлений...
Китайка
вінчає чоло... Хмарний похід
орд...

Та ось міцніє шторм. В один
акорд
злилися чорний шквал і біла
чайка.

Вона кигиче, як тоді, як там.
І от, під згубний гул грізного
моря,
Варязький відгук скованим
братам —
встають чубаті хвилі Чорномор'я,
ревуть у тьмі...

Та іншим серце мліє:
музика бурі родить Гамалію.
Із Збірки „Перстень Полікрата”,
Львів, 1939

ШЕВЧЕНКО І МУЗИКА

Написав д-р Антін Рудницький

Читаючи поезії Шевченка, важко не помітити їх характеристичної риси: їх особливої мелодійності, особливої співучости, яка не є наслідком тільки добору таких чи інших рим, такої чи іншої метрики й ритміки слів і речень. Ця притаманна мелодійність і співучість поезій Шевченка не зв'язана з вимогами поетичного мистецтва, самостійна й незалежна від нього. Ця мелодійність і співучість має своє коріння глибше, як у техніці віршування: вони в тих первісних основах патріотичного, громадського, історичного, суспільного й мистецького світогляду, які зацпелювали в душу й серце ще малого Тарасика — українські народні пісні. А коли малий Тарасик виріс на Тараса Григоровича, тоді на цих основах, черпаних з народної пісні, розвивався світогляд і геній віщого поета, пробудителя українського народу.

З народними піснями Шевченко почав знайомитися від наймолодших літ; у наступних роках його життя вони стали своєрідною тканиною, на якій він мережав чимраз нові, чимраз кращі твори. І непомітно українські народні пісні залишили свій слід не тільки на поетичній мові Шевченка, але і на зміні та формі його поезій. У сполуді з глибокими й зворушливими думками поета, висказаними в його творах, його вірші й поеми залишилися й до сьогодні такими, як ними були сто років тому: повні своєрідного чару, єдині в своєму роді й досі неперевершені своєю красою, своїм українським народним характером і кольоритом.

Пісня була розрадою Шевченка в найважчих хвилинах його життя, від наймолодших літ до найстарших. Пригадуючи своє дитинство, писав

він, як то бувало, переховуючися в бур'яні від прочуханців дяка Пугорського, свого вічно п'яного „вчителя”,

...щоб не почув хто, не побачив,
Виспіваю та плачу...

А в далекому Кос-Аралі, на за-
сланні, він писав:

Погуляю понад морем
Та розкажу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю...

Усі друзі й знайомі Шевченка погоджувалися, що він мав гарний голос високого тембру. Чи це був тенор, чи, може, високий баритон, годі з певністю сказати. Але нема сумніву, що спів був для нього не тільки примхою моменту, несвідомою продукцією звуків і слів, з ними зв'язаних, але таки вповні свідомою потребою й необхідністю. Малеяр Сошенко у своїх спогадах стверджує, що Шевченко у себе вдома „...то співає, то пише собі щось...” Так само в злиднях студентського життя в Петербурзі не раз пропонував Шевченко своїм друзям Пономарьову і Петровському — співати.

Про те, що Шевченко співав з особливою експресією, викликаючи глибоке враження своїм голосом і виконанням, довідуємося від Куліша. Описуючи в „Хуторній поезії” своє весілля, до речі, з великою прихильницею поетичного таланту Шевченка, — Куліш згадає про спів Шевченка на цьому святі: „... такого або рівного йому співу не чув я ні в Україні, ні по столицях. Посходились з усіх світлиць гості до залі. Пісню за піснею співав наш соловей... душа поета обернула весілля поклонниці його великого таланту в національну оперу...”

В не менших дитирамбах висловлювалися про спів Шевченка також і прості, невчені слухачі. Відомий етнограф і музикознавець Дмитро Ревуцький (вбитий у Києві під час останньої війни), пишучи про свій побут — у 1902 р. — в Калачівці, у нащадків землевласника Тарновського, кріпаком якого був ще батько Тараса, Григорій, згадує розмову з стареньким садівничим, Котом, що показував Ревуцькому дуба, під котрим сидів і співав Тарас Григорович, оточений юрбою селян: „... він співає, а люди плачуть...”

Які ж це були пісні, що їх виконанням Шевченко викликав сльози селян та захоплення т. зв. вищої, освіченої публіки? Якими піснями він захоплювався до такої міри, що ними не тільки зворушував інших, але й сам їх глибоко переживав, — так глибоко, що коли виконував їх, то вони ставали немов частиною його індивідуальності і віддзеркаленням його власних думок і настроїв?

Як згадано вище, цими піснями були українські народні пісні, особливо ті, яких сумовита співучість та сумовиті слова найближче підходили до настроїв поета. Другим родом улюблених пісень Шевченка були історичні пісні й думи; врешті третім родом були жартівливі пісні.

М'якій, чутливій вдачі Шевченка найбільше до вподоби були побутові пісні з їх численними відмінами: любовні, дівочі, про жіночу долю і ін. Серед них на першому місці Шевченко ставив пісню „Ой, зійди, зійди ти, зірньою та вечірня...” Шевченко згадує її не раз; а що мелодія цієї пісні вперше появилася друком одночасно в двох збірниках ще за життя поета, в 1857 році (Куліша „Записки о Южной Руси” та „Южноруські пісні з голосами”), то можна припускати, що мелодію пісні записали від Шевченка, так, як він її сам співав.

Побутових пісень Шевченко знав, очевидно, безліч. В його поезіях та записах є згадки про пісні „Тече річка невеличка”, „Ой гиля, гиля, сірі гуси”, „Пливе щука з Кременчука”, „Шумить гуде дібровонька”,

„Ой не шуми, луже” (цитата з цієї пісні наведена в поемі „До Основ'яненка”) і ін.

Безпосередні порівняння і аналогії з своєю власною безталанною долею Шевченко знаходив у піснях бурлацьких, чумацьких, кріпацьких і рекрутських. Отже не дивниця, що така пісня, як „Та нема гірш в світі нікому, як сіромі молодому” (в збірнику Сокальського „Малорусские и белорусские песни” — „... як бурлаці молодому...”) була Шевченкові дуже рідною своєю меланхолійною, виразовою мелодією. Не менше любив він подібного характеру пісні „Та забіліли сніги”, „Тяжко-важко в світі жити”, „Ой у полі могила з вітром говорила”, „Гей, хто горя не знає”, і ін. З цієї останньої пісні Шевченко деякі речення в поемі „Наймичка” повторює дослівно або лише мінімально їх змінює:

Та чужії вози мажучи,
Та чужії воли пасучи,
Та гей...

у народній пісні:

Та виріс я в наймах, в неволі,
Та не знав я долі ніколи,
Та гей...

у Шевченка:

Та виріс я в наймах, в неволі,
Та не було долі ніколи,
Та гей...

З рекрутських пісень Шевченко використав у своїх поезіях „Де все луги”, „Стояв явір”, „У неділю рано вранці”, „У неділю вночі” і ін. (мелодії, здебільша, у збірниках Лисенка).

Закоханий в героїчне минуле України, в Козаччину, Шевченко захоплювався народним епосом, який ці часи оспівував і ідеалізував, отже думами й історичними піснями. Як мотто до розділу „Гонта в Умані”, у своїх „Гайдамаках” він використав чотири рядки з пісні про козака Швачка (у Лисенка: „Гей, хвалився та козак Швачка...”):

Хвалилися гайдамаки
На Умань ідучи:
„Будем драги, пане-брате,
З китайки онучі!”

З інших „гайдамацьких” пісень Шевченко добре знав пісні про Гнатка Голого „Ой, ще не світ...”), про Са-

Микола Лисенко

ву Чалого, Максима Залізняка і ін., з яких черпав матеріали для своїх „Гайдамаків” і загальний настрій та стиль яких яскраво відбився у цій поемі.

Козацькі думи й історичні пісні — такі, як Олексій Попович, Втеча трьох братів з Озова, Самійло Кішка, Іван Коновченко, Про Палія та Мазепу, Про Головатого, Про Сагайдачного, Про руйнування Січі, Про Морозенка, Про кубанський вихід, Про Нечая, Про Чайку, Про Кармелока і ін. — Шевченко цинив так високо, що не вагався наслідувати їх форму й стиль у своїх власних поезіях („Гей літа орел . . .”, „У неділю вранці рано . . .” і ін.). Ці наслідування були такі вірні й непорочно - чисті під оглядом настрою й своєрідної характерності козацьких дум, що, підложені під відповідні мелодії, вони непомітно ввійшли в нарід і, в свою чергу, стали справжніми думами. Від давніх, козацьких вони різняться хіба тим, що автор їх слів відомий — Шевченко.

Так само вільно почував себе Шевченко і в діяльності народної жартівливої пісні, коли застосував її стилістично у своїй власній творчості. Такі його поезії, як „На городі коло броду” та „Утоптала стежечку”, написа-

ні в такому чисто народному стилі, що навіть такий знавець народної поезії, як Куліш, не був певний їх походження. Отже, запитує він Шевченка (лист з 20-го січня 1858 р.): „Пісні твої дуже гарні. Невже обидві ти сам скомпонував? „Дуда” мені наче знайома . . .” — У відповіді Шевченко пише (26-го січня 1858 р.):

„Заграй мені, дуднику,
на дуду,
Нехай своє лишенько
забуду...

Оце тільки не мос, а то вся пісня моя . . .”. Та, вповні свідомий народно - пісенного характеру цих двох поезій, він просить Куліша передати їх Маркевичеві „. . . чи не вчистив би він їх на ногу?”.

Якими близькими своїм стилем і характером є поезії Шевченка до української народно - пісенної творчості свідчить факт популярності, що її деякі його поезії, з мелодіями, підкладеними інколи анонімовими авторами, здобули по всій Україні, як „чисто народні” пісні. Найбільшу популярність здобули його пісні „Реве та стогне” і „Думи мої” (з мелодією Рубця). Та й до низки інших поезій Шевченка знайшлися по українських селах мелодії, творені такі в народі. Отже в селі Фидрівка, на Харківщині, записано мелодію до слів „Тече вода в синє море” („Думка”); у Мерефі, на Харківщині, мелодію до вірша „Нащо мені чорні брови”; у Корсуні, на Київщині, мелодію до „Ой люлі, люлі, моя дитино”; в селі Вовчок, на Харківщині, мелодію до „Ой одна я, одна”. Усі ці мелодії з Шевченковими текстами співали не тільки в цих селах, де їх записано, але й в зовсім протилежних кінцях краю.

Як помилково було б уявляти собі Шевченка таким, як його представляли популярні в минулих десятиріччях „портрети”, себто в смушевій шапці й кожусі (відомо, що, обертаючися в Петербурзі в інтелектуально-мистецьких колах, Шевченко вдягався елегантно, за вимогами тогочасної моди!), так само помилково було б думати, що його музичні зацікавлення зосереджувалися тільки на укра-

їнській народній пісні. Бувши обдарований добрим голосом і слухом, відчувачи музику й її красу всім своїм серцем і душею, дармащо тільки інтуїтивно, Шевченко, впродовж коротких тринадцятих років свого життя у Петербурзі, познайомився з надбанням західноєвропейської й тогочасної російської музики, особливо оперою. Особисто знайомий з такими великими композиторами, як Даргомижський і Мусоргський, близько приятелюючи з передовими співаками петербурзької опери — між ними й з Семеном Артемовським, автором „Запорозця за Дунаєм” — Шевченко брав, очевидно, живу участь в їх розмовах і дискусіях, що оберталися довкола музики і близьких їй тем.

У повістях Шевченка знаходимо чимало прикладів, які вказують на живе зацікавлення Шевченка ксятичною музикою і його не абияке знання в цій ділянці. Отже, в повісті „Музика” згадується про одну з сонат для віолончелі й фортепіяна „божественного” Бетговена, про сонати Моцарта та частини з його „знаменитого” Реквієм. Про Моцарта Шевченко згадує і в своїм щоденнику (з 2-го жовтня 1857 р.): „... мала оркестра прегарно виконала в антрактах декілька номерів з „Дон Жуана” Моцарта — можливо тому, що цей чарівний твір годі грати інакше, як тільки прегарно...” Прізвища Моцарта й Бетговена, в зв'язку з їх сонатами, знаходимо також у повісті „Варнак”.

Знаходимо у Шевченкових повістях та його щоденнику також прізвища інших композиторів та назви їх творів — Россіні „Вільгельм Тель”, Вебера „Вільний стрілець” і „Преціоза”, Мейєрбера „Роберт - диявол”, „Лугеноти” і „Пророк”, Белліні „Норма”, Мендельсона „Сон літньої ночі”, ораторії Гайдна і навіть опери Верді „Трубадур”, „Травіяга” і „Ріголетто”.

Сполуку віолончелі з фортепіяном Шевченко вважав „божественною гармонією”, особливо, коли ці два інструменти виконували спільно „чарівну Серенаду” Шуберта. В згаданій повісті „Музика” читаємо й про мазурки Шопена „... одна від одної кра-

ща, одна від одної більш одухотворена...”

Зацікавлення Шевченка оперовою музикою та перебування в колі людей, близьких до неї своєю професією, себто композиторів і співаків, врешті виявилось в його бажанні самому написати оперове лібретто. Говорив він про це з П. Селецьким, композитором-аматором, з яким зустрівся в домі Репніна в Яготині. Вони вже намітили й сюжет, але, на жаль, чомусь цей плян не діждався реалізації.

Цікаво, що власне Шевченко, який с немов відображенням України, твори якого є найбільше українськими, найбільш народними, Шевченко, який був найбільшим знавцем душі українського народу, що власне він своїми широкими музичними зацікавленнями й своїм знанням тогочасної західноєвропейської музики є явним запереченням відомого у нас в останніх ста роках явища: що не лише наші етнографи-фолклористи, але й професійні музики, які українську народну пісню вибрали як ділянку своєї діяльності (чи то працюючи над її обробкою для хорів, чи як виконавці на чолі хорів), обмежувались єдино цією ділянкою, себто народною пісню, не маючи для західноєвропейської, а тим паче тогочасної музики найменшого зацікавлення. А власне тут і слід було вчитися від Тараса Григоровича Шевченка.

У світовій літературі є поети, імена яких увіковічені не тільки із-за вагтості й краси їх творів, але й тому, що їх поезії дали поштовх до написання геніяльних музичних творів, і тому назавжди закріпили в історії культури людства пам'ять про обох співтворців, поета й композитора. Отже, ім'я Шіллера записане золотими буквами не тільки як ім'я геніяльного поета, але й тому, що його „Оду до свободи” Бетговен не менш геніяльно використав для фіналу своєї дев'ятої симфонії. Ім'я Гете нерозривно зв'язане з піснями Шуберта, як ім'я Гайне з циклом „Любов поета” Шумана. Поети Айхендорф і Меріке вже майже забуті, але вони мають тривке місце в історії світової культури як

автори текстів до пісень Гуго Вольфа. І Maeterlinck, Verlaine, Beaudelaire славляться не тільки, як поети, але й як автори тексту до пісень — чи пак, у випадку першого з них, оперового лібретто Дебюссі; те саме відноситься до Бірнбаума чи Гофмансталя, в зв'язку з вокальною й оперовою творчістю Ріхарда Штрауса; у ще більшій мірі в випадку Пушкіна, твори якого мали рішальний вплив на розвиток російського музичного мистецтва.

Ще більший вплив на розвій української музики мав Тарас Шевченко і його „Кобзар”. Цей вплив почався ще за життя поета й перетривав сто років від його смерти до сьогоднішнього дня.

Перші відомі спроби використати Шевченкові поезії, як текст для музики, почалися в 1858-ім р. У репертуарі „малорусского” співака Паливоди-Карпенка, надрукованому в програмі його концерту в Петербурзі, є пісня „Тяжко, важко жить на світі” — відома „Дума” Шевченка (з 1838 р.). Музика цієї пісні не була оригінальною, але попросту була мелодією народної пісні — „Болить моя голівонька до самого чола”, під яку Паливода-Карпенко підставив Шевченкові слова. У цій же програмі є згадка про „романтичну малоросійську оперу Катерину Шевченкову”, на жаль, без подання прізвища автора музики. Правдоподібно, це був перший оригінальний музичний твір до Шевченкових слів. На жаль, і досі не знайдено будь-якого сліду музики цієї опери.

Незабаром після того, в 1860 р., згаданий вище О. Рубець написав мелодію до „Думи мої, думи”, а ще через рік, в 1861 р., появилася в Петербурзі три пісні Сичова до слів Шевченка „Не женися на багатій”, „Як маю я журитися” і „Тяжко, важко в світі жити”.

Та щойно після смерти Шевченка стає його „Кобзар” невичерпним джерелом текстів до музичних — спершу вокальних — творів майже всіх українських композиторів. Музику до його слів пишуть одночасно на наддніпрянській і наддністрянській Україні: тут Володислав Заремба (1883-1892)

пише тридцять пісень, там, в Галичині, основоположник т. зв. перемиської школи, Михайло Вербицький, komponує Шевченків „Заповіт” (для двох хорів і оркестри), перший з декількох до цієї ж поезії, що постають в наступних роках. Другий представник цього напрямку, Іван Лаврівський (1822-1873), пише пісні, з яких „І золоті, і дорогої” здобуває чималу популярність в концертних програмах. На Буковині, Ізидор Воробкевич (1836-1903), також, як обидва попередні, священик і одночасно композитор-аматор, музично використовує вірші „На чужині загигаю”, „Минають дні” і „Ой, чого ти почорніло”. У 1875 р. Петро Ніщинський (1832-1896), тоді в Одесі, пише для вистави „Назар Стодоля” в театрі Карпенка-Карого музичну картину „Вечерниці”, з якої чоловічий хор „Закувала та савя зозуля” ще й досі є чи не найбільш популярним у нас в цій ділянці.

Та в найширшому масштабі використовує Шевченкову музично-поетичну творчість Микола Лисенко (1842-1912). Першим його твором до тексту поета був „Заповіт” (для чоловічого хору), написаний у Ляйпцігу в 1868 р. для Шевченківського свята в Києві. Опісля, починаючи від 1871 р., з'являються серії збірок музики до „Кобзаря” (шість повних, сьома незакінчена) — всього 82 музичні твори. Отже, сольспіви, дусти, терцет, квартет і хори.

Лисенко, дармащо написав чимало інструментальних творів і декілька опер, все таки найкраще виявив себе в ділянці хоровій, яку знав, як ледве хто інший. Використовуючи поеми Шевченка для хорових творів, він почував себе в своїй стихії; що більше, ці поеми дали такий поштовх його творчій інтенції, що власне в них він сягнув вершок своєї творчости. Це стосується особливо його кантат, серед яких „Б'ють пороги” („До Основ'яненка”) займає перше місце — отже, на думку автора цих рядків, перше місце серед творів Лисенка взагалі.

Ця кантата визначається особливою суцільністю; її обидві хорві частини, початкова „Б'ють пороги” для

чоловічого хору і третя й остання, „Слава не поляже”, для мішаного, добре зрівноважені середньою, якою можна вважати басові й баритонові сольо. Їх речитативний характер добре контрастує з бурхливим темпом згаданих хорових частин, а коротенька „кода”, в прискореному темпі, закінчує всю кантату тріумфальними акордами.

З творчою інвенцією цієї кантати не може рівнятися ані кантата „На вічну пам'ять Котляревському”, ані навіть п'ятичастинна „Радуйся, ниво”, дармащо у нас часто можна було почути — та й тепер іноді чуємо — осуди, що власне ця кантата — найкращий твір Лисенка. Та її вдала перша частина, настроєва третя і знаменита тема п'ятої не можуть приховати слабших сторін твору, якими є недостатній внутрішньо-стилістичний зв'язок між усіма частинами, інвенційно слабша від інших частин четверта (тенорове сольо) та відсутність кульмінаційного фіналу, що весь твір залишає немов би незакінченим. Але, не зважаючи на це все, „Радуйся, ниво” й досі є одним із найкращих хороово-оркестрових творів в українській музичній літературі, одним з найбільш допасованих до поем Шевченка.

З Лисенківських сольоспівів до слів Шевченка найбільш вдалі ліричні, особливо до тих поезій поета, в яких суто український кольорит має елегійне, меланхолійне чи ідилічне забарвлення. Тому й найкращими є „Ой одна я, одна” та „Садок вишневий”. З сольоспівів героїчного характеру, які вимагають драматичної напруги, чужої творчій індивідуальності Лисенка, найбільш вдалими є „Гетьмани”. Найменш свobodно почував себе композитор у Шевченкових поезіях епічного й баладового характеру, до яких творчий підхід мусить іти по лінії тематичної й формальної розбудови — коли Лисенківський був завжди заснований на мелодійній інвенції.

У відношенні до Шевченкової поетичної творчості музика Лисенка й на сьогодні є справді імпонуючою своєю кількістю і незвичайно поважною

якістю, що в декількох творах досягнула справжньої величі.

З Лисенківської доби залишилося декілька музичних творів до слів Шевченка, які заслуговують на згадку, дармащо їх автори були аматорами. Це популярна й досі опера Миколи Аркаса (1852-1909) „Катерина”, уперше виконана в Москві 1888р., опера Григорія Козаченка (1858-1938) „Пан Сотник”, музика до „Назара Стодоли” Анатолія Вахнянина (1891-1908), „Хустина” для мішаного хору й оркестри Генрика Топольницького.

Стилем і якістю музики подібними до згаданих творів є й Шевченківські твори спадкоємців Лисенка, хоч ці твори, в порівнянні з Лисенківськими, за малими виїмками дрібніші і менш важливі. Це стосується, наприклад, музики Кирила Стеценка (1882-1922) до „Гайдамаків” і музики Миколи Леонтовича (1877-1921) до „Невільника” та фрагменту до „Гамалії”. Зате куди кращими є сольоспів першого „Плавай, плавай, лебедонько”, Якова Степового (1883-1921) „Три шляхи” (вдале наслідування народного характеру) та, в Галичині, Дениса Січинського (1865-1909), хор з фортепіаном, „Лічу в неволі”.

Сучасну багату й різноманітну музичну літературу до поезій Шевченка започаткував Станіслав Людкевич. Ще в гімназійних роках пише він музику до „Гамалії”; опісля постають „Закувала зозуленька” для чоловічого хору (1899 р.), „Ой вигостро товариша” для чоловічого хору й оркестри (1920 р.), „Наша дума, наша пісня” для мішаного хору й оркестри (1931 р.), „Заловіт” для мішаного хору і оркестри (1934 р.). Та найбільшим його твором є симфонічна ода в чотирьох частинах, „Кавказ”. Розпочатий у 1902 р., а закінчений в 1913 р., цей твір є одним з найбільш репрезентативних в українській музиці взагалі, є наочним прикладом того розвитку, який українська музика досягнула в першому десятилітті нашого століття в порівнянні з т. зв. лисенківською добою.

„Кавказ” Людкевича був першим із низки музичних Шевченкових творів, які постали в останньому п'ятде-

святлітті. Їх автори — здебільша перодові представники сучасної української музики, а у випадку старших з них — її основоположники й будівничі. Найстарший з них, Василь Барвінський, написав, мабуть, найкращий з існуючих „Заповітів” у хорово-оркестровій формі. Його ровесник на Східній Україні, Лев Ревуцький, написав великий хорово-оркестровий твір „Хустина” (1923 р.).

Павло Печеніга-Углицький (1892-1948) використав „Б'ють пороги” для своєї „Героїчної кантати”. Борис Лятошинський має „Заповіт” для хору й оркестри, одинокий з усіх творів цієї ж назви (крім згаданих вище, є ще, до цих самих слів Шевченка, твори Миколи Вілінського і Наума Ляпинського) побудований на відомій мелодії, яка стала немов би українською всенациональною піснею. Михайло Вериківський оформив поему „Чернець” для баритона з оркестрою; Андрій Птогаренко має „Сюїту про дівочу долю” для мецо-сопрано з оркестрою, в якій використані поезії „Не співайте, півні” та „Ой, пішла я на музики”; Пилип Козицький (1893-1960) написав баляду „Семен Палій”; Зиновій Лисько скомпонував „Катерину” для оригінального ансамблю трьох баритонів; Василь Шуть недавно закінчив велику „Хорову Симфонію” до слів Шевченка.

Мабуть, одним із найновіших хорово-оркестрових творів великого масштабу є „Послання” („До живих, і мертвих, і ненароджених земляків моїх . . .”) автора цих рядків, написане в 1960-му р., за ініціативою НТШ в Америці, для святкувань століття смерті Шевченка в 1961-му р. і намічене тоді для виконання. Ця симфонічна поема, в чотирьох частинах, використовує в своїй фактурі чимало імітаційної техніки й контрапунктичних засобів (дві фуги), а в сольових симфонічних уступах засоби сонатової форми.

Крім численних хорів без супроводу, чи тільки з фортепіаном, які є в творчому доробку майже кожного українського сучасного композитора, найчисленнішими в Шевченковій музичній літературі є сольоспіви. Серед

їх авторів, крім усіх згаданих вище, треба згадати Павла Сеницю, Миколу Бадзієвського, Юлія Мейтуса, Ігоря Белзу, Гліба Лапшинського, Матвія Гозенпуда, Тараса Микишу, Дмитра Клебанова, Сергія Яременка, Володимира Грудина, Сергія Жданова, Валентина Борисова, Федора Надененка, Миколу Фоменка, Романа Сімовича, Олену Андрієву і ін.

Постання українських оперових театрів — в другій половині двадцятих років — започаткувало й постання низки оперових та театральних музичних творів на Шевченкові сюжети. Михайло Вериківський написав опери „Сотник” (1938) і „Наймичка” (1940), Герман Жуковський оперу „Марина” (1938), Юлій Мейтус оперу „Гайдамаки” (1944). Кость Данькевич є автором першого балету, заснованого на поемі Шевченка „Лілея” (1939). А Володимир Йориш, замість користуватися лібреттом на Шевченківський сюжет, темою своєї опери „Доля поета” (1940) зробив особу й життя самого Шевченка. Врешті Олесь Чижко написав окремі музичні номери до драми „Назар Стодоля”, без сумніву, найкращі з усіх існуючих.

Окремою ділянкою музичної творчості, зв'язаної з Шевченком, є часто інструментальні твори, інспіровані його поемами чи його долею. До перших належать симфонічний твір Пилипа Козицького „Козак Голота”, Григорія Майбороди симфонічна поема „Лілея”, Романа Придаткевича „Друга Симфонія” (на основі Шевченкової „Тополі”) та Лятошинського „Сюїта” для фортепіяна (оп. 38), кожна з трьох частин якої має, як мотто, декілька рядків з Шевченкових віршів. Симфонічна поема Данькевича „Тарас Шевченко” намагається передати звуками світ ідей, страждань і мрій великого Кобзаря.

***

Значення Шевченка для розвитку української музики не менш велике й важливе, як його значення для розвитку української нації взагалі. Як в одному, так і в другому випадку не можна знайти ніяких аналогій чи на-

3 ШЕВЧЕНКОВОГО НАЗОВНИЦТВА

Написав Ярослав Рудницький

Як деякі інші проблеми, так і справа Шевченкового назовництва (ономастики) досі не діждалася вичерпної студії. Тільки тут і там шевченкознавці торкаються справи власних імен у творах Шевченка. Так, напр., проф. Л. Білецький у своєму виданні „Кобзаря” (т. I, стор. 357) пише в справі „Гамалії” ось що:

„Щодо імени Гамалія чи Гамалій, то я схильний до першої форми. Що з того, що П. Зайцев в чотирьох випадках змінив, посилаючись на автограф 1859 року, на Гамалію (від Га-

віль порівнянь з іншими націями й їх культурами. І інші народи мали, очевидно, великих і навіть геніяльних поетів; твори деяких з них стали власністю культури всього цивілізованого світу. Але як відношення українського народу в цілому й кожного свідомого члена нашого народу зокрема до Шевченка є зовсім інше, як тільки до великого, геніяльного поета, так і його взаємовідношення з українською музичною творчістю не можна міряти тільки як ідеального автора слів, текстів, поем чи сюжетів для музичних творів. Українська музика знайшла в творчості Шевченка, в його думках і віщих пророцтвах той поштовх, стимул, заохоту й ентузіязм, завдяки яким вона змогла піднятися з ще не так дуже давньої доби аматорщини до справжнього професіоналізму, на якому має тепер міцні підстави для дальшого, ще кращого процвітання. І нема сумніву, що в цьому дальшому, майбутньому розвитку української музичної творчості Тарас Шевченко і його „Кобзар” матимуть в найближчих ста роках не менше значення, як в тих ста роках, що минули від смерті цього найвизначнішого сина української землі.

малій) замість „Гамаліє” від Гамалія, а в 6-ох випадках залишив „Гамалія” і тим подвоїв ім'я провідника-отамана козаків: то він Гамалія, то він Гамалій. На мій погляд (проф. Л. Білецького — Я. Р.), зовсім неслухна коректа, бо вносить хаос в означення імени головного героя. Тому я залишаю скрізь однаково Гамаліє (від Гамалія) в кличнім відмінкові . . .”

Як бачимо з цього місця, справа Шевченкового назовництва — це насамперед справа устійнення такого чи іншого ймення, такої чи іншої форми назви. Загально говорячи, перша й основна проблема Шевченкового назовництва текстологічна. Іде про прийнятну форму назв Шевченкових героїв, чи місцевостей, чи врешті і географічних (топонімічних) назв узагалі.

Тісно зв'язане з цим є наголошування назв, що тут і там виказує в Шевченка дублетизм, зумовлений римою чи ритмом, напр.:

Дивилася на Петруся
побіч:
Злюю долю
Ти на Петруся навела,
(поема „Петрусь”),

чи:
Либонь за Декія царя,
Чи за Нерона сподаря, —
Сказать напевно не зумію,
Нехай за Нерона!
(„Неофіти”)

Тісно з цим зв'язані теж формальні дублети, що їх зумовлюють потреби вірша:

Рече та стогне Дніпр широкий
(„Прийчинна”)

але:
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Було видно
(„Заповіт”),

чи:

Ще день Україну катували
Ляхи скажені...

поруч із:

Світить білолиций на всю
Україну
(„Гайдамаки”)

Або інший приклад:

Оксану з Вільшани, мою сироту
побіч:

Я сирота з Вільшаної
(„Гайдамаки”)

й інші.

До текстологічних проблем належатиме теж і справа дублетизму „в Україні” й „на Україні” в Шевченка. Цій справі — як відомо — багато уваги присвятив свого часу на сторінках „Рідної Мови” проф. І. Огієнко, останню Митрополит Іларіон у Вінніпегу. Він ствердив м. ін., що „у Тараса Шевченка була ще підсвідома думка про все це, і в своєму „Кобзарі” він 42 рази вжив форму „в Україні”, але 33 рази вжив також „на Україні.” — видно правно-державницького означення на, в при географічних назвах він уже не відчував, а просто йшов за народною мовою („Наша літературна мова”, Вінніпег 1959, стор. 123). Інакше пояснював цю справу автор цих рядків у праці „Слово й назва Україна” (Вінніпег 1951); на жаль, це пояснення залишилося невідомим авторові повищого, не надто переконливого, твердження про брак відчуття в Шевченка „правно-державницького означення”.

Крім текстологічних, Шевченкове назовництво ставить перед дослідником інші питання. Тут немаловажна є справа походження й первісного значення поодиноких назв, як Перебендя, Гамалія, Галайда тощо. Уже сам текст Шевченкових поезій вказує часом на ономастичні проблеми. Отак, напр., у „Гайдамаках” виринає в одному місці справа прізвища сироти-Яреми. Шевченко прекрасно відтворив козацьку традицію в найменуванні новоприбулих козаків, чи — в цій поемі — гайдамаків:

- А як тебе зовуть?
— Я не знаю. Яремою.
— А прізвище?
— Прізвища немає!

— Хіба байстрюк? Без прізвища,
Запиши, Миколо,
У реєстер. Нехай буде...
Нехай буде Голий,
Так і пиши!

— Ні, погано!
Ну, хіба Відою?
І це не так.
Стривай лишень.
Пиши Галайдою.
Записали.

(„Гайдамаки”).

Отак бездомного, обідраного, „галайдуватого” Ярему охрестили з місця відповідно до його прикмет. Прізвище постало тут спонтанно, немов втотожнювальний документ, щоб відрізнити його від багатьох інших Ярем між гайдамаками.

Як назводавець Шевченко йде двома шляхами: в історичних поемах придержується історичних імен власних (Підкова, Гонта, Мазепа, Дорошенко й ін.), в інших творить свої назви (Перебендя, Галайда й інші).

Цікава з цього погляду назва Гамалія. Про нього пише проф. Білецький у цитованій праці так:

„Щодо історії слова, то, на думку проф. Я. Рудницького, воно вже зустрічається в староукраїнських пам’ятках 17-18 ст. і повстало з двох джерел: (1) гаммал, турецьке слово, що означало: степовий вояк, лицар, а поруч — і розбишак; (2) емаль, емалія — французьке слово, що означало здавна відому в Україні білу, шкlistу, вогнетривалу масу, якою поливались металеві вироби і яка мала призначення оздобити. Нею українські козаки оздоблювали ручку шаблі. І така шабля, що мала емальову ручку, називалась емалія, гемалія й нарешті гамалія, що пізніше перейшла на козака — носія тієї емальової шаблі і стала також його прізвищем: Гамалія. Так злилися ці дві назви в значенні козака й шаблі в одну, що означала прізвище козака-завойовника і провідника (отамана). І в цім останнім сенсі й вислові Шевченко назвав і головного героя своєї поеми „Гамалія” (стор. 357).

Назву Гамалія Шевченко не вдумав, а взяв з історичних документів, чи історичної традиції. Вона, як тип, відповідає таким прізвищам, як Підкова, Гонта, Пушка й ін. і є народ-

ною адаптацією „емалії”, тобто емальнової шаблі: „гамалія-гамалійка”. Немає сумніву, що це прізвище Гамалія має війовничий, бойовий характер і прекрасно гармонізує з характером Шевченкового героя в однойменній поемі.

Окреме питання з Шевченкового назовництва — стилістична функція назв. Цій проблемі присвятив автор цих рядків окрему студію, надруковану недавно в збірнику 7-го конгресу Міжнародної Асоціації Модерних Мов і Літератур у Гайдельберзі, Німеччина.* Три основні типи назв існують у Шевченка з цього погляду:

- 1) Назви, що характеризують героїв (напр., Гамалія),
- 2) Назви, зв'язані з тереном акції (Босфор, Дніпро, Січ і т.д.),
- 3) Назви, зв'язані з історичними постатями (Богдан, Підкова, Мазепа тощо),
- 4) Назви, стилізовані відповідно до потреб контексту, напр. у „Катерині”:

Чого ж утікаєш?
Хіба забув Катерину?
Хіба не пізнаєш?
Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:

Я — Катруся твоя любя!..
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подивися,
Йй же Богу! Я — Катруся!..
Боже мій!.. Івасю!..

В цьому тексті, як не мога краще, Шевченко стилізує пестливими формами інтимно-ніжне відношення між Катериною й Іваном, і зміна форми ймення віддзеркалює психічну настанову головної постаті поеми.

***

Як бачимо з наведених кількох прикладів, Шевченкове назовництво — одна з дуже цікавих сторінок його поетичного слова. Вона заслуговує вповні, щоб нею зайнятися ближче в окремій студії, і ми певні, що така студія скоріш чи пізніш появиться. Ці кілька завваг хай послужать майбутньому дослідникові справи за допоміжний матеріал і певні напрямні, на які дозволяють рамки ювілейної статті в ювілейному альманахові.

***

* Functions of Proper Names in Literary Work. Stil- und Formprobleme in der Literatur. Heidelberg 1959, стор. 378-383.

Олекса СТЕФАНОВИЧ

ШЕВЧЕНКО

Заклекотало десь у горлі
Клубком із крові і зо сліз —
І крила, що були униз,
Розкинулися, яко орлі...

„Нізащо пропадеш, ледащо!” —
І, повні лютої зухи,
Слова камінням загули,
Камінням, пущеним із праці...

„Воскресни, мамо неповинна!” —
Й душа мольбою підплива...
Як перед образом — слова,
Слова упали на коліна...

І знов прокльони і погрози.
Щоби благати потім знов:
Скричить обуреная кров
І обертається у сльози...

.....
Заклекотало, зрокотало —
І стала тиша — і горить:
Так вибухає, так мовчить
Вогненноляве Кракатао.

Із збірки „Стефанос”, Прага 1938.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Написав д-р Василь Стецюк

„Подивіться лишень добре, прочитайте знову тую славу. Та читайте од слова до слова, не минайте ані титли, ніже тії коми — все розберіть... Та й спитайте тоді себе: Що ми?... Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?” — Таку програму і тему ставить Шевченко в своїм „Посланії” перед цілим українським народом, а зокрема перед його провідною верствою, українською інтелігенцією. Напрямі в цій програмі мусять, на думку Шевченка, спиратися на справжньому знанні, на глибокій рідній науці і повному вивченні того всього, що рідне, тобто рідної культури та правдивої історії свого народу з усіма її духовними здобутками в минулому і сучасному. Тільки тоді, на думку Шевченка, коли українська інтелігенція заглибиться в минуле і сучасне свого народу, коли вона проаналізує все „од слова до слова” та збагне саму суть життя України та свій нерозлучний з нею зв’язок, тільки тоді настане час, коли оживе доля українського народу і „оживе добра слава, слава України”... Отже, перед українською інтелігенцією і українською наукою зокрема ставить Шевченко виразний постулат: вивчити своє минуле, пізнати свою дійсну історію, історію не „з чужого поля”, тобто з викривлених чужих і ворожих джерел, але з рідної і правдивої своєї національної творчості, з творів своїх рідних літописців, істориків та письменників і з неписаної скарбниці свого народу, з багатючих джерел її духової і матеріальної культури. Шевченко сам бачив, як московська школа на Україні денаціоналізувала провідні верстви української інтелігенції, і як вони „задля марного срібника глумилися над святими звичаями своєї старовини” („Близнята”) та

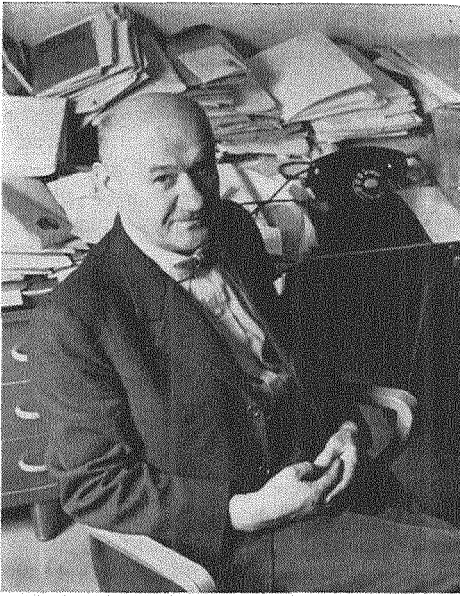
своїм „ученієм” осквернювали правдивий „Образ Божий” України. Він з боєм серця глядів на тих „просвіщенних” перевертнів, що їх московська наука і московська школа перетворили в „мерзенні каламарі”, „блюдолизи” та „народні п’явки”, що їх батько „може останню корову жидам продав, поки навчив московської мови” (поема „Сон”). Тому кликав Шевченко всю провідну верству свого народу до національного сумління, до повного духового переродження, повного пізнання своєї національної правди і дійсного образу України, бо „на мою думку, — писав Шевченко — нація без власної національної фізіономії, що їй тільки належить та її характеризує, схожа на кисіль, та ще й найнесмачніший кисіль” („Близнята”). Щоб цю національну ідею відновлення українського духа перевести в діло, Шевченко сам ставить „на сторожі — слово” („Подражаніє XI псалму”) та радить усім взяти його, як живущий символ свідомости, як ознаку правди і справедливости. Тому єдине в душі Пророка бажання, щоб воно „огненно заговорило, щоб слово пламенем взялось, щоб людям серце розтопило, і на Україні понеслось, і на Україні святилось, те слово — Божєє кадило істини”. І це „кадило істини” Шевченко вважав за видимий знак „Божої правди на землі”, за той найвищий етичний ідеал, за яким він всюди невинно шукав та благавав увесь свій нарід дбати тільки про те, „щоб наша правда не вмирала, щоб наше слово не пропало („Марку Вовчку”). Для оборони правди Шевченко вийшов на боротьбу з національним і світовим лихом, задля неї він перетерпів усе, що спало на його голову, і тому в історію свого народу перейшов він не тільки як

оборонець ідеалу правди, але й як вірний її апостол, який з запалом вірив, „що правда оживе, нагхне, наклече, нажене, не ветхес, не древле слово ростліннес, а слово нове між людьми криком пронесе і люд окрадений спасе од ласки царської” („Осії глава XIV”).

Оцього саме Шевченкового пророчого слова правди боялася найбільше московська шовіністична еліта. І тому не дивно, що вже в два роки після смерті Шевченка московська верхівка добилася заборони українського слова в формі Валуєвського указу з його нелогічним і антиісторичним: „не было, нетъ и быть не можетъ”. У зв'язку з цим на Україні заведено догляд не тільки за будь-якою національною діяльністю української інтелігенції, але навіть за тими людьми, що так чи інакше виявляли якісь проукраїнські симпатії. Разом із урядовою реакцією проти всього, що українське, почалася також і реакція серед ширших кругів московського громадянства, що закричало і в пресі і на вулиці про зв'язки українських „сепаратистів” з польськими революціонерами і повстанцями. Почалися фантастичні обвинувачення проти окремих українських діячів і письменників, як Єфименко, Кониський, Чубинський і інші, що їх з місця московська адміністрація заасудила без слідства на заслання „за дѣятельное участие въ образованіи кружковъ для возбужденія подъ видомъ обществъ грамотности неудовольствія народа къ правительству, съ цілю отдѣлену Малороссіи”.

Наступає в історії українства нова доба, в якій очі східніх українців звернені до Галицької України, щоб там на рідному ґрунті, хоч у зовсім інших умовах, продовжувати розпочату літературну і наукову працю, цілком припинену на землях під московщиною. Тут у столиці Західньої України, Львові, де вже пробудилося літературне і національно-суспільне життя, умови культурної і наукової праці були ще чи не найкращі. Взаємини між двома частинами тієї ж самої України та, зокрема, між їхніми провідними особами затіснилися до тієї міри, що навіть поширений в той

час в Галичині москвофілізм не мав сили послабити ані праці галицьких народовців, ні поширених у той час Шевченкових творів та його ідей. Заснування „Просвіти” в 1868 — це не так завершення організаційних змагань галицької інтелігенції, як радше початок постійної органічної праці на суспільно-громадському, так і на культурному полі. Правда, галицьке письменство цього організаційного періоду, як стверджує С. Єфремов, „не виблискує”... та й не могло воно виблискувати серед тих умовин, що мертвили всякий почин, але, можливо, що саме ті умовини зродили атмосферу, в якій прийнялися і зацпились на галицько-українському ґрунті Шевченкові ідеї. „Новий світ нам отворився із Кобзаря — пише історик Омелян Терлецький — усіх нас голосна муза великого Пророка, як кліщами, тягла до себе і всі ми тоді поробилися хлопоманами. Аж дивно згадати, як одна газета і кілька книжечок у короткому часі перевернули наш світогляд догори ногами і зробили формальну революцію в наших головах”. А саме такої душевної революції під впливом Шевченкових ідей побоювались не так галицькі москвофіли, як передусім царські прислужники, які, під покришкою панславизму, пропагували і в Галичині і в цілій майже Західній Європі „едину всерусску спільноту народів” (Погодін, Аксаков, Ламанський, Данилевський, а пізніше Соболевський і Срезневський і ін.). Протиставитися цій зорганізованій московській „науково-політичній” пропаганді рішила невеличка групка українських письменників та науковців, засновуючи в 1873 році Товариство імени Шевченка. Душею цього Товариства Шевченка став визначний політичний діяч Східньої України, письменник, публіцист і вчений, один з найбільших звеличників Шевченка, Олександр Кониський, автор великої праці: Тарас Шевченко — Грушівський. Хроніка його життя, т. I-II. Львів 1898-1901. Йому саме слід завдячувати заснування Шевченкового Товариства і зібрання на Придніпрянщині відповідних фондів та меценатів для цієї нашої наукової установи. Поруч

Проф. д-р Роман Смаль-Стоцький, голова Головної Ради Т-в ім. Шевченка

Олександра Кониського, великі заслуги в початковій стадії НТШ поклали передусім Дмитро Пильчиків, колишній кирило-методіївський братчик і царській засланець, поміщиця Єлисавета Скоропадська-Мордовичева, д-р Кирило Сушкевич, Михайло Жученко, брати Омелян і Олександр Огоновські, Юліян Романчук та зокрема о. Степан Качала, голова „Тимчасового Комітету”, тобто організаційного комітету основників Шевченкового Товариства у Львові, та багато інших. Вже в першому статуті, затвердженому першими Загальними Зборами Т-ва, метою Т-ва було допомагати в розвою „рускої словесности”, тобто організувати українських письменників та науковців, улаштовувати публічні літературно-наукові вечори та видавати літературні і наукові праці та журнали. У зв’язку з тим уже на перших Загальних Зборах Т-ва виринула справа закупу друкарні Т-ва. Правда, закуплено велику друкарню Т-ва, але сплата довгів у першому десятиріччі Т-ва була найбільш клопітливою проблемою. Тому не дивно, що в цій першій декаді праці Т-ва появились тільки два річніки журналу „Правда” та з наукової літератури тільки одна, але зате ду-

же цінна праця Омеляна Огоновського, професора Львівського Університету: „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache”, Lemberg 1880. Ця перша наукова розвідка, що її видало Шевченкове Т-во, мала і має ще до сьогодні величезне значення в українській науці. Це була перша праця, в якій український вчений, у зв’язку з появою праці московського мовознавця М. Колосова, що в ній він старався „доказати”, що українська мова — це наріччя російської мови, довів науковими аргументами самостійність і окремішність української мови не тільки від російської, але й від усіх інших сусідніх слов’янських мов. Це було те перше „пламенне слово істини”, що його поставив для оборони нашої національної правди Патрон Т-ва, Тарас Шевченк. Саме від цієї першої наукової публікації НТШ починається властива наукова діяльність Т-ва ім. Шевченка, не обмежуючися вже тільки до самої „словесности” і видання літературних творів, але приступаючи також до публікації літературознавчих студій та наукових розвідок з обсягу української історії, мови та культури взагалі. Трибуною слова для українських вчених і письменників по обидвох боках Збруча стає журнал НТШ „Зоря”, що вже в 90-их роках стає всеукраїнським літературно-науковим органом. В цьому журналі появляється в рр. 1889-1894 також і друга важлива наукова праця проф. О. Огоновського „Історія руської (тобто української) літератури” в 6 частинах, де Огоновський дає повний нарис розвою українського письменства від найдавніших часів, визначаючи ясно і чітко окремішність і самостійність української літератури в її цілому історичному розвою. Оці перші публікації Шевченкового Т-ва, що вже тоді мало назву: „Наукове Товариство ім. Шевченка”, викликали і серед українських москвофілів і ще більше серед московських наукових кругів велику реакцію, в результаті якої заборонено допускати публікації НТШ в межі російської держави. Ця чорна московська реакція проти нашої національної правди, ствердженої українською наукою, триває посьогодні.

Тому зовсім не дивно, що ще сьогодні, в найновішому виданні „Історії української літератури” Академії Наук УРСР, Київ 1954, знаходимо ту саму, тільки перемальовану на червоно, думку М. Погодіна (див. Індоевропейський Збірник 1896), що: „Ідеологи української націоналістичної буржуазії — Куліш, Кониський, Антонович, а з галицьких народоців Барвінський, Огоновський, Цеглинський і пізніше Грушевський, намагалися посіяти ворожнечу між братами українським і російським народами, прагнули відірвати Україну від Росії і віддати її під владу західньо-європейських хижаків” (див. Іст. Укр. Літератури, т. I. Вид. Академії Наук УРСР, Київ 1954, ст. 344-45).

Тут саме головна причина, що, хоч від появи першої наукової публікації НТШ проминуло вже повних 80 років і хоч НТШ вступає вже в 88-ий рік своєї діяльності, московська політика і наука, незалежно від зміни своєї зовнішньої краски, не зреклися своєї загарбницької політики відносно України ані під політичним, ані також під науковим аспектом, хоч світова наука перейшла від часів Шевченка по сьогодні колосальні зміни. Тож не дивниця, що Наукове Товариство ім. Шевченка в 1960 році видає саме у 80-річчя появи своєї першої наукової публікації Огоновського, нову працю проф. П. Ковалева: „Основи формування української мови”, щоб ще раз доказати московським ученим, що їхні „теорії про праруську”, тобто прамосковську „мовну одність” є звичайною політичною старомосковською махінацією, яка не має нічого спільного з правдивою наукою. Для нас усіх це одночасно і наявний доказ, що від часу заснування Наукового Товариства ім. Шевченка аж по сьогодні завдання української науки і українського науковця залишилися ті самі, тобто голосити наукову правду і стояти на сторожі волі науки та академічної свободи, а разом із тим політичної та релігійної волі нашого народу. Це завдання виконувало і виконує сьогодні Наукове Товариство ім. Шевченка, виховуючи окремий тип українського науковця-громадянина та патріота, який гли-

боко вірить, що без політичної волі українська наука не в силі здобути академічної свободи, бо, як ствердив уже наш Патрон-Шевченко: „Де нема святої волі, добра не буде там ніколи”. Засади ці, прийняті вже від самого початку існування НТШ, залишилися посьогодні незмінними, так, як незмінною була ідеологія його Патрона-Шевченка. На такій платформі НТШ здобуло собі ще з кінцем минулого сторіччя в науковому світі становище „некоронованої”, як твердив М. Грушевський, української академії наук, що згуртувала довкруги себе всіх визначних українських вчених та доволі значну кількість чужинецьких учених, які своїми працями підносили авторитет і НТШ і української науки та одночасно допомагали у виконанні тієї важливої ролі, що відіграло НТШ в науковому світі.

Цілу організаційну і видавничу діяльність НТШ за час його близько 90-річного існування схопити в цій короткій статті доволі важко, а то й злишнє, тим більше, що перед 9-ма роками вийшла про це окрема, дуже цінна праця довголітнього працівника і дійсного члена НТШ, Володимира Дорошенка. Крім того в цьому році НТШ в Америці випустило друком окрему книжечку про наукову діяльність НТШ в ЗДА, а з кінцем цього року вийде друком окрема „Хроніка НТШ” та окремий Бюлетень про діяльність НТШ в Америці. Тут можна тільки коротко згадати про ті досягнення, що їх ми добилися у відновленому НТШ на чужині, після закінчення другої світової війни, коли наша друга соборна, політична еміграція опинилася разом із соборною українською наукою у вільному світі. Очевидно, що в нових умовах мусіли наступити і нові організаційні форми. Старе централізоване НТШ мусіло з konieczности перетворитися в федерацію окремих відділів НТШ, що створилися в тих країнах нашого поселення, де опинилася поважна кількість дійсних членів НТШ. Таким способом давнє одноціле НТШ стало федерацією злучених між собою науковими ідеями та завданнями, окремих відділів у ЗДА, Європі, Канаді та

Австралії. Відділи НТШ, як окремі крайові наукові установи, організують свою наукову працю на спільних засадах та напрямних. Усі вони організують наукові з'їзди, конференції, наради та ведуть спільну видавничу діяльність, публікуючи головню працю своїх членів та випускаючи друком серійні збірники Секцій і Комісій та неперіодичні видання. Вони співпрацюють з іншими українськими та чужинецькими науковими установами і організаціями, ведуть власні бібліотеки і архіви, в яких зберігаються важливі наукові чи для майбутніх наукових дослідів акти, документи та одночасно манускрипти недрукованих праць наших членів. Ціла науково-дослідча праця ведеться в окремих, традиційних Секціях і Комісіях НТШ та в новостворених Інститутах, як, напр., Інститут Енциклопедії Українознавства, Національних Дослідів, Українознавства і Історично-Військовий (в ЗДА). Правда, фінансові умови на чужині змусили НТШ спиратися виключно на мізерні пожертви своєї спільноти та допомогу окремих меценатів української культури і науки, але, незалежно від того, за доволі короткий період діяльності НТШ у вільному світі, НТШ спромоглося опублікувати: 15 монографій, в серії Записок і Бібліотеки Українознавства НТШ, 6 творів з красного письменства, 8 чисел „Просідінгів”, три „Хроніки”, два числа наукового журналу „Сьогочасне і минуле”, 18 Бюлетенів і 15 праць в серії „Доповіді” та що найважливіше: чотири томи Енциклопедії Українознавства, тобто три томи загальної і перший том гаслової частини Е. У. Очевидно, що з огляду на фінансові умовини величезна кількість наукових праць наших членів появилася друком в

інших, не НТШ-івських виданнях, українських і чужинецьких, зокрема німецьких і американських, а велика доволі частина лежить ще й досі в манускриптах. Та коли врахувати той ввесь вклад НТШ в українську науку, що його дало НТШ на протязі майже 90-ти років, то це величезний капітал української національної і вільної науки в духовому розвою українського народу.

Тому, у сторіччя смерти великого Обновителя українського народу і Патрона НТШ, Наукове Товариство ім. Шевченка і його членство можуть з гідністю ствердити за Шевченком, що, незалежно від химерної долі:

„Ми просто йшли, — у нас нема

Зерна неправди за собою” („Доля”) І дійсно Наукове Товариство ім. Шевченка йшло просто і гідно шляхом безсмертних ідей свого Патрона, і, як Шевченко, старалося викувати „до старого плуга новий леміш і чересло” („Чигирин”), щоб зорати „свій переліг — свою убогу ниву”, з повною надією, що „добрі жнива колись будуть” („Не нарікаю я”). НТШ так, як і його Патрон, поставило на сторожі української національної пражди „слово” української науки та виявило перед світом, що в українському народі є те, чого ніяка сила на світі не здолає подужати, і так, як сто років тому твердив його Патрон, може заявити сьгодні перед світом, що:

„Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога
Великого Бога”. („Кавказ”)

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США

Написав Юрій Шевельов

Десять років тому, в січні 1951 року, з'явився перший випуск „Аналів УВАН у США”. Це була перша спроба ознайомити англomовний науковий світ з українськими проблемами і з працею українських учених. Це було перше видання Української Вільної Академії Наук у США, що постала рік перед тим як наукова інституція з основними завданнями — підтримувати розвиток тих галузей знання, що заборонені і занедбані на Україні, і вносити до світової культури досягнення українського інтелекту.

УВАН у США продовжує традиції Української Академії Наук, оформленої законом Української Держави 14 листопада 1918 року, що була завершенням багаторічних прагнень українських учених до організованої спільної наукової праці. Як відомо, комуністична влада поступово перетворила Академію на знаряддя комуністичної політики, гуманітарні науки занедбано.

Ті українські учені, яким пощастило вирватися на Захід, у протипагу до невідлучної Академії Наук УРСР, створили в 1945 році в Авгсбурзі Українську Вільну Академію Наук. В 1948 році президент УВАН, Д. Дорошенко виїхав до Канади і почав там діяти. Була закладена УВАН у Канаді.

В 1948—1949 роках поважна кількість членів УВАН приїхала до Сполучених Штатів, і тут почались заходи до організації праці Академії. В листопаді 1949 року до Нью-Йорку прибув М. О. Ветухів, який скликав 17 листопада нараду ініціативної групи українських наукових робітників, новоприбулих до США. На цій нараді ухвалено: „Вважати за необхідне zorganizувати у США українських учених і активізувати діяльність у США УВАН, як американсько-укра-

їнської інституції.” Протягом кількох місяців встановлено зв'язок з українськими ученими в США, зокрема з тими, що уже перебували тут десятки років і мали відповідне становище в американських університетах. О. Грановський, В. Тимошенко, С. Тимошенко та інші підтримали ідею організації Академії.

15 квітня 1950 року в Нью-Йорку відбулись організаційні збори дійсних членів УВАН, членів-кореспондентів і наукових співробітників, на яких обрано першу управу УВАН у США на чолі з М. О. Ветуховим. Ухвалено виробити статут і негайно розпочати працю в напрямку організації видавництва і наукових конференцій.

12 травня 1950 року відбулась перша пленарна конференція Академії в прекрасному приміщенні Нью-Йоркського Історичного Музею. Доповідь О. Повстенка „Архітектура стародавнього Кисва” притягла численних гостей.

Управа УВАН у США ухвалила почати видавати журнал англійською мовою, розрахований на американських дослідників і студентів, що цікавляться східньо-європейськими проблемами. Головним редактором став М. О. Ветухів, помічником редактора — Ю. Луцький, членами редколегії — О. Грановський, Р. Смаль-Стоцький і В. Тимошенко, а від 1951 року — Д. Чижевський. Спільними силами, збіркою грошей серед українських імгрантів та безплатною працею авторів і редакції у січні 1951 року видано перше число англomовних „Аналів УВАН у США”, з науковими розвідками В. Порського, М. Міллера, Г. Махова та ін. Редакція дістала ряд листів від американських учених, що вітали появу нового журналу, який відкривав досягнення української науки англomовному світові. Це видан-

ня стало доказом того, що можуть створити українські вчені, і американське суспільство підтримало їх. У травні 1951 року УВАН у США дістала від Фондації Форда перших 5,000 доларів на продовження видання „Аналів”. Цей факт зміцнив Академію і матеріально і престижево. З того часу „Анали” виходять систематично. Уже вийшло 26 чисел в 16 книжках „Аналів”, з них три великі монографії. В „Аналах” було надруковано одинадцять перекладів праць відомих українських учених, що досі не були перекладені на англійську мову. Так, була надрукована стаття М. Грушевського, що викладає концепцію самостійної історії України, статті С. Єфремова, О. Потебні, М. Туган - Барановського, О. Левицького, Д. Дорошенка та ін. „Анали” зробили цілий ряд важливих внесків до світової науки; всього було надруковано коло ста оригінальних статей, наприклад, з історії України (статті О. Оглоблина, Д. Дорошенка, Н. Полонської - Василенко), археології (Л. Чикаленко, Н. Кордиш - Головка), візантології (І. Шевченко), філології і літератури (П. Одарченко, Д. Чижевський, Ю. Шевельов). Найбільшим успіхом у світі користується спеціальне видання „Аналів” 1955 року — велика ілюстрована монографія О. Повстенка — „Катедра Св. Софії в Києві”. Нею зацікавилися широкі наукові та історико-мистецькі кола в світі. Рецензії на це видання з'явилися у фахових археологічних і мистецьких журналах та в інших виданнях, як наприклад, у літературному додатку до лондонського „Таймсу”.

За своїм змістом „Анали” суцільно українознавчі. Але українська тематика викладена в них у речевій науковій формі і сприймається читачем як внесок до світової науки, чи щонайменше як вислів поважної точки зору, а не як політична агітація й нав'язування йому чийогось суб'єктивного, а то й емоційного погляду на речі. „Анали” подають світові факти про Україну і цілий слов'янський європейський схід, а з цього має користь і українська справа, бо вона стає доступною світові і сприймається ним. Ретельно редаговані і зовнішньо

оформлені за зразком найкращих англійських і американських наукових журналів, „Анали” стоять на рівні авторитетних наукових журналів західного світу. „Анали” передплачуються всіма найголовнішими бібліотеками і університетами США, Канади і західно - європейських країн, а також Ізраелю, Австралії, Нової Зеландії, Японії і т. д. Загалом „Анали” надсилають до 44 країн світу на всіх континентах, також до бібліотек Києва, Москви, Варшави, Софії та інших міст „за залізною завісою”.

Крім „Аналів” англійською мовою, Академія також видає літературу і українською мовою. За десять років вийшло 21 книжок і 21 ч. Бюлетеню, разом 5,128 сторінок. Видано монументальну „Історію української літератури” Д. Чижевського та першоджерельну „Статті, листи, документи” С. Петлюри. Також видано і перевидано ряд художніх творів української літератури, як твори М. Куліша, В. Підмогильного, Т. Осмачки, У. Самчука, Є. Чикаленка та ін. Видано Літературно-науковий збірник та два наукові збірники, Автограф Шевченка і сім Річників Шевченка. Найновіші видання Академії — „Річник української бібліографії 1957”, упорядники О. Данко і М. Лабунька. Це є перший випуск з плянованих річників української бібліографії, які тепер підготовлюються до друку.

Не з порожніми руками приходять Академія до Шевченкового року — 1961. Кожного року Академія влаштовувала спільно з Науковим Товариством ім. Шевченка урочисту конференцію пам'яті Шевченка з доповідями вчених, дослідників життя й творчості поета. В „Аналах” Академії вперше була опублікована англійською мовою синтетична стаття Степана Смалья - Стоцького „Ідеї Шевченкової творчості”. Академія видала сім випусків річника „Шевченко”, що містить цілу серію розвідок, нових матеріалів і живих реакцій на перекручення фактів Шевченкового життя й творчості в тенденційних виданнях підсоветських літературознавців, і готус тепер восьмий та дев'ятий. Окремо видано автограф Шевченкових поезій „До Основ'яненка” (закін-

чення) й „Іван Підкова” (початок), що зберігається в Музеї - Архіві Академії. В „Історії української літератури” Д. Чижевського, що її видала УВАН у США, в спеціальному великому розділі дано свіжу й оригінальну концепцію Шевченкової поезії. До сотих роковин з дня смерти поета Академія готує англomовний збірник студій про його творчість і особу. Найкращі наші шевченкознавці беруть участь у збірнику, який обіцяє бути справжнім підсумком наукового шевченкознавства, гідною об’єктивною відповіддю на численні перекручення, що їх творчість Шевченка зазнає в СРСР, і, нарешті наміченням нових шляхів у дослідях над поетом.

Від часу заснування Академії систематично відбуваються наукові конференції, яких за десять років відбулось 459 та прочитано на них доповідей 684. Українські учені, члени Академії, періодично виступали на конференціях, доповідаючи про наслідки своєї праці. Пленарні урочисті конференції Академії були святковими подіями, що притягали українську інтелегенцію Нью-Йорку та околиць і учених інших національностей.

Академія виступала проти проявів провінціалізму в українській науці і притягла до участі в конференціях учених багатьох національностей. За десять років на конференціях УВАН у США учені - неукраїнці прочитали 63 доповіді, виступали американці, білоруси, грузини, жиди, поляки, росіяни, татари, турки, фіни, чехи, шведи та японці. В „Аналах” Академії поміщено коло двох десятків статей не - українських авторів.

Групи УВАН у США діють в Дітроїті, Денвері і Вашингтоні, переважно в напрямі організації наукових конференцій.

Музей - Архів УВАН у США працює безперервно, хоч не дістає на це спеціальних фінансових асигнувань. Матеріалами Музею користуються українські і американські дослідники.

Тепер Академія має 134 члени, серед них 25 дійсних членів, 36 членів-кореспондентів та 73 наукових співробітники. Це вчені всіх фахів, всіх генерацій і з усіх частин України, як старі емігранти з України, так і нові;

Проф. д-р Юрій Шевельов,
голова УВАН у США

як новоприбулі мешканці Америки, так і народжені тут; серед членів Академії є випускники університетів України, Західної Європи і Америки. Більшість членів УВАН у США має праці, друковані чужими мовами в американських та європейських виданнях, кожний має праці, друковані українською мовою на Україні чи на еміграції. Багато членів Академії, як О. Архімович, М. Ветухів, М. Гадзінський, В. Гвоздецький, О. Грановський, М. Єфремов, Н. Кордиш-Головко, С. Крашенніников, Л. Марголіна, В. Приходько, Т. Степовий, В. Тимошенко, Д. Чижевський, Ю. Шевельов, І. Шевченко та ін. виступали з доповідями перед світовими та американськими з'їздами своїх фахів. Наприклад, покійний М. Ветухів брав участь у п'яти міжнародних наукових конгресах у Лондоні, Токіо, Беляджіо, Копенгагені та Монтреалі. С. П. Тимошенко одержав одну з найпочесніших у світі нагород для учених, фахівців технічних наук, „Медаль Елліота Крессена” — від Інституту Франкліна у США.

Майже десять років президентом УВАН у США був М. О. Ветухів, людина високих організаційних здібностей з надзвичайним даром заохочувати людей до спільної праці. 11 червня 1959 року М. О. Ветухів відійшов у вічність, залишивши слід своєї діяльності у численних редактованих ним українських і англійських виданнях. В Академії лишився гурт людей, об'

Видання УАН у США (частина)

єднаних ідеєю служити вільній українській науці. До Академії горнеться численна і надійна молодь.

Молодь, що гуртується коло Академії, зв'язана, як правило, з американськими університетами і дослідними інституціями. Одночасно ця молодь активно бажає зберігати свої українські зразки і працювати на добро обох своїх батьківщин, нової — американської і старої — української.

За десять років Академія знайшла визнання в американському світі. Недвозначно ознакою цього є те, що, поруч з особистими зв'язками і прихильними відгуками, Академія систематично дістає допомогу від американських інституцій на видання своїх „Аналізів”.

Ці дві обставини — визнання авторитету Академії американськими чинниками і зростання численної групи молодих американських науковців українського роду і серця — висувають перед Академією нові завдання. Мало бути осередком українських науковців-емігрантів. На додаток до

цього треба змагати до того, щоб перетворити Академію на американський, а далі й світовий — мавши на увазі, звичайно, вільний світ — осередок українських студій.

З тим ядром науковців, відданих справі української незалежної науки і її осередку Академії — що їх Академія навколо себе згуртувала і що зробила справу Академії справою свого життя й чести, завдання це можна буде виконати. Починаючи друге десятиріччя життя своєї улюбленої Академії, ці українці - науковці всіх поколінь свідомі своїх завдань і труднощів, з ними зв'язаних. Нема підстав побоюватися за розвиток української вільної науки на чужині. Нема підстав сумніватися в тому, що розвиток цей принесе рясні плоди і на Україні — в майбутньому, коли впадуть політичні бар'єри, і навіть тепер, коли вільне слово українських науковців просочується на батьківщину тонким струмочком, але все таки просочується і робить там свою важливу й відповідальну справу.

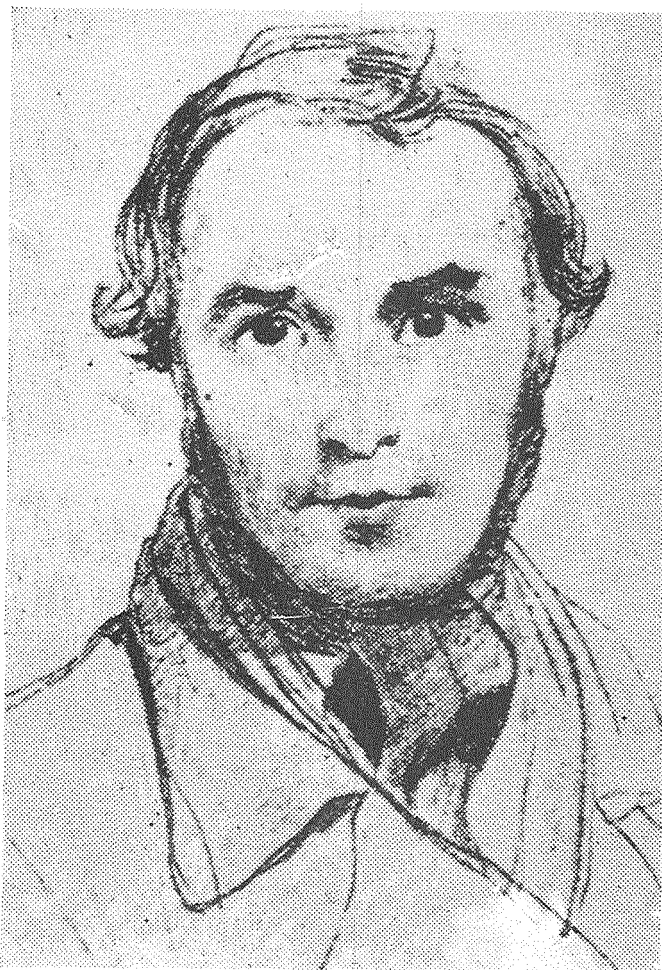
ВИГЛЯД, ХАРАКТЕР І ВДАЧА ШЕВЧЕНКА

Дослідник біографії Шевченка В. Маслов подає у своєму біографічному нарисі про Тараса Шевченка таку характеристику Поета:

Шевченко був кремезний, середнього росту, людина сильного, майже залізного здоров'я. Лице його з першого погляду здавалось звичайним, але його очі світилися такою розумною і впадаючою в очі ясністю, та-

кою спокійною свідомістю свого достоїнства, що мимоволі звертали на себе увагу кожного. В його голосі, в балачці виявлялась подивугідна м'якість, в ході і у всіх його рухах — зосередженість. Одягався він вишукано, але просто і чисто; зате вдома він любив носити народний український одяг.

За укладом характеру й ума Тарас

Шевченко в молодому віці
(Автопортрет)

Григорович був дійсний українець з усіма гарними і поганими його прикметами. До загального, національного характеру приєднувались ще особисті прикмети, які склались під впливом його многотрудячого життя.

При першому знайомстві, ви не помічали в ньому нічого притягаючого і симпатичного — навпаки, він був холодний, сухий, хоч простий і нецеремоніяльний. Згідно з загальною вдачею українців (особливо простолюду), чи внаслідок несприятливих обставин молодості, він був скритий і недовірливий, і, зустрівши незнайому особу, відносився до неї з недовірливістю, яка збільшувалась тоді, коли ця особа намагалась визвати його на відкритість і щирість. Але ж, пізнавши раз людину і відкривши в неї хоч одну хорошу рису, він прив'язувався до неї, а коли зустрічав у неї прихильність до себе вповні і нероздільно віддавав себе їй на все життя. Зрештою в останні роки його обережність у виборі знайомих і трудність зближення перейшли в другу крайність — непотрібну довірливість, через яку йому не раз приходилось терпіти.

Дуже виразними рисами його характеру були: надзвичайна доброта і м'якість, навіть ніжність, так дуже суперечна з його зверхнім виглядом — подивугідна правдивість і прямота, що доходила до різкості — некорисливість і самовідречення приводили до того, що він майже не визнавався в практичних умовах життя.

Природна доброта Шевченка, під впливом знайомства з мистецьким гуртом і передовими людьми, перетворилась у нього в гуманність і спочуття для терпіння, яке виявлялось при

всяким стрічним випадку. Ця риса характеру, крім згаданого впливу, розвинулась у Шевченка і умовами життя. Не люблений мачухою пасинок, збиточний учень у п'яного дячка, непослушний козачок у поміщика і вкінці низький ступінь у війську, що створювало загрозу навіть тілесної кари — все це склалось на те, що Шевченко ціле життя мусів переносити наругу, поштуркування і пригнічення. Пережиті ним тягарі кріпацького стану, що виповняли його дитинство, мусили розвинути в ньому оту роздратованість, яка проявлялась в його обороні слабих і пригнічених, і навівати оті сумні і різкі звуки, що виривались із його кобзи. Він із співчуттям відносився не тільки до людського терпіння, але й до тварин, особливо безпомічних, як от щенят, котят. Він брав їх під свій захист від нападів вуличників, і готовий був не рідко вплутатись в небезпечну для нього історію, якщо це було необхідне для визволення звіряток від варварського мучення, яке все його обурювало і дратувало.

Його доброта не знала меж. Із бідолахою, із жебраком, він ладен був поділитись останнім, хоча і сам завжди був у погребі. Спочуття для недостатків і потреб інших інколи приводили до наївних ситуацій. В таких випадках він ставав жертвою нахабного обману. Багато його знайомих, співчуваючи йому, радили Шевченкові, щоб він беріг свої гроші і був обережний в роздаванні милостині. „Я й сам знаю, — відповідав звичайно в таких випадках Тарас — та нехай лучче тричі одурять мене, а все таки вчетверте подам тому, хто справді не бачив може й шматка хліба”.

3 ОСТАННІХ ХВИЛИН ШЕВЧЕНКОВОГО ЖИТТЯ

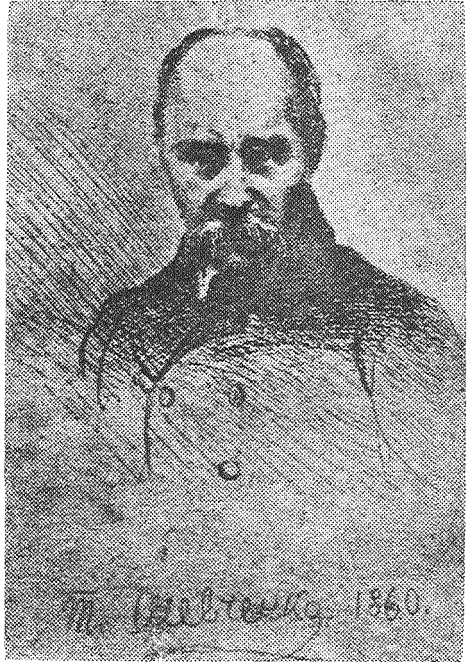
(За спогадами А. Лазаревського)

Сьогодні (26 лютого 1861 року) пів до шостої не стало Шевченка.

Тарас Григорович почав почувати себе погано з осені минулого року. 23 листопада, зустрівшись у М. М. Л(азаревського) з доктором Барі, він особливо скаржився на біль у грудях. Доктор, послухавши груди, радив Тарасові Григоровичеві вважати на себе. З тих пір його здоров'я підпадало з дня на день. Січень і лютий просидів він в кімнаті майже не виходячи, і тільки зрідка відвідував близьких знайомих. В тому часі він продовжував займатись гравіруванням, малював копію свого портрета, що був на виставці, і почав портрет однієї дами: останній сеанс був наприкінці січня; він весело і спокійно працював від 12 до 4-ої години.

В суботу, 26 лютого (10 березня нового стилю), в день ім'янин покійника, перший відвідав хворого М. М. Л(азаревський) і застав його в страшних муках. За словами Тараса Григоровича, вночі почався у нього сильний біль в грудях, що не дозволив йому лягти. Він сидів на ліжку і важко дихав. — Напиши братові Вартоломею, — сказав він Л(азаревському), — що мені дуже недобре. Незабаром приїхав Е. Барі. Прослухавши груди, доктор заявив, що водянка кинулась на легені. Муки терплячого були неописані; кожне слово коштувало йому страшних зусиль. „Мушка”, покладена на груди, дещо злагіднила терпіння.

В тому часі йому прочитали привітальну телеграму з Харкова, від П. Трунова. — Спасибі! — оце тільки міг промовити покійник. Згодом попросив відчинити квартиру у вікні, випив склянку води з цитриною і ліг. Здавалось, що задрімав; приявні зійшли вниз до його робітні. Коло третьої години Тараса Григоровича від-

Т. Шевченко 1860

відали ще деякі приятелі. Він сидів на ліжку, і кожних 5-10 хвилин питався, коли прийде доктор і висловлював бажання прийняти опіум, щоб могли заснути. Йому відповідали, що доктор прийде о третій годині, але по кількох хвилинах він знову почав журитись, чи скоро прийде доктор. В тому часі він до деякої міри почував себе краще.

Коло залишився в нього самий лише В. М. Л(азаревський), Тарас Григорович почав говорити, як би йому хотілось побувати на батьківщині та що весною він поїде в Україну... Підбадьорюючи хворого, В. М. Л(азаревський) запрошував його відбути з ним поїздку в південні губернії. Тарас Григорович слухав із задоволенням, охоче погоджувався, роблячи завва-

гу, що рідне повітря поверне йому здоров'я. — От якби додому, там би я може одужав. — Декілька разів він посторяв, як йому не хочеться помирати.

В тому часі Е. Я. Барі знову відвідав хворого, знайшов усе в задовільному стані і радив далі вживати приписані ліки.

Хворого залишили очевидячки заспокоєним. О 6-ій годині приїхав один із приятелів покійного з доктором П. А. Круневичем. Хворий був знову у важкому стані. Він з трудом відповідав на запити доктора і, здавалось, здавав собі вже справу із безнадійного свого стану. Коло 9-ої години (вечора) приїхали знову панове Барі і Круневич. Вони ще раз прослухали груди хворого: вода продогжувала наповнювати легені. Для облегшення терпінь, поставили другу „мушку”. Вслід за цим хворий одержав другу привітальну телеграму з Полтави: „Батьку! Полтавці поздорогляють любого Кобзаря з іменинами і просять: утни, батьку, орле сизий! Полтавська громада”. Вислухавши її, хворий сказав: — Спасибі, що не забувають. — Телеграма, очевидячки, потішила його.

Після цього доктори зійшли вниз. Друзям, що залишились при ньому, Тарас Григорович сказав: — Чи не засну я, — возьміть огонь! — Але по п'яти хвилинах він відізвася: — Хто там? — і коли на його заклик явились, то він попросив, щоб завернули

пана Барі і сказав йому: — У мене знову починався пароксизм, як би його спинити! — Йому на руки поклали гірчичники.

Пів до одинадцяті (вночі) Тараса Григоровича відвідав М. М. Л(азаревський) разом з другим приятелем; вони застали хворого в сидячій поставі в ліжку, в темноті; він почував себе дуже погано. На заввагу М. М. Л(азаревського), чи часом вони не стісняють його, Тарас Григорович відповів: — І справді так, мені хочеться говорити, а говорити трудно.

— Його залишено самого.

Майже всю ніч він провів сидячи в ліжку, спершись на нього руками; біль в грудях не дозволяв йому лягти. Він то засвічував, то гасив свічку, але до людей, що були внизу, не відзивався.

О п'ятій годині (ранку) він попросив чоловіка (при хворому Т. Г. Шевченкові в останню ніч його життя чергував слуга М. М. Лазаревського — Іван Саснко; він, можливо, й був єдиним свідком смерти поета і перший оповістив про це М. М. Лазаревського), щоб зробив йому чай і випив склянку (чаю) з молоком. — Прибери ж тепер тутечки, — сказав Тарас Григорович чоловікові, — а я зійду вниз. Зійшов Тарас Григорович в робітню, охнув, впав, і пів до шостої нашого дорогого, рідного поета не стало!..”

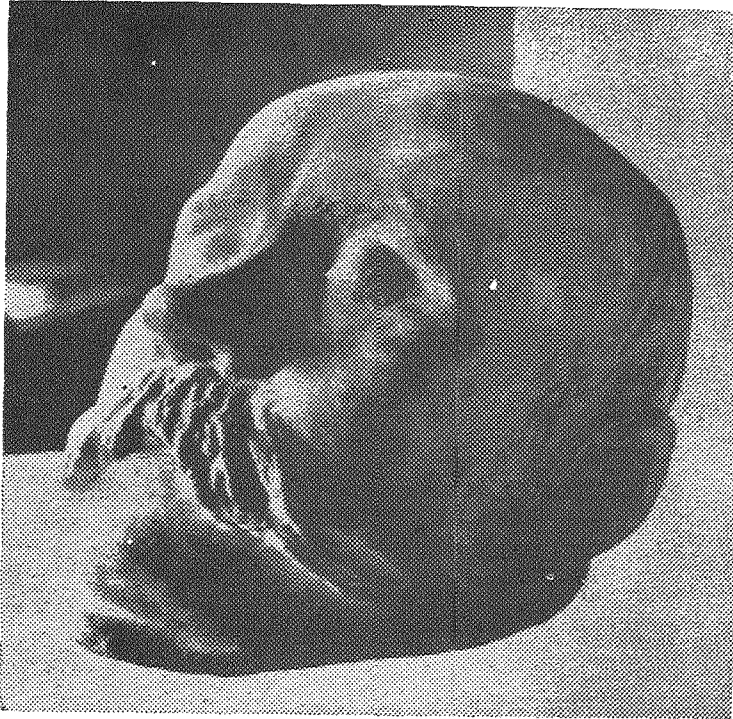
Кость ВАГИЛЕВИЧ

ДО ТАРАСА

*Поклін Тобі, великий наш Тарасе!
Повік Твоє ім'я благословенно будь!
Що нас покорену, роздерту, темну масу
Від татарів до дрімучого Кавказу
Зцілив, з'єднав і показав нам путь.
Поклін Тобі від мертвих і живущих
І ненароджених, грядущих поколінь,
Всіх — в Україні й поза нею сущих
За світлий дар, за приклад невмирущий
Глибока шана, тихий наш поклін!*

ЛІКАРСЬКИЙ ДОКУМЕНТ ПРО ХВОРОБУ І СМЕРТЬ Т. ШЕВЧЕНКА

Посмертна маска Шевченка

В київському часописі „Радянська Україна” з 24 лютого 1960 року була надрукована довідка П. Жура про знайдення нового документу про хворобу й смерть Тараса Шевченка. Це перший лікарський документ в цій справі. Лікарі Круневич і Барі, що лікували Шевченка в останньому періоді його життя, не залишили ніяких спогадів про це.

П. Жур знайшов цей медичний документ в одному з лєнінградських архівів, коли недавно збирав матеріали для роботи про „Шевченківський Петербург”. Цей документ в українському перекладі звучить:

„Посвідчення. — Видано це про те, що академік Тарас Шевченко, сорока дев'яти років від уродження, вже здавна мав органічну недугу печінки і серця; в останнім часі розвинулась водянана недуга, від якої він і помер

цього 26 лютого. — С. Петербург, 26 лютого, 1861 р. — Посвідчення підписав доктор Едвард Барі, ординатор при лікарні св. Марії Магдалини. — Вірність копії цієї свідченням доктора Едварда Барі засвідчую з приложенням печаті Поліції Імператорської Академії Мистецтв. 28 лютого 1861 року. Поліцмайстер Академії капітан I ранги Набатов”.

Нижче на посвідченні є справлення, що Т. Шевченко мав 47, а не 49 років життя, як це подав лікар. Лікарня св. Марії Магдалини — це теперішня лікарня ім. Віри Слуцької на Васильківському острові. П. Жур зазначає, що Т. Шевченко вперше лікувався весною 1837 року, як ще був підмайстром у кімнатного живописця Ширяєва, себто як ще був кріпак поміщика Бєнгельгардта. Тоді до цієї лікарні помістив його Сошенко.

У 50-РІЧЧЯ СМЕРТИ ШЕВЧЕНКА

(З пожовклих сторінок преси 1911 р.)

КИЇВ

Опріч величавої панахиди, пляновано пошанувати пам'ять Т. Шевченка урочистими зборами, з доповідями, привітаними та літературно-співочими вечорами. Київський „Український Клуб“ мав урядити врочисте зібрання й артистичний концерт в оперовому театрі. Але програму свята так поліція скоротила (до того ж заборонено було приїзд гостей з Галичини), що довелося зовсім зрестися святкування. В тому самому положенні опинилося Наукове Товариство ім. Т. Шевченка. Тож відзначення 50-ліття з днем смерті Т. Шевченка обмежене було лише урочистою панахидою в Софійському соборі, в якій Кобзаря України спом'янули, як „раба Божого Тараса“.

Київська Миська Дума „відсвяткувала“ 50-ліття Т. Шевченка в той спосіб, що відібрала те місце на Михайлівській площі, де мав бути поставлений його пам'ятник, а для пам'ятника призначила інше місце, в безмірно гіршому кутку на Караваївській вулиці.

КАНІВ

На запрошення місцевих українців, священик Преображенської церкви о. Л. Опоков з усім причем відправив панахиду на могилі Шевченка і сказав до присутніх шире слово про Кобзаря.

МОСКВА

Тут українська громада мала змогу гідно вшанувати свого генія. Відбулося урочисте засідання з рефератами й відчитанням привітів. В концерті взяли участь найвидатніші оперові сили. З Києва запрошено М. Лисенка й кращі сили з театру М. Садовського. Привіт від киян виголосила письменниця Л. Яновська.

Настрій був урочистий. Велике враження справило відчитання промови П. Куліша, виголошеної під час похорону Т. Шевченка. З доповідями виступили пп. Де-ля Барт, Корш і Новицький, перші два в російській мові. На концерті М. Лисенко грав свої композиції. Хор співав пісні до слів Шевченка укладу Лисенка й Подгорецького. Чарували присутніх співи оперових співачок: Нежданової і Єрмоленкової. Великий успіх мав Д. Донцов та інші. В „Назар Стодолі“ грав М. Садовський. Величний концерт, як і ціле свято, організував Літературно-художній гурток. Святкування закінчилося гарно урядженою Шевченківською виставкою. Жаль було, що з Галичини не могли прийти милі гості — рідні брати, яким московська влада не видала віз.

ГАЛИЧИНА

В Галичині відбулося дуже багато урочистих академій і концертів не лише по містах, але й по селах. Пам'ять Кобзаря вшанували кожне українське товариство, кожний відділ „Просвіти“, „Січі“ і „Сокола“. Відбулися концерти в українських школах. Дійсно, Галичина всенародно вшанувала Кобзаря.

ПАРИЖ

Українська Громада урядила в світлиці на Па-де-Луп великий святочний вечір. Увесь прибуток призначено на пам'ятник Шевченкові у Києві.

АМЕРИКА

Наші земляки, які подалися шукати щастя за океаном, дуже щиро згадали Батька Тараса. Всі чисельні товариства справили, як могли, свята для вшанування Кобзаря. В Нью Йор-

ку відбувся „Шевченківський Вечір” з такою програмою: 1. Переднє слово, 2. „Заповіт” муз. Вербицького, 3. Деклямація, 4. „Огні горять” муз. Воробкевича — чоловічий хор, 5. Сольо, 6. „Молитва” М. Лисенка — дитячий хор, 7. Доповідь, 8. „Б’ють пороги” — М. Лисенка, хор з оркестрою, 9. Доповідь в англійській мові, 10. Сольоспів, 11. „Козаки” — Ф. Колесси — чоловічий хор, 12. Сольо скрипкове при фортепіані, 13. Деклямація, 14. „Вечерниці” — Ніцинського. Оркестра П. Смолинського. Диригент — А. Гена.

До комітету належали: О. Стеткевич, П. Ярема і А. Цурковський. Прибуток — на стипендію ім. Т. Шевченка.

Свято відбулося з численною участю громадянства і викликало велике піднесення духу в присутніх.

ВІДЕНЬ

Концерт був найкращий за всі давніші. Чудову промову виголосив Ол. Колесса про значення Т. Шевченка. Січовий хор виконав кілька пісень, з участю Прокоповича та Любинецького. Особливо були захоплені присутні виступом співака Носалевича. Гарні були деклямації.

КУТАІС

Свято влаштували грузини в „Народному університеті”. З промовою виступив А. Горсеваншвілі. Деклямацію Шевченківських віршів в грузинській мові виголосив Силован. Оркестра грузинської гімназії відіграла кілька українських пісень, а хор гімназії під орудою Шарабідзе проспівав кілька народних грузинських пісень.

ВЛАДИКАВКАЗ

Свято на честь Т. Шевченка урядило „Общество народних чтеній”. На сцені висів портрет Т. Шевченка, прикрашений живими квітами. Відчитано реферат п. з. „Співець України”, зложено багато привітів: від населення Владикавказу (виголосив міський голова), від козаків, поляків і москалів. Виступав хор, були деклямації. По концерті влаштовано ярмарок, на якому продавали портрети і погруддя Т. Шевченка, різні

книжки, поштівки в українській мові, а також українські плахти, рушники тощо, виготовлені в Полтаві. В буфеті, де на стінах виписані були рядки з „Енеїди”, в яких згадується про напої та їжу, продавали житній хліб, українську ковбасу, сало, спотикач та ін. Всі кімнати, де відбувалося свято, були гарно прикрашені. На стінах висіли малюнки з українського життя. У вікнах багатьох крамниць також виставлені були малюнки з життя та історії України.

ПЕТЕРБУРГ

Дуже тепло вшановано було тут пам’ять великого Кобзаря в 50-ті роковини його смерті. В Академії Мистецтв, де колись учився й жив Т. Шевченко, 26 лютого відправлено панахиду, а потім увесь академічний уряд, учні академії й земляки-українці, що були на панахиді, відвідали кімнату, де останні роки мешкав Шевченко. В тій кімнаті прибито таблицю й поставлено його погруддя. Ректор і професори академії висловили у своїх промовах пошанування його пам’яті. Їм тут же прилюдно подякувано за все, що зробила Академія Мистецтв для Т. Шевченка. Потім всі пішли оглядати виставлені в Академії малюнки Т. Шевченка.

В неділю 27-го лютого Академія Наук віддала пошану Шевченкові урочистим засіданням. Послухати промов прийшло стільки люду, що не було де всім розміститися. Промови виголосили: проф. Овсієнко-Куліковський, М. Славинський та І. Житецький.

Проф. Славинський оповідав про життя поета, про те, як з простого селянина-кріпака виріс великий народний поет, що своїм генієм перетворив свій рідний народ з темної юрби у модерну націю. І. Житецький говорив про те, як високо ставив Шевченко матір, і про безмежну любов до рідного краю. Овсієнко-Куліковський розбирав красу Шевченкової поезії, що навіки зостанеться в скарбниці найкращих творів світового письменства.

28-го лютого відбувся концерт, влаштований товариством народних університетів, після якого О. Єфі-

менкова виголосила реферат про життя та творчість Т. Шевченка. Відспівано кілька пісень на слова Шевченка та прочитано деякі його вірші. Величавий концерт-академія відбувся 8-го березня в Дворянському Зібранні. Почався він кантатою М. Лисенка „Б'ють пороги”. Найкращі були сольові співи пані Слатіни „Садок вишневий” — М. Лисенка, „Утоплена” — Степового і „Там за тихим за Дунаєм” — Артемовського. Менш вдалий був виступ співачки Гвоздецької, яка, хоч гарно відспівала кілька пісень, але поза програмою утяла ще „Ой під вишнею” та почала танцювати перед погруддям Т. Шевченка. Цей виступ публіка осудила. Гарно співали ще: Карлашов, Морський і Філіпів. Деклямації виконали Вердинська з арфою та М. Вільшанський і Садовський.

26-го лютого відправлено панахиду в Казанському Соборі. На панахиді було багато членів Державної Думи. Дуже багато українців прибуло з міста і околиць. Багато було студентської молоді. Панахиду правив протоієрей Маренін, який у своїй проповіді закликав усіх любити свою батьківщину так, як любив її Тарас Шевченко.

ПОЛТАВА

Заля була гарно прикрашена. На сцені стояло погруддя Т. Шевченка, з лавровим вінком на голові. Хор почав концерт „Заповітом”, який всі вислухали стоячи. Найкращою окрасою концерту були мішаний хор під диригентурою Поповича та симфонічна оркестра чеха Копецького, який радо взяв участь у святкуванні. Зі співів найкраще виконаний був „Іван Підкова” з оркестрою. На жаль, не було на цьому святі реферату про Кобзаря. Концерт був повторений. Міська Дума постановила назвати новий бульвар іменем Тараса Шевченка і відкрити нову народну школу імени Т. Шевченка.

КРЕМІНЧУК

До влаштування академії найбільше прислужився лікар О. Богасєвський. Програма академії складала-

ся з таких точок: 1. Життя і творчість Т. Шевченка — Ів. Стещенко. 2. „Заповіт” — муз. Гладкого, хор під кер. А. Стасія. 3. „Дума про смерть Шевченка” — кобзар Ів. Кучеренко. 4. „У гаю, гаю” — декл. Н. Певний. 5. „Ой нема, нема” — чоловічий хор. 6. „Б'ють пороги” — мішаний хор. 7. Промова — Саксаганського, славного артиста, що приїхав на свято з Херсонщини. 8. „Про смерть козака” — бандурист Кучеренко. 9. „Прометей” — мішаний хор і 10. „Жалобний марш” (слова Лесі Українки) — мішаний хор.

Народу було багато. Всі білети вступу випродано. Багато було людей в народних строях. Стіни залі були прикрашені килимами та мистецькими виробами, про що подбав п. Магденко. Концерт зворушив цілу громаду. Прибуток обернено на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві.

КАМ'ЯНЕЦЬ ПОДІЛЬСЬКИЙ

Відбулося святочне засідання Подільської „Просвіти”. Була промова й одна деклямація.

ХАРКІВ

Міська дума одногolosно постановила: 1. Умістити портрет Т. Шевченка у міському музеї. 2. Поставити в Харкові пам'ятник-колону (обеліск), асигнувати на це 4 тисячі рублів. 3. Видавати кожного року по 100 рублів харківському Філологічному Товариству як премію за працю з історії України або історії української літератури. 4. Видавати кожного року по 300 рублів бібліотеці на поширення українського відділу ім. Т. Шевченка. 5. Назвати одну вулицю іменем Т. Шевченка.

В соборі відбулася панахида. О. Гончаревський сказав чулу промову. Багато людей плакало.

**

Матеріяли взяті з газет та журналів, що виходили в Україні в 1911 році. Подано з деякими скороченнями.

З архіву Українського Музею в Клівленді — зібрав Л. В.

НЕ ЗАБУЛИ ПОМ'ЯНУТИ...

На дальших сторінках подані імена осіб та назви установ і підприємств, що відгукнулись на заклик Культурної Комісії УНСоюзу і своїми пожертвами та платними оголошеннями у сторіччя смерті Тараса Шевченка причинились до публікації цієї книги.

ВІДДІЛ УНС 24

КРУЛ Антоній
ЩУР Никола
КУШНІР Антоній
КРУЛ Стефан
ЩУР Стефан
ЩУР Розалія
КРУЛ Іван
ФУТРИК Євдокія

ВІДДІЛ УНС 75

РОГАТИНСЬКИЙ Петро
ВОДНАР Семен
KOWAL W.
ЧМИР В.
ВЕРЕЩИНСЬКИЙ В.
SLUPECKI J.

ВІДДІЛ УНС 90

ВИСОЧАНСЬКА Емілія
СИДОР Йосиф
ГРАВАРОВИЧ Василь
ВОЛЧАНСЬКИЙ Василь

ВІДДІЛ УНС 96

LOKATYR Petro
WASYLIK Anthony
BOBERSKY Geo.
JACYSZYN Paul

ВІДДІЛ УНС 113

CORCHOK Nestor
YARCHAK John W.
CHOCKLA Stephen C.
KUZEMCZAK Joseph E.
HAWANCHAK Charles
COREY Anthony
YAWCZAK Daniel
SEROKI Nick
MOXINCHALK George
REBRICK John
YAWCZAK Theodore

ВІДДІЛ УНС 125

KANICK M.
KYCHKA T.
OLYWKO E.
SAWCZYN K.
JAWORSKY P.

DEMBICKY N.
PODOLA I.
PANKOW L.

ВІДДІЛ УНС 142

СЛОВОДЯН Роман
ПОГРАНИЧНИЙ Стефан
ЗАБАВА Йосиф
МАРКОВИЧ Михайло, мол.
ГУЛЬНИК Микита
ГУМЕННИЙ Михайло
ЗАГУРОК Франк
МАРКОВИЧ Михайло
ГНАТЬО Михайло
БУТИНЕЦЬ Іван
ЯВЛОНСЬКИЙ Михайло
МАРКОВИЧ Михайло, ст.

ВІДДІЛ УНС 146

T-BO ім. І. ФРАНКА
ЩЕПТА Петро
ХОМЯК Степан

ВІДДІЛ УНС 150

БЛЯК Олекса
КОГУТ Володимир
НИКОРЧУК Володимир
ОЛЕКСИН Володимир
ЦІМЧЕРКО Стенлій
МУНЕВИЧ Андрій
НИКОРЧУК Макс
НИКОРЧУК Іван
ЯРИМІЙ Данило
ЛАВРІВ Атанас
МАЦЬОПА Михайло
ПАЦАЙ Іван
КІНАС Томас
ДАНИЛОВИЧ Михайло
ТАРНАВСЬКИЙ Іван
ЯНОВИЧ Михайло
САДОВИЙ Андрій
КОДРУВСЬКА Тицяна
СТЕФАНЮК Николаї
ГУСКА Володимир
ЯРИМІЙ Олекса
ДАРЧУК Михайло
САВА Володимир

ВІДДІЛ УНС 176

ВОРОВЕЛЬ І.

ВІДІЛ УНС 217

ШЕВЧУК Конст
 ГОЛОД Франк
 ПРИСТАЙ Роман
 ЯРОСЛАВСЬКИЙ Іван
 ЗАДОРЕЦЬКИЙ Андрій
 МАКУСИ Микола
 ПАРАСЮК Михайло
 ТЕНГА Іван
 СІМОНІ Володимир
 КОЛДАНСЬКИЙ Володимир
 ГРАНКОВСЬКИЙ Василь
 ФЕДИНИЧ Іван
 ІВАНІВ Андрій
 МОРОЗ Йосиф
 ШЕВЧУК Роман
 БРИТАН Татяна
 НИКОЛАЙКО Варвара
 ФУТА Петро
 КУХАР Олена
 ДАЩИШАК Анна
 СОРОХТЕЙ Євдокія
 МАЛИК Михайло
 РОСОЛОВСЬКИЙ Антін
 ТЕРЕБУШКА Іван
 ШЕВЧУК Василь

ВІДІЛ УНС 251

КРАВЧУК Ярослав

ВІДІЛ УНС 256

МАРКОВСЬКИЙ Іван
 НЕДОШИТКО Фред
 КОПИСТЯНСЬКИЙ Юрій
 НЕДОШИТКО Василь

ВІДІЛ УНС 301

АДАМОВИЧ Стефанія
 ІВАЦУК Василь
 ЛЯЦУК Іван
 ЧЕРНЯВСЬКИЙ Ярослав
 ТКАЧИНСЬКИЙ Н.
 ПАНЧУК В.
 БАРВІНОВ Петро
 ВРУБЛІВСЬКИЙ Петро

ВІДІЛ УНС 304

Rev. ZUCK John
 HNATYK Nicholas
 WOJCZAK George
 HRYSHCHUK Oleksa
 WASHKURAK Michael
 ALEKSIEWICZ Walter
 MOWCZKO Wolodymyr
 BONDARENKO Peter
 PAWLUK Wasyl
 TEPLYSKY Peter
 MASKIW Mitro
 SKROBALA Mykola
 SLOBODIAN John
 BEREZUK Peter
 BALUTA Stephen
 LECHMAN Theodor

KONOTOPSKYJ Roman
 PIKUS Michael
 PECZONCZAK Hnat
 SENIW Myron
 HANYPYIAK Joseph
 NOWICKY Walter
 ZAWISKY Stephen
 POTOCHAK John
 KOMAN John
 BASARAB Wolodymyr
 ZAWISKY Michael
 ISKALO John
 JAREMKO Mitro
 SHYSHKA Stephen

ВІДІЛ УНС 356

БОРОБЕЦЬ Михайло
 ЧАРКО Лаврін
 ПРОДИВУС Олекса
 ГОШУЛЯК Михайло
 ІВАСИК Мирон
 ПОПОВСЬКИЙ Остап
 ГОШУЛЯК Орест

ВІДІЛ УНС 367

POPOWYCH William

ВІДІЛ УНС 371

БАРАНЮК Юліян

ВІДІЛ УНС 393

Т-ВО „ЖИДАЧІВ”, Відд. 393
 ГИВЕЛЬ Анна
 ШЕМЕЛИНЕЦЬ Григорій
 МАЦУК Григорій
 КОСТЕР Стефанія
 УЛЯТОВСЬКА Марія
 ЛИТВИН Іван
 ВЕРВОВСЬКИЙ Василь
 ЗАВОЛЮК Йосиф
 БАЛАНДА Євген
 СЕРАФИН Йосиф і Софія
 ГУЛА Анна
 КУЦИ Анастасія
 ВАРІХОВИЧ Стефан
 ГОРДИНСЬКИЙ Василь
 БАРАНКЕВИЧ Марія
 БАРАНКЕВИЧ Йосиф
 ЦИМБОЛІСТА Никола
 СЕРАФИН Роман
 КЛУЧКОВСЬКИЙ Павло
 ВЕРВОВСЬКИЙ Іван

ВІДІЛ УНС 487

ГУК Михайло
 ДЕНИСЮК Микола
 КРИЩИШИН Михайло

ВІДІЛ УНС 501

ТИМЧИШИН Іван
 ТИМЧИШИН Роман

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ УНСОЮЗУ

Клівленд, Огайо та Околиці

ВІДДІЛИ:

КЛІВЛЕНД: 102, 112, 240, 251, 291, 328, 334, 336, 358, 364.
АКРОН: 180, 295.
ЛЕЙКВУД: 108.
ЛОРЕЙН: 50, 233.

в 100-ліття смерти

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Великого Пророка та Борця за волю України — прямують
до здійснення його Заповіту...

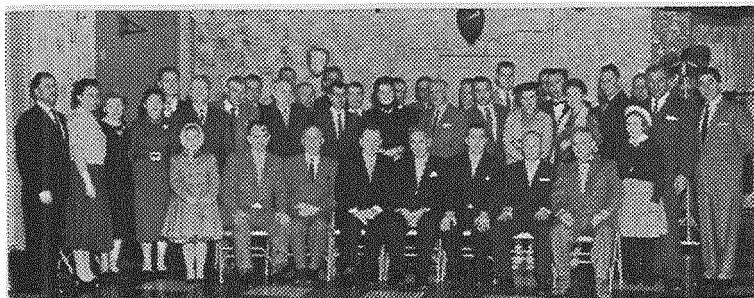
*„Поховайте та вставайте
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!”*

*Страшно впасти у кайдани,
Умирати в неволі;
А ще гірше — спати, спати
І спати на волю,
І заснути на вік-віки
І сліду не кинуть
Ніякого! Однаково,
Чи жив, чи загинув...*

ТОВАРИСТВО ім. Л. МИШУГИ Відділ 153 УНСоюзу

ФІЛАДЕЛФІЯ, Па.

УПРАВА ВІДДІЛУ:

Інж. Іван СКІРА — **предсідник**
Адв. Тома ДАРМОГРАЙ — **заст. предсідника**
Іван ОДЕЖИНСЬКИЙ — **секретар і гол. Радний УНСоюзу**
Микола ПРАСПЬКИЙ — **касир**
інж. Василь ЗАБРОЦЬКИЙ і Володимир КАРПЯК — **члени**
Управи

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

Ярослав ШТОЙКО

Юрій ПРОКОПИШИН

Тарас ЯЦКЕВИЧ

Невмирущому Духові
національного Велетня і Пророка України
Тараса ШЕВЧЕНКА
з приводу 100-річчя з дня Його смерті

ГЛИБОКИЙ ПОКЛІН
— складає —

Т-ВО ім. АГАПІЯ ГОНЧАРЕНКА
Відділ 204 УНСоюзу
в НЮ ЙОРКУ, Н. Й.

Відділовий Уряд:

Павло МАРКО — президент
Михайло ЯНУШ — заст. президента
Василь ГАСИЙ — секретар
Іван КРОЧАК — касир
д-р Володимир МАРКІВ — пом. секретаря
Михайло ФЕДОРІВ — хорунжий

Контрольна Комісія:

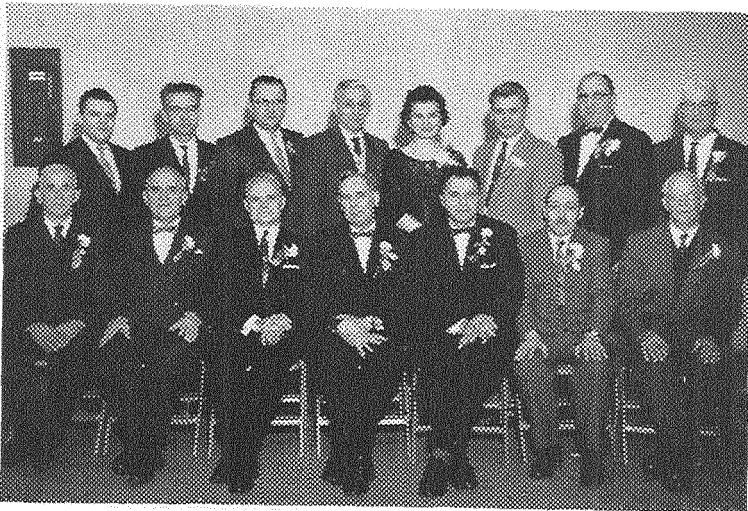
д-р Олександр СОКОЛИШИН — голова
д-р Іван КОЗАК
Олександр КУЛИНИЧ — члени

*Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть...!*

У безмежній пошані та поклони
БЕЗСМЕРТНОМУ КОБЗАРЕВІ УКРАЇНИ
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ
у сторіччя Його смерти

БРАТСТВО СВ. СТЕФАНА
Відділ 221 УНСоюзу
в ШИКАГО, Ілл.

УРЯДОВЦІ І ДЕЯКІ ІЗ ЗАСЛУЖЕНИХ ЧЛЕНІВ 221-го
ВІДДІЛУ УНС В ШИКАГО З ГОЛ. ПРЕДСІДНИКОМ УНС

Сидять від ліва: довголітній член і б. урядовець Іван Карпа, б. секретар д-р Семен Кочій, довголітній голова Филип Васильовський, гол. предсідник УНС Дмитро Галичин, головний радний УНС і довголітній фінансовий секретар Відділу Тарас Шпікула, касир Іван Михальцевич, найдавніший член і б. урядовець Відділу Тимко Кривов'яз. Стоять (від ліва): хорунжий Відділу Микола Думич, впорядчик Андрій Івапюк, гол. контролер УНС Петро Пуцило, контролер Відділу Дмитро Німілович, заступниця фінанс. секретаря Марія Шпікула, хорунжий Григорій Кулакевич, опікун потребуючих п. Сапас і довголітній член М. Кошуль.

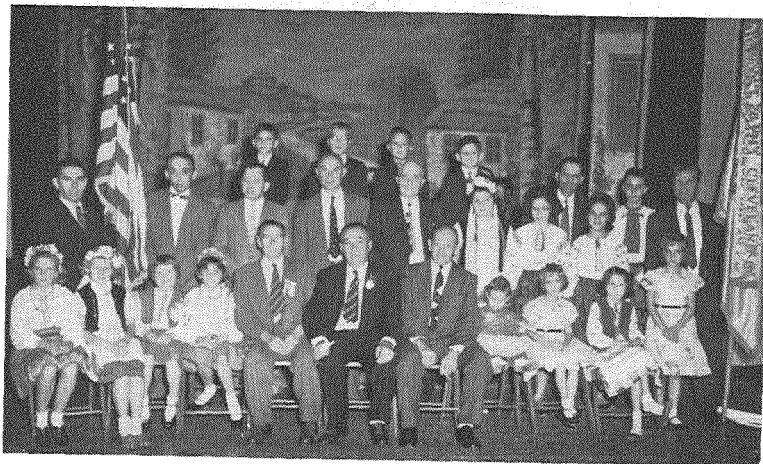

У глибокому Поклоні
Незабутньому ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

БРАТСТВО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО

Відділ 364 УНСоюзу

КЛІВЛЕНД, Огайо

Братство Василя Великого засноване 26-го вересня 1913 р.

Перший організатор — Степан ЧОРНИЙ.

ТЕПЕРШНЯ УПРАВА:

Григорій КУКІЗ — президент, Іван КУХТА — заст. президента,
Іван КОРЕНЕВИЧ — рек. секретар, Володимир ВЛАДИКА —
фін. секретар, Євстахій МАКАРИК — касир.

ПОКЛІН, ТОБІ, ТАРАСЕ
від синів України, з далекої землі Вашингтона

ТОВАРИСТВО „КАРПАТИ” Відділ 356 УНСоюзу

ОМАГА, Небраска

Сидять у першому ряді (від лівого боку): Михайло Гошуляк, кавир; Степанія Акулова, заст. президента і культ.-осв. референт, Олекса Продивус, президент, Михайло Воробець, секретар. Стоять (зліва): Андрій Ключа, господар і бібліотекар; Марія Кличинська, голова Комітету Хворих; Григорій Ткачук, член Управи; Лаврін Черко, голова Контр. Комісії; Марія Ключа, член Комітету Хворих і Михайло Бутим, член Контр. Комісії.

Т-во „КАРПАТИ”

356 Відділ УНСоюзу в Омага, Небраска,
засновано в 1950 р., із 19-ма членами, а по сьогоднішній день
начислює 196 членів в загальному і займає п'ятнадцяте місце
у приріднанні нових членів.

НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРОРОКОВІ УКРАЇНИ
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

у соту річницю смерті
У ГЛИБОКОМУ ПОКЛОНІ

БРАТСТВО СВ. ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ
Відділ 277 УНСоюзу — у Гартфордї, Конн.

УПРАВА і ХОР
Українсько - Американської
Католицької Громади
 в ОМАГА, Небраска

Сидять у першому ряді (зліва): Михайло Депа, голова Громадського Суду, Стефанія Адулова, заст. голови Управи, культурно-освітній референт і диригент хору; Всеч. о. Ярослав Свищук, місцевий парох; Олекса Продивус, голова Т-ва; Михайло Воробець, секретар; Михайло Гошуляк, касир. Стоять у другому ряді (зліва): Василь Дидик, член Управи; Андрій Клюка, господар; Мотря Дидик, член хору; Марія Клюка, член хору; Марія Клачинська, член Громадського Суду і хору; Євгенія Грисьо, член хору, Стефанія Воробець, член хору і Іван Воробець, член хору. Стоять у 3-му ряді (зліва): Михайло Лобур, голова Контр. Комісії; Петро Гаврилук, член Контр. Комісії і хору; Андрій Дуган, член хору; Григорій Ткачук, член Контр. Комісії; Мирослав Івасик, член хору; Антін Сокальський, член хору; Теодор Ткачишин, член і соліст хору і Степан Підвірний, член хору.

Т-во Українсько-Американської Католицької Громади було засноване в 1960 р., на бажання українського громадянства в Омага. При цьому засновано хор. Товариство провадить культурно-освітню працю в Омага, влаштовує всі національні свята та розвагові імпрези, гуртуючи українських громадян і плекаючи українського духа.

*... Встане Україна
 І розвіє тьму неволі,
 Світ правди засвітить*

*І помоляться на волі
 Невольничі діти.*

ТОВАРИСТВО „3 Г О Д А”
Відділ 20 УНСоюзу — Hamtramck, Mich.

Засноване 21-го липня 1918 року. — Начислює тепер 301 член. Збори відбуваються кожного місяця, в третю неділю, в приміщеннях Українського Демократичного Клубу — при 2376 Grayling.

Йосиф ПРИГАРСЬКИЙ, президент
 Андрій ТРИШ, фін. секретар

Іван КРУПКА, касир
 Йосиф КОСІН, рек. секретар

*Будеш, Батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть...*

БРАТСТВО СВ. ВОЛОДИМИРА
Відділ 130 УНСоюзу

НЮ ЙОРК, Н. Й.

За Управу:

Василь ПІХ — предсідник

Михайло КОВАЛЬ — секретар

СЕСТРИЦТВО БЛАГОВІЩЕННЯ
Відділ 125 УНСоюзу

ШИКАГО, Ілл.

Катерина САВЧИН — предсідниця

Іванка ПОДОЛА — секретарка

Ольга ГОРОХ — рек. секретарка

Петронеля ЯВОРСЬКА — касир

*Нехай пам'ять про життя, труди й заслуги
ПРОБУДИТЕЛЯ УКРАЇНИ
живе во віки вічні між нами!*

Т-ВО ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА Відділ 281 УНСоюзу

BAYONNE, N. J.

Мирон СІРИЙ — передсідник

Іван ДОВГАНЬ — секретар

ТОВАРИСТВО ім. Т. ШЕВЧЕНКА Відділ 349 УНСоюзу

в МЕНВІЛ, Н. Дж.

було зорганізоване 26-го січня 1926 р., при співучасті 16 членів.
Членами першої Управи були:

Ілько Шигера — передсідник, Павло Коблянський — секретар,
і Олекса Ласіка — касир.

За 34 роки свого існування в цьому малому місті, без огляду на
різні несприятливі обставини, наш Відділ побільшився
до 79 членів.

Теперішні члени Відділу, від себе та в імені членів-основників,
в Соту Річницю Смерти
свого Патрона, Поета-Генія ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

— складають —

низький поклін Його безсмертному Духові й закликають
наслідувати Його великі Ідеї.

Василь ЯСІНОВСЬКИЙ — передсідник
Іван ГНІДЬ — секретар   Василь БОЙКО — касир

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте.*

Товариство „ДНІСТЕР” Відділ 361 УНСоюзу

НЮ ЙОРК, Н. Й.

Д-р Василь ВИШИВАНИЙ — предсідник
Адв. Михайло ПІЗНАК — заст. предсідника
Роман КРУПКА — рекордовий секретар
Петро КУЧМА — фінансовий секретар
Д-р Богдан ЛЕВИЦЬКИЙ — касир
Іван ПРИГОДА — заступник касира

Compliments of

UKRAINIAN BENEFICIAL SOCIETY OF IVAN FRANKO

BRANCH 241, — WOONSOCKET, R. I.

ORGANIZED JANUARY 4, 1923

President ..... Michael KAMFONIK
Secretary ..... Paul DEMUSE
Treasurer ..... Stephen BARDACZEWSKY
Secretary of the Branch 241 ... Stephen BARDACZEWSKY

Andrew SUSLA
Joseph GALONSKI
Michael KAMFONIK
Stanley SZCZENGOR
Nicholas HRECZUCH
Demko DOBRYWODA
Kornylus FIRMAN
Michael CHERWINSKY
Anthony KAMFONIK

Thomas PAWLUK
George STRYK
Woytko BARYLICK
Daniel LUKENYK
Andrew HORBAYCHUCK
Stephen BARDACZEWSKY
Paul DEMUSE
Walter STRYK

У глибокому поклоні
Великому Пророкові України — ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

УПРАВА 301-го ВІДДІЛУ
Українського Народного Союзу ім. Д. Вітовського
в Шикаго, Ілл.:

Василь ІВАНЧУК — предсідник
Юрій ПАСЛАВСЬКИЙ — заст. предсідника
Петро ВРУБЛІВСЬКИЙ — фінансовий секретар
Андрій СИДОРОВИЧ -- рекордовий секретар
Анна ДОМАНЧУК -- опікунка хворих

З приводу 100-літніх роковин смерті
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
вшановують Його пам'ять

ЧЛЕНИ і ЧЛЕНКИНИ
Відділу 5 УНСоюзу — в Асторії, Л. Ай., Н. Й.

ЗА УПРАВУ:

М. ЛЕВИЦЬКИЙ — предсідник	І. СИДОР — секретар
А. МАЛАН — заст. предсідника	С. КРИВЕН — контролер
А. КЛИМИШИН — касир	М. ЗАРОВЕННИЙ -- контролер

ПОКЛІН

в 100-річчя смерті Пророка і Генія України
ТАРАСА Г. ШЕВЧЕНКА

ТОВАРИСТВО ВІДДІЛУ 295
Українського Народного Союзу — в Акрон, Огайо

Микола ІВАНИЦУК — предсідник	Станислав МОТРОВИЧ — касир
Василь ПУЛК — секретар	

БРАТСТВО СВ. ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ
Відділ 292 УНСоюзу — в Дітройті, Міш.

Зорганізоване в 1906 році, як самостійне Братство. Його ціллю було побудувати свою церкву і вже в травні 1907 р. Братство довершило свого задуму. В листопаді 1910 року Братство вписалося до УНСоюзу. Членами першої Управи були: І. Сологуб, предс., О. Михайло Лукавський, секр., А. Козицький, гасир. Ціллю цього Братства була допомога членам на випадок недуги або каліцтва, поширювання взаємної любови до свого народу та просвіта поміж членами, як також поміж по жертвами Рідному Красві в його боротьбі за волю.

ЗА УПРАВУ:

Петро КІЗЕЛ — предсідник	Дмитро СУЛИМА — секретар
д-р Михайло ДУЖИЙ — заст. предс.	Петро ФЕДИК — секретар
Теодор МЕДВІДЬ — касир	

*„Коли ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?“*

КОМІТЕТ Об'єднаних Американсько-Українських Організацій міста Нью Йорку

**Відділ
УКРАЇНСЬКОГО КОНГРЕСОВОГО КОМІТЕТУ АМЕРИКИ**

а з ним

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ВЕЛИКОГО НЬЮ ЙОРКУ
клонить голови перед Велетнем Духа, Генієм України
ТАРАСОМ ШЕВЧЕНКОМ
в сторіччя смерти.

**United American Ukrainian Organizations Committee of New York
Ukrainian Congress Committee of America, Inc.
Branch of New York**

140-142 Second Avenue — NEW YORK 3, N. Y.

Шлемо

**ТОБІ, ТАРАСЕ,
ПОКЛІН
в роковини**

100-РІЧЧЯ ТВОЄЇ СМЕРТИ

**ГРИГОРИ КУКІЗ,
предсідник**

**БРАТСТВА
СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО
Відділ 364 УНСоюзу**

в Клівленді, Огайо

і дружина

МАРІЯ КУКІЗ

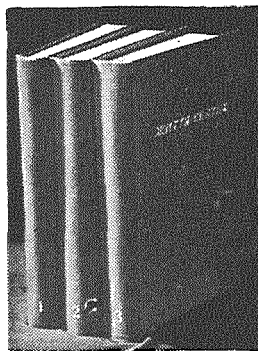

ВИДАВНИЦТВО ОТЦІВ ВАСИЛІАН

Торонто, Канада

поруває такі

КНИЖКИ І МОЛИТОВНИКИ:

ЖИТТЯ СВЯТИХ, о. Гр. Труха, ЧСВВ.

Чотири томи в полотняній оправі. Містить около 700 життєписів Святих і около 300 ілюстрацій. П'ятий том, який тепер приготується, буде містити життєписи всіх українських Святих. Кожний із томів коштує \$5.00. Хто замовить усі 5 томів, платить замість \$25.00, тільки \$22.00.

ПОЯВИ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ від 1830 до 1958 р.

Подає описи 11 появ Божої Матері, вкл. з появою в Середньому, на Україні. Має 140 сторінок і багато образків. Ціна \$1.50.

БУЛО ТРОЄ МАЛИХ ДІТЕЙ, о. Бартаса, (переклад).

Подає, навіть для дітей у приступній формі, історію правдивих подій, появ Матері Божої трьом малим дітям у Фатімі 1917 року. Має 264 сторінок, ілюстрована, гарна обгортка. Ціна \$2.50.

МОЛИТОВНИК ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

496 сторінок, малий формат,

у перловій, білій оправі	\$6.00
у мороко, золочений	4.50
у білій оправі, золочений	3.50
у полотні	2.50

ОТЧЕ НАШ

для молоді,

в перловій білій оправі, зол. береги	\$5.00
у мороко, золочені береги	3.00
у білій оправі, золочені береги	2.25
у білим полотні або чорнім	1.50

МОЛИТОВНИК ХРИСТІЯНСЬКОЇ РОДИНИ

величина $6 \times 4\frac{1}{4}$, 704 стор., гарний, тонкий папір,

оправлений у мороко	\$6.50
оправлений у полотно	5.00

Замовлення посилати до:

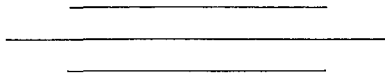
Basilian Press

286 Lisgar Street — TORONTO 3, Ontario, Canada

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

—

ПОШИРЮЙТЕ

— ЧИТАЙТЕ —

С В І Т Л О

Видають ОО. ВАСИЛІЯНИ

Виходить щомісяця у вигіднім до читання форматі
з гарною, мистецькою обгорткою.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ — \$ 3.00 РІЧНО.

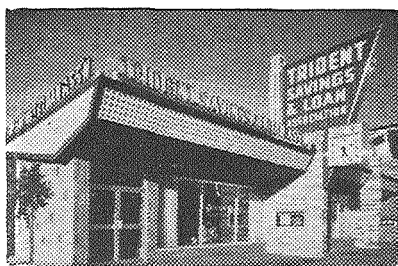
Адреса:

THE BASILIAN PRESS

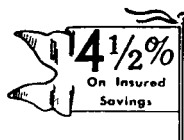
286 Lisgar Street — TORONTO, Ont., Canada

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь рік, коли
як Різдвяний Дарунок замовите для них

“С В І Т Л О”.

"A THRIFT INSTITUTION ORGANIZED 1913"

TRIDENT SAVINGS and LOAN ASSOCIATION

1935 West 51st Street — CHICAGO, III.
Telephone: PRespect 8-5800

Сенсаційне повідомлення: ТРАЙДЕНТ НА ВЕРШИНАХ!

МИ ЯВЛЯЄМОСЬ ПЕРШИМИ, ЩО Є В СПРОМОЖНОСТІ ВИПЛАЧУВАТИ НАШИМ ШАДНИКАМ 4 1/2% (ЧОТИРИ І ПІВ) ЗА ЗЛОЖЕНІ ОЩАДНОСТІ. НАШИМ ОСНОВНИМ ЗАВДАННЯМ ЗАВЖДИ БУЛО І ОСТАЄТЬСЯ НА ВСЕ ДІЛИТИСЬ НАШИМИ НАДБАННЯМИ З НАШИМИ ЧЛЕНАМИ БО ЗДАЄМО СОБІ З ТОГО СПРАВУ, ЩО ЗАВДЯКИ НАШОМУ ШИРОКОМУ ЧЛЕНСТВУ МИ ДОБИЛИСЬ ВЕЛИЧЕЗНИХ УСПІХІВ.

ПРОДУМАНЕ КЕРІВНИЦТВО СПІЛКОЮ, З ПОВНИМ ЗМИСЛОМ ПЕРЕДБАЧУВАННЯ СПРАВИ, ЯК ТАКОЖ ОЩАДНОСТЕВА ПОЛГТИКА У ВИЗИЧУВАННІ ГРОШЕЙ, ДАЛИ МОЖЛИВІСТЬ ДОБИТИСЬ ТАКИХ ВЕЛИКИХ УСПІХІВ. І ТОМУ ТО НА СЬОГОДНІ МАЄМО ВЕЛИКУ ПРИЄМНІСТЬ ПОДІЛИТИСЬ З НАШИМИ ЧЛЕНАМИ, ЯК ТАКОЖ З ТИМИ, ЩО СКОРО НИМИ СТАНУТЬ, НАШИМ ВДОВОЛЕННЯМ З ТОГО ФАКТУ, ЩО НАШІ УСПІХИ Є ТАКОЖ УСПІХАМИ ВАС УСІХ!

САМЕ ТЕПЕР НАСТАВ ЧАС ДЛЯ ВСІХ ШАДИТИ ГРОШІ В НАШІ СПІЛЦІ ТРАЙДЕНТ. ЦЕ ТЕПЕР ЄДИНА СПІЛКА, ЩО ПЛАТИТЬ ТАКИЙ ВИСОКИЙ ВІДСОТОК, БО АЖ 4 1/2%. ВАШІ ОЩАДНОСТІ, ОЧЕВИДНА РІЧ, ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ФЕДЕРАЛЬНО. ВАШІ МОРГЕДЖІ — У ПЕВНИХ І БЕЗПЕЧНИХ РУКАХ! ВИКОРИСТАЙТЕ ЦЮ ПЕРШУ І В ІСТОРІЇ НЕБУВАЛУ НАГОДУ ЯКНАЙСКОРШЕ — ЩЕ СЬОГОДНІ. В НІЯКІЙ ІНШІЙ ШАДНИЧІЙ УСТАНОВІ ВИ НЕ ЗМОЖЕТЕ ОТРИМАТИ 4 1/2% ЗА ВАШІ ГРОШІ ТОМУ, ЩО В ІСТОРІЇ ОЩАДНОСТЕЙ І ПОЗИЧОК ТРАЙДЕНТ Є ПЕРШОЮ ТАКОЮ УСТАНОВОЮ!

ВИ МОЖЕТЕ БУТИ ПЕВНІ, ЩО В ТРАЙДЕНТІ НА ВАС ЧЕКАЄ ЗАВЖДИ СПРАВНА, СОЛІДНА ТА ЧЕМНА ОБСЛУГА. МИ ПРИЛОЖИМО ВСІХ ЗУСИЛЬ, ЩОБ ЗАДОВОЛИТИ СВОІХ ЧЛЕНІВ І ПОМОГТИ ІМ У ВСІХ ПОТРЕБАХ. ОТЖЕ НЕ ЗВОЛІКАЙТЕ З ТАКОЮ РІДКІСНОЮ І ПЕРШОРАЗОВОЮ НАГОДОЮ СКОНТАКТУЙТЕСЬ З НАМИ ЯКНАЙСКОРШЕ ТЕЛЕФОНОМ АБО ВИСИЛАЙТЕ СВОЇ ОЩАДНОСТІ ПОШТОЮ, ЯКУ МИ САМИ ОПЛАТИМО.

ДИВИДЕНДИ ВИПЛАЧУЄМО ДВА РАЗИ РІЧНО: 30-ГО КВІТНЯ І 31-ГО ЖОВТНЯ. ГРОШІ, ЗДЕПОНОВАНІ ДО 15-ГО ДНЯ КОЖНОГО МІСЯЦЯ, ПРИНОСЯТЬ ВІДСОТКИ ВЖЕ ПЕРШОГО ДНЯ ЦЬОГО Ж МІСЯЦЯ.

З поважанням

Петро Пуцило
ПЕТРО ПУЦИЛО
Екзекутивний Директор

TRIDENT Savings & Loan Association

760 CLINTON AVENUE — NEWARK, N. J.

Модерні й просторі нові наші кімнати становлять новий
межовий камінь на шляху нашого зросту, який
розпочався в 1922 році.

ВСЕБІЧНА ФІНАНСОВА ОБСЛУГА:

- ⊙ Забезпечені щадничі конта
- ⊙ Позики на купно домів
- ⊙ Різдяні ощадності
- ⊙ Грошові перекази (Money orders)
- ⊙ Виміна і продаж державних бондів

3 $\frac{3}{4}$ %
РІЧНО
платить від
вложених грошей
чотири рази в році.

БЕЗПЛАТНЕ ПАРКУВАННЯ!

TRIDENT

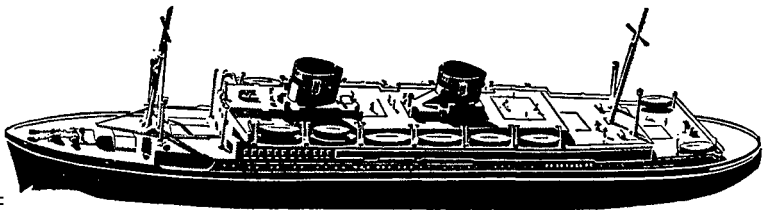
Т
Р
И
З
У
Б

Savings & Loan Association

760 CLINTON AVENUE — NEWARK, N. J.

(Corner Leslie Street)

Phone: ESsex 1-1120

ДО ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

ВИГІДНИМ І КОМФОРТОВИМ КОРАБЛЕМ

M. S. BATORY

з канадійських портів до:

SOUTHAMPTON — COPENHAGEN — GDYNIA на Балтику (в Польщі):
Залізничні й автовізні послуги до всіх частин Центральної і Східної Європи.

ПОДОРОЖІ В 1961 РОЦІ:
з **МОНТРЕАЛУ (MONTREAL)**: 13-го квітня, 17-го травня, 13-го червня, 11-го липня, 10-го серпня, 8-го вересня, 6-го жовтня, 7-го листопада;
з **КВЕБЕКУ (QUEBEC)**: 5-го грудня.

СПЕЦІАЛЬНІ ПОДОРОЖІ:
до **ЛЕНІНГРАДУ**: 13-го квітня, 11-го липня;
до **LE HAVRE**: 10-го серпня, 8-го вересня, 5-го грудня.

За резервацією й інформаціями зайдіть до свого місцевого агента подорожей або

GDYNIA AMERICA LINE

192 Bay Street

TORONTO 1, Canada

СВІЙ ДО СВОГО !

ГАРТФОРД, Конн.

Степан ЯНУШ

довголітній член

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ФРИЗІЄР

EUROPE BARBER SHOP

186 Sheldon Street — HARTFORD, Conn.

Вчить молодь ГРИ НА ГАРМОНІЇ
та грає на різних

ЗАБАВАХ — ХРЕСТИНАХ — ВЕСІЛЛЯХ
ПІКНІКАХ — БЕНКЕТАХ

Увага!

Увага!

ПОВІДОМЛЯЄМО

УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСТВО ДІТРОЙТУ І ОКОЛИЦ,
що в нашому новому приміщенні
9350 Jos. Campau — HAMTRAMCK 12, Mich.
Телефон: TR 3-1666

міститься українське ліцензійоване бюро
ВИСИЛКИ ПАЧОК

COSMOS PARCELS EXPRESS CORP.

якого власником є п. ВАСИЛЬ СПІСАРЧУК.

Для кращої обслуги нашої громади, відкрито друге ліцензійоване
бюро висилки пачок на заході нашого міста

"Cosmos Parcel Express Corporation"

6440 Michigan Avenue — Detroit, Mich.
Телефон: TA 5-8050

якого керівником є п. БОГДАН СКАСКІВ.

Третя крамниця

"Central Dry Goods"

7300 Michigan Avenue — на розі вулиці Chopin
Телефон: VI 1-5355

В трьох крамницях п. Василя Спісарчука знайдете великий і найкращий вибір товарів для висилки Вашим рідним в Україні й інших країнах Європи.

Більшість товарів п. Спісарчук спроваджує просто з Англії, тому продає по найнижчих цінах, в нашому місті.

Ми поручаємо нашим Паням найбільший вибір найновіших фасонів жіночої гардероби, включно, з футрами, найкращих фірм Каліфорнії та Нью Йорку.

В наших крамницях можете купувати все на 6-місячний кредит.

— ПАМ'ЯТАЙТЕ, ЩО ЦІНИ у НАС НАЙНИЖЧІ. —

-- Оплати за пачки побираємо менші, як другі висилкові бюро. --

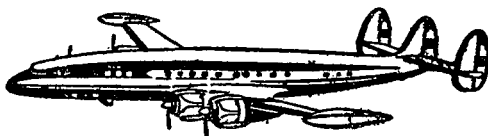
Доставка 4-6 тижнів гарантована. — Скоря і чесна обслуга.

ВІДВІДАЙТЕ НАС, --- НЕ ПОЖАЛІСТЕ.

ПОДОРОЖІ
до ПОЛЬЩІ
й інших частин світу

За Вашу піддержку — дякуємо,
пам'ятайте — на будуче.

Спроваджування до Америки
ТОВАРИ РЕКАО

і до ВИБОРУ

ЛКИ • ГРОШІ В ЗОЛОТИХ
або в **ДОЛЯРАХ**

Acting as agents for Am. & Trvlrs Xpress

W. TWARDOWSKI

18 SAINT MARKS PLACE (E. 8th St.) NEW YORK 3, N. Y.

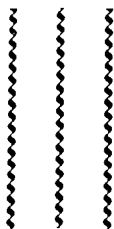
Tel.: GRamercy 5-5588

навпроти ПОЛЬСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ.

Compliments of

William MODRAKO

Dean Witter & Co.

members

NEW YORK STOCK EXCHANGE

14 Wall Street

NEW YORK 5, New York

Digby 4-3100

Compliments of

**John KOWALCHYK
Home for Funerals**

129 Grand Street
JERSEY CITY 2, New Jersey

Tel.: HEnderson 4-5131

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

Петро ЯРЕМА

займається — **ПОХОРОНАМИ** — понад 50 років
в BRONX, BROOKLYN, NEW YORK і ОКОЛИЦЯХ.

Контрольована температура.

Модерна каплиця до ужитку — ДАРОМ.

Peter JAREMA

129 East 7th Street
NEW YORK, New York

Tel.: ORchard 4-2568

Compliments of

YOUR FULL-SERVICE BANK

**COMERCIAL TRUST COMPANY
OF NEW JERSEY**

6 OFFICES in JERSEY CITY

3 OFFICES in BAYONNE

2 OFFICES in UNION CITY

Member Federal Deposit Insurance Corp.

Compliments of

**Schuylkill County
Democratic Committee**

Висилайте ПАЧКИ ПРИЯТЕЛЯМ і КРЕВНИМ
на УКРАЇНУ й інших країв ЄВРОПИ.

— через —

COSMOS PARCELS EXPRESS CORP.

Licensed by Intourist

- КОЖНА ПАЧКА ЗАБЕЗПЕЧЕНА ● ГАРАНТІЯ ДОСТАВИ
- ВІДБОРЕЦЬ НЕ ПЛАТИТЬ НІЧОГО

COSMOS обслуга шкора і певна;
До **COSMOS** всі клієнти мають довір'я;
Всі **COSMOS** відділи мають великий вибір різного роду товарів,
по низьких цінах.

По точні інформації пишть або телефонуйте до наших
Відділів:

COSMOS PARCELS EXPRESS Corp.

NEW YORK 3, N. Y.	39 Second Avenue	Phone: AL 4-5456
BROOKLYN, N. Y.	600 Sutter Avenue	DI 5-8808
LAKESWOOD, N. J.	126 Fourth Street	FO 3-8569
NEWARK 3, N. J.	428 Springfield Avenue	BI 3-1797
PASSAIC, N. J.	211 Monroe Street	PR 3-0979
PATERSON 1, N. J.	99 Main Street	MU 4-4619
VINELAND, N. J.*	West Landis Avenue (Greek Orthodox Bldg.)	
PHILADELPHIA 41, Pa.	4925 Old York Rd.	DA 4-4401
PITTSBURGH 3, Pa.	1015 East Carson Street	HU 1-2750
NEW HAVEN, Conn.	6 Day Street	LO 2-1446
WATERBURY, Conn.	6 John Street	PL 6-6766
SPRINGFIELD, Mass.	220 Worthington Street	RE 2-7163
WORCESTER, Mass.	174 Millbury Street	SW 8-2868
CLEVELAND 13, Ohio	2683 W. 14th Street	TO 1-1068
CHICAGO 22, Ill.	2222 W. Chicago Avenue	BR 8 6966
CHICAGO 29, Ill.	2439 W. 69th Street	WA 5-2737
HAMTRAMCK, Mich.	9350 Jos. Campau	TR 3-1666
GRAND RAPIDS, Mich.	414 Scribner Ave. N. W.	GL 8-2256
DETROIT, Mich.	6440 Michigan Avenue	TA 5-8050
SAN FRANCISCO, Cal.	2076 Sutter Street	FI 6-1571

* Vineland Branch open Friday, Saturday and Sunday only.

Відвідайте своїх Приятелів і Кревних або звідуйте міста
на Україні і в інших частинах,

— через —

Cosmos Travel Bureau, Inc.

45 W. 45th Street — NEW YORK 36, N. Y.
Phone: CI 5-7711

найбільш досвідчену туристичну агенцію у східньо-європейських подорожах.
Ми помагаємо Вам у полагоджуванні:

ВІЗ, ... У ПЛЯНАХ ВАШИХ ПОДРОЖЕЙ, ... РЕЗЕРВАЦІЯХ та ін.

Куди Ви не ідете і в якому небудь часі — ЗВЕРТАЙТЕСЯ до:

COSMOS TRAVEL BUREAU, Inc.

*Свою Україну любіть,
Любіть Її! Во врем'я люте,*

*В останню, тяжкую минуту
За Неї Господа моліть!*

ТОВАРИСТВО ім. ІВАНА ФРАНКА
Відділ 77 УНСоюзу — Yorkville, Ohio

Мирослав КМЕТКО — предсідник

Петро ФЕДАШ — секретар

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,*

*І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!*

ТОВАРИСТВО „СІЧ”
Відділ 63 УНСоюзу — Ford City, Pa.

Микола ФИЦИК — предсідник

Михайло ТУРКО — секретар

UKRAINIAN-AMERICAN CITIZENS ASSOCIATION

847-851 N. Franklin Street
PHILADELPHIA 23, Pa.

Michael DARMOPRAY — Pres.
Philip DUBAS — Vice-Pres.
Dietric SLOBOGIN — Fin. Sec'y

Metro PASICZNYK — Rec. Sec'y
Walter BOROSIEWICZ — Treas.
John ROMANIUK — Steward

ТОВАРИСТВО ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Відділ 484 УНСоюзу — в Ютика, Н. Й.

В соті роковини смерти Патрона нашого Відділу
ТАРАСА Г. ШЕВЧЕНКА
клонимо наші голови перед Його маєстатом.
Наводимо слова нашого Патрона-Пророка:

„Коли ми діждемося Вашингтона, з новим і праведним законом? Боже!
Всім нам вкупі на землі єдиномислиє подай, і братолубіє пошли! Тоді оживе,
добра слава, слава України, і світ ясний, невечірній, новий засіє”.

Михайло ДМИТРИВ — предсідник

Володимир ЗАПАРАНЮК — секретар

Compliments of

**UKRAINIAN AMERICAN
CITIZEN'S CLUB**

Manville Road
CUMBERLAND HILL, R. I.

... Не забудьте спом'янути
Не злим, тихим словом ...

Б-ВО СВ. о. МИКОЛАЯ
Відділ 276 УНСоюзу
Ембрідж, Па.

Михайло Грицик, предсідник
Степан Іваницький, секретар

Поклін
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

Т-ВО „ЖИДАЧІВ”
Відділ 393 УНСоюзу
Маспет, Н. Й.

Віліям Гордишевський, предс.
Іван Литвин, секретар
Євген Балюнда, касир

Т-ВО „ДНІСТЕР”
430 Відділ УНСоюзу
у Філадельфії, Па.

В 100-ті Роковини Смерти
Великого Сина України,
Генія і Поета
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
складаємо від імені наших Членів
глибокий поклін його віщому та
невмирущому Духові.

Управа Відділу:
Мгр. Роман Дяків — предсідник
Осип Бакай — секретар
Мгр. Роман Книш — касир

Вітаючи ухвалу нашого Головного
Уряду, щодо видання пропам'ятної
книги-Альманаху „Наш Шевчен-
ко”, прилучаємося до звеличання
100-их Роковин Смерти найкра-
щого Сина України — Поета
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

Б-ВО СВ. ЮРІЯ
Відділ ч. 285 УНСоюзу
Рочестер 21, Н. Й.

Мічман В. Пилишенко — предс.
Прот. М. Чернявський — секретар
Микола Ковалюк — касир

В соті Роковини з дня смерти
Великого Сина України, Генія
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

клонимо

свої голови перед Його пам'яттю,

Т-ВО „ЗГОДА”
Відділ 354 УНСоюзу
в Омага, Небр.

В ПОКЛОНІ КОБЗАРЕВИ

ТОВАРИСТВО
„ЗАПОРОЗЬКА СІЧ”
Відділ 75 УНСоюзу
в Дітроїті, Миш.

П. Рогатинський — предсідник
В. Верещинський — рек. секретар
П. Павлик — касир
В. Зубар — рек. секретар
Контрольна Комісія:
І. Ващук — І. Нагорняк
Д. Михайлюк

Столітні Роковини Смерти
нашого Дорогого Генія

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Бажання: щоб усі Українці жили
і творили після його ідей, і тоді
здобудемо волю України.

Теодор і Анна ЧОРНІЙ
Балтімор, Мд.

Поклін
ВЕЛИКОМУ СПІВЦЕВІ ВОЛІ!

Т-ВО ім. Т. ШЕВЧЕНКА
Відділ 156 УНСоюзу
Честер, Па.

За Управу:
Микола Іщук — президент
Василь Новак — секретар

Поклін
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

Т-ВО ім. Т. ШЕВЧЕНКА
176 Відділ УНСоюзу
Шикаго, Ілл.

Осип НЕСЕВИЧ, президент
Іван ВОРОБЕЛЬ, секретар

Т-ВО „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ”
Відділ 251 УНСоюзу
в Клівленді, Огайо

Засноване 12-го червня 1909 року.

Управа Т-ва на 1960 р.:
Василь Козир — президент
Ярослав Кравчук — секретар
Франко Венко — касир
Контрольна Комісія:
Дмитро Шмагала — голова
Володимир Гавриляк — член
Василь Ліщук — член

Поклін
Пророкові і Генієві України
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ
в сторіччя Його смерті!

„УКРАЇНСЬКА СІЧ”
Відділ 39 УНСоюзу
в Сиракузах, Н. Й.

Управа:
Олекса Шмокалюк — президент
Іван Пігуляк — касир
Володимир Ревюк — рек. секретар
Іван Пиндус — фін. секретар

Поклін
ГЕНІЄВІ УКРАЇНИ

Т-ВО „СИНИ УКРАЇНИ”
Відділ 287 УНСоюзу
Jersey City, N. J.

MAGURA Catherine, President
LUTWINIAK Theodore, Secretary

Address:
P. O. Box 76, Jersey City 3, N. J.

ТОВАРИСТВО
ім. св. ап. ПЕТРА і ПАВЛА
Відділ 400 УНСоюзу
Iselin, Pa.

Nicholas Cup — President
Stanley Semuskie — Secretary

Т-ВО „СОКЛІ”
Відділ 336 УНСоюзу
в Клівленді, Огайо

Від часу заснування 1912 року,
виплачено хворим членам допомоги
10,400 дол., на народні цілі в
ЗДА 1,350 дол., до рідного краю
вyslано 1,250 дол., до УКК 375
дол., до ЗУАДК 50 дол., на будову
Колегії св. Василя в Стемфорді
38 дол.

Григорій Степанек — президент
Григорій Кисіль — секр. і касир
Тимко Кальмук — рек. секретар

Б-ВО СВ. АРХ. МИХАІЛА
142 Відділ УНСоюзу
в Елізабеті, Н. Дж.

В 100-ті Роковини смерті
Великого Сина України
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

— складаємо —

від імені наших Членів глибокий
поклін Його віщому і невмірущому
Духові.

Михайло Маркович, мол. — предс.
Мирослав Маркович — секретар
Іван Бутинець — касир

ПОКЛІН
ГЕНІЄВІ УКРАЇНИ!

Б-ВО СВ. ЙОСАФАТА

Відділ 217 УНСоюзу
Rochester, N. Y.

За Управу Відділу:

Константин Шевчук, президент
Франк Голод, секретар

Б-ВО СВ. ГРИГОРІЯ

Відділ 24 УНСоюзу
Rankin, Pa.

А. КРУЛЬ — президент
Н. ШУР — секретар

ZAPOROZKA SITCH SOC'Y

Branch 367 UNA
Rochester, N. Y.

George Lylak, President
Theodore Pesco, Treasurer
William Popowych, Secretary

В ПОКЛОНІ
ВЕЛИКОМУ СИНОВІ УКРАЇНИ

**Т-ВО
ім. М. ГРУШЕВСЬКОГО**

Відділ 150 УНСоюзу
Pittsfield, Mass.

За Управу:

В. Гуска, президент
І. Тарнавський, секретар

Б-ВО СВ. І. ХРЕСТИТЕЛЯ

Відділ 113 УНСоюзу
Derry, Pa.

І. В. ЯРЧАК — президент
И. Е. КУЗЕМЧАК — секретар

Поклін
Великому Співцеві Волі
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

Б-ВО СВ. АРХ. МИХАІЛА

Відділ 350 УНСоюзу
Stamford, Conn.

Поклін
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ
Борцєві за Волю України!

Т-ВО ім. І. ФРАНКА
Відділ 337 УНСоюзу
Балтімор, Мд.

За Управу:

Теодор Чорний, президент
Емануїл Притула, секретар

Будеш, Батьку, панувати
Поки живуть люди . . .

Т-ВО ім. ІВАНА ФРАНКА

Відділ 372 УНСоюзу
Плейнфілд, Н. Дж.

Константин Наконечний, предс.
Дамян Гича, секретар
Іван Головка, касир

*Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте,*

*І чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь!*
Т. Шевченко: Посланіє

**УКРАЇНСЬКА ПЕРЕПЛЕТНЯ
BIBLOS, Co.**

107½ St. Mark's Place — NEW YORK 9, N. Y.
Tel.: ORegon 7-0370

*Свою Україну любіть,
Любіть Її! Во врем'я люте,*

*В останню, тяжкую мінуту
За Неї Господа моліть!*
Т. ШЕВЧЕНКО

ПОКЛІН
ВЕЛИКОМУ СІНОВІ УКРАЇНИ
Дарія КУЧКУДІВНА КУЛЬЧИЦЬКА
DOROTHY'S BEAUTY SALON
433 East 9th Street — NEW YORK CITY
Tel.: GRamercy 5-7107

LOngacre 5-2768

UNion 7-3281

BELL PHOTOENGRAVING CO.
QUALITY & SERVICE

2814 Jeannette Street
UNION CITY, New Jersey

ВИСИЛКА ПАЧОК ДО ВСІХ КРАЇН СХІДНЬОЇ ЄВРОПИ

Найкращий ЮХТ зі всіма додатками на 4 пари чобіт з пересилкою, забезпеченням і оплатою мита \$78.50
Шкіра БОКС, імп. з Німеччини, з усіма додатками на 4 пари чобіт 95.40
ЮХТ на 6 пар черевиків, з холявками 70.00
Або БОКС, як вище, імпортований з Німеччини 80.50
На складі всякого роду матеріяли, всипи, светери, капи, дивани, діаманти до різання скла, бритви, машинки і т. п. — ЦІНИ НА ТОВАРИ ГУРТОВІ.
При нашому складі ми відкрили бюро ВИСИЛКИ ПАЧОК, які висилаємо з ПАССЕЙКУ впрост до Краю.

N. Y. & N. J. LEATHER CO.

Agents for **GENERAL PARCEL & TRAVEL CO., Inc.**
184-186 Monroe Street — PASSAIC, N. J. — PRescot 7-5037
Володимир МЕДВІДЬ — управитель

SAM SCIME
General Contractor

MASON, PLASTER, MARBLE,
and tile specialty in removing
violations.

439 East 9th Street
NEW YORK 9, N. Y.

GRamercy 7-2356

WOLFE,
CORCORAN and LINDER

CONSULTING ACTUARIES
INSURANCE ACCOUNTANTS

EMPLOYEE BENEFIT PLAN
CONSULTANTS

116 John Street
NEW YORK 38, N. Y.

СЛАВА ГЕНІЄВІ УКРАЇНИ —
з поклоном для Його Духа
з нагоди СТОРІТЧЧЯ!

JOHN HULEY
Custom Tailor

69A Seventh Avenue
BROOKLYN 17, N. Y.

TROPHIES & SPORTING GOODS
furnished by a
Ukrainian Member of the U.N.A.

at
MICKY HAMALAK'S
QUEENS
BOWLING CENTER

28 Lanes (AMF Automatic)
BAR & RESTAURANT
4339 — 32nd Place
LONG ISLAND CITY, N. Y.

Похоронне заведення

A. HRADOWSKY
FUNERAL HOME

Охолоджувані каплиці.
Місце для паркування.

4141 Clippert St., near Michigan St.
DETROIT 10, Michigan

Phone: TA 5-4426

If any problem about fine
PAPERS, CARDBOARD
and ENVELOPES,
call at the

GOTHAM CARD
& PAPER CO. Inc.

334-340 Hoboken Avenue
JERSEY CITY 6, N. J.

Telephone: OLdfield 3-2650

ROBERT I. MORRIS
Optometrist

CONTACT LENS SPECIALIST
Established since 1916

HOURS: 10 A.M. to 7 P.M.
Friday to 6 P.M.
Closed Sunday

60 Avenue "B"
(Between 4th & 5th Sts.)
NEW YORK 9, N. Y.
OR 3-4949

Цукорня „ВЕСЕЛКА”

144 Second Avenue
NEW YORK 3, N. Y.
Тел.: OR 4-9576

рядом із УНДомом — поручас:
Різномодні закуски, солодке печи-
во, каву, чай, какао, молоко, різ-
ного роду, різних фірм содові во-
ди, солодощі місцеві та імпортова-
ні. Морозиво знаної фірми Sealtest
в багатьох смаках і різних величи-
нах. Часописи (також в інших мо-
вах), журнали, цигарки, цигари,
тютюн, шкільне приладдя.

Compliments of

SONYA'S BEAUTY SALON

Марія САВРАС-КУШНІР

ВЛАСНИК

САЛЬОНУ КРАСИ

86 E. 4th Street
NEW YORK, N. Y.
Tel.: GR 7-8110

Compliments of

DAVE'S BAR

96 Montgomery Street
JERSEY CITY, N. J.

Compliments of

**SLOTIUK
FUNERAL HOME**

102 Amherst Street
BUFFALO 7, N. Y.

**МИХАЙЛО ПИЛИПЧАК
з Дружиною**

власник фірми

**EUROPA
Meat & Provision**

527 Jersey Avenue
JERSEY CITY, N. J.
Tel.: HEnderson 5-2221

На 35 акрах соснового лісу-парку
ВІДПОЧИНКОВИЙ РЕСОРТ — над прекрасним озером

"LAKE GEORGE"

Мотелі, катеджі, мешкання з кухнями (Housekeeping), вілля в італійському стилі, все з харчами, або без харчів. Купелі в озері, водний лещетарський спорт, прогулянки по озері та багато інших розваг — все безплатно.

Пишіть за проспектами:

TWIN BAY VILLAGE — Bolton Landing, N Y.

Власники:

СТЕФАН і ЕЛЕОНОРА ХОМ'ЯК

Compliments of

Ukrainian Beneficial Society

of

MYCHAYLO DRAHOMANIW

Branch 181

of the

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

of MANVILLE, R. I.

ДОВГОГРАЮЧІ ПЛАТІВКИ

33 1/3 RPM

12"

Long Playing ARKA Records

NEW YORK

801 СВАТАННЯ НА ГОНЧАРІВЦІ (Альбом з 3-ма платівками, 12" L. P.) ..... Ціна \$12.50	812 ВЕЧІР НА СОЮЗІВЦІ — з ор- кестрою „АМОР” — Ukrainian Dance Music. Ціна \$4.95
802 ДИТЯЧІ КАЗКИ (ч. 1) У виконанні Грини Лаврівської. Ціна \$3.95	814 DANCE PARTY — "AMOR" Or- chestra. Ціна \$4.95
803 ДИТЯЧІ КАЗКИ (ч. 2) У виконанні Грини Лаврівської. Ціна \$3.95	815 УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТАН- КИ — Anatole Pietri Orchestra, — Buenos Aires. Ціна \$4.95
804 КОЛЯДИ — 14 різних коляд — різні хори. Ціна \$4.95	816 ВЕЧЕРНИЦІ „КОБЗАР” з Сим- фонічною Оркестрою, дириг. А. Рудницький, Філа. Ціна .. \$4.95
805 УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ У виконанні Хору Верьовки. Ціна \$3.95	817 КОНЦЕРТ, Хор „КОБЗАР” із Симф. Оркестрою. Ціна .. \$4.95
806 МИРОСЛАВ СКАЛА-СТАРИЦЬ- КИЙ — Miro Skala-Starycky — тенор з оркестрою. Ціна . \$4.95	818 ЦЕ НЕ ВМЕРЛА, Хор „Кобзар”. Ціна \$4.95
807 СПІВАЄ КИЇВ — Ukrainian Songs of Kiev, Concert of works by P. Mayboroda. Ціна \$4.95	819 КОНЦЕРТ, Хор „ДУМКА”, Нью Йорк, дириг. Л. Крушельницький. Ціна \$4.95
808 СПІВАЄ ЛЬВІВ — Concert, Per- formed by Capella "Trembita" in Lviv, Conductor P. Murawskyj. — Ціна \$4.95	820 БОГ ПРЕДВІЧНИЙ — Українсь- кі коляди та щедрівки у вик. Хо- ру „Кобзар” під кер. А. Рудниць- кого. Ціна \$4.95
809 УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ з ГУЦУЛЬ- ЩИНИ — Ukrainian Hutzul Songs. Ціна \$4.95	821, 822 і 823 УКРАЇНСЬКІ КО- ЛОМШИЙКИ (частина 1, 2 і 3). — Ціна по \$4.95
810 ПІСНІ З УКРАЇНИ Ціна \$4.95	824 УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ — у вико- нанні Хору Верьовки (частина 2). Ціна \$4.95
811 INTERNATIONAL MELODIES — "AMOR" Orchestra. Ціна .. 4.95	825 ЗАСВИСТАЛИ... Збірка козаць- ких пісень. Ціна \$4.95

ARKA RECORDS

48 East 7th Street — NEW YORK — Phone: GRamercy 3-3550

— ASK FOR FREE CATALOG —

— 1000 UKRAINIAN RECORDS OF ALL KIND —

КАЛЕНДАР
на
Шевченківський Рік
1961

Календаріюм передруковуємо, за ласкавим дозволом, з Календаря Світла
на рік 1961, Видавництво ОО. Василян, Торонто, Канада.

Счень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	Н Грудень 1960. Боніфатія ☺	Н. Р..1961. Обр. Г. Вас. Вел.
2 20	П Ігнатія священномученика	Сильвестра папи
3 21	В Юліяни мучениці	Малахії прор.
4 22	С Анастасії мч.	Собор 70 Апостолів
5 23	Ч 10 мучеників у Криті	Навечір'я Богоявління
6 24	П Навечір'я Різдва. Євгенії.	Богоявління Господне
7 25	С Різдво Христове	Собор Івана Хрестителя
8 26	Н по Р. Соб. Пр. Богор. Йосифа	По Просв. Юрія і Еміліяна
9 27	П Стефана первомуч. ☺	Полієвкта прп.
10 28	В 20.000 мч. у Нікомидії	Григорія Нисійського
11 29	С Дітей убитих у Вифлеємі	† Теодосія преп.
12 30	Ч Анисії мучениці	Татіяни мучениці
13 31	П Меланії преподобної	Єрмила й Стратоніка мч.
14 1	С Н. Р. 1961. Обр. Г., Василя В.	Отців у Синаї і Р. вбитих
15 2	Н пер. Просв. Сильвестра папи	32 по С. Павла Тив. і Івана
16 3	П Малахії пророка ☺	Покл. оковам Ап. Петра
17 4	В Собор 70 Апостолів	† Антонія Вел. преп.
18 5	С Навечір'я Богоявл. Теопемпта	Атанасія і Кирила св.
19 6	Ч Богоявління Господне	Макарія прп.
20 7	П Собор св. Івана Хрестителя	† Євтимія Вел. прп.
21 8	С Юрія і Еміліяна прп.	Максима ісп і Неофита
22 9	Н по Просв. Полієвкта муч.	Мит. і Фар. Тимот. ап.
23 10	П Григорія Нисійського ☺	Климента Анк. сщмч.
24 11	В † Теодосія прп.	Ксенії прп.
25 12	С Татіяни муч.	† Григорія Богослова
26 13	Ч Єрмила і Стратоніка мч.	Ксенофонта і др.
27 14	П Отців в Синаї і Р. вбитих	† Пер. м. св. Івана Золот.
28 15	С Павла і Івана прп.	Єфрема прп.
29 16	Н Мит. і Фар. П. ок. Ап. Петра	Блуд. Сина. П. м. св. Ігн.
30 17	П † Антонія Великого	Трьох Святителів
31 18	В Атанасія і Кирила св. ☺	Кира й Івана безсребр.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

1. січня: Новий Рік (New Year's Day)

Лютий - February

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні

Старого Стилю

Нового Стилю

1 19 В Макарія Єгиптянина прп.
 2 20 Ч † Євтимія Великого прп.
 3 21 П Максима ісп. і Неофита мч.
 4 22 С Тимотея ап. і Анастасія мч.

---

5 23 Н Блудн. Сина. Климента свмч.
 6 24 П Ксенії прп.
 7 25 В † Григорія Богослова
 8 26 С Ксенофонта і др. прп. ☉
 9 27 Ч † Пер. мощів св. Івана Золот.
 10 28 П Єфрема Сирійця преп.
 11 29 С Пер. мощ. Ігнатія Богоносця

---

12 30 Н Мясоп. Трьох Святителів
 13 31 П Кира й Івана безсребр.
 14 1 В Лютець. Трифона мч.
 15 2 С Стрітєння Господне ☿
 16 3 Ч Симеона й Анни пр.
 17 4 П Ісидора преподобного
 18 5 С Агафії мучениці

---

19 6 Н Сиропусна. Вукола прп.
 20 7 П Партенія прп.
 21 8 В Теодора Страт. вмч.
 22 9 С Никифора мч. ☽
 23 10 Ч Харалампія мч.
 24 11 П Власія сцм.
 25 12 С Мелетія святителя

---

26 13 Н 1 В. Посту. Мартиніяна прп.
 27 14 П † Память смерти св. Кирила
 28 15 В Онисима ап.

Трифона мч.
Стрітєння Господне
 Симеона і Анни прор.
 Ісидора прп.

М'ясопусна. Агафії мч.
 Вукола прп.
 Партенія й Луки прп.
 Теодора Стратилата вмч.
 Никифора мч.
 Харалампія мч.
 Власія свцм.

Сироп. Мелетія св.
 Мартиніяна прп.
 † Пам. смерти св. Кирила
 Онисима ап.
 Памфила мч.
 Теодора Т. вмч.
 Льва папи

---

1 В Посту. Архіпа ап.
 Льва, сп. катанського
 Тимотея прп., Євстахія св.
 Найд. мощ. мч. у Євгенії
 Полікарпа сцм.
 † 1 і 2 Найд. Г. Івана Хр.
 Тарасія св.

---

2 Посту. Порфірія св.
 Прокопія прп. ісп.
 Василія прп. ісп.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

12. лютого: Уродини Лінколна (Lincoln's Birthday)

22. лютого: Уродини Вашингтона (Washington's Birthday)

Березень — March

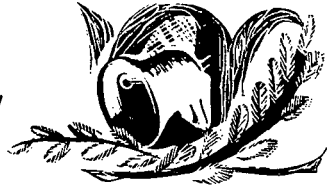
УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 16	С Памфила мч.	Євдокії прпмч.
2 17	Ч Теодора Тир. вмч. ☺	Теодота сщм.
3 18	П Льва папи	Євтропія сщм.
4 19	С Архіпа ап.	Гарасима прп.
5 20	Н 2. Посту. Льва еп катан.	3 П. Хрест. Конона мч.
6 21	П Тимотея прп. і Євстатія св.	42 мч. в Аморії
7 22	В Найд. м. мч. у Євгенії	Василія і ін. сщмч.
8 23	С Полікарпа сщм.	Теофілакта ісп.
9 24	Ч † 1 і 2 Найд. Г. Ів. Хр. ☾	† 40 Муч. у Севастії
10 25	П Тарасія св.	Кондрата й ін. мч.
11 26	С Порфірія св.	Софронія патріарха Єр.
12 27	Н 3. П. Хрест. Прокопія прп. іс.	4 Посту. Теофана ісп.
13 28	П Василія прп. ісп.	Пер. м. св. Никифора
14 1	В Березень. Євдокії	Венедикта прп.
15 2	С Теодота сщм.	Агапія й ін. мч. Поклонн.
16 3	Ч Євтропія прп. ☼	Савина і Папи
17 4	П Гарасима прп.	Олексія, чол. Божого прп.
18 5	С Конона мч.	Кирила еп.
19 6	Н 5 Посту. 42 мч. в Аморії	5 Посту. Хризанта й Дарії
20 7	П Василія й ін. сщм. у Корсуні	ОО. уб. в об. Сави
21 8	В Теофілакта ісп.	Якова ісп.
22 9	С † 40. Муч. в Севастії. Поклонн	Василія сщм.
23 10	Ч Кондрата й ін. мч. ☽	Никона прпм. і ін.
24 11	П Софронія патр.	Захарії і Артемона
25 12	С Теофана ісп. і Григорія папи	Благовіщення Пр. Д. С.Л.
26 13	Н 5. Посту. Пер. м. Никифора	Цвітна. Соб. Гавриїла Ар.
27 14	П Венедикта	Матрони мч.
28 15	В Агапія й ін. мч.	Іларіона й Стефана прп.
29 16	С Савина і Папи	Марка й Кирила сщм.
30 17	Ч Олексія прп.	Вел. Четвер. Івана Ліств.
31 18	П Кирила еп.	Вел. П'ятниця. Іпатія прп.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

31. березня: Велика П'ятниця (Good Friday)

Квічень - Аргі

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	С Хризанта й Дарії мч. ☼	Марії Єгипетської преп.
2 20	Н 6. П. Квітна. ОО. уб. в об. С.	Воскресіння ГНІХ. Тита
3 21	П Якова ісп.	Св. Понеділок. Никити п.
4 22	В Василя сщмч.	Св. Вівторок. Йос. й Геор.
5 23	С Никона прпм. і ін.	Теодула і др. мч.
6 24	Ч Вел. Четв. Захарії й Артемона	† Пам. смерти св. Методія
7 25	П Вел. П'ят. Благов. Пр. Діви	Георгія Мел. прп.
8 26	С В. Суб. Соб. Гавр. Арх. ☾	Іродіона і ін. ап.
9 27	Н Воскресіння ГНІХ.	1. Томина. Євсихія мч.
10 28	П Св. Понед. Іларіона й Стеф.	Терентія й ін мч.
11 29	В Св. Вівтор. Марка й Кирила	Антипи сщм.
12 30	С Івана Ліств. прп.	Василія ісп.
13 31	Ч Іпатія прп.	Артемона сщм.
14 1	П Марії єгиптянки	Мартина папи, Антонія
15 2	С Тита прп. ☽	Аристарха й ін. ап.
16 3	Н 1. Томина. Никити прп. ісп.	2. Миронос. Агапії мч.
17 4	П Йосифа й Георгія прп.	Симеона й Акакія прп.
18 5	В Теодула мч.	Івана прп.
19 6	С † Пам. смерти св. Методія	Івана старопечерського
20 7	Ч Георгія Мел.	Теодора Тріх.
21 8	П Іродіона й ін. ап.	Януарія й ін. сщм.
22 9	С Євсихія мч. ☽	Теодора Сик. прп.
23 10	Н 2. Мироносиць. Терентія	3. Розслабл. Георгія вмч.
24 11	П Антипи сщм.	Сави Стр. мч.
25 12	В Василя ісп.	† Марка апост. і еванг.
26 13	С Артемона сщм.	Василія сщмч.
27 14	Ч Мартина папи й Антонія мч.	Симеона сщмч.
28 15	П Аристарха й ін. апост.	Ясона й Сосипатра ап.
29 16	С Агапії, Ірини й ін. мч.	9 муч. у Кизиці
30 17	Н 3. Розслабл. Симеона і Ак. ☽	4. Самарянки. † Якова ап.

Травень - Мау

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18 П Івана преп.		Єремії прор.
2 19 В Івана Старопеч. преп.		Атанасія Вел. патр.
3 20 С Теодора Тр.		† Теодосія Печ. прп.
4 21 Ч Януарія сщм.		Пелагії прпм.
5 22 П Теодора Сик.		Ірини мч.
6 23 С Георгія (Юрія) вмуч. (н. нед.)		Йова многострад.
7 24 Н 4. Самар. Сави Страт. мч. ☾		5. Сліпор. Явління Ч. Хр.
8 25 П † Марка ап.		Івана Богослова (на нед.)
9 26 В Василія сщм.		† Перен. мощів св. Николи
10 27 С Симеона сщм., Стеф. Волин.		† Симеона Зилота ап.
11 28 Ч Ясона й ін. Кирила Турів.		Вознесіння ГНІХ. К. й Мт.
12 29 П 9 мч. у Кизиці		Єпіфанія й Германа св.
13 30 С † Якова Завед. ап.		Глікерії мч.
14 1 Н Травень. Сліп. Єремії пр. ☾		Св. Отців. Исидора мч.
15 2 П Атанасія Вел. патр.		Пахомія В. прп.
16 3 В † Теодосія Печ. прп.		Теодора Осв. преп.
17 4 С Пелагії прпм.		Андроніка і ін. ап.
18 5 Ч Вознесіння. Ірини мч.		Теодота мч.
19 6 П Йова многострадалного		Патрикія сщм.
20 7 Ч Явління Ч. Хреста		Талалея мученика
21 8 Н Св. Отців. Івана Богослова		Сошествіє св. Духа. К і Є.
22 9 П † Пер. м. св. Николая ☽		Пр. Трійці. Василіска мч.
23 10 В † Симеона Зилота ап.		Михайла ісп., Євфросинії
24 11 С † Кирила й Методія уч. слов.		Симеона прп. Никити П.
25 12 Ч Єпіфанія і Германа св.		† 3 Найд. Гол. Івана Хр.
26 13 П Глікерії мч.		Карпа ап.
27 14 С Исидора мученика		Терапонта
28 15 Н Сошествіє св. Духа. Пахомія		Всіх Святих. Никити прп.
29 16 П Пр. Трійці. Теодора Осв. ☽		Теодосії прп.
30 17 В Андроніка ап.		Ісаакія
31 18 С Теодота мч.		Єрмія ап.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

30. травня: Пропам'ятний День (Memorial-Decoration Day)

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	Ч Патрикія сщм.	Пресв. Євх. (н. н.) Юстина Никифора патр. Лукиліяна й ін. мч.
2 20	П Талалея мученика	
3 21	С † Константина і Єлени	
4 22	Н Всіх Святих. Василіска мч.	2. по Сош. Митрофана Доротей Висаріона прп. Теодота Анк. сщм. Теод. Стр. Пр. Серця Іс. (на нед.) † С. Б. М. Тимотея, сщм.
5 23	П Михаїла ісп., Євфросинії ☾	
6 24	В Симеона прп. й Никити Пер.	
7 25	С † з Найд. Голови Івана Хрест.	
8 26	Ч Пр. Євхаристії (на нед.)	
9 27	П Терапонта	
10 28	С Никити прп.	
11 29	Н 2. по Сош. Теодосії прпмч.	3 по С. † Вартол. й Варн. Онуфрія прп. Акилини Єлисея пр., Методія патр. Амоса пр., Єроніма Тихона Мануїла і ін. мч.
12 20	П Ісаакія преподобного	
13 31	В Єрмія ап. ☾	
14 1	С Червень. Юстина мч.	
15 2	Ч Никифора патр.	
16 3	П Пр. Серця Іс. (на н.) Лукил.	
17 4	С Митрофана святителя	
18 5	Н 3. по Сош. Доротей сщм.	4 по Сош. Леонтія мч. † Юди Тадея ап. Методія сщм. Юліяна Тарсійського Євсевія сщм. Агрипіни мч. Різдво Івана Хрестителя
19 6	П Висаріона прп.	
20 7	В Теодота Анкирського сщм.	
21 8	С Теодора Стр. мч. ☾	
22 9	Ч Кирида Александр. св.	
23 10	П Тимотея сщм.	
24 11	С † Вартоломея й Варнави ап.	
25 12	Н 4. по С. Онуфрія й Петра	5 по Сош. Февронії прп. Давида прп. Самсона прп. Пер. м. Кира й Івана Петра і Павла ап. Собор 12 Апостолів
26 13	П Акилини мч.	
27 14	В Єлисея пр., Методія	
28 15	С Амоса прор., Єроніма прп. ☾	
29 16	Ч Тихона св.	
30 17	П Мануїла мч.	

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18	С Леонтія мученика	Косми і Дам'яна безср.
2 19	Н 5. по С. † Юди Тадея ап.	6 по Сош. † П. Ризи П. Б. Якинта мученика
3 20	П Методія сщм.	Андрея Критського св.
4 21	В Юліяна Тарс. мч. ☾	† Атанасія Атонського п.
5 25	С Євсевія сщм.	Сісоя Великого
6 23	Ч Агрипіни мч.	Томи й Акакія прп.
7 24	П Різдво Івана Хрестителя	Прокопія вмч.
8 25	С Февронії прпм.	
9 26	Н 6. по С. Давида прп.	7 по Сош. Панкратія сщм.
10 27	П Самсона прп.	† Антонія Печ. прп.
11 28	В Пер. мощ. Кира й Івана	Євфимії й Ольги кн. укр.
12 29	С Петра й Павла ап. ☉	Прокла й Іларія мч.
13 30	Ч Собор 12 Апостолів	Собор Гавриїла Арханг.
14 1	П Липень. Косми й Дам'яна	Акили ап.
15 2	С † Положення Ризи Пр. Діви	† Володимира Вел. кн. укр.
16 3	Н 7. по Сош. Якинта мч.	8 по С. Отц. 6 Соб. Атин.
17 4	П Андрія Крит. св. і Марти пр.	Марини
18 5	В † Атанасія Атонського прп.	Якинта й Еміліяна мч.
19 6	С Сісоя Великого прп.	Макрини прп., Дія прп.
20 7	Ч Томи й Акакія прп. ☽	Іллі прор. (на нед.)
21 8	П Прокопія вмч.	Симеона й Івана прп.
22 9	С Панкратія сщм.	Марії Магдал., Фоки сщм.
23 10	Н 8. по С. † Антонія печ. прп.	9 по С. Трофима й ін. мч.
24 11	П Євфимії й Ольги, укр. кн.	† Бориса й Гліба мч.
25 12	В Прокла й Іларія мч.	† Успіння св. Анни
26 13	С Собор Гавриїла Арх.	Єрмолая й ін. сщм.
27 14	Ч Акили ап. ☺	† Пантелеймона вмч.
28 15	С † Володимира Вел. укр. кн.	Калініка мч.
29 16	П Антиногена сщм.	Прохора й ін. ап.
30 17	Н 9. по С. Отців 6 Соб. Марини	10 по Сош. Сили й ін. ап.
31 18	П Якинта й Еміліяна мч.	Євдокима прав.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

4. липня: День Незалежності (Independence Day)

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	В Макрини прп.	Проісх. Ч. Хр., 7 бр. Мак.
2 20	С Ілїї пророка (на нед.)	Пер. мощів св. Стефана
3 21	Ч Симеона й Ів. прп.	Ісаакія і ін. мч.
4 22	П Марїї Магдалини	7 молодців у Єфезі мч.
5 23	С Трофима й інш. мучеників	Євсигнія ісп.
6 24	Н 10. по С. † Бориса й Гліба мч.	11 по Сош. Преобр. Госп.
7 25	П † Успіння св. Анни	Дометія преп., Пасива мч.
8 26	В Ермолая й ін. сщм.	Емїліяна ісп.
9 27	С † Пантелеймона вмч.	† Матія ап.
10 28	Ч Прохора ап.	Лаврентія мч.
11 29	П Калїніка мученика	Євпла мч.
12 30	С Сили й ін. ап.	Фотія й Анікити мч.
13 31	Н 11 по Сош. Євдокима	12 по Сош. Максима ісп.
14 1	П Серпень. Проісх. Ч. Хреста	† Пер. м. Теод. Міхея пр.
15 2	В Пер. м. Стефана Архидияк.	Успіння Пр. Богородиці
16 3	С Ісаакія й ін. мч.	Перен. Нерукотв. Образу
17 4	Ч 7 Молодців у Єфесі	Мирона мч.
18 5	П Євсигнія ісп.	Флора й Лавра мч.
19 6	С Преображення Господне	Андрея Стратил. мч.
20 7	Н 12 по Сош. Дометія прпм.	13 по Сош. Самуїла прор.
21 8	П Емїліяна ісп.	Тадея ап., Васси мч.
22 9	В † Матія ап.	Агатонїка мч.
23 10	С Лаврентія мч.	Лука мч.
24 11	Ч Євпла мч.	Євтиха сщм.
25 12	П Фотія й Анікити	Возвр. мощ. Вартоломея
26 13	С Максима ісп.	Адрїяна й Наталїї мч.
27 14	Н 13 по Сош. † Теодосія Печ.	14 по Сош. Пімена прп.
28 15	П Успіння Пр. Богородиці	Мойсея Мурина, Август.
29 16	В Перен. Нерукотв. Образу	Усікн. Гол. Ів. Хр. (н. нед.)
30 17	С Мирона мч.	Олександра й ін. патр.
31 18	Ч Флора й Лавра мч.	† Полож. пояса Пр. Богор.

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19 П Андрія Стратил.	☾	† Поч. ц. року. Симеона Маманта мч.
2 20 С Самуїла прор.		
3 21 Н 14 по Сош. Тадея ап.		15 по Сош. Антима сщм. Вавили сщм., Мойсея пр. Захарії й Єлисавети Чудо св. Михайла Арх. Созонта мч.
4 22 П Агатоніка мч.		Різдво Пресв. Богородиці Йоакима й Анни
5 23 В Лула ап.		
6 24 С Євтиха сщм.		
7 25 Ч Возвр. м. Вартоломея ап.		
8 26 П Адрияна й Наталії		
9 27 С Пімена прп.	☽	
10 28 Н 15 по С. Мойсея Мур., Авг.		16 по С. Минодори й ін. Теодори прп. Автонома сщм. Віднови храму, Корнилія Воздвиження Ч. Хреста Никити вмч. Євфимії вмч.
11 29 П Усікнов. Г. Івана Хр (на нед.)		
12 30 В Олександра й ін. патр.		
13 31 С †Полож. Пояса Пр. Богород.		
14 1 Ч Вересень. † Поч. церк. року		
15 2 П Маманта мч.		
16 3 С Антима сщм.		
17 4 Н 16 по Сош. Вавили сщм.	☽	17 по С. Софії і її дітей Євменія вмч. Трофима і ін. мч. Євстахія вмч. Кондрата ап. Фоки сщм. Зачаття Івана Хрест.
18 5 П Захарії й Єлисавети		
19 6 В Чудо Арх. Михайла		
20 7 С Созонта		
21 8 Ч Різдво Пр. Богородиці		
22 9 П Йоакима й Анни		
23 10 С Минодори й ін. мч.		
24 11 Н 17 по Сош. Теодори прп.	☽	18 по Сош. Теклі первомч Євфрозини прп. Предст. Івана Бог. (н. н.) Калистрата мч. † Харитона прп. Киріяка отшельника прп. Григорія сщм.
25 12 П Автонома сщм.		
26 13 В Віднова Храму. Корнилія		
27 14 С Воздвиження Ч. Хреста		
28 15 Ч Никити вмч.		
29 16 П Євфимії вмч.		
30 17 С Софії, Віри, Надії, Любови		

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

4. вересня: День Праці (Labor Day)

Жовтень - October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18 Н	18 по Сош. Євменія прп.	19 по С. Покров Пр. Бог. Кипріяна сщм.
2 19 П	Трофима вмч.	Діонізія Ареоп. сщм.
3 20 В	Євстахія вмч.	Єротей сщм.
4 21 С	Кондрата ап.	Харитини мч.
5 22 Ч	Фоки сщм.	† Томи ап.
6 23 П	Зачаття Івана Хрестителя	Сергія й Вакха мч.
7 24 С	Теклі первомуч.	
8 25 Н	19 по Сош. Євфросини	20 по С. Пелагії й Таїсії
9 26 П	Івана Богослова (на нед.)	† Якова ап.
10 27 В	Калістрата мч.	Євлампія і Євламπίї мч.
11 28 С	† Харитона прп.	Филипа ап.
12 29 Ч	Киріяка прп.	Прова і ін. мч.
13 30 П	Григорія сщм.	Карпа і ін. мч.
14 1 С	Жовтень. Покров М. Б. (н. н.)	Параскеві прп.
15 2 Н	20 по Сош. Киріяка	21 по С. Отц. 7 Соб. Євт. Лонгина сотн. мч.
16 3 П	Діонізія сщм.	Осії пр., Андрія Крит. п.
17 4 В	Єротей сщм.	† Луки ап. і св.
18 5 С	Харитини мч.	Йоїла прор.
19 6 Ч	† Томи ап.	Артемія вмч.
20 7 П	Сергія й Вакха мч.	Іларіона В. прп.
21 8 С	Пелагії й Таїсії	
22 9 Н	21 по Сош. † Якова ап.	22 по Сош. Аверкія св.
23 10 П	Євлампія і Євламπίї мч.	Якова ап.
24 11 В	Филипа ап.	Арети мч.
25 12 С	Прова й ін. мч.	Маркіяна й Мартирія мч.
26 13 Ч	Карпа й ін. мч.	Димитрія вмч.
27 14 П	Параскеві прп.	Нестора мч.
28 15 С	Євтимія прп.	Параскеви мч.
29 16 Н	22 по Сош. Пр. Христа Царя	23 по С. Празн. Христа Ц.
30 17 П	Осії прор.	Зиновія і Зиновії мч.
31 18 В	† Луки ап. і св.	Стахія і ін. ап.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

12. жовтня: День Колюмба (Columbus Day)

Lистопад - November

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 19	С Йоїла прор.	Косми й Дам'яна безср.
2 20	Ч Артемія вмч.	Акиндина і ін. мч.
3 21	П Іларіона вмч.	Акепсима і ін. мч.
4 22	С Аверкія св.	Йоанікія В. преп.
5 23 Н 23 по Сош.	Якова ап.	24 по Сош. Галактіона мч.
6 24	П Арети мч.	Павла св.
7 25	В Маркіяна і Мартирія	Єрона і ін. мч.
8 26 С	Димитрія вмч.	Собор св. Михаїла Арх.
9 27	Ч Нестора мч.	Онисифора мч.
10 28	П Параскеви мч.	Ераста і ін. ап.
11 29	С Анастасії прпмч.	Мини, Віктора і Вінкентія
12 30 Н 24 по Сош.	Зиновія й Зиновії	25 по С. Йосафата сщм.
13 31	П Стахія і ін. ап.	† Івана Золотоустого св.
14 1	В Листопад. Косми й Дам'яна	† Филипа ап.
15 2	С Акиндина мч.	Гурія і ін. мч.
16 3	Ч † Акепсими й ін. мч.	† Матея ап. і св.
17 4	П Йоанікія В. преп.	Григорія чудотворця св.
18 5	С Галактіона мч.	Платона і Романа мч.
19 6 Н 25 по Сош.	Павла св.	26 по Сош. Авдія прор.
20 7	П Єрона й ін. мч.	Григорія прп., Прокла св.
21 8 В	Собор Михаїла Арх.	Введення у храм Пр. Діви
22 9	С Онисифора мч.	Филимона й ін. ап.
23 10	Ч Ераста ап.	Амфілохія й Григорія св.
24 11	П Мини й ін. мч.	Катерини вмч.
25 12	С Йосафата сщм. (на нед.)	Климентя папи Римського
26 13 Н 26 по Сош.	† Івана Зол.	27 по Сош. Аліпія прп
27 14	П † Филипа ап.	Якова перс. вмч.
28 15	В Гурія й ін. мч.	Стефана прпм.
29 16	С † Матея ап.	Парамона мч.
30 17	Ч Григорія чудотворця св.	† Андрія ап.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

23. листопада: День Подяки (Thanksgiving Day)

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. Дні	Старого Стилю	Нового Стилю
1 18 П	Платона й Романа	Наума прор.
2 19 С	Авдія прор.	Авакума прор.
3 20 Н 27 по Сош.	Григорія	28 по Сош. Софонія прор.
4 21 П	Введення у храм Пр. Діви	Варвари вмч., Ів. Дамаск.
5 22 В	Филимона ап.	† Сави Осв. прп.
6 23 С	Амфілохія й Григорія св.	Св. Николая чудотворця
7 24 Ч	Катерини вмч. ☾	Амвросія св.
8 25 П	Климента папи Римського	Патапія прп.
9 26 С	Алипія прп.	Непорочне Зач. Пр. Діви
10 27 Н 28 по Сош.	Якова перс. вмч.	29 по Сош. Мини й ін. мч.
11 28 П	Стефана мч.	Даниїла Стовпника прп.
12 29 В	Парамона мч.	Спиридона прп.
13 30 С	† Андрія ап.	† Євстратія й ін. мч.
14 1 Ч	Грудень. Наума пр. ☽	Тирса й Левкія мч.
15 2 П	Авакума прор.	Єлевтерія сщм.
16 3 С	Софонія прор.	Аггея прор.
17 4 Н 29 по Сош.	Варвари. Івана Д.	Праотців. Даниїла проф.
18 5 П	† Сави Осв. прп.	Севастіяна і ін. мч.
19 6 В	Николая чудотворця	Боніфатія мч.
20 7 С	Амвросія св.	Ігнатія Богонос. сщм.
21 8 Ч	Патапія прп. ☽	Юліянії мч.
22 9 П	Непорочне Зачаття Пр. Діви.	Анастасії вмч.
23 10 С	Мини й ін. мч.	10 муч. у Криті
24 11 Н	Праотців. Даниїла Стовпника	Пер. Різдв. Отц. Нав. Різд.
25 12 П	Спиридона прп.	Різдво Христове
26 13 В	† Євстратія й ін. мч.	Соб. Пр. Бог. і Йосифа О.
27 14 С	Тирса й Левкія мч.	Стефана первомч.
28 15 Ч	Єлевтерія сщм.	20,000 мч. у Нікомидії
29 16 П	Аггея прор. ☽	Дітей убитих у Вифлєсмі
30 17 С	Даниїла прор.	Анисії мч.
31 18 Н	Пер. Різд. Отців. Севастіяна	По Різдві. Меланії прп.

УРЯДОВІ СВЯТА В АМЕРИЦІ:

25. грудня: Різдво Христове (Christmas)

З М І С Т

1. Портрет Тараса Шевченка	5
2. П. Куліш: Немає з нас ні одного достойного	6
3. Тарас Шевченко: Заповіт	7
4. Богдан Антонич: Шевченко (вірш)	8
5. Культурна Комісія УНС: У сторіччя смерті Тараса Шевченка	9
6. Спільний протокол УНС і НТШ для вшанування пам'яті Шевченка	10
7. Шевченко про себе (автобіографічний лист)	11
8. Богдан Лепкий: Не вмер поет (вірш)	15
9. Шевченкові думи	16
10. Ол. Кульчицький: Поет-борець-мученик	17
11. Ол. Лотоцький: Державницький світогляд Шевченка	21
12. Євген Маланюк: На тризні (вірш)	34
13. А. Гарасевич: В Тарасову ніч (вірш)	34
14. Д-р Лука Луців: Бо москалі чужі люди	35
15. Є. Маланюк: Шевченко (вірш)	50
16. Яр Славутич: Аральська ніч (вірш)	50
17. Іван Нехода: Верба (вірш)	50
18. Богдан Кравців: Небезпечний „Кобзар”	51
19. Шевченкові думи	61
20. Іван Кедрин: Шевченко і українська політична думка	63
21. В. Давиденко: Не забули пом'янути	71
22. П. Карманський: Пам'ятник Шевченка в Києві (вірш)	84
23. Василь Мудрий: Культ Шевченка в Галичині	85
24. Й. Лободовський: Тарас Шевченко (вірш)	89
25. Антін Драган: Шевченко і американські українці	91
26. Л. Мишуга: У Шевченкові роковини	101
27. А. Д.: А Вашингтон таки діждеться Шевченка	105
28. Іван Керницький: Ліпше з Лінкольном (фейлетон)	116
29. Леонід Бачинський: Друковане слово Тараса Шевченка в Америці	117
30. Тарас Шевченко (Ред. стаття з англ. „Українського Тижневика”, 1934)	121
31. Кларенс Меннінг: Шевченко в англійській літературі (по англ.)	122
32. Антін Малюца: Портрети Шевченка в творчості Архипенка	126
33. Ол. Архипенко: Чому я виготовив погруддя Тараса Шевченка	130
34. Шевченкові думи	132
35. Володимир Дорошенко: З кола Шевченкових знайомих	133
36. Марія Деркач: Нездійснена мрія	145
37. Остап Тарнавський: Оксана (вірш)	149
38. М. Савичев: Моє знайомство з Тарасом Шевченком	153
39. Ярослав Падох: Процес Шевченка	161
40. Пророк України (інсценізація)	174
41. Спиридон Черкасенко: Пам'яті Шевченка (вірш)	176
42. П. Ковалів: Вплив народної поезії на поетичну мову Шевченка	177
43. Є. Маланюк: Гамалія (вірш)	183
44. Антін Рудницький: Шевченко і музика	184
45. Ярослав Рудницький: З Шевченкового назовництва	191
46. Олекса Стефанович: Шевченко (вірш)	193
47. Василь Стецюк: Наукове Товариство ім. Шевченка	194
48. Юрій Шевельов: Українська Вільна Академія Наук у США	199
49. Вигляд, характер і вдача Шевченка	203
50. Лазаревський: З останніх хвилин Шевченкового життя	205
51. Кость Вагілевич: До Тараса (вірш)	206
52. Лікарський документ про хворобу і смерть Шевченка	207
53. У 50-річчя смерті Шевченка	208
54. Оголошення	211
55. Календар	243
56. Зміст	256

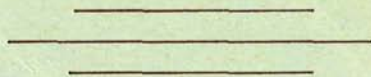

**УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ
і його В-во „СВОБОДА”**

В НАЙГЛИБШІЙ ПОШАНІ
І
ДОЗЕМНОМУ ПОКЛОНІ

**СВОЄМУ ПАТРОНОВІ
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ
у сторіччя Його смерті**

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

ЦЕ:

- Неоцінений в своїх наслідках вклад праці 79,000 союзової громади в загально-національне життя американських українців;
- Імпозантна громадська активність 500 союзових відділів, розкинутих по стейтах ЗДА та провінціях Канади;
- Десятки тисяч добровільних пожертв на народні цілі;
- Ціла бібліотека українознавчих книжок про Україну в англійській мові;
- Найбільший у вільному світі український щоденник „СВОБОДА”, англословний тижневик „ЮКРЕЙНІСН ВІКЛІ” та дитячий ілюстрований журнал „ВЕСЕЛКА”;
- Літня Оселя в чудових кетскільських горах „СОЮЗІВКА” із курсами українознавства для молоді і табором для дітвори;
- Забезпечення українських родин перед злиднями на випадок смерті, недуги й наслідків нещасних випадків до імпозантної суми 100,000 доларів;
- Моргеджі на будову народних та приватних домів;
- Позички членам у кожній їх потребі за найнижчим у всій Америці опроцентуванням, у висоті всього 4 відсотків та грошова допомога недужим.

— УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ —
ЦЕ ВЖЕ 67 РОКІВ НАПОЛЕГЛИВОЇ СЛУЖБИ НАРОДОВІ
ТА ПРАЦІ ДЛЯ НЬОГО!

УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДЯНИ!

Усіх, що ще досі не знайшлися в рядах УНСоюзу — кличемо — СТАВАЙТЕ
ЧЛЕНАМИ УНСОЮЗУ — цієї справжньої Української Заморської Твердині!

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

81-83 Grand Street — Jersey City, N. J.

У БЕЗЗАСТЕРЕЖНІЙ ВІДДАНОСТІ
ВИСОКИМ ІДЕАЛАМ КОВЗАРЯ КОВЗАРІВ УКРАЇНИ

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 100-річчя Його смерті

Товариство „Запорозька Січ”,

206-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ у ВУНСАКЕТ, Ровд Айленд

Іван КОКОЛЬСЬКИЙ — предсідник і головний радний УНСоюзу; Михайло ЧАГАРИН — заст. предсідника; Євген ТЕПЕР — фінанс. секретар; Тома ЧАГАРИН — заст. фін. секретаря; Леон ГАРДІНК — касир; Вол. КИНДЕ-ФОРСЬКИЙ — заст. касира; Михайло ФІРМАН — рекордовий секретар; Кон. ЛІШКА — заст. секретаря.

Контрольна Комісія: Алекс Околіта, Ігнат Тепер, Дмитро Войко; Комітет хворих: Ілія Стрик, Олекса Колісник, Михайло Стенлі, Михайло Кузів; Судді: Тома Лаба, Йосип Кава, Василь Копитко; Хорунжі: Орест Чагарин, Василь Кучерявка; Бібліотекар: Михайло Чагарин; Маршал парад: Йосип Кава; Живучі члени-основники: Андрій Швець, Михайло Чагарин, Андрій Бажан, Онуфрій Червінський.

Поклін Пророкові і Генієві України
ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

ТОВАРИСТВО ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Відділ 122 УНСоюзу — Taunton, Mass.

Євстахій ВАСИЛИК — предсідник

Марія ШУРА — касир

Михайло ПОПОВИЧ — секретар

— ОБДАРУЙТЕ своїх Рідних ДАРУНКОМ —

General Parcel & Travel Company, Inc.

LICENSED by INTOURIST

ВИСИЛКА ПАЧОК
до всіх країн Європи й інших

Користуйтеся послугами

ВІДПОВІДАЛЬНОЇ — ВВІЧЛИВОЇ — СКОРОЇ
ФІРМИ

135 WEST 14th STREET
New York 11, N. Y.

Tel.: CHelsea 3-2583

141 SECOND AVENUE
New York City

Р. ГАНКЕВИЧ
Tel.: GRamercy 5-7430

Відкрито:

ЩОДЕННО — від 9:00 до 6:00 вечора
в НЕДІЛІ — від 9:00 до 4:00 по пол.

НАШ ВІДДІЛИ:

39 Raymond Plaza W. NEWARK, N. J. Tel.: MArket 2-2877 І. Щербина	900 Literary Rd. CLEVELAND 13, Ohio Tel.: TOWer 1-1461 Д. М. Гіряк	332 Fillmore Avenue BUFFALO 6, N. Y. Tel.: TL 6-2674 П. Остапчук
1855 W. 47th Street CHICAGO 9, Ill. Tel.: FR 6-6755 В. Процик	632 W. Girard Avenue PHILADELPHIA 23, Pa. Tel.: WAlnut 5-8878 Т. Гриців	11339 Jos. Campau DETROIT 12, Mich. Tel.: TOWnsend 9-3980 В. Ухач
132 Franklin Avenue HARTFORD, Conn. Tel.: CHapel 6-4724 Я. Тростянецький	3216 Sunset Boulevard LOS ANGELES 26, Calif. Tel.: NOrmandy 5-9887	184 Monroe Street PASSAIC, N. J. Tel.: PR 3-5376 В. Медвідь
359 West Broadway S. BOSTON 27, Mass. Tel.: ANdrew 8-5040		217 E. Hennepin Avenue MINNEAPOLIS 14, Minn. Tel.: FEderal 2-4908

КОЖНУ ПОСИЛКУ ВИСИЛАЄТЬСЯ НА ПРОТЯЗІ 48 ГОДИН
І ВОНА ПРИХОДИТЬ НА МІСЦЕ ПРИЗНАЧЕННЯ
ЧЕРЕЗ 6-7 ТИЖНІВ (ЛЕТУНСЬКОЮ
ПОШТОЮ ЧЕРЕЗ 7-12 ДНІВ).

- Наша велика фірма користується довір'ям тисячів задоволених клієнтів, — гарантує на 100 відсотків доставу кожної посилки.
- В крамницях вибір першокласних товарів, — по дуже низьких цінах. Домагайтеся безплатно каталогу з точним перерахунком нових ставок мита і обслуги.